MANUSCRIPTUM

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ Deva Sala de lectură
859.0.09
M30

4 1978 (33) ANUL IX

GHEORGHE ŞINCAI ❦ EMINESCU ❦ OCTAVIAN GOGA
MIRCEA ELIADE ❦ HASDEU ❦ CAMIL PETRESCU
CEZAR PETRESCU ❦ SLAVICI ❦ M. SEBASTIAN
PAVEL DAN ❦ BLAGA ❦ DIMITRIE POPOVICI
NICOLAE IORGA ❦ UNGARETTI ❦ EUGEN IONESCU

Inedit * Inedit * Inedit *

Gheorghe Şincai — imagine de epocă.

Coperta şi prezentarea grafică:
VICTOR MAŞEK

Cheia de boltă a tematicii acestui număr o constituie aniversarea actului istoric al realizării statului naţional unitar român. Înfăptuit, într-o primă etapă, dacică, de Burebista; revitalizat, ca un vis, la 1600, de Mihai Viteazul; idee-forţă a secolului al XIX-lea şi a începutului veacului nostru, el a cunoscut, la capătul unui lung proces, adevărata împlinire abia în anii transformărilor profund revoluţionare şi democratice pe care le-a marcat insurecţia naţională armată antifascistă şi antiimperialistă, cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare în România.

Un studiu semnat de acad. Ştefan Pascu urmăreşte idealul unităţii naţionale în conştiinţa poporului nostru. Texte din M. Eminescu, Ioan Slavici, Gh. Bariţ, Nicolae Iorga, Emil Isac, Lucian Blaga pun în lumină amploarea pe care, în scrisori, conferinţe, însemnări o căpătase acest ideal în epoca înfăptuirii lui. Ceea ce le caracterizează este patriotismul. Valoarea lor de document psihologic. Sinceritatea absolută a demersului şi nu odată dramatismul contextului. Ele se adaugă numeroaselor mărturii care, din cele mai vechi timpuri, vorbesc despre unitatea de cuget, de simţire şi de limbă a neamului românesc.

859.0.09
M 30

MANUSCRIPTUM

4/1978 (33) ANUL IX

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

210789

DIRECTOR

AL. OPREA

COLECTIV EDITORIAL

DIANA CRISTEV, NICOLAE FLORESCU,
RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT

EUGEN DANDESCU

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon: 50 20 96

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—37—telex: 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918"

210.789

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURA

SUMAR

6–11 **Idealul unității naționale în conștiința românească** (Acad. *Ștefan PASCU*)

Poeta utilis urbi

Mihai EMINESCU

12–13 *« Începînd de la Mircea cel Mare ... »* (Documentar de *D. VATAMANIUC*)

Gh. BARIȚ și Al. STERCA ȘULUȚIU

14–16 Mărturii pașoptiste regăsite (Cuvînt înainte de *Ioan CHINDRIȘ*)

16–22 *« ...cu sfatul și cu înțelesul a tcatei nații »* — acte și memorii

Ioan SLAVICI

23–24 Alte scrisori către Ion Bianu *(Petre CROICU)*

24–31 *« Iubim poporul din care am ieșit ... »*

Nicolae IORGA

32–34 *« Noi care am văzut în iad ... »* — corespondență de război (Preambul de *Nicolae LIU*)

35–39 În dialog cu: Al. Vlahuță, I. Agârbiceanu, Demostene Botez, Perpessicius, N. A. Gibbons

Emil ISAC

40–41 La aproape două decenii de la Unire (Adnotare de *Eugenia ISAC*)

41–43 *1 Decembrie 1918*

Poezie, proză, teatru

Camil PETRESCU

44–46 Note la « Versurile lui Ladima » *(Mihail ILOVICI)*

46–49 [*Hoarda mea de aur ...*]; *Peisajul morții; Fără îndcială Steaua Polară; Fumul de petale alb-gălbui ...; Monorime pe bord — în arcă*

Victor PAPILIAN

50–51 Semnificațiile unui roman istoric (Cuvînt înainte de *Constantin CUBLEȘAN*)

52–68 *Bogdan infidelul* — capitolul II

D. POPOVICI

69–70 O parabolă dramatică *(Ioana Em. PETRESCU)*

71–94 *Bucătarul de la Salamandra* — comedie în două acte

SUMAR

Dacica

B. P. HASDEU

95–96 Însemnări pentru o istorie a dacilor *(I. OPRIȘAN)*

97–100 *Notă despre orașele antice dacice* (Versiune românească de *Natalia PROTOPOPESCU*)

Idei, oameni, fapte

Gheorghe ȘINCAI

101–112 Dosarul unei însecenări judiciare (Documente comentate de *Constantin CIUCHINDEL*; traducere: *Dan SLUȘANSCHI*)

Destăinuiri

Pavel DAN

113–122 evocat de Șerban CIOCULESCU, Al. DIMA, Ion Th. ILEA, Dimitrie MACREA, Vasile NETEA, Ovidiu PAPADIMA, Grigore POPA, Ion VLASIU

Restituiri

123–129 Vechi pagini din istoria teatrului (Prezentare de *Anca COSTA-FORU*)

Epistolar

Lucian BLAGA

130 Excurs sentimental *(Dorli BLAGA)*

131–138 *« ... marii, tăcuții și neastîmpărații visători ... »* (VI)

Mateiu I. CARAGIALE

139–141 Surprizele arhivelor (Barbu CIOCULESCU)

141–147 *« ... pentru a revendica paternitatea titlului »*; [Codul convenienței elegante]

Dosarul unei existențe

Octavian GOGA

148–152 Din relicvele unei « vîrste pierdute » — confesiuni și dedicații juvenile (Cuvînt introductiv de *Pamfil BILȚIU*)

SUMAR

153–155 Pentru comemorarea lui Ady Endre și sărbătorirea lui Avram Iancu (Adnotări de *Constantin POPESCU-CADEM*)

156–157 Itinerar elvețian *(Dorli BLAGA)*

« Lumea prin care am trecut »

Mircea ELIADE și Mihail SEBASTIAN

158–161 în corespondență cu Petru COMARNESCU (Prefață de *Traian FILIP*)

161–170 *« ... trăiesc pentru cunoaștere, pentru propria cunoaștere »*

Scriitori români în arhive străine

Victor Ion POPA

171–175 în arhive pragheze (Scrisori prezentate de *Alexandra TOADER*)

Scriitori străini în arhive românești

Giuseppe UNGARETTI

176–178 în corespondență cu Dragoș Vrânceanu (Prefață de *Al. BALACI*)

Punct-contrapunct

179–180 Priorități în cercetarea «caietelor fiziografice» ale lui Eminescu (Acad. *Aurel AVRAMESCU*)

180–181 Contra-notă la biografia lui Eugen Ionescu *(Gelu IONESCU)*

181–182 Arghezi, Brâncuși și enigma unui autoportret *(Alexandru GEORGE)*

File de album

Cezar PETRESCU

183–185 Desene și caricaturi (comentate de *Ion FRUNZETTI*)

186–189 *Fișier bibliografic* ● *Iconografie*

Aurel Martin a citit pentru dumneavoastră

190–191 Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă)

192 Premiul PERPESSICIUS pe anul 1977

«ANIVERSÎND ACEST MARE
EVENIMENT ISTORIC,
NE ÎNDREPTĂM CU RECUNOȘTINȚĂ GÎNDURILE
SPRE TOȚI CEI CARE, DE-A LUNGUL VEACURILOR,
ȘI-AU ÎNCHINAT VIAȚA ACESTUI IDEAL
ȘI ADUCEM UN VIBRANT OMAGIU
MASELOR LARGI POPULARE,
MILITANȚILOR PROGRESIȘTI,
CARE AU FOST ADEVĂRAȚII FĂURITORI
AI STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN.»

1 Decembrie 1978

Nicolae CEAUȘESCU

(SESIUNEA SOLEMNĂ COMUNĂ A COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI, CONSILIULUI NAȚIONAL AL FRONTULUI UNITĂȚII SOCIALISTE ȘI MARII ADUNĂRI NAȚIONALE CONSACRATĂ SĂRBĂTORIRII A ȘASE DECENII DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN)

IDEALUL UNITĂȚII NAȚIONALE

EXISTĂ PERMANENȚE ÎN ISTORIA POPOARELOR AL CĂROR ROL ACTIV o însoțesc și o influențează în mersul ei fără oprire de-a lungul veacurilor. Una dintre aceste permanențe a fost conștiința unității etnice, lingvistice, culturale, economice și spirituale a poporului nostru de pe teritoriile locuite de el din vremuri străvechi. Sinteza acestor realități a fost conștiința de neam și conștiința de sine a poporului român, transformată, odată cu formarea națiunii române, în conștiință națională.

Această prezență activă a constituit temelia străduințelor de unitate în vremea marilor voievozi ai secolului al XV-lea: Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare, a înfăptuirilor epocale, săvîrșite de mintea ageră și sabia neînvinsă a lui Mihai Viteazul. Unirea țărilor române de către marele voievod, la pragul de trecere de la veacul al XVI-lea la cel următor, a constituit testamentul tuturor forțelor sociale progresiste și patriotice din vremurile viitoare. Va fi urmărită realizarea lui prin numeroase legături de toate felurile dintre cele trei țări românești, prin proiectele unor voievozi mai clarvăzători din aceeași vreme. Va fi cultivată de învățații cărturari profund legați de interesele maselor, care subliniază nu numai originea comună a limbii și poporului, nu numai continuitatea neîntreruptă și unitatea poporului român pe teritoriul său național, ci și luptă pentru libertate de sub stăpînirile străine.

Toate aceste elemente au constituit suportul puternic al luptei pentru emancipare socială și națională a românilor din Transilvania. De la Inochentie Micu din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, pînă la importantul memoriu de la sfîrșitul aceluiași secol, cunoscut sub numele de *Supplex Libellus Valachorum*, de la cei dintîi cărturari ieșiți din școlile Romei pînă la învățații Școlii ardelene, toți își concentrează eforturile spre o asemenea finalitate. Luptători cu condeiul și cu fapta, ei s-au aflat în primele rînduri ale luptei pentru drepturile naționale ale poporului român.

Conștiința națională și ideea de unitate obțin valențe noi, mult sporite și potențate, tot mai limpede exprimate în programul numeroaselor societăți literare și culturale înființate în cele trei țări românești. Expresie a ideologiei luminilor, asemenea societăți aveau la temelia lor cultura națională unitară, aveau drept scop unitatea politică a poporului român. Astfel a fost „Societatea literară", organizată la 1827 de Dinicu Golescu și de învățatul cărturar Heliade Rădulescu.

Anii 30 ai secolului al XIX-lea au fost deosebit de rodnici în promovarea ideii naționale și a unității poporului român. O afirmă Damaschin Bojincă, cel ce vedea « binele, cinstea și norocirea nației noastre în adunarea cugetelor într-o unire ». O revendică muntenii într-un memoriu înaintat diplomaților întruniți la Adrianopol pentru statornicirea păcii dintre ruși și turci (1829), cerînd ca « Valachia și Moldavia să se împreune și să facă împreună un principat », neatîrnat de vreo altă putere. O exprimă în versuri Iancu Văcărescu, sub forma unui blestem îndreptat împotriva Milcovului, « pîriul fără putere, care împărțirea neamului el îndrăznea a cere ». O înscriu Regulamentele organice, ca o concluzie a originii comune, a comunității spirituale și lingvistice și a nevoilor comune, care toate cereau « nedespărțita unire ». Toate aceste inițiative au la origine voința maselor largi populare în conștiința cărora n-au existat niciodată granițe artificiale între frați, așa cum n-au existat niciodată porniri discriminatorii față de cei de altă naționalitate.

Constituirea națiunii române și transformarea conștiinței de neam în conștiință națională explică unitatea indestructibilă a culturii noastre și transformarea tendin-

ÎN CONȘTIINȚA ROMÂNEASCĂ

țelor în luptă activă pentru unirea politică a teritoriilor locuite de poporul român. Devenind expresia voinței maselor populare, asociații culturale și științifice includ în programul lor unirea și organizarea democratică a noului stat; foi cu caracter politic, cultural și economic o înscriu chiar în titlul lor; colaborarea la aceleași periodice a condeielor prestigioase din cele trei țări românești o realizează în domeniul cultural-ideologic. O exprimă limpede Nicolae Bălcescu în noaptea de Anul Nou 1847, declarînd că ținta luptătorilor pentru drepturile poporului român nu poate fi alta decît unitatea națională a românilor, unitate mai întîi de idei și simțăminte, care să aducă apoi unitate politică. Noul stat trebuia să se întemeieze pe dreptate și egalitate, deoarece emanciparea națională fără emanciparea socială era socotită, pe bună dreptate, lipsită de trăinicie.

Era enunțat, astfel, programul care va aduna în jurul său forțele sociale și politice progresiste, care va imprima revoluției din 1848 caracteristicile comune definitorii: eliberarea țăranilor din șerbie și făurirea «Daco-României». În febra desfășurării precipitate a evenimentelor din acea «primăvară a popoarelor» patrioții români n-au neglijat nici însemnătatea programului unitar și nici importanța desfășurării sincronice a evenimentelor. Acestea se desfășoară într-un strîns paralelism de la sfîrșitul lunii martie 1848, programele lor sînt identice în problemele fundamentale și foarte asemănătoare în celelalte, după cum și scopurile urmărite erau aceleași.

Deceniul ce desparte revoluția din 1848 de Unirea Principatelor din 1859 a însemnat un efort continuu al poporului român spre realizarea unității statale. Emigranții desfășurau o neobosită activitate prin organizațiile întemeiate: „Comitetul democratic român", „Comitetul revoluționar de la 1848", prin gazetele și revistele cu nume simbolic: „*România viitoare*", „*Junimea română*, „*Republica română*". Cei rămași acasă întregesc eforturile, învingînd alte greutăți. „*România literară*", „*Steaua Dunării*", „*Patria*", foile editate la Iași și București, articolele, broșurile, poeziile etc. se întreceau în propagarea unirii.

Puterile participante la Congresul de pace de la Paris din 1856 au fost silite să recunoască această puternică realitate. Măreței opere, unirea Principatelor, care virtual se putea socoti împlinită, trebuia să i se confere un temei legal. Aceasta era misiunea adunărilor ad-hoc, care hotărăsc în octombrie 1857: autonomia Principatelor, unirea acestora într-un singur stat cu numele *România*, neutralitate și adunare legiuitoare.

Conferința de la Paris, întrunită în 1858, nu mai putea ignora această hotărîre fermă. Sprijinitoarele Unirii, Franța și Rusia, apoi Sardinia și Prusia, au reușit să învingă împotrivirea Turciei și Austriei. Conferința de la Paris a hotărît, însă, calea de mijloc a unui compromis nefiresc între unire și situația mai veche. Ceea ce diplomații adunați în orașul de pe malurile Senei au împlinit pe jumătate, va desăvîrși poporul român, care-și alege domnitorul la 5 și 24 ianuarie 1859, în persoana lui Alexandru Ioan Cuza, pentru amîndouă Principatele.

Unirea n-a fost, așadar, un dar al marilor puteri, n-a fost nici opera unuia sau altuia dintre oamenii politici ai vremii, oricîte merite și-ar fi cîștigat unii dintre ei. Unirea a fost un act revoluționar, realizat de popor, de patriotismul sincer al celor mulți, doritori de a se vedea uniți la un loc, într-o singură țară, independentă și suverană. De aceea nimeni și nimic nu o mai putea zădărnici.

Unirea Principatelor şi urmările acestei mari înfăptuiri au constituit o irezistibilă forţă de atracţie şi pentru cei din Transilvania, care întrezăreau mai limpede apropierea împlinirii gîndului de multă vreme nutrit. Asemenea gînduri şi fapte întăreau şi mai mult dorinţa şi tendinţa de unire a românilor transilvăneni. Ele se manifestau cînd se juca Hora Unirii la serbările din Transilvania, în lecţiile de istorie şi geografie ale profesorilor ardeleni, în poeziile ocazionale sau festive, în tablourile unor pictori, în împodobirea caselor ţărăneşti cu portretul lui Cuza şi în multe alte ocazii.

Împlinindu-se şi cel de-al doilea deziderat, Unirea Principatelor şi formarea României moderne, mai trebuia realizat şi al treilea, independenţa României. Aceasta este pregătită vreme de un deceniu şi jumătate, zi de zi, prin progresele înregistrate în toate domeniile de noul stat român, prin eforturile conjugate ale naţiunii române. Independenţa o voiau păturі largi democratice care pregăteau opinia publică în acest sens, o propagau cercurile muncitoreşti şi socialiste, care mobilizau muncitorimea, ţărănimea, intelectualitatea la lupta pentru independenţă. Curentul cuprinde tineretul universitar din Bucureşti şi Iaşi. Este susţinut efortul pentru independenţa României de către intelectualitatea română — mai însemnată sau mai modestă — din Transilvania, prin presă, întruniri, societăţi şi asociaţii.

Prin proclamarea independenţei la 9 mai 1877 un nou stat independent se înscria pe harta politică a Europei. Un stat care dovedise de foarte multe ori că e vrednic să-şi cucerească independenţa şi care va dovedi că e tot atît de vrednic să şi-o apere.

Independenţa României a constituit unul dintre factorii stimulatori hotărîtori în potenţarea şi mai mult a luptei pentru drepturi naţionale a românilor din Imperiul austro-ungar şi, implicit, pentru unitatea politică a poporului român. Memoriile înaintate Curţii imperiale de la Viena între 1881 şi 1892, publicarea lor în presă şi traducerea lor în diferite limbi de mare circulaţie erau completate cu altele, adresate de-a dreptul opiniei publice europene. Şi unele şi altele au prilejuit manifestări puternice de solidaritate a opiniei publice din România cu cauza populaţiei din Transilvania.

Ziare, care prin titlul lor semnificau un program, apar în acest timp: „*Dacia viitoare*“, „*Emanciparea*“, „*Carpaţii*“, „*Unitatea naţională*“, „*România iredentă*“, „*Naţiunea*“, „*La Roumanie*“ etc. „Liga culturală“, ce-şi începe activitatea la 24 ianuarie 1891, grupînd în jurul ei personalităţi politice şi culturale de prestigiu, desfăşoară o activitate neobosită, iar conducătorii ei nu scapă nici un prilej de a afirma necesitatea unirii.

Sub presiunea nemulţumirilor maselor populare se pregătea acţiunea memorandistă din anii 1892—1894, acţiune de o deosebită însemnătate: a dezvăluit cu curaj racilele de care suferea Imperiul austro-ungar, a prilejuit o solidaritate impresionantă de o parte şi de alta a Carpaţilor, a înfăţişat Europei politica de opresiune socială şi naţională, prilejuind protestul unor personalităţi proeminente, politice şi culturale, din Franţa şi Italia, Belgia şi Anglia, Rusia şi America.

Mişcarea memorandistă îşi dezvăluie însemnătatea atît pentru vremea desfăşurării ei, cît şi pentru deceniile viitoare. Cauza poporului român din monarhia habsburgică a fost îmbrăţişată de întreaga naţiune română; graniţele politice ale vremii dispar în faţa solidarităţii impresionante a maselor populare. Iar prin ecoul stîrnit în străinătate, problema transilvănenilor şi a naţiunilor oprimate ia amploare europeană.

Poarta Mihai Viteazul din Alba Iulia — simbol al realizării, în 1600, a primei Uniri a Țărilor române.

Intrarea României în război, la sfîrșitul lunii august 1916, a sporit și mai mult nădejdile în apropierea realizării unității politice, deoarece poporul român nu a participat la acest război cu intenții de cotropire și anexiuni teritoriale, ci din dorința realizării dezideratului unității sale politice-naționale. De aceea înaintarea armatei române în Transilvania a stîrnit un mare entuziasm și o mare nădejde. Acestea n-au putut fi înăbușite prin dramaticele întîmplări din toamna anului 1916 și din anul 1917, cînd cea mai mare parte a teritoriului României a fost ocupată de armatele puterilor centrale, cînd noi măsuri represive au fost luate împotriva populației transilvănene. În aceste vremuri de restriște, vocile prestigioase ale unor personalități culturale și politice din România și din țările Antantei, rezistența la presiuni a unor neînfricați patrioți și mai ales credința tare a poporului, a soldaților, fii ai acelorași oameni simpli cei mai mulți, au constituit temelia puternică a învingerii greutăților, încununate cu marile bătălii victorioase, din luna august 1917, de la Mărăști, Mărășești și Oituz, unde au fost înfrînte armatele germane de sub conducerea mareșalului Mackensen, de către armata română, în rîndurile căreia intrau și miile de voluntari din provinciile românești subjugate.

Victoria Revoluției Socialiste din Octombrie din Rusia, principiile de egalitate și autodeterminare a popoarelor, proclamate de tînărul stat sovietic, înfrîngerea armatelor puterilor centrale pe diferite fronturi de luptă sporesc nădejdile națiunilor oprimate și încurajează lupta acestora pentru întregire națională. Muncitori, soldați, țărani din toate țările europene sînt cuprinși de greve, revolte și mișcări. Cele două categorii de revendicări: social-politice — salarii și condiții de muncă mai bune, pace și dreptate pentru cei mulți — și naționale — dreptul la autodeterminare și unitatea de stat — se contopesc și, contopindu-se, se realizează treptat.

Erau vremuri revoluționare, răsturnătoare de rînduieli politice, sociale, economice, administrative, culturale învechite. Puterea revoluției se sprijinea pe mișcările maselor populare. Muncitorimea din Transilvania are inițiative, prin mișcările din prima jumătate a lunii noiembrie din numeroase orașe și centre muncitorești. Mișcări și răscoale

locale împotriva jandarmilor încep în Banat și se răspîndesc în toată Transilvania. Ca și în cazul mișcărilor muncitorești, tot astfel și în al celor țărănești, caracterul social se împletește cu cel național.

Statornicite principiile și calea de urmat, se impuneau cu necesitate grabnică măsurile concrete spre realizarea acestora. Adunări Naționale erau chemate să-și spună cuvîntul, adunări care «să întruchipeze în mod cît se poate de demn și norocos toate straturile națiunii noastre democratice». La 20 noiembrie românii din Transilvania hotărăsc convocarea pentru 1 decembrie 1918 a Adunării Naționale la Alba Iulia, oraș cu mari rezonanțe în istoria poporului român: capitala uneia din cele trei provincii ale Daciei romane, centrul statului unificat la 1600 de Mihai Viteazul, locul martiriului conducătorilor marii răscoale populare din 1784, Horea și Cloșca, orașul unde a fost întemnițat și maltratat eroul revoluției din 1848, Avram Iancu.

Statornicit acordul între reprezentanții poporului român, zădărnicite acțiunile diversioniste și dușmănoase, pregătirea pentru Congres și Adunare națională se desfășoară cu febrilitate. Adunările de alegere a delegaților, la care participă intelectuali, muncitori, meseriași și țărani, bărbați și femei, vîrstnici și tineri, au fost prilejuri de afirmare a patriotismului curat și a voinței nestrămutate de unire. Mandatul celor aleși era de a vota unirea într-o țară liberă și democratică. În localitățile cu populație mixtă participă la adunările de alegere a delegaților și maghiari, sași și reprezentanți ai celorlalte naționalități conlocuitoare. Pe lîngă delegații oficiali, alți numeroși țărani, muncitori, orășeni, intelectuali, și manifestă hotărîrea de a participa la Adunări.

Pentru a fi prezenți la marile hotărîri, cu zile înainte pornesc spre Alba Iulia mulțimile din părțile mai depărtate. Cu căruțele, pe jos, cu trenul, cetele se îndreaptă spre oraș. În haine de sărbătoare, cu drapele tricolore, însoțiți de cîntecele naționale, mulțimile curg valuri, valuri din toate părțile, de pe toate văile.

Din piepturile tuturor și ale altor sute de mii pe care-i reprezentau a răsunat dorința hotărîtă de unire. Se asociază germanii și maghiarii prin mandatul exprimat cu fermitate de reprezentanții lor. La Alba Iulia se adunaseră vreo 150.000 de oameni cu hotărîrea neabătută de a-și rosti răspicat dorința.

Cu un entuziasm de nedescris este aprobată hotărîrea de unire, citită de Vasile Goldiș, care, înțelegînd poate mai profund decît alți contemporani ai săi legile istoriei, arată că desăvîrșirea Unirii nu a fost «creația partidelor politice sau armatei, ci a evoluției istorice ce nu poate fi oprită».

Se săvîrșea, astfel, într-o atmosferă înălțătoare, prin chibzuința matură a unui popor pentru întîia oară chemat a-și hotărî soarta, un act deosebit de important din istoria milenară, dramatică și eroică a poporului român. Lepădînd resentimentele și

amărăciunile acumulate de veacuri, națiunea română se prezenta în fața lumii hotărîtă, senină și chibzuită, dînd uitării, în acele clipe măreție, suferințele și nedreptățile îndurate, chemînd la marea sărbătoare pe toți cei cu care era sortită să trăiască și să muncească. Națiunea română se dovedea vrednică de marile răspunderi pe care și le asuma.

La capătul unui lung proces, cu suișuri și coborîșuri, cu jertfe și sacrificii, cu bucurii și mîhniri, a învins dreptatea popoarelor, care voiau să trăiască în state naționale unitare, mult mai propice pentru dezvoltarea lor în toate domeniile.

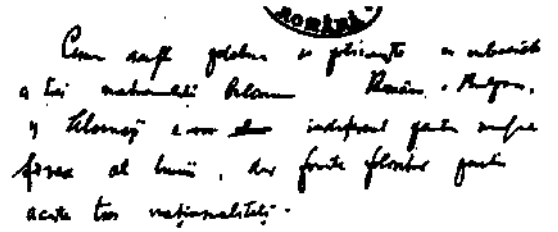
Actul istoric de la 1 Decembrie 1918 a dat un deosebit avînt dezvoltării social-economice și culturale a țării. Dar acest avînt a fost frînat de faptul că hotărîrile maselor populare nu s-au realizat decît parțial. Interesele de clasă ale burgheziei au stăvilit drumul țării spre progres, accentuînd astfel contradicțiile specifice societății bazate pe exploatarea omului de către om. În acest context, mișcarea revoluționară a luat o amploare nemaiîntîlnită pînă atunci creînd cadrul propice unității forțelor clasei muncitoare, ale țărănimii și intelectualității, unității dintre toți fiii patriei care aspirau spre progres și democrație, spre dreptate socială și națională, spre condiții de viață legale pentru toți cetățenii țării, fără deosebire de naționalitate.

Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă, cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare și intrarea României pe drumul transformărilor profund revoluționare și democratice, a însemnat și adevărata afirmare a dreptului sacru al poporului român de a fi stăpîn pe destinele sale și a-și făuri conștient propria sa istorie liberă și independentă.

Acad. *Ștefan PASCU*

POETA UTILIS URBI

M. EMINESCU

MEDITÎND LA ISTORIA PATRIEI

EMINESCU SE OCUPĂ ÎN MANUSCRISELE sale, în mai multe rînduri, de problema unității naționale a poporului român. Astfel, în manuscrisul *2255* găsim însemnări cu referiri la stări concrete de lucruri, ca și explicația filozofică a Unirii ca expresie a voinței naționale.

Dominația Imperiului otoman, care se substituie Imperiului roman de răsărit — arată Eminescu în a treia însemnare pe care o transcriem din acest manuscris —, deși de lungă durată, nu poate nimici popoarele din « triunghiul tracic și din Dacia ». Popoarele din această zonă geografică a Europei formează un front comun de luptă împotriva agresiunii otomane și-și apără individualitatea și unitatea națională. Într-o însemnare din manuscrisul *2264* [f. 2 r] poetul remarcă faptul că stavilele puse de Imperiul otoman în calea dezvoltării popoarelor aflate sub stăpînirea sa s-au dovedit zadarnice; de unde concluzia că acestora nu le rămînea decît să treacă cu timpul la înlăturarea lor. Imperiul otoman era condamnat să dispară « prin propria lui slăbiciune ».

Însemnările din manuscrisul *2255* datează din epoca gazetăriei bucureștene, după ce Turcia iese înfrîntă din războiul din 1877—1878. Eminescu acorda mare însemnătate problemei înțelegerii istoriei și considera că o bună cunoaștere a evenimentelor istorice nu era suficientă.

Pentru descifrarea sensurilor lor se cere și intuiție. « *Pentru că nimic nu există în lume* — notează poetul în manuscrisul *2255*, f. 394 — *ce n-are o cauză începătoare și un timp de începere. E o cestie de cultură de-a le ști toate acestea, de-a ține seama de ele, de-a avea simț istoric* ».

Direcția desfășurării evenimentelor istorice este hotărîtă, notează poetul, de popoarele care au « *respectul dreptului, respectul adevărului, respectul în fine pentru ceea ce este esența cea mai multă a vieții* ».

Se reține de asemenea și opinia lui Eminescu potrivit căreia dreptatea popoarelor cucerește teren în cursul veacurilor, « *precum albia puțină a unui pîriu devine, după secoli, fluviul Dunării* ».

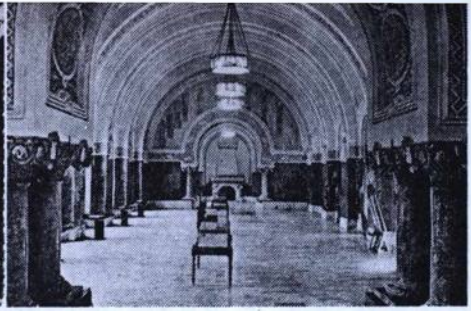
La fel poetul își expune concepția sa cu privire la concentrarea într-un singur punct de coadaptare a voințelor individuale. Marile evenimente din istoria popoarelor sînt, după părerea sa, expresia unor asemenea momente de concentrare și « coadaptare a voințelor individuale ». Eminescu exemplifică cu domnia lui Mircea cel Bătrîn și Ștefan cel Mare.

Se pot da și alte exemple din istoria poporului român, ca actul istoric al lui Mihai Viteazul din 1600, unirea din 1859, cucerirea independenței în 1877—1878. În spiritul concepției eminesciene se înscrie așadar ca moment de glorie și desăvîrșirea unității statului național român, pe care nu o dată poetul a anticipat-o clarvăzător.

D. VATAMANIUC

Zid din vechea cetate a Bălgradului.

Sala Unirii de la Alba Iulia.

«...începînd de la Mircea cel Mare...»

mss. 2285

[f. 182] Nu ne-am trezit noi — s-au trezit secolii din urma noastră şi ne-au scuturat din somn.

*

mss. 2255

[f. 393] Punctul nostru centrifugal — mater parens — e Ardealul — punctele centripetale sunt cele ce se-nclină de-a lungul rîurilor noastre.

*

[f. 396] Ideea de unitate a imperiului roman al răsăritului a fost simburul, sau mai bine zis, direcţia de mişcare a grupului de popoare din triunghiul tracic şi din Dacia. Grecii s-au substituit romanilor, grecilor li s-au substituit turcii [...] Acea idee de unitate trebuie folosită [1], trebuie întărită prin deşteptarea elementelor comune din popoare, fie acele elemente de conformaţiune fizică, fie de conformaţiune psihică, fie ele întemeiate pe identitatea radicalului rasei, a tracilor, a tracoilirilor, fie pe identitate de limbă. Dacă nu vom voi nici unul să-i lăsăm, turcul va dispărea prin propria lui slăbiciune şi o ginte nouă, despărţită poate după limbă dar una în interesele ei, [l]l va substitui.

*

[f. 417 v] Această sumă de energie a spart beşica legilor sub Radu Negru, Corvin [2] şi sub Dragoş, a fondat ţările şi a ajuns la culmea gloriei românesti începînd de la Mircea cel Mare şi sfîrşind cu Ştefan cel Sfînt. Şi unde e mare vitejia şi umilinţa de sine e mare; e un adevăr mare al sumei de forţe care toate stau în raport. Lui Dumnezeu gloria.

*

[f. 416] De vreme ce un punct plecînd într-o direcţie determinează mişcarea tuturor punctelor de-mprejur, fie în acelaş sens, fie în sens invers, de aceea toate direcţiile de mişcare a tuturor punctelor colaterale sunt coadaptate liniei generale de mişcare, şi de mai nainte sigure şi determinabile.

Se-nţelege că oamenii care au o singură voinţă, au totodată un singur punct de gravitaţie. Cu cît mai mulţi oameni vor avea una şi aceeaşi voinţă, cu atît cantitatea de putere aplicată într-un punct va fi mai enormă.

---

[1] lecţiune nesigură
[2] scris deasupra

Mărturii pașoptiste regăsite

Gh. BARIȚ și Al. STERCA ȘULUȚIU

CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNEASCĂ modernă din Transilvania s-au întemeiat în acompaniamentul luptei politice pentru drepturi naționale și sociale. Ca urmare ele poartă amprenta unei mai timpurii și mai ardente angajări în dezbaterea marilor probleme ale vremii. Exemplul lui Inochentie Micu e arhetipul unei atitudini de mare prestigiu, militantismul românesc avîndu-i de asemenea precursori dovediți pe Gheorghe Șincai și Petru Maior. Creatorul de cultură, mai cu seamă în Transilvania, e de neînțeles în afara făgașului politic, însăși literatura nefiind altceva decît artera de cea mai largă infuzie a ideologiei naționale în masele populare. Generațiile de cărturari și scriitori transilvăneni dobîndesc, astfel, acele atribute specifice care au stîrnit admirația lui Nicolae Iorga: patriotism înflăcărat, curaj civic, simplitate și devoțiune. Marii transilvăneni sînt mari țărani știutori de carte, punînd în arma condeiului încărcătura grea de sensuri a sincerității primare. A existat, la noi, o incontestabilă epocă de primat moral al cărturarului transilvănean, cînd Timotei Cipariu și August Treboniu Laurian, George Bariț și Augustin Bunea, Alexandru Papiu Ilarian și Simion Bărnuțiu — acesta din urmă, mai cu seamă! — erau modelele morale optime ale omului de cultură, în ochii națiunii române.

Un exemplu a fost și Alexandru Sterca Șuluțiu (1794—1867), în 1842 vicar foraneu al Silvaniei[1]. În luna ianuarie a aceluiași an, Dieta feudală de la Cluj a decretat obligativitatea limbii maghiare în toate compartimentele vieții publice și private din Transilvania[2]. Românii au ripostat prompt, prin Protestul Consistoriului din Blaj, **redactat de Simion Bărnuțiu pe baza preceptelor dreptului natural[3]. Fruntașii partidei naționale din Transilvania au văzut în acest** Sprachkampf — **cum a numit Stephan Roth[4] momentul — o scadență a afirmării politice a românilor, imperativ care captiva spiritele încă din vremea lui Inochentie Micu. Scrisoarea lui Alexandru Sterca Șuluțiu — de fapt un avertisment adresat episcopului Ioan Lemeni! — are, în ansamblul mișcării prepașoptiste de la 1842, o importanță specială. Spre deosebire de** Protest ..., **care combătea articolul emis în 1842 din sînul unui oficiu ușor de chemat la ordine sau de ignorat de către oficialități, aici se propune respingerea tentativei chiar de către popor, prin-**

---

[1] Vezi despre această marcantă personalitate a culturii românești, din secolul trecut: Iosif Sterca Șuluțiu, *Memorii*, III, Sibiu, 1879; Idem, *O lacrimă fierbinte*, Sibiu, 1880; Ioan Ardeleanu, *Oameni din Sălaj*, Zalău, 1938; *George Bariț și contemporanii săi*, III, București, 1976, p. 40; IV, 1978, p. 356—403.

[2] Ioan Lupaș, *O lege votată în Dieta transilvană din Cluj la 1842*, în *Studii istorice*, V, Cluj-Sibiu, 1945—1946, p. 232—264.

[3] Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, tom. I, Viena, 1851, p. 130—138; Simion Bărnuțiu, *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*, în *„Foaie pentru minte, inimă și literatură"*, 1853, nr. 38, p. 285—288; George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei spre două sute de ani în urmă*, I, Sibiu, 1889, p. 618—627; 752—754; Gheorghe Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 51—60; 209—211; Ioan Chindriș, *Nicolae Maniu (1796—1865)*, în *George Bariț și contemporanii săi, III, p. 1—57.*

[4] *Der Sprachkampf in Siebenbürgen*, Brașov, 1842.

tr-un for care să-l reprezinte în mod cuprinzător și radical [5].

Al doilea document [6] pe care-l publicăm trebuie considerat ca o descoperire de prim rang. Elaborat în miezul evenimentelor politice din primăvara anului 1848, el punctează pe zile și ore un mare eveniment al Revoluției române din Ardeal: prezența Delegației trimise de Adunarea de la 3/15 mai 1848, la Dieta Transilvaniei, pentru revendicarea drepturilor românilor [7]. În al doilea rînd, raportul lui Bariț se considera pînă azi ca pierdut [8]. Se știa de existența lui, ba, ceva mai mult, se simțea la toți istoriografii Revoluției un gol pe care ar fi trebuit să-l umple acest document și nu altul. Avîndu-l azi în față, se poate verifica în ce măsură o mărturie în plus aduce lumină totală într-un moment efervescent al istoriei. Pentru edificare, se poate lua ca punct de referință relatarea acestei misiuni politice românești în lucrarea lui Silviu Dragomir, Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-49, p. 213—227, cea mai avizată din cîte s-au scris. Iată noutățile pe care le aduce raportul lui Bariț: a) Delegația — « mai mulți ca 100» — n-a fost mai puțin numeroasă decît se plănuise: 100 persoane conform hotărîrii, iar în listele definitive 111 persoane [9]. b) Atmosfera din sînul delegației a fost alterată de prezența unor persoane care n-au participat la Adunarea de la 3/15 mai [10]. c) Cea mai mare revelație: audiențele la comisarul regesc, baronul Puchner, la guvernatorul Teleki József și la președintele Dietei, Kemény Ferenc, n-au avut loc în ziua deschiderii Dietei, 29 mai, ci în 28 mai, ora 11. Nici ordinea cunoscută pînă acum nu este cea reală [11]. d) În 28 mai, Delegația s-a întrunit în două ședințe, controversatul « memoriu suplimentar» împotriva privilegiilor săsești fiind redactat după audiențele amintite. e) Bariț n-a avut nici un rol în forțarea acestui pas politic îndeobște recunoscut ca neinspirat ! [12]. f) Petiția din 16 puncte a Adunării de la Blaj n-a ajuns în mîna președintelui Dietei în 29 mai, în ziua deschiderii lucrărilor acesteia, ci în 28 mai, ora 6 seara.

Se confirmă astfel atmosfera de intimidare din partea unor grupuri ostile în care a fost nevoită Delegația română să-și îndeplinească

---

[5] Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 a avut la origine un sinod similar, aprobat de Guvernul Transilvaniei în aprilie 1848, și care a ajuns la un congres național de 40.000 de români în virtutea unor antecedente programatice ca acesta din scrisoarea lui Alexandru Sterca Șuluțiu.

[6] Scrisoarea-raport a lui Bariț e autografă, într-o manieră îngrijită, trădînd atenție la elaborarea ei. Dimensiunile reduse se explică nu numai prin timpul scurt pe care îl avea la dispoziție — « carul iute nu mă așteaptă » — ci și prin aceea că Bariț nu-i dădea menirea de raport oficial, ci doar aceea de informare. Dealtfel — vezi adresa ! — documentul e expediat pe numele lui Simion Bărnuțiu.

[7] Pentru lista delegaților, vezi Al. Papiu Ilarian, *Op. cit.*, p. 299—300; Victor Cheresteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966, 471—478.

[8] Citat din Silviu Dragomir, *Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—49*, Cluj, 1946, vol. V, p. 227: « Acest raport nu ni s-a păstrat însă ».

[9] Vezi *Op. cit.*, p. 213.

[10] Chiar Silviu Dragomir enumeră cîțiva, în *Op. cit.*, p. 214.

[11] Silviu Dragomir, în *Op. cit.*, p. 216: « ...mai întîi la guvernatorul, contele Teleki, apoi comisarul regelui, generalul baron Puchner și în fine la președintele Dietei, baronul Francisc Kemény ».

[12] Silviu Dragomir, p. 215: « El [Bariț —*n.ns.*] a semnat memoriul, persuadînd și pe alții să-l semneze ». În general, autorul atribuie lui Bariț redactarea memoriului contra sașilor, tocmai fiindcă n-a avut la îndemînă scrisoarea de față.

dificila misiune [13]. Ca amănunt hotărîtor, Bariț relevă prezența unor agitatori iredentiști veniți din Unagria, care încearcă să bruscheze evoluția evenimentului dietal spre o cît mai grabnică uniune a Transilvaniei cu Ungaria. Faptul că însăși autoritatea maghiară de la Cluj este nevoită să-i cheme la ordine, este cu deosebire semnificativ.

Iată și motivul pentru care contemporanii și istoriografia ulterioară n-au văzut cu ochi buni memoriul separat împotriva privilegiilor săsești: iredența putea folosi prilejul spre a produce discordie între români și sași, în egală măsură interesați să pareze uniunea cu Ungaria. Avînd în față raportul lui George Bariț, considerat pierdut, se poate concluziona că el este doar completiv, ca oricare alt document, și nu hotărîtor în elucidarea unui moment politic de asemenea amploare, pe care e chemată să-l lămurească totalitatea izvoarelor.

Ioan CHINDRIȘ

«... *cu sfatul și cu înțelesul a toatei națîi*»

Șumleu [14], 22a martie [1]842

Prea luminate și prea sînțite doamne episcoape!

Doamne mie milostive părinte și patron!

Ce fortună grea se rădică să întunece și aceia puțină lumină a soarelui, care de sub miriadele negrilor nori a veacurilor trecute începuse a luci pe ceriul român, prea luminată măria ta mai bine știi decît mine, fiind de față la Adunarea țărei. Existența națiii noastre, cultura și religia, cu puternica introducere a limbii maghiare însuși în bisericile, cathedrele și cărțile noastre, în cea mai de pre urmă primejdie a peririi se aduce, nu fără călcarea *juris naturae et publici gentium* [15] și punerea sub picioare a rînduielii cei dumnezeești, care prin S. Pavel Apostolul, la *Rom*[*anii*], c. 12, v. 12—26, și acolo s-au pus, unde zice că: «Mai bine-i a grăi un cuvînt cu înțelegere, decît mii fără înțeles» [16].

Întunecarea și orbirea și mișelătatea ce au adus în cler și în toată națiia română introducerea literelor și *limbei* străine în literatura și bisericile române [17] n-ai limbă să poată explica nice lacremi destule să se poată plînge, ca de un blestem și anathemă din ceriu pentru păcatele națiunii noastre pogorîte.

Își aduce națiia aminte de fapta lui Alexandru, principul Moldaviei, carele, la vicleanul sfat a lui Theoctist Bulgarul, lepădînd literele strămoșești, îmbracă cărțile bise-

---

[13] Numirea episcopului Ioan Lemeni în fruntea Delegației de la Cluj a fost o greșeală politică. Dar analiza tuturor surselor contemporane, dealtfel binecunoscute și a căror înșiruire aici ar fi inutilă, duc la concluzia că, cele două puncte de forță ale Dietei, unul explicit: *votarea uniunii cu Ungaria* și altul implicit: *refuzul de a recunoaște națiunea română*, erau dinainte hotărîte, încît nici cei mai exigenți lideri naționali n-ar fi obținut alt rezultat decît eșecul total, așa cum a obținut delegația lui Lemeni.

[14] Originalul scrisorii se află la Arhivele Statului din Alba Iulia, Depozitul Blaj, Fond Mitropolia greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș, nr. 430/1842. Șumleu = Șimleul Silvaniei.

[15] «Dreptului natural și public al ginților».

[16] Indicație greșită.

[17] Articolul dietal prevedea eliminarea limbii române chiar și din biserică și familie, într-un termen record: 10 ani. În *Protestul Consistoriului din Blaj* se ripostează: «Nu numai după zece ani, dar nici după zece veacuri, ba niciodată, în vecii vecilor, noi și națiunea noastră nu putem fi obligați printr-o lege care, pentru datinile și credința noastră pregătește un pericol și un obstacol, iar pentru *naționalitatea* noastră ruină și pieire» (ediția Bogdan-Duică, *Op. cit.*, p. 211).

Horia în viziunea lui Romulus Ladea.

ricești cu zdramțe străine și făcu națiia mută și oarbă, cu o limbă streină [18]; la care anathemă urmă alta: articolul țărei *Comp. Const.*, part. III[a], tit. I[a], art. II [19].

Și acum, cînd începuse națiia noastră ca dintr-o boală grea a se scula, și dintr-o temniță întunecoasă și fără ferești a ieși la rază de lumină [20], iată sbiciul păcatelor noastre, că aseminea goană și întunerec i se pregătește celor din T[ransilva]nia.

Spre împedecarea răului și primejdii aștii mari, care nu numai părinteștii religii, da mai vîrtos la *toată națiia* amenință cu surupare, precum nici o putere fisicească nu voim a întrebuința, decît morală, a umilitei rugări acolo unde se cade, așa, lucrul nefiind numai a religiii, ci a întregii națiii, socotesc că rugarea care, în treaba asta, trebuie la Sînțita Majestate și la Staturile țării îndreptată, să se facă cu sfatul și cu înțelesul a toatei națiii, într-un săbor mixt, religionariu-național.

Drept aceea, fiindcă *Ardet Ucalegon et periculum est in mora* [21], avînd timp scurt, cu umilință am voit pre prea luminata măria ta a te ruga ca:

1° În objectul acesta atingîndu-se lucrul de toată națiia românească și de *ambe religiile răsăritului* [22], fără zăbavă să te milostivești a te înțelege cu celalalt prea luminat domn episcop român de la Sibiu și, fiind *periculum in mora*, au prin deputați, au însuși în persoanele măriilor voastre (ce ar fi mai bine!), au batăr prin o suplică la Tronul Majestății, să vă rugați ca articulul Dietei de acum, pentru introducerea limbii maghiare în biserici și în cărțile bisericești românești, să se milostivească a nu-l sancționălui, ci,

210. 789

---

[18] « Afirmația aceasta e o legendă », conchide Andrei Oțetea, referitor la o idee de filiație cantemiriană, după care românii ar fi scris cu litere latinești pînă la Conciliul Ecumenic de la Florența, în 1439 (vezi Mihail Kogălniceanu, *Opere. Tomul I. Scrieri istorice*, ediție critică de Andrei Oțetea, București, 1946, p. 537, nota 2). Alexandru Sterca Șuluțiu a recepționat teoria fie din *Descrierea Moldovei*, ediția de la Mănăstirea Neamțu, din 1825, fie — mult mai puțin probabil! — din lucrarea lui Kogălniceanu, apărută în ianuarie 1837 la Berlin: *Moldau und Vallachei. Rumänische oder Wallachische Sprache und Literatur.*

[19] Indicare greșită. Este vorba de Partea I, titlul VIII, articolul I din *Approbata et Compilata*, care îi exclude pe români din rîndul națiunilor politice ale Transilvaniei socotindu-i ca tolerați.

[20] Spre deosebire de alte luări de poziție împotriva « articolului de limbă », Sterca Șuluțiu subliniază și această rupere a unei continuități de cultură modernă, creată de reprezentanții Școlii Ardelene.

[21] De fapt, două proverbe comasate: 1) *Ardet Ucalegon* = Arde Ucalegonul (coresp. rom. *A ajuns mucul la deget*) și 2) *Periculum in mora (Zăbava este primejdioasă)*.

[22] Alex. Sterca Șuluțiu se numără între cărturarii patrioți care nu vedeau cu ochi buni discordiile religioase între românii din Transilvania. Pe o filieră de gîndire ce i-a avut precursori pe Inochentie Micu și Grigore Maior, el și ceilalți fruntași ai partidei naționale (Simion Bărnuțiu, George Barițiu, Demetriu Boer ș.a.) se străduiau să evite lunecarea confesiunii unite din Transilvania în catolicism papistășesc, subliniind frecvent esența *orientală* a religiei greco-catolice. Specificarea avea o importanță pronunțată în epocă: a) astfel se păstra unitatea de gîndire și acțiune a românilor; b) se negau pretențiile de tutelă din partea ierarhiei catolice maghiare de la Strigoniu și c) se păstra, datorită *Pravilei* mai democratice a bisericii răsăritene, importanta instituție a sinodului bisericesc *mixt*: format din clerici și mireni deopotrivă. Vezi Ioan Chindriș, *Nicolae Maniu (1796—1865)*, în *George Barițiu și contemporanii săi*, III, p. 1—57.

Bibliotec. Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURA

ca un comun domnitoriu şi părinte, să se milostivească a asculta, în treaba aceasta, întîie rugarea şi reflexiile naţiei şi a clerului român de ambe părţile [23]; că *jure naturae et publico gentium* [24] nici o naţie acela *jus* [25] nu poate avea, ca la altă naţie, fără voia ei, uzul limbii sale să-l poată, cu puterea, *via facti* [26], obtrudelui, mai cu seamă în *cultu divino* [27]. Spre care sfîrşit;

2° Fiindcă îmi aduc aminte că atunci cînd episcopii naţiii noastre au alergat cu instanţie în treaba naţiii la Tron [28], ca să poată pe episcopi a-i aduce în invidie şi a-i asupri, au zis că au scris la Maiestate că aceea e numai foetul neodihnirii unor din cler, iară naţia nu ştie de aceea nemica, drept aceea, dară, de se va face aşa, precum mai jos voi să zic, prepusul acesta nu poate să fie. Pentru aceea, dară, să vă milostiviţi de la Sînţita Maiestate a cere şi a exoperălui facultate spre adunarea, de ambe părţile acestor episcopaturi, un săbor mixt religionariu-naţional, care să stea din deputaţii clerului, a nobilităţei şi nenobilităţei româneşti [29], la care, după umilita mea opinie, aceste pregătiri să fie:

a) Episcopii, prin circulariu în toată ţara, să vestească objectumul săborului, care să nu fie altul decît existenţa, limba şi cultura naţională şi a bisericilor noastre. După vestirea acestui object;

b) Fieştecare paroh cu poporul său să consultăluiască şi apoi, alegînd doi deputaţi din bătrînii satului, unul din nobilitate (de va fi; de nu va fi, vor fi ambii nenobili), altul din *nenobili*, cu conclusul său şi cu parohul locului, să se ducă la săborul protopopesc [30]. Aici, cu toţii, iară consultăluind, să aleagă din cleru tractului duoi, şi din nobilitate şi nenobilii tractului iară duoi, cîţi vor fi mai de frunte şi mai aleşi în tract, cari, cu protopopul şi cu deputaţii tractului să meargă la săborul cel mare, în Blaş şi în Sibiu, spre consultaţia de comun. Şi, din Săborul acesta, cele ce se vor hotărî să se aştearnă toată rugarea Sînţitei Majestăţei: că ca să înveţe naţia noastră şi limba şi literatura ungurească nu putem avea nici un ponoslu şi, după opinia mea, nu-i lucru de pagubă. Iară ca limbii noastre să se substităluiască în biserici, în catedrele şi cărţile

---

[23] Introducerea *efectivă* a limbii maghiare în viaţa socială a Transilvaniei a stagnat, în mod firesc, din cauza majorităţii copleşitoare a românilor. În 1840, Stephan Ludwig Roth afirma: «Cînd se discută despre un grai comun al ţării [Transilvania — *n. ns.*], noi credem că prin aceasta nu poate fi vorba de altul decît de cel român» (*Stephan Ludwig Roth, Viaţa şi opera*, Bucureşti, 1966, p. 101). Dealtfel nici Curtea de la Viena n-a confirmat textul proiectului de lege de la Cluj (printre altele datorită protestelor vehemente ale românilor şi saşilor), care a căzut astfel de pe firmamentul vieţii politice transilvănene (vezi Silviu Dragomir, *Revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848—49*, Cluj, 1946 p. 63).

[24] «După dreptul natural şi public al ginţilor».

[25] «Drept».

[26] «Prin fapt împlinit».

[27] După Wilhelm Traugott Krug, Bărnuţiu sistematizase 3 ramuri ale dreptului natural, cu aplicabilitate la naţiunea română din Transilvania: *jus subsistentiae personalis*, dreptul fundamental de a exista, *jus libertatis personalis* şi *jus aequalitatis*. Alexandru Sterca Şuluţiu vizează aici principiul fundamental *jus subsistentiae*.

[28] Se referă la *Supplex Libellus Valachorum* din 1791, care a fost înaintat, în numele românilor, de episcopii Ioan Bob (greco-catolic) şi Gherasim Adamovici (neunit). Dar, la 1791, colaborarea poporului la un act politic, cum vede Sterca Şuluţiu rezolvarea în 1842, nu era cu putinţă, optica iluministă acordînd maselor doar un rol pasiv, de receptacul al acţiunii la luminare venită de sus.

[29] Apărarea limbii române la 1842 a produs o mişcare cu ecou larg şi înţelesuri multiple, cumulînd virtuţile unei adevărate acţiuni prepaşoptiste. Aspectul cel mai interesant al mişcării, sub raportul tacticii politice, l-a constituit încercarea de a forma un congres naţional românesc. În Transilvania, românii fuseseră spoliaţi de *toate* drepturile cu putinţă, singura instituţie naţională rămasă în viaţă fiind biserica. În preajma revoluţiei de la 1848, Alexandru Sterca Şuluţiu a fost cel dintîi care a estimat corect acest lucru, în funcţie de noua conjunctură politică. «Săborul mixt» bisericesc urma — prin însăşi atribuţia de a acţiona în probleme politice sau cultural-ideologice — să devină, de fapt, un congres reprezentativ, o structură polarizatoare şi finalizatoare a eforturilor naţionale.

[30] Încă Inochentie Micu, în secolul al XVIII-lea, validase ca instrument şi argument politic *poporul* împotriva concepţiei feudale, care acorda credit politic numai nobililor.(Vezi David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Bucureşti, 1967, p. 141.)

Mărturii pașoptiste regăsite

românești, limba ungurească, asta-i spre extirpația existenții și întunecimea națiii îndreptată, care, de nu voim, trebuie să ne rădicăm glasul și rugările.

Pe lîngă care, sărutînd părintească dreaptă, sunt al prea luminatei măriii tale umilit capelan,

Alex. Sterca ȘULUȚIU m.p.,
vicarul Sălagiului [31]

[Adresa:] 142. A *Vicario Foraneo Sylvaniae.*

Illustrissimo ac Reverendissimo Domino D[omi]no *Ioanni Lemény* de Eadem, Divino Miseratione et Apostolicae Sedis Gratia, per M[agnum] Tran[silva]niae Principatum, Partesque incorporatos Graeci Ritus Catholicorum Episcopo Fogarasiensi, Domino D[omi]no Patri et Patronae Gratiosissimo singulariter colendissimo. *Claudiopoli. In stricte off[ici]osis.*

«...a vă asigura că vă scriu adevărul...»

Cluj[32] 28 mai *n. 1848*

Onorat Comitet Național!

N-am nici un cuvînt a cere ca O[noratul] Comitet să-mi primiască acest raport pe care-l fac, pe 36 ceasuri, ca oficiale, căci aceasta ar fi treaba presidintelui [33], care însă nu știu dacă bătrînețele îl vor lăsa a vă scrie. Am însă, toată îndrăsneala a vă asigura că vă scriu adevărul, deși numai în fuga mare, pentru că carul iute nu mă așteaptă.

Deputați naționali sosiră *mai mulți ca 100.* Sîmbătă seara (în 27 mai) făcurăm d-lui episcop Ioan Lemeni cortenire. M[ăria] sa ne defipsă, pe 9 ceasuri din 28, spre o conferință. Aceasta se făcu. Se iscară dispute, prin unii *carii absentară de la Blaj* [34].

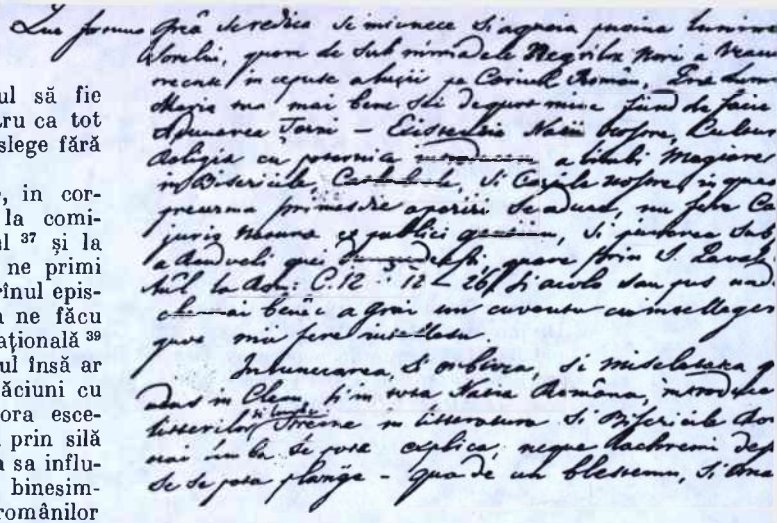
---

[31] Scrisoarea poartă următoarea notă de înregistrare, de mîna notarului episcopal Ioan Turcu: « 430/[1]842. Sz[ilágy] Somlyo. Vicarius in ob[jec]to l[inguae] hung[aricae]. 6 apr. ».

[32] Originalul scrisorii se află la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca, Fond. coresp., Dosar 412/1, nr. 1.

[33] De fapt, George Bariț nu fusese desemnat de Adunarea de la 3/15 mai ca membru al Delegației de la Cluj, pe care o conducea episcopul Lemeni, ci al Delegației de la Viena, în frunte cu episcopul Andrei Șaguna, care trebuia să înainteze aceiași petiție națională la Împăratul. Bariț și-a schimbat destinația în ultima oră, preferînd să fie secretarul bătrînului Ioan Lemeni, cu care avea tradiția unei vechi colaborări.

[34] Adunarea de la Blaj a ales 111 delegați pentru Dieta de la Cluj și 30 pentru Împăratul. Dar rămînea la latitudinea oricărui român să se alăture celor două delegații — « Afară de aceștia s-a primit să meargă oricine alții, care vor avea bunăvoință » — scopul urmărit fiind reprezentarea cît mai largă a națiunii române la cele două foruri (vezi Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, II, Viena, 1852, p. 298—300). Așa se face că, la Cluj de pildă, întîlnim printre delegații *activi* din 27—30 mai 1848, numele unor persoane care nu numai că n-au luat parte la adunare, dar nu erau nici măcar români. E cazul funcționarului fiscal Récsi József (tatăl marelui literat ungur Récsi Emil), care nutrea simpatie față de români, prin faptul că era căsătorit cu românca Iuliana Brîncean. Nici Constantin Molnar și Grigore Gáll n-au fost aleși de adunare și nu știm dacă au luat parte la aceasta. Silviu Dragomir, în *Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—49*, vol. V, Cluj, 1946, p. 214 și urm. încearcă să arunce vina eșecului misiunii în seama episcopului Ioan Lemeni și mai ales a lui George Bariț. Antipatia lui Silviu Dragomir față de Bariț este, dealtfel, notorie în istoriografia noastră, și istoricul clujean nu a scăpat nici această ocazie spre a-l discredita. În realitate, Delegația română de la Cluj n-a putut face mai mult decît a făcut, în condițiile cînd Dieta feudală

Unii pretindea[u] ca Comitetul să fie venit el însuşi aici, la Cluj, pentru ca tot ce s-ar isca *în flagranti* [35], să deslege fără întîrziere. Se compuseră.

La 11 începurăm cortenirile, in corpore, conduşi de presidentele, la comisariul reg[esc] [36], la gubernatorul [37] şi la presidintele Dietei [38]. *Cel dintăi* ne primi cu destulă complăcere, căci bătrînul episcop îi vorbi la inimă. Al doilea ne făcu mustrări căci, deşi adunanţa naţională [39] s-ar fi purtat bine în loc, poporul însă ar fi dus pe acasă păreri şi informăciuni cu totul scălciate, în urmarea cărora escesurile s-ar suprime acum numai prin silă fisică ş.a. Al treilea îşi promise a sa influinţă la SS [40]. Află însă că « toţi binesimţitorii ar fi prea aplecaţi a da românilor toate *drepturile* cerute de ei » (de naţionalitate nici un cuvînt!) [41].

După amiază ne adunarăm din nou la episcopul. Cîţiva se scăndăliră foarte căci nu intră în petiţiune, la p[unctul] 11, tot ce era în protocol în contra saşilor [42]. După o fierbinte dispută, după grele învinuiri asupra Comitetului şi a secretarilor, se învoiră cu toţii, afară de 4 inşi [43], ca neapărat să se mai facă o petiţiune supletorie, îndreptată numai în contra saşilor, carea se şi compuse şi se citi în o adunare ca de 30 inşi. *Acuma, seara pe la 10 oare*, unii îmblă spre a o răsturna. Eu, din parte-mi îi lăsai să se frămînte pînă dimineaţă [44]. Dar sînt mulţi oameni pătimaşi.

Petiţiunea naţională fu dată în mîna presidintelui, com[itele] Fr[ancisc] Kemény astăzi la 6 oare.

---

a Transilvaniei pornise deliberat de la premiza de a respinge principala revendicare a românilor: recunoaşterea constituţională a naţiunii române. Acest raport al lui Bariţ către Comitetul Naţional de la Sibiu, departe de a-l dovedi pe Bariţ infidel hotărîrilor naţiunii, ni-l arată făcînd eforturi disperate pentru ca misiunea să nu ia o turnură şi mai gravă, date fiind condiţiile-limită în care s-a desfăşurat.

[35] « De urgenţă arzătoare ».

[36] Generalul baron Anton von Puchner, comandantul suprem al armatelor imperiale din Transilvania.

[37] Guvernator al Transilvaniei era, din aprilie 1842, Teleki József (vezi Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei, 1774—1867*, în *Anuarul Institutului de istorie naţională*, IX, 1943—1944, p. 271—281).

[38] Baronul Kemény Ferenc.

[39] Adunarea de la 3/15 mai 1848.

[40] « Status et Ordines », *stările* ţării, de fapt Dieta compusă din cele trei « naţiuni » privilegiate: ungurii, secuii şi saşii (Unio Trium Nationum).

[41] Fiindcă înaintea deschiderii Dietei de la Cluj din mai 1848, Szemere Bertalan, ministrul de interne al Ungariei, trimisese instrucţiuni către dietalii de la Cluj, că, în legătură cu românii, « naţionalitatea [recunoaşterea naţiunii române — *n.ns.*] dacă e posibil, nu trebuie discutată » (vezi Dragomir, *Op. cit.*, p. 220—221).

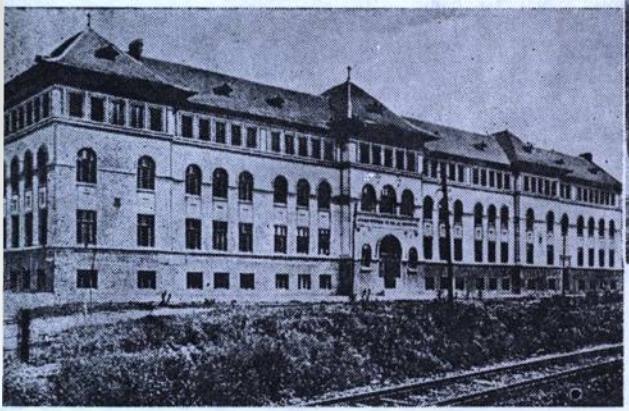
[42] În punctul 11 al hotărîrilor Adunării de la Blaj erau specificate, foarte pe larg, revendicările românilor faţă cu patriciatul săsesc din Fundus Regius sau Sachsenland, cum era numit impropriu teritoriul din sudul Transilvaniei, unde erau colonizaţi saşii (vezi Al. Papiu Ilarian, *Op. cit.*, p. 296—297).

[43] Dintre cei 4 inşi care n-au fost de acord să se întocmească o petiţie aparte, împotriva saşilor, singurul pe care îl cunoaştem este Paul Dunca.

[44] Abia în 29 mai dimineaţa, în urma unor puternice conflicte şi păreri contradictorii, petiţia contra saşilor a fost semnată. Aşadar, ea n-a fost înaintată Dietei odată cu petiţia naţională generală, cum crede Silviu Dragomir (*Op. cit.*, p. 216), ci o zi mai tîrziu. Departe de a fi sprijinitorul acestui act oarecum în plus, Bariţ se pare că a lăsat să se tergiverseze lucrurile — « îi lăsai să se frămînte pînă dimineaţă » — ca documentul să nu-şi facă eventualele efecte contrarii. În vreme ce petiţia naţională a predat-o *cît s-a putut de repede*, în după-amiaza zilei de 28 mai.

Clujul la mijlocul secolului al XIX-lea.

Școala Normală din Blaj.

Mikeș nu e scăpat, și e tras la judecată ca turburătoriu!! Episcopul luă peste nas pentru el [45].

Între maghiari domnește o ferbere cumplită. Aici, la Biasini, se adună foarte mulți, strigă, amenință. Pe cîteva flamure e scris, în adevăr, « *Unió vagy halál* » sau « *Le az unio elleneivel !* » [46].

De la Ungaria, pînă astăzi, abia veniră 30 inși, însă turbați. Aceștia avură fruntea a-și cere scaun și loc în Dietă! Fuseră refruntați. Cînd aceia vor auzi de protestăciunea noastră, socotesc că își vor perde mințile. Ei îmblă tot armați cu săbii. Astă seară îi auzii *cochetînd cu sașii*, ca să-i aibă asupră-ne și asupra slavo-croaților. Nouă ne zisă muscali, căci am fi jurat supt coloare muscălești.

B[aronul] N[icolae] Wesselény este prea rău informat de noi în privința aceasta. Junimea ascultă tare de el [47].

Seara nu prea ieșim.

Parohul din Budiu veți fi știind că e prins, asemenea și un alt paroh din Cimpie. Pe fratele Pop Alexandru îl pîndesc tare. Pe mine toți mă arată cu degetul, ținîndu-mă de om cu totul periculos. Secăturele lui Erd[elyi] Hir[adó] îi înfurie [48].

---

[45] Despre arestarea tribunului Florian Micaș, vezi *George Barițiu și contemporanii săi*, III, București, 1976, p. 156.

[46] « Uniune sau moarte! »; « Jos cu adversarii uniunii! ».

[47] În ziua următoare, Bariț va avea el însuși o discuție cu liderul maghiar din Transilvania, în care acesta din urmă va repune și el pe tapet povestea « steagurilor muscălești » de la Blaj. Era o simplă calomnie, iscată din confundarea tricolorului românesc, arborat la 3/15 mai 1848, cu alte drapele (vezi discuția problemei la Al. Papiu Ilarian, *Op. cit.*, p. 222—223). Tricolorul românilor transilvăneni la Adunarea de la 3/15 mai 1848 era *roșu — alb — albastru*.

[48] Preotul Ioan Pop, tatăl lui Papiu Ilarian, fusese arestat de autoritățile maghiare ca « instigator » (vezi „*Organul națiunale*", II, Blaj, 1848, nr. VII, p. 30; nr. VIII, p. 37). Pop Alexandru e Papiu Ilarian însuși, urmărit și el pentru aceeași vină de a-și fi slujit națiunea *(Ibid.)*.

Altele vă voi scrie[49] cu poșta, de voi ajunge. Pînă atunci, să fiți siguri că *noi din instrucțiune nu vom ieși*, deși unii strigară că Comitetul n-avea nici un drept a da instrucțiuni la 100 deputați aleși de națiune. Eu, cum știți, port și aici rola de conciliatoriu, căci altmintrea desbinarea ne-ar fi gata.

Instrucțiunea se citi la episcopul, publice. Fuseră provocați la jurămînt cei carii n-au jurat, însă ei tăcură. Unii din aceia veniră cu cocarde ungarice.

Rămîn, cu tot respectul, al Onor[atului] comitet conațional și confrate.

G. BARIȚ

[Adresa:] Nr. 498. Domniei sale domnului Simion Bărnuțiu, Sibiu (Hermannstadt).

---

[49] Scrisoarea-raport a lui Bariț narează numai activitatea delegației din zilele de 27—28 mai 1848. În aceste condiții, problema pusă de Silviu Dragomir, cu pierderea raportului, rămîne în picioare. Căci în acest loc Bariț dă de înțeles că va mai scrie și, după toate aparențele, a mai scris un raport pe larg, în care reia problemele din cel de față, adăugînd continuarea cu zilele de 29 și 30 mai. Într-o scrisoare din 15 martie 1852 (vezi Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, I, Cluj, 1972, p. 27—28). Alexandru Papiu Ilarian descrie acest raport general, pe care l-ar fi văzut cu ochii proprii, pe cînd era secretarul Comitetului Național Român, la Sibiu. După descrierea lui Papiu Ilarian, acela pare să fi fost un alt document decît cel de față, care îl suplinește, totuși, în foarte mare măsură.

Sigiliul lui Mihai Viteazul.

«Iubim poporul din care am ieşit...»

Ioan SLAVICI

SCRISORI CĂTRE ION BIANU

Nu iartă! - Mi-am pierdut zilnic. - Ceasuri ce vrăm să
ştie rele; cât pe mine avertismentele ce mi
s'au dat nu mă ating; nici pot să mă descu-
rajez nici să mă abat din calea pe
care mi eu însu-mi ole capul meu cu
orice-o: îi ating însă pe alţii, care nu
ştiu tot ceea ce ştiu eu, nu înţeleg cele ce
mie îmi sunt lămurite şi între care mulţi
erau cari în adevăr eu am fost alungat
din Românie, cari nu mă iartă întoarcerea, şi cari sunt
un fel de Ventură-Ţară, care a venit aici
ca să mănânce banii românilor. - După-
ce ani de zile de a rândul s'au tot
dus asemenea minciuni, gâgâiţimea, chiar
şi dacă nu crede, stă pe gânduri, fiindcă
nu poţi lumina.

Slavici

SCRISORILE DIN ÎNCHISOARE ADUC O notă aparte în corespondenţa lui Slavici cu Ioan Bianu. Adesea ele par autentice pagini de jurnal intim, căci surprind stări de spirit efemere sau ce revin cu oarecare constanţă, idei şi sentimente, convingeri adînc înrădăcinate, îndoieli fugare sau obsesive. Mai mult ca oriunde, aici se relevă omul Slavici, personalitatea sa plină de sensibilitate şi delicateţe, antrenată într-o experienţă fără precedent pentru sine, în care firea şi trupul său sînt supuse unei autentice probe de rezistenţă.

Concepţiile politice, intuiţiile şi judecăţile sale pe acest teren nu rămîn în plan secund, crezul său de luptător prigonit pentru cauza dreaptă a poporului afirmîndu-se cu tărie chiar şi după ce declară ritos că se va retrage din viaţa politică. Astfel, clarvăzător, va judeca cu asprime intenţia lui Maiorescu de a-şi crea aderenţi politici între românii din Transilvania, fapt ce ar accentua dezbinarea forţelor şi ar dăuna cauzei lor. În aceste rînduri, răzbate însă şi convingerea scriitorului că lupta sa nu s-a irosit în zadar, mîndria omului care cunoaşte valoarea muncii sale.

Aşa cum remarcam mai sus, condiţiile de excepţie în care se află la această dată scriitorul conferă corespondenţei sale o mai pronunţată tentă subiectivă, înregistrînd fidel trăiri sufleteşti decurgînd din situaţia sa de întemniţat sau prilejuite de evenimente neobişnuite, amănunte ce pot aduce mai multă lumină în descifrarea universului operei sale literare.

O explicaţie prilejuită de greutăţile materiale cărora trebuie să le ţină necontenit piept particularizează sugestiv, ca un element de

portret literar, firea altfel mult prețuitei sale soții: «Nevastă-mea totdeauna a fost cel puțin alăturea cu mine, un om cam pozitiv și cam înclinat spre un fel de zgîrcenie.» Pentru Slavici, familia, copiii sînt valori fundamentale ale fericirii existenței sale, iar scriitorul trăiește cu intensitate nu numai faptele reale, dar și pe cele posibile. Admirația uluită în fața micului miracol ce-l reprezintă copilul, dragostea părintelui pentru fiul său, lasă însă totdeauna loc și pentru judecățile și observațiile lucide.

Se poate afirma cu deplin temei că scrisorile lui Slavici către Ioan Bianu nu sînt numai mărturii asupra avatarurilor trăite de omul politic, ci și interesante pagini de fertilă investigație literară.

Petre CROICU

I

Vácz, 9 decemvrie [stil] n[ou] 1888

Iubite amice,

Azi am primit rezoluțiunea ministrului în cestiunea punerii mele în libertate. Am să depun o cauțiune de 200 fl. că nu mă voi depărta din Vácz, ci voi sta timp de 14 zile la casa nevestei mele: altfel sunt arestat și perd și cauțiunea.

Vorba e deci să depun cît mai curînd cele 200 fl.

Eu am, ce-i drept, vreo 200 fl. la mine, dar în zilele aceste trebuie să plătesc chiria pe trei luni înainte și mîncarea pe o lună; voi mai avea apoi și alte cheltuieli mari. Astfel nici vorbă nu e ca ceea ce am să-mi fie destul. Te rog deci tot pe d[umnea]ta să-mi sari cît mai curînd într-ajutor și să-mi trimiți bani. Dacă nu s-ar putea să-mi trimiți diurna pe decemvrie și ianuarie, pune-te, te rog, în înțelegere cu amicul meu Simeon Popescu și mijlociți-mi de undeva un împrumut de cel puțin 500 lei, pe care-l vom scădea în rate din diurna mea. Altfel nici cele 200 fl. pe care le depun nu sunt bani perduți, căci eu n-am să fug.

Le scriu, nu-i vorbă, și celor din Sibiu, dar de acolo multă nădejde nu am, fiindcă mi-au declarat că împregiurările nu-i iartă să-mi trimiță mai mult ca 100 fl. pe lună, deci o fac și aceasta singerînd.

Mă iartă, dacă închei cu presto-prestissimo!

al d[umi]tale,

Ioan SLAVICI

B.A.R.S.R., coresp. inv. 60092

II

Vácz, 26 decemvrie [stil] v[echi] 1888

Iubite amice,

Am primit de sfintele sărbători de la Caransebeș o căprioară, un țap tînăr și grăscior, de la Mênes, un apelpisit vin negru de la Șiria, cîrnați și cartaboși, costițe și șunci, de la amicul meu Comșa din Sibiu, fel de fel de cocături și cele mai bune mere din Ardeal, de la Magyarát un splendid vin alb, pe care ar putea să-l pună și împăratul pe masa lui: toate le-am primit cu viuă părere de bine. Cum oare puteam să [nu] primesc cele 500 l. n.? Spune-le, te rog, celor interesați, că sunt de părare că foarte bine au făcut. Eu sunt om rezonabil, care nu umblă după mofturi și nu are boala amorului propriu. Bine au făcut, și sănătate să-mi dee Dumnezeu ca să-i conving că n-au făcut rău. Atît de astă dată.

Cu corecturile am trecut coala 48 (deci nu 38) și am la mine coalele 49 și 50. A fost, ce-i drept, o întrerupere de vreo trei săptămîni, dar o pornim acum iar voinicește înainte. De cîrtitori nu-mi pasă! Ei sunt tot oameni care-și petrec viața în flecări, și nu fac în zece ani cît face fiștecare din noi într-unul singur. Căci ei iubesc ce vor fi iubind, iar noi iubim poporul, din care am ieșit.

Anul IV Sibiiu, Vineri 4|16 Decemvrie 1887 Nr. 275

Abonamentele
Pentru Sibiiu:
Pentru monarchie:
Pentru Romînia și străinătate

TRIBUNA

Apare în fiecare di de lucru

Inserțiunile

Îmi pare foarte bine că « scrisorile » mele ți-au plăcut. Dl. Socec e dispus a le publica în ediţiunea sa. Mai sunt încă XI—XII afară de cele X apărute în „*Tribuna*“. Bine mi-ar părea, dacă mi-ai spune şi ce *nu*-ţi place în ele, ca să ţiu seamă la reviziune, presupunînd că dl. Socec stăruie în bunele sale dispoziţiuni.

Eu mă aflu tot în temniţă. Nevastă-mea, care era tare convinsă că încă înainte de sărbători mă va chema acasă, vine ea pe la mine şi e mai sănătoasă şi mai voioasă ca totdeauna. Dar nu mă îndoiesc că încă în cursul acestei săptămîni mă voi « transporta » în casa de pe malul Dunării. Şi voia lui Dumnezeu să fie!

Titu e voinic şi obraznic. A rupt de mult ghetele pe care i le-a adus « nenea Banu de la Vena », dar de aceea tot numai ghete aduse de « nenea Banu » poartă.

Sărbători fericite de la tustrei.

SLAVICI

B.A.R.S.R., coresp. inv. 60003

III

Vácz, 2 ianuarie 1889

Iubite amice,

Voind a serba jubileul de 25 ani al societăţii „Petru Maior“, tinerii de la universitatea din Budapesta, încă sunt acum vreo doi ani, au hotărît să publice un „*Almanah*“ în felul celor publicate de „România Jună“ din Viena. Eu i-am încurajat atunci, fiindcă „*Almanahurile*“ aceste sunt o formă, după părerea mea, potrivită pentru ca să deschidem aici la noi drum mai larg pentru înrîurirea literară a României şi să cultivăm simţămîntul de unitate culturală la români.

Aici, ca şi la Viena, iniţiativa a fost luată de tineri apropiaţi de mine, la Viena de Mera, un şirian, iar la Pesta de Fodor, alt şirian, deci sub steagul « junimist ». Ca tinerii din Viena, şi cei din Budapesta s-au adresat dar, înainte de toate, la dl. Maiorescu, şi printr-însul la ceilalţi « junimişti » şi la Carmen Sylva. Li s-a şi promis din partea d-lui Maiorescu tot sprijinul. Rămăsese ca eu să aflu, fie direct, fie indirect, dacă şi Carmen Sylva îi va lua, ca pe cei din Viena, sub protecţia-i înaltă. N-am făcut-o însă aceasta, fiindcă în acelaşi timp era pusă şi la Viena în lucrare publicarea unui „*Almanah*“, şi am stăruit ca tinerii din Budapesta să mai amîne publicarea „*Almanahului*“ lor, ceea ce s-a şi făcut.

Azi a fost pe la mine preşedintele societăţii „Petru Maior“ ca din partea societăţii să-mi ceară sfaturi în cestiunea aceasta. Dintre toţi cei ce le-au promis sprijinire, singur dl. Alecsandri le-a trimis o poezie. Dl. Maiorescu şi dl. Negruzzi se scuză că fiind acum încurcaţi în politică nu pot să le trimiţă nimic. I-am întrebat deci pe tineri dacă ţin ori nu să facă o manifestaţiune « junimistă ». Mi-au răspuns că n-au voit niciodată să o facă aceasta. Sfatul meu a fost deci să se adreseze la alţi literaţi de valoare, care nu sunt încurcaţi în politică, şi numai dacă şi aceşti alţii le-ar refuza sprijinul, să renunţe la publicarea „*Almanahului*“ şi să-i înapoieze lui Alecsandri manuscriptul. Aşa a şi rămas.

Ca să nu mă mai blamez însă încă odată, cum m-am blamat cu amicii mei «junimiști», le-am spus să nu-i scrie deocamdată nimănui, iar acum te rog pe d[umnea]ta să discuți cestiunea cu cîțiva dintre amicii d[umi]tale și să-mi spui dacă *aceștia* sunt ori nu dispuși a sprijini întreprinderea și la care anume dintre dînșii ar putea să se adreseze tinerii din Budapesta.

D[umnea]ta înțelegi tot atît de bine ca mine despre ce e vorba. Nu e bine ca disensiunile din România, fie ele politice, fie culturale, să străbată și la noi, și tinerii de aici trebuie să simță că față cu noi frații noștri de peste Carpați sunt toți uniți, și dacă unii nu *pot* să-i sprijine, cei care pot, sunt gata totdeauna să-i încuragieze.

Altfel, d[umnea]ta cunoști mai bine ca mine situațiunea, și dacă [gă]sești că e bine să nu se publice „*Almanahul*", îmi voi da silința de a-i face pe tinerii din Budapesta să mai amîne publicarea.

Eu sunt tot în temniță, dar nevastă-mea ieri n-a mai putut sta, iar azi n-a mai venit pe la mine.

Salutări,

SLAVICI

B.A.R.S.R., coresp. Inv., 60095

IV

Vácz, 24 ianuarie 1889

Iubite amice,

Îți mulțumim, nevastă-mea și eu, pentru urările ce ne faci; ele ne-au atins cu atît mai vîrtos cu cît mi s-au făcut în cele mai grele zile ale vieții noastre de pînă acum.

Nu știu dacă fata mea va fi ori nu frumoasă, fiindcă nici cinci zile după nașterea ei n-am ajuns s-o pot cunoaște.

După toate socotelile noastre ea a întîrziat cu vreo 14 zile; a ajuns în tot cazul la o dezvoltare extraordinară; nu numai capul îi este de tot mare, ci totodată și umerii îi sunt foarte lați. În același timp s-a născut «în cămașă».

Astfel nașterea pe deplin normală n-a fost cu putință și nevastă-mea după suferințe de 12 ceasuri a cerut să chem un medic fiindcă simțea că nu poate să nască. Din norocire însă, medicul, un om chibzuit, n-a intervenit decît peste vreo 6 ceasuri, cînd fructul ieșit cu capul, se oprise în umeri și vorba era ca muma-sa să fie scăpată.

A scăpat însă precum se vede și fata, copilul sacrificat de părinții lui mai nainte de a se fi născut. Vînătă ca postavul, cu oasele frunții strivite, cu fălcile scoase din încheieturi, cu umerii ridicați, cu ochii intrați în cap și umflată mai ales la față, fata noastră era un fel de monstru, pe care n-am cutezat să-l arătăm mumei. Doar țipa tare și era flămîndă: Dumnezeu a voit și, încă ieri, medicul a putut să mă încredințeze că va trăi. A început să sugă, ceea ce dovedește, că fălcile au ajuns la locul lor; ochii i s-au deschis și nu curg cîtuși de puțin; pelița i s-a făcut aproape albă; fața i s-a dezumflat și formele lui Titu încep să iasă la iveală: ea doarme bine și rîde prin somn. Voința lui Dumnezeu să fie!

Mie mi-e cu atît mai dragă cu cît o sacrificasem fără ca să simt ceea ce a simțit sărmana ei mamă, care timp de vreo 36 ceasuri după nașterea ei era între moarte și viață.

Dar d[umnea]ta, care n-ai nevastă și copii, nu le înțelegi acestea, cum nu le-am înțeles nici eu mai înainte de a fi avut copii. Abia acum simt că prea tîrziu și prea nepregătit am ajuns și eu să am copii. Grozav de mare e bucuria de a-i avea, dar totodată și o grozav de grea răspundere e împreunată cu bucuria aceasta. E bine să stai în temniță și să lucrezi în toată tigna, în vreme ce nevastă-ta șade acasă și vine regulat să te mînglie. Abia acum, după ce am stat cîteva zile și eu «acasă», văd ce grozav de greu e partea ei. Grea a fost și mai grea are să fie.

Acum că sunt și eu aici, nu le putem birui cu nepoată-mea toate: dar după ce mă voi fi întors eu în temniță? dar după ce va fi plecat și nepoată-mea (sora lui Rusu)?

Ce face biata mea de nevastă cu doi copii, unul în fășii, iar celalalt — feciorul meu — la vîrstă de doi ani și jumătate?

D[umnea]ta nu poţi să-ţi faci închipuire, ce a ajuns copilul blînd pe care-l ştii: de dimineaţă de la şapte pînă seara la opt se învîrte mereu ca o sfîrlează şi strigă de asurzeşte toată casa şi răstoarnă scaune şi mese şi sparge ori rumpe tot ceea ce-i cade-n cale. Mi-e adeseori ca şi cînd ar fi o pedeapsă dumnezeiască pe mine, şi totuşi nu mă pot mîntui cînd văd atîta prisos de viaţă în copilul meu, şi dac-aş putea să stau mereu lîngă el şi să-l păzesc, m-aş bucura să-l văd aşa. Cînd mă gîndesc însă că nevastă-mea are să rămîie ea singură cu el şi cu celalalt, mă trec fiorii reci şi nu mai am odihnă decît atunci cînd îl ştiu dormind.

Ca să-ţi descriu o zi din viaţa lui Titu ar trebui să stau două zile de-a rîndul cu codeiul în mînă. Iar la casă e foc şi apă fierbinte, sunt cuţite şi ciocane, sunt sticle şi vase, sunt mese şi dulapuri, pe care se urcă, ba mai e şi Dunărea în faţa casei; cum am eu să stau în temniţă, cînd o ştiu pe nevastă-mea singură cu cea mai proastă şi mai neajutorată din toate servitoarele?

Cu Titu am să stau. Am să-l ţin la mine de dimineaţa pînă seara; altă soluţie nu există.

Ţi-o spun aceasta pentru ca să înţelegi cum vin lucrurile, dacă s-ar întîmpla ca Hurmuzachi să nu înainteze precum aş dori şi eu. Îmi voi da toată silinţa să nu rămîn în restanţă, dar mai presus de toate îmi este ceea ce mai de-aproape mă atinge.

Nu-mi pasă dacă de la aprilie înainte îmi vor lua cele 350 l. n., căci atunci voi fi trecut prin greutăţile cele mari. Iar după ce voi fi ieşit de-aici, numai sănătos să fiu, căci voi griji eu de mine şi de familia mea: în temniţă în tot cazul n-o să mai ajung.

Pe luni ori marţi aştept pe dr. Hosanu de la Graefenberg, ca să-mi boteze copila. Voi invita cu ocaziunea acesta şi pe cîţiva dintre tinerii de la Budapesta, şi vom discuta cestiunea „*Almanahului*".

Ca să termin cu o notă senină, îţi fac şi împărtăşirea că pentru ziua de sf. Ioan, care e şi ziua naşterii mele, am primit vreo optzeci de felicitări din toate centrele de viaţă ale românilor de aici, trei feluri de rachiu, trei feluri de vin negru, trei feluri de vin alb, tot băuturi pe care pot şi împăraţii să le pună pe masă, costiţe, şunci, cîrnaţi, brînzeturi, tot ceea ce e mai bun în Carpaţi, încît în ziua în care s-a născut româna de la Vácz, deşi nu e princesă, i s-a făcut guvernului un raport grabnic « ex offo ».

O să tragem o cumetrie, încît să-i meargă pomina.

SLAVICI

B.A.R.S.R., coresp. inv., 60098

V

Vácz, 1 februarie [stil] n[ou] 1889

Iubite amice,

Alaltăieri, la 30 ianuarie [stil] n[ou], mi-am botezat fata, *Lavinia*, ieri a plecat dr. Hosanu, naşul ei, iar mîne mă întorc în temniţă. Atît nevastă-mea cît şi fata noastră se află destul de bine, pentru ca să pot părăsi în linişte casa aceasta.

Tot ieri, adecă post festa, a sosit şi dl. Eugen Brote aici. Celelalte le vei afla de la dînsul.

Prin ziare din Bucureşti şi mai ales prin ziare din Budapesta s-a ivit zilele aceste ştirea că eu m-aş fi retras din partidul naţional şi că comitetul partidului s-ar fi dizolvat. Află pentru dumirirea d[umi]tale că tocmai partidul naţional e acela care mi-a trimis de ziua mea aproape 100 depeşe de felicitare şi că între cei ce m-au felicitat sunt *opt* dintre membrii Comitetului, care e compus din *unu spre zece*.

Adu-i dlui. Brote aminte să te dumirească mai de aproape asupra acestui lucru.

SLAVICI

B.A.R.S.R., coresp. inv., 60099

VI

Vácz, 4/16 februarie 1889

Iubite amice,

Mi-e grozav de greu să-ţi scriu în starea sufletească de care sunt chinuit de cîteva zile şi mai ales astăzi. Mi-aş face însă mustrări dacă nu ţi-aş scrie nici astăzi, fiindcă am să-ţi spun lucruri care nu mă privesc numai pe mine personal, şi pe care cred că trebuie să le ştii.

Ca să mă înţelegi mai uşor, îţi voi spune înainte de toate cum stau afacerile mele personale.

Azi s-au împlinit două săptămîni de cînd nu mi-am văzut nevasta. Nu mi-am închipuit niciodată că lucrul acesta poate să fie atît de greu pentru mine. Este greu pentru [că] de şapte luni de zile viaţa noastră a fost să ne vedem în fieştecare zi de două ori şi numai foarte arareori odată numai. Astfel ne-am deprins a ne vedea mereu şi aceasta era singura mulţumire socială a noastră. Mi-e greu însă mai ales pentru că dacă eu mă aflu în temniţă, dînsa se află în cel mai urît exil şi poartă o sarcină foarte grea, astfel ceea ce mai nainte n-a făcut niciodată, mi se plînge mereu şi voieşte mereu să vie înainte de timp la mine.

Atît mi-ar fi fost destul; mai sunt însă şi altele.

Nevastă-mea totdeauna a fost cel puţin alături cu mine, un om cam pozitiv şi cam înclinat spre un fel de zgîrcenie. De cînd ne aflăm aici slăbiciunea aceasta a devenit tot mai accentuată, iar acum, de cînd avem doi copii, ea a ajuns o adevărată manie. Cînd dau un ban e ca şi cînd aş tăia în carnea ei. Iar în împrejurările în care ne aflăm trebuie să dăm banii, căci aici nu numai bunăvoinţa comună, ci chiar şi bunacuviinţă se plăteşte scump. D[umnea]ta vei înţelege ce va să zică lucrul acesta în aparenţă atît de neînsemnat, cînd vorba e să lucrezi cu doctor, cu moaşă şi să-ţi asigurezi bunăvoinţa unui cerc, care nu te consideră decît ca vacă de muls. Lasă că n-am putut-o îndupleca să iee dacă nu doică o a doua servitoare, dar s-a hotărît ca de aici înainte să gătească « acasă », pentru ca să facă economie de vreo 10—20 fl. pe lună. Iar aceasta aici, unde nu are ceea ce-i lipseşte, adică « bagajul » gospodăriei.

Alta.

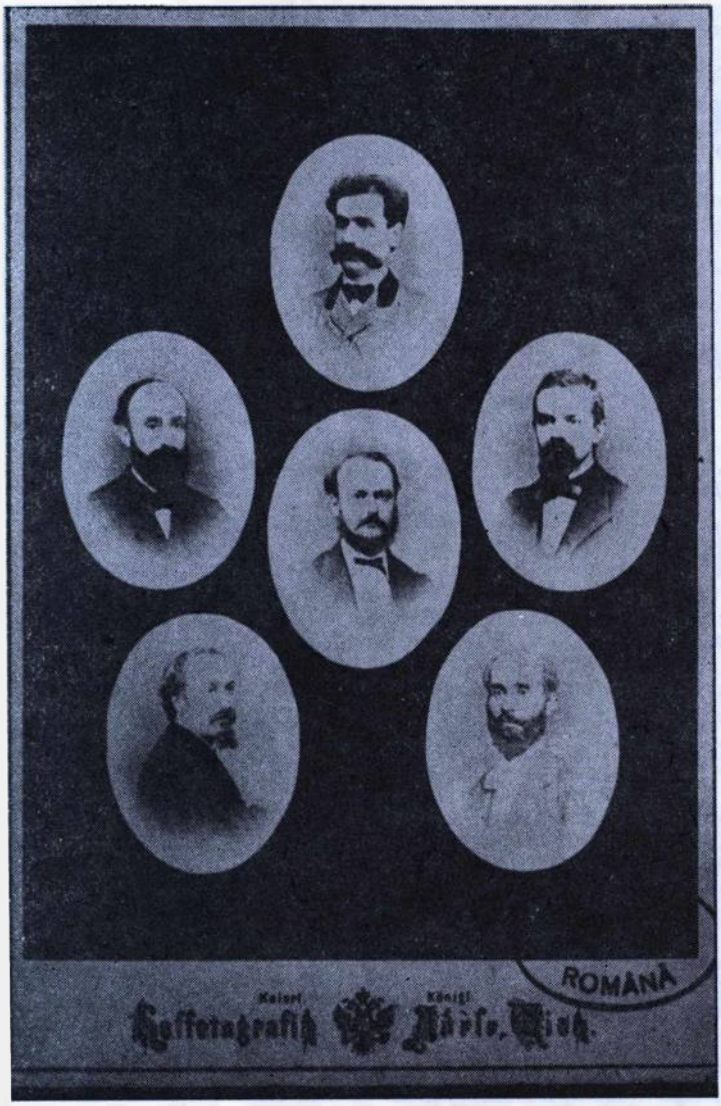
Precum ştii, eu am fost pus pe două săptămîni în « libertate ». Ministrul nu s-a mulţumit însă că mi-a cerut cauţiune, ci m-a şi *internat* în oraşul Vácz, dispunînd ca să fiu arestat îndată ce aş pleca de-aici. Acum a dispus cu toate acestea ca să stau încă două săptămîni în temniţă, peste anul la care am fost osîndit. Astfel m-am ales cu o internare de 2 săptămîni, o pedeapsă, şi aceasta, dictată de ministru. Lucrul acesta care nu e decît meschinăria unui mojic, a scos-o pe nevastă-mea din fire. De o susceptibilitate explicabilă fiind, ea zice că pedeapsa ea mi-a cîştigat-o şi copila noastră, care, născîndu-se, chiar şi numai prin fapta naşterii ei mi-a îngreunat soarta. Voieşte deci să-i adreseze împăratului o petiţiune şi să ceară să fiu graţiat pentru aceste două săptămîni, la care n-am fost condamnat şi pe care pentru dînsa le-aş suferi.

Iar alta.

Sara, servitoarea pe care am adus-o de la Sibiu, era însărcinată, dar s-a corsetat atît de bine încît nimeni n-a bănuit-o aceasta. Ieri noapte a născut fără de ştirea nimănui, în retiradă, un băiat, pe care l-a lăsat acolo, unde l-a născut, apoi s-a întors în casă, ca şi cînd nimic nu i s-ar fi întîmplat şi pe la zece ceasuri a fost pe aici prin temniţă. Pe la 11 însă stăpîna casei a găsit copilul mort.

E de prisos, aşa cred, să-ţi mai spun ce grozav a fost lucrul acesta pentru mine şi mai ales pentru nevastă-mea. Căci omul e om, iar femeia aceasta a fost adusă de noi aici între străini, şi la urma urmelor eu în conştiinţa mea mă voi simţi viaţa mea toată vinovat de a nu o fi ferit de păcatul acesta. Sunt, în sfîrşit, prăpădit în puterea cuvîntului. Voi face tot ceea ce îmi stă prin putinţă s-o ajut, să-i uşurez pedeapsa, de care nu poate scăpa, dar curat în proprii mei ochi n-o să mă mai simt niciodată. Sunt lucruri cu care mă scuz, dar fapta s-a petrecut şi e urîtă.

Membrii Societății „Junimea".

Adună-le toate aceste la un loc și-ți vei face o închipuire destul de exactă despre starea sufletească în care mă aflu în temniță.

Se poate deci că nu mai sunt în stare de a judeca drept și văd toate lucrurile în culori mohorîte. Îți spun însă numai ceea ce într-adevăr gîndesc, și-ți rămîne să judeci d[umnea]ta cu mintea mai liniștită.

Nu știu dacă a fost ori nu dl. E. Brote pe la București. Dacă n-a fost încă îți împărtășesc eu că « amicii » mei de la Budapesta află că acum ar fi timpul oportun ca nevastă-mea să ceară grațiarea mea, și-mi promit că vor stărui pe la cei mari pentru rezolvarea acestei cereri.

Eu le-am răspuns că nevastă-mea crede că e cel puțin de prisos ca să ceară acum o grațiare, care mi se poate face și fără ca să o cer eu. E însă dispusă a cere să mi se ierte cele două săptămîni la care n-am fost condamnat.

Răspuns n-am primit încă.

Ieri a fost pe la mine dr. Lucaciu, în aceeași cestiune. Eram rău dispus și îi fac poate o mare nedreptate acestui om, pentru care am avut totdeauna multă tragere de inimă. E instruit, inteligent, zelos și inspirat de multe simțăminte bune, dar nu a trăit, așa mi se pare mie, destul, în cercuri politice, e cam naiv — ca Coroianu — și înclinat spre intrigă — de cele mai multe ori nevinovată, dar pentru mine care am, din păcate, un nas de tot subțire, totdeauna dezgustătoare. Căci alții sunt aceia care profită de dînsul, ca de Coroianu, ca să afle ceea ce nu trebuie să știe.

Ți le spun aceste pentru că părintele Lucaciu și Coroianu vor veni, așa mi-a spus, pe la București. Te rog de aici din temniță și din mijlocul mizeriei, în care mă aflu, nu mă descoperi în fața acestor oameni, căci eu am fost și sunt față de dînșii totdeauna cu inima deschisă, dar sunt și lucruri pe care n-am putut să le spun, fiindcă știu mai bine ca orișicine ce pot și ce nu pot ei să mistuie. Ei nu sunt ca Broteștii, ca nenea Manole, ca Bechnitz, oameni care nu caută nimic, ci iau ceea ce pot găsi.

Mă înșel poate, dar venise din întîmplare cu Lucaciu și dr. Diaconovici; eu de mult am simțit că dl. Maiorescu face multe opintiri să-și creeze aici și în țară

aderență de ardeleni. E ca și cînd ar voi să mă înlăture pe mine, să mă facă oarecum de prisos. Să n-o crezi însă aceasta. El mă cunoaște mai bine ca orișicine și știe că eu niciodată n-am să exploatez trecerea mea, fie ea mare, fie mică. Nu pot deci să fiu supărător pentru nimeni. D[umnea]ta știi însă că sunt cercuri în țară și afară de țară, în care se pune mult temei pe trecerea la ardeleni: acesta e singurul cuvînt, pentru care dl. Maiorescu vrea să aibă trecerea aceasta el prin el, fără de intermediatori ca noi, care nu ne dăm orbiș. Eu nu-i sunt dușman, ba nici chiar adversar d-lui Maiorescu, și dac-aș fi la București, nu l-aș sprijini pe față, dar i-aș ajuta mult prin cunoștințele mele de oameni și de lucruri, și mai ales prin simțimîntul meu românesc, de care el e lipsit foarte adeseori. Și de multe greșeli l-aș feri, căci păcatul lui constituțional e de a fi accesibil pentru înrîuriri « private și intime », fie ele bune, fie ca foarte adeseori acum, de tot rele.

Astfel mi-aș da toată silința de a-l face să înțeleagă că e o adevărată crimă de a-și da silința să ne grupeze după oameni politici din România. Căci orișicît de legitimă ar fi înrîurirea politică a României asupra noastră, centrul nostru de gravitațiune politică trebuie să rămînă aici, după părerea mea *personală*, la Viena. Simpatii cerem de la frații noștri din România; cerem de la dînșii să ne dumirească asupra situațiunii generale, pe care o cunosc mai bine ca noi; primim cu mulțumire și ajutorul moral ori material pe care pot să ni-l dee în întreprinderile noastre culturale:acela însă, care vrea să aibă trecere la noi pentru ca în alte cercuri să fie socotit mai mult decît ceea ce e în țara lui, acela abusează de noi, ne vinde ca pe o valoare străină de comerciu. După toate aceste ne mai și dezbină, parcă nu destul de dezbinați am fi.

Și eu simt că dl. Maiorescu, fără să-și dea seama, aceasta o face; ia tot ceea ce îi cade la îndemînă numai ca să-și pară și el însuși un om cu multă aderență printre ardeleni. S-o aibă dacă ține la ea, dar fără ca să ne zăpăcească și fără ca să zădărnicească încercările noastre de a ne consolida noi între noi.

Celelalte le-nțelegi.

Dă-ți silința de a te convinge dacă am ori nu dreptate. Și dacă vei simți tot ca mine, fă-i pe oamenii noștri să înțeleagă că n-au ce să caute nici la București, nici la Budapesta, nici la Viena cîtă vreme noi, care însemnăm ceva aici acasă, nu ne vom fi consolidat între noi, așa ca să nu mai facem unii contra altora intrigi de gamini, nici să voim a ne spiona unii pe alții.

Cît pentru mine eu sunt astăzi tare și definitiv hotărît a nu mai lua parte la viața politică nici aici, nici aiurea, nici direct, nici indirect. Iar aceasta nu pentru că m-aș simți poate obosit ori dezgustat de multele mizerii ce mi s-au făcut și mi se fac — cum e și propunerea cu grațierea cerută de nevastă-mea. Nu! aceste, din contra, mă împing înainte și d[umnea]ta care mă cunoști vei ști care e adevărul, dacă-ți voi spune că este un lucru asupra căruia nevastă-mea nici că vrea să discute cu mine, iar aceasta este: avem să ne întoarcem la Sibiu ca să le arăți tuturora că nu te-ai muiat deloc — apoi vom vedea. Cu toate aceste sunt azi hotărît să nu fac așa, fiindcă nu-mi pasă ce vor zice alții, cum îi pasă ei care mi-e nevastă. Mă retrag spre a le putea zice lor cu autoritatea omului ieșit din temniță; m-ați silit să mă retrag; primiți acum voi întreaga onoare, întreaga răspundere, întreaga sarcină — și eu îmi rezerv drept răsplată a ostănelor mele mulțumirea de a vă lăuda după ce veți fi făcut voi de voi ceea ce slăbiciunile omenești nu v-au iertat să faceți alăturea cu mine, căci vă temeați ca nu cumva să cresc prea mare eu, care nici mic, nici mare, nu pentru mine însumi sunt ceea ce sunt.

Așa te rog să le vorbești, și să le spui că am să-i întreb, după ce voi fi ieșit eu de aici: Ce ați făcut în timpul cît eu am stat în temniță? Ce vreți să faceți mai departe? Cu ce puteți dovedi că bine a fost să nu-mi dați mînă de ajutor, atunci cînd eu stăruiam să facem cu toții în unire ceea ce ne-am angajat a face? A cui e vina că nu s-a făcut nimic? Cine are onoarea? Cine răspunderea?

Altfel, d[umnea]ta știi mai bine cum și prin cine vei ajunge a-i face pe oamenii aceștia să înțeleagă că politica e un lucru foarte serios și foarte primejdios și că pînă

chiar şi asupra unor oameni ca Ioan Brătianu unirea, fie chiar şi de nevoie şi numai în treacăt, cu oameni de rea credinţă şi mişei, aruncă o umbră de urîtă şi stricăcioasă.

Te mai rog, în sfîrşit, să-mi spui care poate fi cauza că nu mai primesc corecturi, deşi în două rînduri am stăruit să mi se trimită?

Dumnezeu să ne aibă şi de aici înainte sub paza lui şi să ne ţină, precum suntem cu toţii mereu sănătoşi.

I. SLAVICI

B.A.R.S.R., coresp. inv., 60101

VII

Vácz, 2 aprilie [stil] n[ou] 1889

Iubite amice,

Ar fi o lipsă de bună credinţă dacă n-aş răspunde fără de întîrziere la scrisoarea d[umi]tale de la 17/29 aprilie. Deşi starea sufletească în care mă aflu e deci una din cele mai posomorîte, şi astfel mă cuprinde un fel de oroare cînd iau pana în mînă, îmi voi da silinţa să te dumiresc asupra adevăratelor noastre intenţiuni.

Am înainte de toate să fac mărturisirea că dl. Maiorescu putea să vorbească aşa precum a vorbit. În martie 1888, cînd am fost la Bucureşti, atît nevastă-mea cît şi eu am declarat fără de rezervă că suntem hotăriţi să ne întoarcem la Bucureşti, şi vom fi foarte mulţumiţi dacă vom putea şi atunci să ocupăm poziţiunea pe care m.s. ne-a oferit-o la „Azil". Credeam atunci că lucrurile vor veni aşa ca să putem pleca după ce eu voi fi scăpat de aici, ba eu am mers chiar mai departe şi am zis că nevastă-mea se va întoarce şi stabili la Bucureşti încă în timpul cît stau eu aici.

Lucrurile au venit însă aşa că acum ni-ar fi greu de tot dac-am fi siliţi să plecăm. Am luat deci hotărîrea de a ne stabili deocamdată la Sibiu şi de a face tot ceea ce ne stă prin putinţe ca să şi rămînem aici. Poziţiunea de la „Azil" nu ni s-a oferit de cînd ne aflăm aici, şi dacă ni s-ar oferi de aici înainte, nici într-un caz n-am primi-o. Chiar fiind siliţi să ne întoarcem la Bucureşti, eu m-aş mărgini deocamdată la lecţiuni private şi la alte lucrări, pe care le pot săvîrşi fără ca să primesc însărcinări de la guvern.

Acestea i le-am împărtăşit şi dlui. Maiorescu.

Asupra motivelor noastre, nu pot să-ţi dau lămuriri de astădată. Vei înţelege însă şi d[umnea]ta că un om care a stat timp de un an în temniţă trebuie să se odihnească un timp oarecare mai înainte de a primi vreo însărcinare mai grea. Apoi ar fi şi un lucru demoralizator, un rău exemplu pentru tinerimea noastră, dacă de aici m-aş întoarce la Bucureşti. Eu trebuie să stau aici şi să duc mai departe lupta. Aceasta cu atît mai virtos cu cît cei rămaşi acasă par a fi muiaţi cu desăvîrşire. Dl. dr. Aurel Brote, care a trecut ieri pe aici, îmi spune că direcţiunii nu i-a rămas decît să propună adunării generale, ce se va întruni peste zece zile, la 12 l[una] c[urentă] lichidarea „Institutului" şi, prin urmare, sistarea „*Tribunei*". Şi nu mă îndoiesc, cum nu se îndoieşte nici el, că propunerea va fi primită, fiindcă sunt grele presiunile ce se fac din toate părţile. Voi stărui deci ca adunarea să-mi recunoască dreptul de autor în ceea ce priveşte „*Tribuna*" şi voi face tot ceea ce-mi va sta prin putinţă ca să reîncep publicarea ziarului, după ce mă voi fi aşezat la Sibiu. Numai astfel s-ar putea paraliza efectul moral al derutei, şi în tot cazul nu a mea are să fie vina dacă lucrurile vor urma altfel.

Altfel nici un om cu minte nu poate să ştie ce are să facă peste mai multe luni de zile. Cu atît mai puţin pot să ştiu eu ce voi face după ce voi fi scăpat de aici, cînd astăzi trebuie să recurg la bunăvoinţa altora, şi nu ştiu din ce-mi voi hrăni mîine familia. Ştiu numai ce aş dori să fac.

Salutări multe şi afectuoase!

SLAVICI

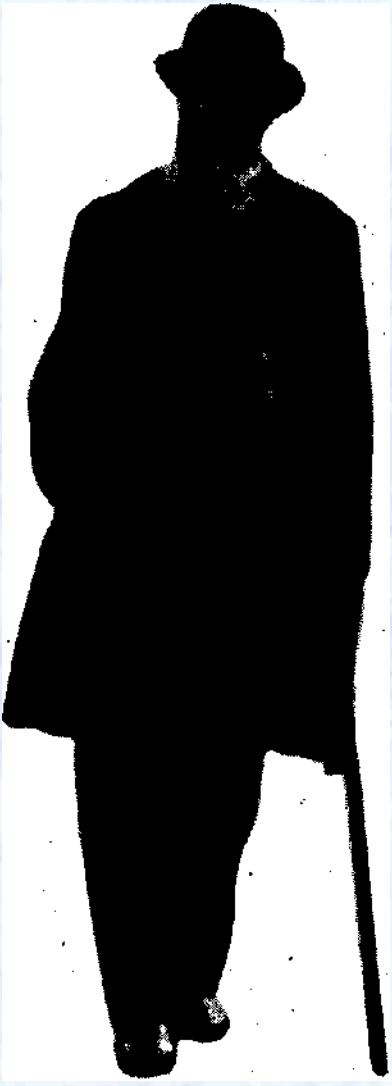
B.A.R.S.R., coresp. inv., 60105

(Continuare în numerele viitoare)

«Noi care am șăzut în iad...»

CORESPONDENȚĂ DE RĂZBOI

Nicolae IORGA

În dialog cu:

AL. VLAHUȚĂ
ION AGÂRBICEANU
DEMOSTENE BOTEZ
PERPESSICIUS
H. A. GIBBONS

«UNIREA ÎNTR-UN SINGUR STAT — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu prilejul semicentenarului luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz — aspirație seculară a românilor, cauză înălțătoare pentru care au luptat generații nenumărate de înaintași, devenise un obiectiv imediat, o necesitate stringentă impusă de însuși mersul înainte al societății române». Printre personalitățile vremii care au înțeles să se pună în chip activ în slujba aspirației maselor populare a fost și Nicolae Iorga.

Vreme de două decenii, cuvîntul său exprimat în scris sau prin viu grai, prin creația științifică și literară, dar și prin articolul de ziar, prin cursuri, conferințe, intervenții parlamentare etc., se face tot mai simțit în țară și peste hotare. O importanță deosebită acorda atunci Nicolae Iorga țărănimii, ca păstrătoare a tezaurului de tradiții naționale, a limbii, artei și comunității sociale specifice de-a lungul istoriei. La fel, un rol major revenea în concepția savantului istoric oamenilor de cultură, ca semănători de lumină și înțelegere. Iată de ce el inițiază și participă activ la acțiunile Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor, sau adresează îndemnuri în mod direct, în acest sens «inteligenței» ardelene, cu care întreține

adesea raporturi personale. Numele său figurează atît în „*Luceafărul*" din Sibiu, cît și în „*Tribuna*" din Arad. N. Iorga inițiază în 1908 pentru românii din Transilvania cursurile de vară de la Vălenii de Munte, pentru care primea concursul celor mai de seamă personalități științifice și culturale ale timpului.

Dar activitatea culturală în serviciul desăvîrșirii unității naționale nu poate suplini, oricît ar fi de amplă, acțiunea politică directă. Faptul devine tot mai evident, cu cît se apropia momentul intrării în lupta deschisă pentru desființarea hotarelor dintre fiii aceluiași neam. Vreme de mai bine de un deceniu Nicolae Iorga desfășoară prin publicația sa, „*Neamul românesc*", o adevărată campanie pentru mobilizarea tuturor forțelor națiunii în această luptă. Se adaugă activitatea suplimentului „*Neamul românesc pentru popor*", a revistei „*Neamul românesc literar*" și a altor publicații apărute concomitent sau succesiv sub conducerea sa. Intrarea în 1907 în Camera deputaților a deschis drum unei fertile activități parlamentare.

Dezlănțuirea primului război mondial, în vara anului 1914, a pus cu deosebită acuitate problema opțiunii pentru una din părțile beligerante, în vederea desăvîrșirii unității naționale. Împotrivirea opiniei publice și a marii majorități a forțelor politice la transformarea tratatului, secret pînă atunci, de alianță cu Puterile Centrale într-o colaborare militară, a impus doi ani de espectativă. Este o perioadă de activitate multilaterală clocotitoare a lui N. Iorga, pe de o parte pentru intrarea în război în vederea dezrobirii românilor din Imperiul austro-ungar, pe de altă parte pentru domolirea spiritelor prea înfierbîntate care doreau o intervenție imediată. Noua conflagrație care ia un caracter mondial și care înseamnă o consumație de oameni și de averi colosală — arăta N. Iorga în articolele sale din această epocă — este un «război de preponderență. Război de dominație, război al imperialismului [...] care lipsește națiunile deopotrivă și de comorile trecutului și de energiile viitorului» (5 octombrie 1914). Dar «un stat național ca România, nu poate avea decît un ideal național. Orice imperialism, chiar cînd nu amenință un stat național, nu-l poate ispiti la nici o prietenie. Din informațiunile politice internaționale cu tendințe imperialiste care-l înconjură, acela va trebui ajutat mai puțin, care stăpînind mai multe elemente subjugate, implică mai mult pentru însăși existența sa, negarea principiului național». Ceea ce înseamnă imposibilitatea absolută a sprijinirii Austro-Ungariei. «Sprijin, niciodată; revendicări, îndată ce se poate fără a risca ființa României mici de astăzi. Altă politică nu putem avea. Și odată ce sîntem pătrunși de aceste precepte imutabile, putem avea atitudinea cuminte și sigură a observatorului atent.» (15 februarie 1915.)

A spune «nu cu Austro-Ungaria» nu era însă totul. Se impunea în aceste împrejurări o poziție activă pentru pregătirea condițiilor interne și externe, în vederea intrării în război alături de Puterile Antantei, ceea ce ducea la împlinirea revendicărilor istorice românești. Nu retorică, nu «cîntec de pițigoi artistici», nu «trecătoarele tradiții nenorocite ale trecutului fanariot de sus», ci «virtuțile permanente de jos», o muncă solidară și însutită a întregei națiuni pot face ca România să-și cîștige drepturile istorice. Această dreptate trebuia să fie în același timp națională și socială. Imaginea viitorului — sublinia Nicolae Iorga în încheierea cuvîntării sale din 14 decembrie 1915, rostită în ședința Camerei — era aceea a unui «stat național și popular».

1916, «anul hotărîrilor» — cum îl caracteriza profetic savantul, în titlul primului său articol pe ianuarie din „*Neamul românesc*" — a adus nu numai izbucnirea eroică și fericită a «strigătului de libertate» provocat, odată cu intrarea trupelor române în Transilvania, de sosirea «unui ceas pe care-l așteptăm de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gîndit», dar și tragedia înfrîngerii și retragerii vremelnice în Moldova, sub presiunea concentrată și copleșitoare a unui inamic superior ca număr și înzestrare tehnică. Poate niciodată ca în aceste momente grele cuvîntul și fapta marelui cărturar nu ne-au oferit imaginea unei identificări atît de depline cu interesele poporului așa cum, mai tîrziu, omul politic N. Iorga nu a mai făcut-o în toate împrejurările, ajungînd chiar la unele atitudini anacronice.

N. Iorga în mijlocul unui grup de cursanți ai Universității populare de la Vălenii Munte.

Vasta corespondență primită de marele istoric în tot timpul neutralității și al războiului prim mondial, reprezintă pagini din cronica luptei poporului român din acei ani, conținînd în același timp și numeroase atitudini critice la adresa dezinteresului și nepăsării claselor stăpînitoare față de cei mulți.

Reproducem în continuare, din acest stoc epistolar, cîteva piese reprezentative.

Nicolae LIU

I

27 octombrie 1916

Dragă Domnule,

Tocmai am publicat primele două numere din noua revistă săptămînală care se numește „The New Europe" *și care se va ocupa de politica externă. Cele două scopuri principale vor fi victoria integrală și armonia Aliaților în război. Vrem să facem din ea o vatră pentru toți publiciștii Aliaților, al căror ideal e reconstrucția Europei după principiul naționalității ca garanție a unei păci durabile, admițînd totodată cererile juste, conform necesității geografice și economice. Am fi foarte fericiți dacă ați vrea să deveniți unul dintre colaboratorii noștri, fiindcă ținem mult ca România să fie bine reprezentată pe lista noastră. Dacă ați avea din timp în timp ceva de spus publicului nostru, fie ca articol, fie ca mici note, sper că-mi veți scrie.*

La Universitatea din Londra, unde sînt acum lector, am creat anul trecut un fel de seminar slav și sper că va fi gata să funcționeze imediat după război (pentru moment, se înțelege de la sine, că n-avem deloc studenți). Dar vrem să facem același lucru pentru studiile românești și grecești moderne, din nefericire aproape complet ignorate aici. Nu e momentul potrivit să discutăm asemenea lucruri; astăzi vorbesc tunurile. Dar oricum, noi sperăm să vă convingem ceva mai tîrziu, pe dumneavoastră și sper și pe alți reprezentanți ai României, să ne ajute la inaugurarea acestor studii.

Primiți vă rog, dragă domnule, expresia sentimentelor mele cele mai cordiale și devotate

R. W. SETTON WATSON

(Originalul în limba franceză, la B.A.R.S.R., Coresp. pr. N. I., vol. 263, f. 239)

---

[1] Istoric englez filoromân. A luat în presă apărarea naționalităților asuprite din Austro-Ungaria, sub pseudonimul Scotus-Viator.

II

Iassy, le 19 décembre 1916

Cher Monsieur,

Dans ces moments, d'une atroce douleur pour nous, quand nos efforts n'arrivent pas à empêcher la ruée allemande, fourieuse et avide de proie et vengeance, quand notre Capitale est perdue et la plaine valaque entière submergée par les hordes qui dépouillent la femme du soldat de ses dernières pauvres hordes de haine [sic!] et de ses dernières réserves de vivres pour les enfants,ii m'a été réconfortant de recevoir votre revue qui rappelle le droit de vivre des peuples et la justice qui doit présider dans les relations entre les membres de cette famille humaine, aujourd'hui divisée par des haines si profondes.

Je vous remercie chaleureusement de vos belles pages consacrées à nos frères de Transylvanie, dont la misère actuelle n'arrive plus cependant à égaler la misère dans laquelle nous sommes plongés nous-même.

Le paysan a fait tout son devoir, et beaucoup plus que son devoir, si on tient compte des conditions dans les quelles il a vécu jusqu'à présent. N'oubliez pas de signaler le superbe sacrifice qu'il a fait pour une patrie qu'il devine d'instinct sans qu'on la lui ai signalé par la parole ou par l'écrit. Il a sauvé notre honneur et il aura creé notre avenir.

Vous, qui nous connaissez mieux que tout autre dans les pays de langue anglaise, ne nous oubliez pas. Dites-le bien haut que nous n'avons pas failli, que les moyens seuls nous ont manqué, que l'homme roumain a été le même que dans le passé, que nous ne regrettons riens de ce que nous avons donné et que nous esperons tout ce qui nous est dû.

Veuillez me croire, Monsieur, votre bine dévoué

N. IORGA

C'y joint un article pour votre belle revue.

(B.A.R. S.R., Coresp. pr. N. I., vol. 263, f. 185–187)

II

Iași, 19 decembrie 1916

Dragă Domnule,

În aceste momente de cumplită durere pentru noi, cînd eforturile noastre nu ajung să împiedice iureșul german, furios și lacom de pradă și de răzbunare, cînd Capitala noastră e pierdută și întreaga cîmpie română inundată de hoardele care despoaie femeia soldatului de ultimele ei sărmane macaturi de lînă și de ultimele rezerve de hrană pentru copii, m-a reconfortat primirea revistei dumneavoastră care amintește de dreptul la viață al popoarelor și de dreptatea care trebuie să domnească în relațiile dintre membrii acestei familii umane atît de divizată printr-o ură așa de adîncă.

Vă mulțumesc călduros pentru frumoasele pagini pe care le-ați consacrat fraților noștri din Transilvania, a căror mizerie actuală nu ajunge totuși să egaleze mizeria în care ne-am aruncat noi înșine.

Țăranul și-a făcut întreaga datorie și mult mai mult decît datoria, dacă se ține seamă de condițiile în care a trăit pînă acum. Nu uitați să puneți în lumină superbul sacrificiu pe care l-a făcut pentru o patrie pe care o ghicește prin instinct, fără ca să se fi atras atenția asupra ei prin scris sau prin viu grai. El a salvat onoarea noastră și ne va fi creat viitorul.

Dumneavoastră care ne cunoașteți mai bine decît oricare altul din țările de limbă engleză, să nu ne uitați. Spuneți sus și tare că noi n-am greșit, că mijloacele ne-au lipsit, că românul a fost același ca și în trecut, că nu regretăm nimic din ce am dat și că sperăm la tot ce ni se datorește.

Binevoiți să mă socotiți, Domnule, al dumneavoastră prea devotat

N. IORGA

Alăturat, un articol pentru frumoasa dumneavoastră revistă.

III

Mult stimate domnule Iorga,

Am primit scrisoarea d[umnea]voastră după ce o spedasem pe a mea. Alătur deci aici adeverința pentru banii primiți, și vă mulțumesc încă o dată pentru marea d[umnea]voastră bunăvoință.

Va da Dumnezeu să se ridice acel orfelinat [2], cum se vor ridica strălucind în soare din ruinele de azi clădirile noi ale unei noi concepții de viață în cuprinsul acestei țări și între hotarile întregului neam. Noi, cari am șăzut în iad, nu putem simți și crede altfel. E o singură condiție, pe lîngă care mai putem trăi.

Cu adîncă stimă

Ion AGÂRBICEANU

Roman, Federala « Silistra »

[Anexă]

Adeverință

Prin care mai jos iscălitul recunosc că am primit de la domnul Nicolae Iorga, din fondul pentru Orfelinat, suma de lei 250 — două sute cincizeci —, pe cari îi voi restitui acelui orfelinat fără nici o scădere.

Roman, în 18 XII 1916 Ion AGÂRBICEANU

(B.A.R.S.R., Coresp. pr. N. I., vol. 263, f. 201—202)

IV

Frate Iorga,

Am dejugat [3] în Birlad (strada I. C. Brătianu 25). Dispune, te rog să mi se trimeată aici „*Neamul românesc*". N-am mai citit de-o lună cuvîntul d[umi]tale care-ntotdeauna mi-a făcut bine, iar acum de mult folos mi-ar fi.

Aș vrea să viu pentru o zi la Iași, să stăm puțin de vorbă. Luna viitoare — dacă se va putea. Zilele astea am vorbit mult și cu mulți de d[umnea]ta. Să trăiești. Și să ne vedem cu bine.

Prietenul și admiratorul d[umitale]

A. VLAHUȚĂ

19 dec[embrie] 916

[Data poștei — sosire] Iași, 5 ianuarie 17/, *[Carte Poștală]* Domniei Sale / D-lui Profesor N. Iorga.

(B.A.R.S.R., Coresp. pr. N. I., vol. 263, f. 284)

V

Paris, 3 februarie 1917

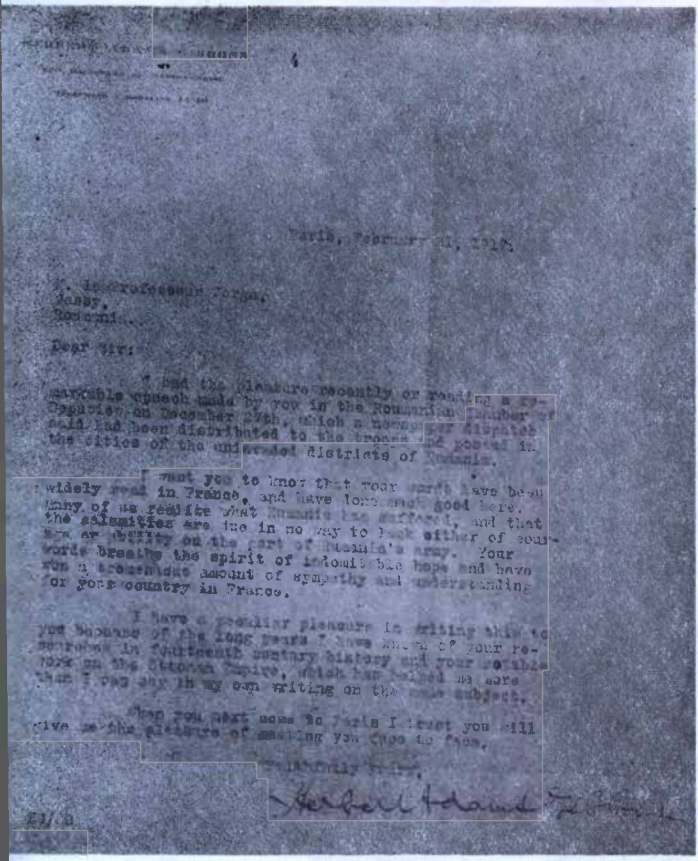
Dragă Domnule,

Am avut recent plăcerea să citesc remarcabilul dumneavoastră discurs de la 27 decembrie din Camera română a deputaților, despre care ziarele spun că a fost trimis să fie distribuit trupelor și afișat în orașele din județele neocupate ale României.

---

[2] Ideea înființării unui orfelinat pentru orfanii de război la Vălenii de Munte, nu s-a mai realizat.

[3] În lipsa altui mijloc de transport, A. Vlahuță s-a refugiat în Moldova, în condiții penibile, cu carul cu boi.

De aceea doresc să ştiţi că cuvintele dumneavoastră au fost pretutindeni citite în Franţa şi au făcut mult bine aici. Mulţi dintre noi ne dăm seama cît a suferit România şi numai aceste calamităţi au putut să-i stea în cale, nu vreo lipsă de curaj sau abilitate din partea armatei române. Cuvintele dumneavoastră exprimă spiritul unei nădejdi nestăpînite şi au căpătat o importanţă extraordinară pentru simpatia şi înţelegerea faţă de ţara dumneavoastră în Franţa.

Am plăcerea deosebită de a vă scrie acestea, fiindcă de mulţi ani v-am cunoscut cercetările de istorie a secolului al paisprezecelea şi eminenta operă despre Imperiul otoman, ceea ce m-a ajutat mai mult decît pot spune în lucrarea mea personală cu acelaşi subiect.

Îndată ce sosiţi la Paris, nădăjduiesc că veţi binevoi să-mi acordaţi plăcerea unei întrevederi.

Al dumneavoastră devotat,

Herbert Adams GIBBONS

(Originalul în limba engleză, la B.A.R.S.R., coresp. pr. N. I., vol. 267, f. 4)

N. Iorga pe cîmpia de la Mărăşeşti

VI

Bacău, 11/24 martie 1917

Iubite și respectate d-le Iorga,

Am fost avansat căpitan la 1 nov., odată cu decorarea ce vi-am spus că mi s-a conferit pentru cele 4 tunuri luate în ziua cînd am fost rănit. Mi s-a dat Coroana [4] *cu gradul de cavaler cu spade (ca civil sînt și ofițer al Coroanei).*

E vorba să mi se dea acum un post de mare încredere: Comandant al detașamentului de convalescenți ce se înființează acum la Gîrleni, lîngă Bacău. O să fiu șef arhitect, grădinar-zarzavagiu, șef medic etc. Sînt atîția, bieții oameni sleiți de răni și mizerie cari mor zilnic din lipsă de îngrijiri, încît sînt fericit că mi se va da prilejul să fiu folositor fraților mei, făcînd tot ce-mi va sta în putință de a reda sănătății cît mai mulți, de a-i păstra celor lăsați acasă, în mizerie poate. Voi pune atîta suflet, încît voi scăpa sper de uritul tifos exantematic pe cei încredințați mie.

Vă trimit apelul ce l-am scris pentru cucoanele din Bacău. De s-ar publica în „N[eamul] R[omânesc]" ar strica? Pînă acum însă rezultatul e mizerabil.

Vă mai remit anexat o poezie a unui camarad al meu, căpitanul Pancu, rănit și decorat cu «Steaua». Poate că o veți publica în „N[eamul] R[omânesc] " sau în „Drum Drept".

Adresa mea tot la Centrul de Instrucție al Armatei a II-a, Bacău, o să fie.

O să fiu și naș al d-rei Corin-Blanche Șova, fetița gazdei mele, soția unui camarad, funcționar la Academie. De la Borca m-au mutat rușii. Borca e prin jud[ețul] Botoșani, la regimentul 4 obuziere.

Nu prea sunt bogat, dar vă rog totuși a primi 20 lei pentru a se da «încălțăminte p[entru] ostași».

A apărut „Drum Drept", mi-l dați prin curier? Să colaborez acum n-am răgaz, de la 8—9 seara sînt la cazarmă. Poate la Gîrleni.

Al d[umneavoastră] cu totul devotat prieten

Căpitan H. STAHL [5]

[P. S.]

Poate capăt ceva cărți pentru convalescenții mei? Am pe cea pentru soldați a Ministerului. Am împărțit sute din cărțile găsite în lăzi în pod!! *Ale Reg. 27.*

(B.A.R.S.R., Coresp. pr. N. I., vol. 266, f. 150—151)

VII

Mult stimate domnule Iorga,

Un vechi respect ce vi-l port îmi pune încă o timiditate sfioasă în hotărîrea ce mi-am luat-o de a vă scrie aceste rînduri.

Vă trimit cîteva versuri scrise de mine pe front și pe care vreau să le aduc ca un sfînt prinos camarazilor mei de tranșee [6].

M-am gîndit unde să arunc această sămînță a cărei început de viață s-a născut într-o dragoste adîncă ce o port în inima mea pentru toți acei al căror cot viguros l-am simțit puternic la dreapta și la stînga mea, și nu am găsit alt ogor mai curat decît coloanele „Neamului Românesc".

[4] Decorația „Coroana României".
[5] Scriitor, stenograf al Camerei Deputaților.
[6] Versurile apărute în *„Neamul românesc"* au fost cuprinse în volumul de debut, *Munții*, „Viața românească", 1919.

„Neamului Românesc"
~~pentru care lucrăm~~
Aș dori foarte mult să știu ce veți crede despre ele, nu cu o curiozitate de copil, ci cu dorința celui ce vrea să aducă o recunoștință cît mai apropiată. — pentru toți martirii anonimi. —
La răspuns vă veți da o bună ospitalitate nădușilor ce vă trimit, vă salut cu înc[er] respect.
Docat. Botez Demosteni
16 Iunie 1917.

Aș dori foarte mult să știu ce veți crede despre ele, nu cu o curiozitate de copil, cu rîvna celui ce vrea să aducă o recunoștință cît mai apropiată pentru toți martirii anonimi.

Cu nădejdea că veți da o bună ospitalitate rîndurilor ce vă trimit, vă salut cu sincer respect

Locot. BOTEZ Demostene

16/[29] iunie 1917

(B.A.R.S.R., Coresp. pr. N. I., vol. 267, f. 185—186)

VIII

Decembrie 1917

Stimate domnule Iorga,

Dacă scriind această scrisoare cu o rugăminte, săvîrșesc o stîngăcie, vă rog să mă iertați și vă rog să puneți totul pe seama nevoilor care ne împresoară, mai brutal ca pe oricine, pe noi invalizii de război.

Mi-aș ierta-o mai puțin, acum, cînd prin intermediul d-lui Bogrea, am cunoscut bunăvoința d[umnea]voastră, cînd mi-ați publicat — sub Perpessicius — acea traducere din Verhaeren.

Și dacă această scrisoare e o stîngăcie, nu știu de ce sunt înclinat să vă expun rugămintea mea cît mai sumar. Poate tocmai ca să fie și-o a doua stîngăcie.

Expunerea cazului pentru care rog favoarea d[umnea]v[oa]s[tră]: Din septembrie 1917 sunt pus în retragere, deci pensionar[7]*. Fiind și funcționar în Biblioteca Academiei Române, cineva, la jelaniile mele că viața e grea și pensia insuficientă, mi-a spus să mă adresez d-lui Prezident Poni. Ceea ce am făcut. Domnia sa a admis în principiu, subsemnatul fiind demobilizat și 2 luni am primit. Sub motiv că poate și familia mea primește ajutor la București, mi s-a refuzat. În aceeași categorie, ceilalți funcționari ai Academiei primesc toți. Am văzut în aceasta o dureroasă* excepție *și mi-am permis să pronunț cuvîntul în fața d-lui Președinte, fără intenția de a-l supăra. Ceea ce însă s-a întîmplat. Recunosc că am greșit, după cum recunosc că, noi, invalizii, suntem — poate — prea susceptibili și dispuși să credem că vom fi nedreptățiți. Este o scădere sufletească, cu care ne-a înzestrat invaliditatea noastră, pe lîngă cea fizică.*

M-am resemnat. Acum o lună, socotind apropiată reîntoarcerea la București, am apelat în vederea acestei reîntoarceri. D-l Președinte a fost bun și m-a satisfăcut cu leafa pe o lună.

Azi însă suntem în preajma sărbătorilor și asaltat de aceleași lipsuri. Recunosc, e un fel de a cerși, cînd invoci sărbătorile. Cunosc asta din copilăria mea de copil sărac, implorînd la porțile bogaților.

Dacă însă credeți că puteți interveni pe lîngă d-l Președinte, fie pentru plata chiriei, fie pentru cel puțin o lună, fără ca să se înțeleagă că am recurs la ingerințe, v-aș ruga pentru această favoare, rămînîndu-vă neasemuit de mult îndatorat și v-aș ruga să primiți mulțumirile de recunoștință ale sufletului, cît a mai rămas curat în invalidul de război

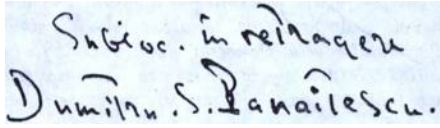
Subloc[otenent] în retragere

Dumitru S. PANAITESCU

Str. Rahova, 20

Vaslui

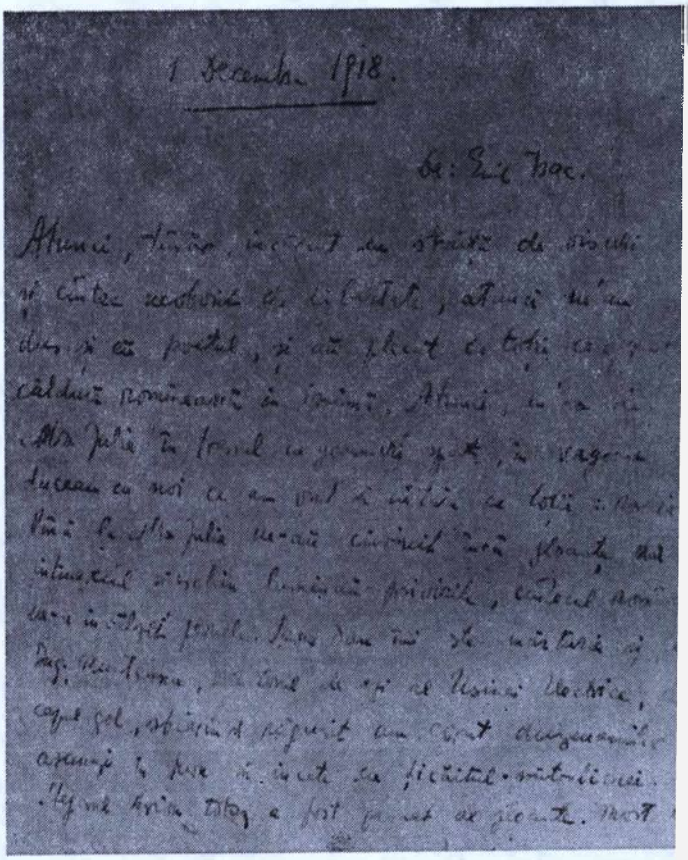
(B.A.R.S.R., Coresp. pr. N. I., vol. 271, f. 176—177)

[7] Sublocotenent în Regimentul 38 Infanterie, Perpessicius fusese rănit grav, la 13 octombrie 1916, pe dealul dobrogean Muratan, rămînînd cu brațul drept inutilizabil pe viață.

«Ne-am dus la Alba Iulia trimiși

Emil ISAC

1 Decembrie 1918.

de: Emil Isac.

Atunci, tînăr, încercat de atîtea
și cînte cucerirea de libertăți, atunci m-am
dus și eu poetul, și am fluierat de toți cei
căldură românească în inimă. Atunci, în ziua
Alba Iulia în tronul ei gînduri sfinte, în vagoane
lucrau cu noi ca am dus și mîini de toți
Până la Alba Iulia ne-au cîntărit [illegible]
întregul simțiri românești pretutindeni, [illegible]
care în stări [illegible]
Pași, [illegible]
capul sol, [illegible]
aceasta [illegible]
Negrul [illegible]

LA APROAPE DOUĂ DECENII DE LA UNIRE

SCRIITORUL SOCIALIST EMIL ISAC ÎȘI leagă întreaga activitate literară din primele decenii ale secolului nostru de lupta românilor din Transilvania pentru unirea cu Țara. Fiu al avocatului memorandist clujean Aurel Isac (1845—1932), poetul aduce — o dată cu volumul de debut, Poezii, impresii și senzații moderne *(Cluj, 1908), apreciat mai tîrziu de I. L. Caragiale, Ovid Densusianu și alții — suflul unei lirici militant-patriotice, care a impresionat și pe poetul revoluționar maghiar Ady Endre, punînd bazele unei trainice prietenii între cei doi scriitori.*

În anii primului război mondial, poetul devine mai ales prin publicistica sa, un militant de seamă pentru dreptatea națională și socială a românilor din Transilvania. Seria de articole apărute în presa progresistă a vremii [1] *— îndeosebi cele din ziarul* „Adevărul" *de la Budapesta (organul Partidului Social-Democrat din Ungaria), în anii 1917-1918* [2] *— se așează pe una din cele mai înaintate poziții ale mișcării socialiste românești din acea perioadă, clarificînd în mod științific atitudinea socialiștilor ardeleni față de problema unirii Transilvaniei cu România* [3].

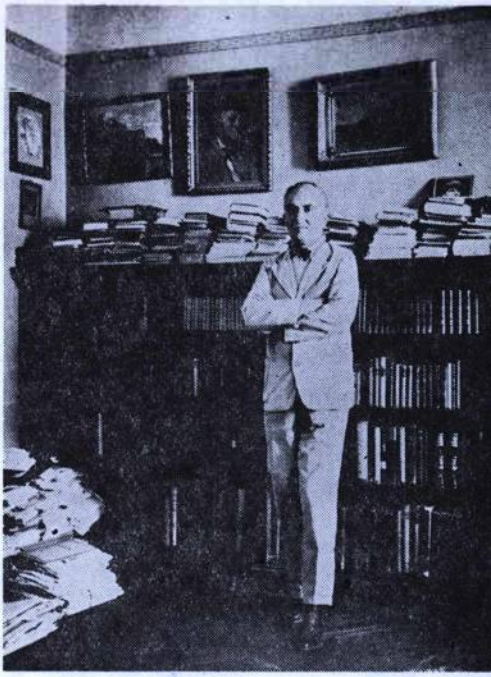
Mulți ani după desăvîrșirea unității naționale, Emil Isac a rememorat neuitatele impresii de la

[1] *„Adevărul", „România Muncitoare", „Facla", „Viața Nouă", „Noua Revistă Română", „Huszadik Század", „Nyugat", „Világ"* etc.

[2] *Naționalismul și socialismul, Partidul Național să intre în acțiune, Spre libertate, Alba Iulia socialiștilor români.*

[3] Vezi *Desăvîrșirea unificării statului național român*, sub redacția lui Miron Constantinescu și Ștefan Pascu, București, 1968, p. 410.

de popor...»

măreaţa adunare populară din Alba Iulia[4], *relevînd semnificaţiile unui eveniment istoric la pregătirea căruia contribuise cu tot entuziasmul scrisului său.*

Paginile pe care le încredinţăm acum tiparului reprezintă un articol aniversar, intitulat Decembrie 1918, *scris în 1937, la 19 ani de la Unire. Manuscrisul, păstrat în colecţia Muzeului memorial „Emil Isac" din Cluj-Napoca, completează profilul moral-politic al neobositului militant şi scriitor progresist.*

Eugenia ISAC

[4] *În drum spre Alba Iulia*, în „*Dimineaţa*", anul XXIV, nr. 789, 2 decembrie 1928.

1 Decembrie 1918

Atunci, tînăr, încărcat cu straiţă de visuri şi cîntec neobosit de libertate, atunci m-am dus şi eu poetul, şi au plecat cu toţii care simţeau căldură românească în inimă. Atunci, m-am dus la Alba Iulia în trenul cu geamuri sparte, în vagoane duceam cu noi ce am vrut să uităm cu toţii: robia. Pînă la Alba Iulia ne-au ciuruit încă gloanţe şi în întunericul meschin luminau privirile, cîntecul românesc ne-a încălzit pernele. Sever Dan îmi este mărturia şi poate Ing. Munteanu, Directorul de azi al Uzinei Electrice, cu capul gol, sbierînd răguşit am cerut duşmanilor ascunşi în tren să încete cu ţicăitul mitralierei. Stegarul Arion totuşi a fost plouat de gloanţe. Mort a sosit cu trenul care ducea viaţa la Alba Iulia...

Cînd am sosit cu primul tren în ajunul lui 1 Dec[embrie] 1918 la Alba Iulia, gara era luminată cu mii şi mii de becuri, dar iluminaţi erau şi toţi, cei ce ne-am dus la Alba Iulia, trimişi de popor.

Şi minunea mare s-a făcut.

Am căzut cu toţii în braţele minunatei Românii.

Căci minunată este România, spun unul, care mi-am trăit copilăria şi tinereţile în mari şi puternice ţări, văzut-am furia valurilor Oceanului, liniştea lacurilor elveţiene, grădina de flori a Italiei plină-plinuţă de statui de marmură şi aramă veche ... văzut-am copil: casele sure ale imortalei Franţe, micile paradisuri ale civilizaţiei din Germania,

ascultat-am la galeria Operei din Viena *Flautul vrăjit* al lui Mozart, minunatu-m-am de grajdurile de beton ale Danemarcei, cu agricultori doctori în filozofie din Olanda și sbîrnăitu-mi-a telefonul țăranului savant al Suediei, multe furtuni și liniștiri am văzut în Europa — fată bătrînă și veșnic îngîndurată de viforul ce se anunță — dar jur, că mai frumoasă țară ca a noastră nu este. Dumnezeu a fost voios cînd a aruncat din degetele lui plămădeala românească și Sfîntul Petru cînd se uita la România noastră din înălțimea lui, și dînsul se bucura de Munții noștri pe piscul cărora a vopsit argintul etern al luminei...

De-aceia ne grăbeam cu toții la Alba Iulia, căci ne-am oferit lacrămile, zîmbetele, florile, cîntecele noastre, mamei noastre care ne-a așteptat de-atîtea sute de ani să sosim, să aducem ce era mai scump în noi: *sufletul nostru bun și cald ni l-a așteptat* și copilul cel mai trist al gintei latine, Românul din Ardeal, au căzut în brațele mamei noastre, ca florile vrăjite ale codrilor noștri, cerbii și caprele noastre, urșii și viclenele noastre vulpi, să vrăjească pe mama noastră cu părul albit de așteptare, să ne recunoaștem mamă și copil, și să plîngem liberați de furtunile de sînge, scăpați de fantomele ciorilor de pe spînzurătoare... de-aceasta ne-am dus la Alba Iulia.

Atunci tînăr și voinic.

Acum? Dragul meu care citești solia aceasta, nu te supăra că-ți spun: suferința mă leagă de pat. Cîntecul este răgușit. Brațul îmi este căzut pe sîn și ochii îmi ard de lacrămi. Nu. Nu. Numai poetul este bolnav, neamul e sănătos. Poetul crede că Ardealul este bătrîn și chinuit. Primesc cu bucurie frenetică durerea pentru întregul Ardeal. Să nu-mi dau viața, cînd viața mea o trăiește băiatul meu. El s-a născut în România Mare. Și toți care sînt tineri, să uite durerea noastră, a celor îmbătrîniți prea devreme, argintat la păr de chinurile anilor[1].

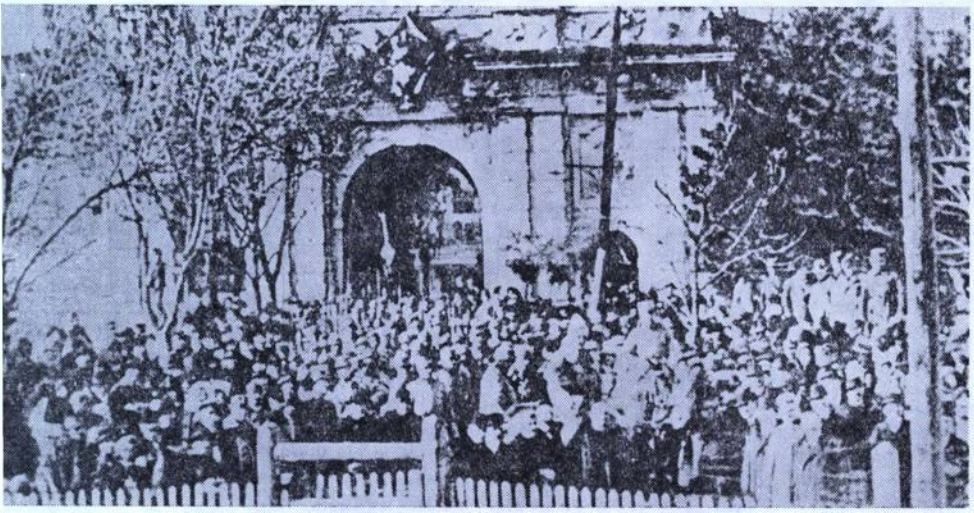
Ardealul sună azi ca orga în biserici, tare și cinstit, mare în voință, furtunile de sînge vrea să le uite. Copiii noștri nu mai cunosc Carpații decît ca o numire geografică. Hotarul nu mai este, la Predeal nu mai poate sta niciodată jandarmul cu pene de cocoș la pălărie. Noi ne-am unit la Alba Iulia, botezați de dreptatea istoriei. Noi sîntem poate inima României, dar sîntem și sîngele în veci biruitor. Nimeni să nu încerce să ne deslipească de pe sînul mamei noastre, căci noi sîntem Români, am fost numai Ardeleni. Copiii

[1] Amărăciunea care transpare din aceste rînduri, evidențiază o stare de spirit specifică celor ce au constatat că desăvîrșirea unității naționale în 1918 nu a însemnat și rezolvarea problemelor acute în plan social și național. Nădejdile maselor populare fuseseră încă o dată înșelate de politicianismul veros și socialistul Emil Isac resimțea în 1937 nu numai incertitudinea situației interne, dar și pericolul amenințător al fascismului care avea să ducă, peste doar cîțiva ani, la actul samavolnic al Dictatului de la Viena.

noştri au crescut proaspeţi, ei citesc poate cu înfiorare ceea ce a fost: slugă la nemernic. Copiii noştri sînt biruitori, căci din sclăvia noastră s-au făcut stăpîni pe plaiurile strălucite de soare, gîndurile lor au crescut peste Carpaţi, căci în fundul tainic al Dunărei, Mureşului, Oltului, şi gustul apei este al libertăţii româneşti, aşa cred eu, aşa simţi tu, şi oricîtă scrîşnire de dinţi s-ar auzi la hotare, hotarele noastre le apără trecutul nostru şi la Alba Iulia am făcut sfînt jurămînt: niciodată nu se mai poate întoarce trecutul de siluire a sufletului nostru.

Atunci scriam 1 Dec[embrie] 1918.

Acum scriu 1 Dec[embrie] 1937... Sînt 19 ani de-atunci. 19 ani grei, mulţi, frumoşi,

Manifestare populară unionistă la Alba Iulia (1918).

îngînduraţi — dar ani frumoşi, ne-am obişnuim să credem că daco-romanul nu mai poate fi jocul tiranilor din Hof-Burg.

Scumpi şi mari dregători ai treburilor româneşti din inima ţării şi de la hotare: 1 Decembrie 1918 este pecetea de aur a hrisovului de libertate. Români din toate părţile, Români din munte şi din vale, Români din toată lumea, în această zi uitaţi-vă patimile mărunte, uitaţi-vă greşelile [...]

Aprinde-se în inima fiecărui român aceeaşi flacără: Unirea! Am reuşit, ceea ce a fost vis pentru strămoşii noştri, azi este ce vedeţi în faţa voastră: pămîntul care a fost brăzdat de robia noastră, este al nostru. Dunărea fuge din gura Cazanului în marea noastră. Avem o ţară a noastră. În această ţară să fie pace şi dragoste şi încredere. Să ne întrecem noi toţi Românii, care o iubim şi vrem să o apărăm mai bine!

Şi în această zi eu uit suferinţele mele mici faţă cu gîndurile mari ale zilei de mîine [...] ca să putem apăra ce ni s-a dat după atîta aşteptare: şi care mamă nu va şterge lacrămile copilului? Dar copilul şi dînsul, de ce să nu zîmbească? Şi care mamă va lăsa să i se răpească odrasla sfîntă?

Inimi, deschideţi-vă!

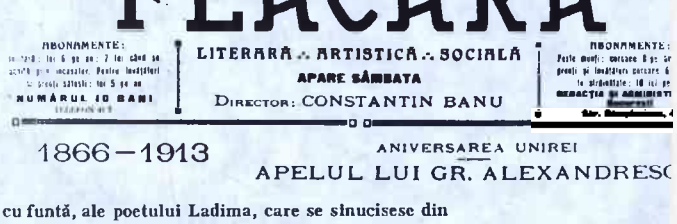
Sub impresia acestui moment, poetul romantic care este Emil Isac ar dori o unire a tuturor forţelor naţiunii, apropiata primejdie smulgîndu-i apostrofe patetice, ce apelează uneori la o simbolistică biblică.

Dar pentru ca acest ideal al Unirii să ajungă la sensul lui plenar a trebuit să vie furtuna înnoitoare a revoluţiei socialiste, să aibe loc mutaţiile structurale pe care le-a cunoscut societatea românească în anii noştri.

N. R.

Camil PETRESCU

Note la «VERSURILE LUI LADIMA»

Anul II No. 15 **FLACĂRA** 26 IANUAR
ABONAMENTE: ... NUMĂRUL 10 BANI
LITERARĂ ∴ ARTISTICĂ ∴ SOCIALĂ
APARE SÂMBĂTA
DIRECTOR: CONSTANTIN BANU
ABONAMENTE: ... REDACȚIA ȘI ADMINISTR...
1866—1913
ANIVERSAREA UNIREI
APELUL LUI GR. ALEXANDRESC

PROCESUL DE ELABORARE ARTISTICĂ A romanului *Patul lui Procust* se dovedește, la o cercetare atentă a fondurilor documentare și arhivei scriitorului, mult mai amplu și mai îndelungat decît l-a indicat în diverse ocazii Camil Petrescu. Publicarea nuvelei, cu evident substrat autobiografic, *Contesa bolnavă*, în 1973, în paginile revistei *„Manuscriptum"* (an IV, nr. 4, pp. 36—44), prezentînd certe similitudini cu «romanul lui Ladima», personaj pe care-l prefigurează de altfel prin chipul lui Octavian Dumitrescu, situează primele preocupări și planurile literare legate de realizarea cărții cu cîțiva ani înainte chiar de apariția cunoscutelor scrisori ale doamnei T., în paginile *„Cetății literare"*.

Ideea de a topi tot acest material mai mult sau mai puțin amorf, într-o viziune epică unitară de largi dimensiuni avea să se concretizeze însă de abia în perioada 1929—1933. La un an după apariția romanului *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, Camil Petrescu sintetiza, în cunoscuta lui manieră analitică atît de sugestiv concentrată dar și destul de ironică și acidulată, poate în vederea angajării unui contract editorial, subiectul viitoarei sale cărți:

« Într-o după amiază toropitoare de august Fred Vasilescu (fiul marelui industriaș Vasilescu Lumînăraru din Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război), negăsindu-și prietenii acasă, e ispitit să aștepte răcoarea serii în dormitorul unei vagi artiste, frumusețe blondă, planturoasă și comună. După ce femeia epuizează tot arsenalul ei tehnic fără să producă decît o oarecare impresie, încearcă să asezoneze întîmplarea, cu povestea unei iubiri a cărei eroină a fost. Aduce un pachet de scrisori legate cu funtă, ale poetului Ladima, care se sinucisese din dragoste cu cîteva luni mai devreme.

De la 4 după amiază, pînă noaptea tîrziu, Fred Vasilescu retrăiește descompus de uimire, iubirea lui Ladima pe care-l cunoscuse, fără să știe că e poet și fără să știe că și-a făcut un idol din Emilia Mogoleanu[1]. Amintirile chemate de scrisorile desnădăjduite ale poetului, aduc în urzeala întîmplării și dragostea lui Fred Vasilescu cu acea figură feminină cunoscută din scrisorile D-nei T. — de care trebuie să fugă necontenit deși e femeia vieții lui. Împletirea acestor două iubiri încadrate de Nae Gheorghidiu, senatorul din Ultima noapte de dragoste devenit ministru, proprietar de gazetă, și « protectorul » Emiliei Mogoleanu, Veturia[2], sora ei, de mediul de la Tekirghiol-Movila, de lumea din redacția unui ziar bucureștean, de lumea teatrelor, alcătuiește miezul noului roman.

Tehnica romanului e oarecum aceeași din Ultima noapte și aceleași sînt și frămîntările de analiză psihologică... Problema cunoașterii, misterul sexualității, tonalizează atmosfera acestui « dosar » cum ar fi vrut să-l boteze autorul, așa cum de altfel încer-

[1] *Răchitaru* în ultima versiune a romanului.
[2] *Valeria* — acesta va fi numele în roman.

case anul trecut să-şi intituleze romanul ştiut: Proces-Verbal de dragoste şi război.»

Reiese de aici destul de clar că în 1931, deci cu 2 ani înaintea apariţiei romanului, scriitorul avea deja gata o versiune destul de apropiată de aceea care avea să vadă ulterior lumina tiparului. Faptul că personajele nu apar cu numele lor definitive, că spre exemplu Camil Petrescu mai oscila între Emilia Mogoleanu şi Emilia Răchitaru, nume sub care acest personaj a intrat în conştiinţa publicului, constituie şi el o dovadă că procesul de elaborare nu fusese încă încheiat. Alte note şi însemnări, fragmente de dialoguri (« — *Mă, nu ştiu ce are femeia asta ... Cînd pune mîna pe braţul tău, simţi ca la liceu, cînd făceam lanţ ca să încercăm curentul electric.* ») sau chiar pagini în bună parte redactate, deşi încă nu deplin finisate stilistic, vin totuşi să demonstreze că pentru Camil Petrescu materia cărţii a căpătat pînă în ultima clipă modelări cît mai diverse. Iată bunăoară cum scriitorul suprimă un comentariu mai amplu al lui Fred Vasilescu referitor la doamna T., atunci cînd în economia romanului lucrurile îi apar prea excesive:

« — O simţeam toată, în toate punctele de contact, nu într-o lipire globală cum ar fi Emilia. Pe corpul său simţeai toate rotunjimile ei. Mîna i-o simţeai cu toate reliefurile palmei, cu aceeaşi impresie ..., te înfiora ... Îmbrăţişarea ei, în adîncimea cea mai intimă, îţi dădea aceeaşi impresie de contact primenit, nici o clipă înmuiat, cum nu mai simţi temperatura apei ... În fiecare clipă ceva tresărea în trupul ei, şi avea senzaţia foamei organelor ei [...] Cred că sîngele circulă foarte repede de-l simţi la piept ... Căldura ei e o căldură de circulaţie. Totdeauna frige. Toată e sexualitate, prea sexuală ... Vocea avea o înţinare gîdilată uneori. O linie tînără, lungă, glorioasă de la încheietură (diamantul) cu vine albastre, a şoldului pînă la genunchi, după o uşoară întoarcere prin faţă, în lateral ca o amforă».

Simplă sugestie, sau reminiscenţă literară, însuşi titlul romanului reaminteşte pe acela al lui Léon Daudet, *Le lit de Procuste* pe care revista *„Flacăra"* (an II, nr. 15, 26 I. 1913, p. 120) îl rezuma în paginile ei. Nu trebuie uitat faptul că, la concursul publicaţiei respective, scriitorul participase cu succes în 1912.

După cum se ştie, în textul romanului *Patul lui Procust*, Camil Petrescu a integrat şi o serie de articole şi note cu caracter politic publicate de el anterior în paginile gazetei *„Omul liber"*. Unele dintre acestea au fost indicate şi de Ov. S. Crohmălniceanu în vol. I din *Literatura română dintre cele două războaie mondiale*, ca argument în favoarea caracterului autobiografic al romanului în discuţie. Este neîndoios că între George Demetru Ladima şi gazetarul Camil Petrescu există numeroase puncte de contact, dovada unui permanent proces de osmoză şi transfer între biografie şi roman, între trăire şi operă, relevat nu o dată de exegeţii săi. Un argument îl oferă şi versurile lui Ladima *(Samarcanda, În ceasul dintîi, Final, Patul lui Procust)* scrise anterior anului 1933, cînd au fost incluse în textul romanului. Se împleteşte aici, ca şi în celelalte piese poetice, propria conştiinţă a scriitorului cu conştiinţa superiorităţii eroului aruncat de destin în mlaştina mizerabilă a mediului ostil. Există astfel o pregnantă paralelă între trăirea sentimentului zădărniciei umane de către scriitor şi erou, pe care versurile respective o fac sesizabilă.

Pînă a fi încorporate romanului, poeziile amintite mai sus au suportat numeroase transformări cunoscînd fiecare în parte mai multe variante. Procesul de creaţie este atît de intens încît între prima lor formă şi cea definitivă, intrată în paginile cărţii şi introdusă apoi în *Versuri* (E.P.L.) în anul 1957, sînt diferenţe fundamentale, deşi ideea lirică evident se menţine.

Un exemplu edificator îl oferă poezia apărută în *Versuri* cu titlul *În ceasul dintîi*, care în roman se intitulează *Cer final*. Prima variantă a ei, *Peisajul morţii*, are la rîndu-i alte două versiuni, una fără titlu, şi cealaltă numită *Sectant*. La fiecare dintre ele însă se poate recunoaşte aceeaşi insistenţă şi aceeaşi modalitate de lucru. Varianta princeps, în versuri albe, reprezintă o primă transcriere a ideii poetice. Versiunile următoare înseamnă de fapt o transcriere metrică în tipare tradiţionale. E interesant de observat că însuşi Camil era conştient de diferenţierile ce separă aceste versiuni atîta vreme cît în josul paginii pe care se află prima variantă fără titlu a poeziei *Final* şi-a notat cu creion roşu: « *întîile poezii mai dense, mai întricate* ». Totodată, după fiecare dintre variantele respective, scriitorul fixează schema metrică în care urmau să fie transpuse.

În acelaşi fond de manuscrise, aflat astăzi la B.C.S., Pachet CLIX D.4., am identificat şi poezia *Oglindă întcarsă, luni* — publicată în numărul din ianuarie 1944 al *„Revistei Fundaţiilor Regale"*, sub titlul *Sinucidere*. Deşi datată în revistă 1 decembrie 1940, ea aparţine ciclului *Versurile lui Ladima* şi autentifică astfel afirmaţia lui Camil Petrescu din postfaţa la *Versuri* că ar fi trebuit să apară în roman: « *nu mai ştiu precis de ce a rămas pe dinafară. Într-o întîmplare mai grea din viaţa mea, mi-am adus*

SINUCIDERE

Tot pasul îşi răstoarnă faţa
Fapta creşte poate clipele
Îndreptate — dar moi aripele.

Steaua polară îşi cerne ceaţa.

Fiecare plăteşte foaia de drum a vieţii.
Coboară bolnavi spre brădet
Paşii de tipic ai albului ascet.

Scrie cuminte condica dimineţii.

O, dacă acest rac ar putea fi uitat...
Dar niciodată ochii din oglindă,
Inima stupidă de sub grindă.

Cuvântul nu l-ai vrut, dar a stat.

Cum ai putea să ştii ce a fost?
Ceea ce azi e cu putinţă alege
Mâine zarul e dincolo de lege.

Istovită-i urechea. Mai greu, şi fără rost.

Uitaseşi şi iar ai venit.
Moartea te aşteaptă din ajun.
Către ea te duce orice drum

Cauţi doar pe cel mai ocolit.

CAMIL PETRESCU

1 Dec. 1930.

aminte de ea, am recitit-o şi ca să nu se rătăcească în muldările de ciorne din lăzile cu manuscrise am dat-o unei reviste».

Ar mai fi de amintit, tot în sensul descifrării procesului de creaţie al romanului *Patul lui Procust*, însemnarea, pe care Camil Petrescu o face în josul paginii poeziei, care poartă titlul cărţii: «*Poetul e un lunatic*», ceea ce ne duce cu gîndul nu numai la afirmaţia atît de cunoscută a scriitorului: «*jocul ideilor e jocul ielelor*», dar şi la mărturisirea pe care o face Ladima într-una din scrisorile sale către Emilia: «*ceea ce simt pentru tine nu e nici dragoste nici ură... E ceea ce simte somnambulul pentru lună*».

În perioada cînd scria la *Patul lui Procust*, Camil Petrescu compunea acele versuri ocazionale intitulate *Mencrime pe bord — în arcă*, despre care aminteşte în caietul de note zilnice: «*8—9 septembrie 1931. La Snagov, la familia Romaşcu. Un fel de bungalow. E agreabil. Fac versuri insipide pe „jurnalul de bord" al bărcii* [...]»

Reproducem aici şi această poemă improvizată ce aparţine atmosferei anilor în care se plămădea cel mai important roman al lui Camil Petrescu.

Mihail ILOVICI

[*Hoarda mea de aur...*]

Muntele sticlos din fund e la trei nopţi
Depărtare cu privirea. Şahi răscopţi
Descifrează arşi de groază
Prin vaduri trec armii de oiguri

Merg spre turnul nalt cît norii albi
Cei din ţările vecine-l văd întreg
N-are margini priveliştea
Ploaia se vede-n întregime.

Drumuri, fluvii şi cetăţi
Stă deasupra curcubeul peste toată
Asia.

Flăcări luminează naşterea
Seminţiei.

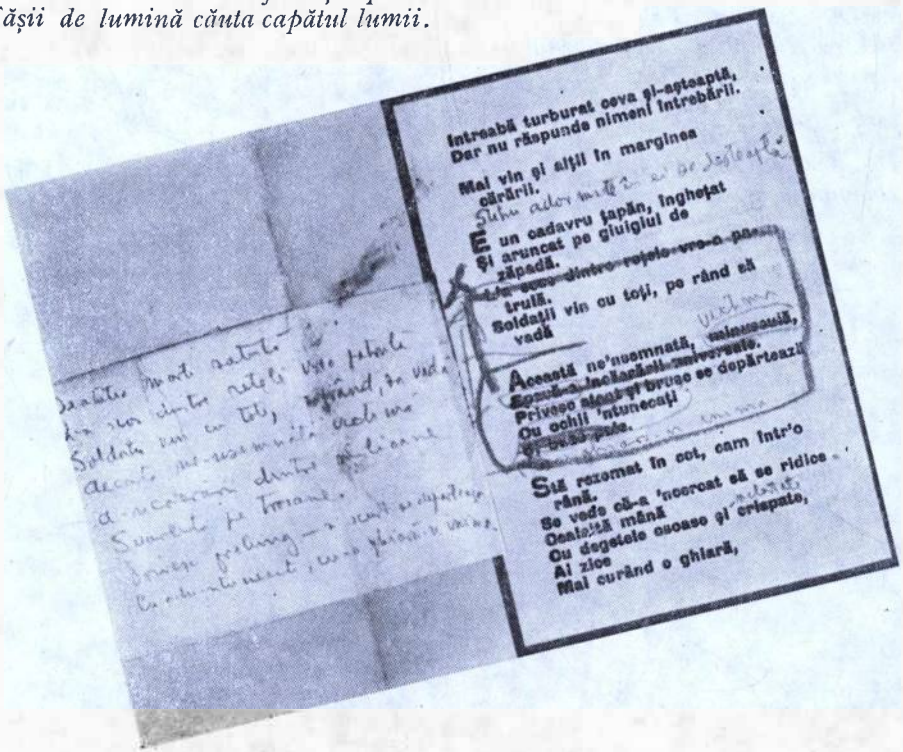
Bajazet închis-n cuşcă
Simte mort cum amintirea muşcă.

Hoarda, hoarda mea de aur.

Peisajul morții

Terasele le știu
Sînt iezerele mele lîngă altele opt sute
Cum sînt craterele lumii.
Iată cascadele teraselor în amfiteatru
Grădinile Semiramidei de la Apus la Răsărit
Învolburările stropesc cerul eflorescent
Stalactitele împrăștie boare mlădioasă
Geyserii descompun soarele în munți de cristal.
Așa era, așa era ceasul dintîi
Orga lumii svîrle jerbe de sunete cît traiectoriile bolizilor
Evantalii latescente sînt moi ca aripile îngerilor.

Dacă nu m-aș fi deșteptat niciodată
Libelule cît vulturii, albe,
Înălțimile au același epicentru
Licurici cît vulturi de foc așteaptă înserarea
Fășii de lumină căuta capătul lumii.

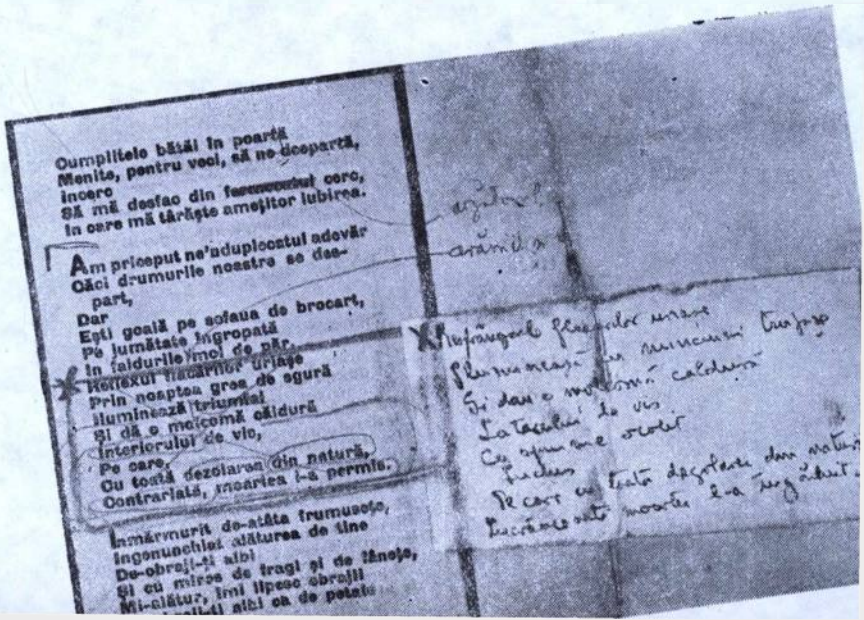
[Fără-ndoială Steaua Polară]

Cine descrie cu mine volute prin nori,
Soarele, diagonal luminează
Spațiul se dilată-n gol
Cine mă asvîrle din mine
Salturile mele sînt reveniri
Care mă crispează.
Fără-ndoială Steaua Polară. Ș-apoi?
Iute sorii scînteiază cu sateliții în jur
Inele ca nimburi de sfinți.

Fără niciunul, dar fără niciunul, oriunde ...
Pe o sîrmă trec de la un munte al lumii la celălalt.
Doamne, din ce adînc, din ce nemăsurat adînc
Mă svîrli, ca pe un cadavru cu picioarele lipite.

Aerul e tare ca între planete
Curcubeul trece de la un capăt la altul al Asiei.
Astrele se învîrtesc pentru ochii închiși, în revoluții sferice
(Marea cumplită de plumb unduia orgolios refulează spume
Apa morților cristalizează).

Ciclonul hăcuit
Doamne, va veni refluxul Apocalipsului
Doamne așa ...

[Fumul de petale albe-gălbui ...]

Ca mine
Cel care împărăteşte mlaştina, cu nebunie în ceafă
Şi burtă flască
Ce venin în colţi
Ca şi mine creşte din mlaştină, fumul de petale albe-gălbui
Sînt mai mare decît cei mai mari
Sînt mai frumos decît cei mai frumoşi.

Doamne
Căci mi-ai dat conştiinţa nimicniciei mele.

Lia Romaşcu, căreia îi este dedicată poezia: Manorime pe bord — în arcă.

Monorime pe bord — în arcă

Lin lunecă pe ape graţioasa barcă,
O lebădă ... Iar amintirea prinde să se toarcă ...
Şi ţărmuri vechi de vis apar, de parcă
Un coş vrăjit, de basme se descarcă ...

Dar azi Sirenele nu mai încearcă
Pe căpitan, din calea virtuţii să-l întoarcă,
Căci el, i-asemeni lor, o fată, doar că
Poartă jerseu, fular cochet şi bască

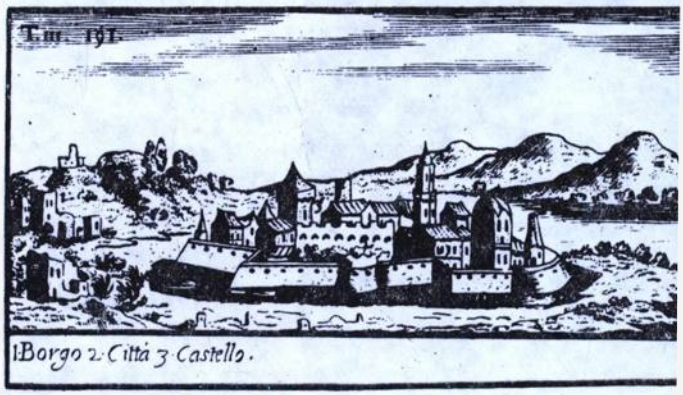
(I-o gravă asonanţă, dar las'că
Pe viitor voi împăca a poeziei Parcă).
O, căpitanul Lyei i-atît de temerar că
Îngrijorarea pe oricine îl încearcă
(ar înmuia şi-un suflet aspru de tătarcă)
... dar şi atît de blond, încît să stoarcă
Un strigăt de uimire: oh, însorita barcă!

Victor PAPILIAN

Semnificațiile unui roman istoric

ÎNCERCĂRILE DE DATĂ RELATIV recentă de a-l readuce pe Victor Papilian în atenția cititorului au rămas oarecum fără ecou, deși voci autorizate (Eugeniu Speranția, Mircea Zaciu, Dumitru Micu, Mircea Popa, Titus Bălașa ș.a.) au consacrat personalității scriitoricești a acestuia pagini de critică deosebit de favorabile, încadrîndu-l pe drept în rîndurile scriitorilor noștri interbelici de marcă. Un volum de Amintiri din teatru, *apoi un altul de proză scurtă intitulat* Povestiri oltenești, *o culegere de opere dramatice* (Teatru) *și în sfîrșit un prim volum din masivul roman postum* Chinuiții nemuririi *(toate apărute în ultimul deceniu și jumătate) au constituit, se pare, insuficiente argumente pentru o istoriografie literară ce ar fi trebuit să-i acorde locul cuvenit între înaintași; o anume tăcere planează încă nejustificat în jurul numelui său, poate și datorită faptului că în ultimii săi ani de viață Victor Papilian a preferat să rămînă într-un aproape total anonimat, deși aceștia au fost, fără îndoială, cea mai fructuoasă perioadă de elaborare artistică a unor opere literare capabile a modifica substanțial imaginea pe care i-o conferă personalității sale scrierile anterioare, dealtfel nu foarte numeroase, tipărite în special în deceniul imediat premergător războiului. Dintre operele postume deci, face parte și acest roman istoric, intitulat semnificativ* Bogdan infidelul.

Romanul se înscrie pe linia preocupărilor lui Victor Papilian de a comenta literar idei istorice, de a întreprinde evocarea unor momente din istoria națională, ori de a proiecta pe haloul universalității semnificații ale afirmării idealurilor românești. Așa, în piese ca Biserica din slăvi *sau* Avram Iancu *ori în romanul* Bogdan infidelul.

Cetatea Sucevei — gravură de epocă.

Victor Papilian își alege aici un moment dificil dar cu atît mai semnificativ din istoria neamului, în care ideea afirmării noastre naționale, a unității de limbă și de spirit a românilor din toate provinciile devenea primordială și definitorie.

Bogdan apare în acest context ca un erou mistuit de dorința aprigă de a afirma în fața Europei și a lumii întregi viabilitatea și valabilitatea istorică a ființei poporului român, chiar dacă vanitatea politică și socială îl duc uneori spre fetișuri — el se visează rege al Maramureșului și al Pocuției — în final însă găsind cauza autentică, generoasă, căreia să-i închine întreaga sa luptă și viață, fără preget:

«— Izbînda este a mea... numai a mea... Ludovic nu va mai fi rege al Poloniei... Acum a sosit timpul meu...

Suceava — gravură de epocă.

Apoi, dintr-odată, ca prin minune, totul în Bogdan se schimbă ... Parcă vedeai cu ochii cum își leapădă trufia, ca pe-o haină veche. Așezîndu-se pe pat, începu cu glas blajin:

— Eu am greșit adînc, pater Dominic ...

Și Dominic înțelese că în sufletul voevodului neliniștea și disperarea născute din mișcare, făcuseră loc căinței aducătoare de pace și mulțumire.

— Eu am greșit adînc ... reluă vorba Bogdan. Iată că Basarab mi-a deschis ochii. Știi de ce a învins el pe Carol Robert?

Gîndurile care mai adineaori se ridicaseră sălbatic se potoliră și le spunea acum senin și nepărtinitor.

— Fiindcă Basarab a știut să fie Domnul Românilor. [...] Eu n-am știut să fiu domnul celor de-o lege cu mine ... am umblat după închipuiri.

— Legea unită nu-i închipuire ..., spuse Dominic.

— Domnul Românilor ... este singurul mare adevăr!»

Romanul lui Victor Papilian se înscrie pe coordonatele unei tentative de frescă politică a Europei; autorul caută să lămurească din interior semnificația unor conflicte și mașinațiuni externe puntnd în lumină deschisă în principal problema formării unei conștiințe politice naționale a eroilor săi români. Bogdan îl înfruntă astfel demn pe Ion de Kölcse, comitele Țării Maramureșului, pe care îl numise aici Regele Ludovic:

«— Maramureșul va fi comitat în regatul ungar.

— Nu! Maramureșul va fi principat în regatul meu.

De la ușă Ion de Kölcse se întoarse:

— Mărite Doamne, pînă acum am vorbit ca sol; acum îți vorbesc ca prieten și ca soț de arme. Gîndește-te bine ... Să nu greșești ascultînd voci străine.

— Nu vreau să fiu o minciună ... Ascult de vocea neamului meu!»

În intriga temerară a romanului — eare departe de a licita spectaculozitatea epicii cavalerești de capă și spadă mizează tocmai pe dramatica angajare a eroilor în înfăptuirea istoriei vii a neamului lor — confruntările alternează firesc de la o curte la alta, cumpănind drepturi și îndatoriri străvechi, ce au menirea a viza un destin național pe care cîrmuitorii trebuie să-l urmeze cu străşnicie. Apariția lui Vlaicu, fiul lui Alexandru Basarab ce domnește la Curtea de Argeș, este revelatoare pentru afirmarea acestui program de luptă și de viață:

« — Părinte Dominic, vorbești ca mama mea vitregă, doamna Clara, și e ușor de înțeles ... E un lucru la care m-am gîndit. Sînt două mari moșteniri care apasă asupra noastră: puterea papii și puterea Împăratului Ioniță. Ei bine, noi Basarabii am ales puterea moștenirii lui Ioniță».

Victor Papilian fixează în romanul său o epocă, un moment al istoriei neamului, în care mișcarea de neatîrnare începe să-și dobîndească mereu mai desluşit conștiința imperativă a propriei deveniri. Din acest punct de vedere romanul Bogdan infidelul *se înscrie în literatura noastră de inspirație istorică, fără îndoială, ca una din realizările de seamă atît sub raport artistic cît și în ceea ce privește fondul de idei bazat pe un generos patriotism.*

Ținem să aducem pe această cale mulțumiri fiicei prozatorului, dr. Mihaela Papilian și scriitorului Al. Papilian, care ne-au pus la dispoziție manuscrisul acestui roman.

Constantin CUBLEȘAN

NOTĂ DE EDIȚIE

Capitolul I din acest roman a apărut, aproape în întregime, în revista *„Provincia"* din Turnu-Severin, în primele luni ale anului 1947 (nr. 42, februarie, pp. 5—8; nr. 43—44, martie-aprilie, pp. 11—16; nr. 45, mai, pp. 4—7). Revista încetîndu-și apariția, romanul — care însumează 397 de pagini dactilografiate, împărțite în 9 capitole — a rămas în mare pînă astăzi necunoscut. Reproducem aici capitolul al doilea, urmînd ca alte fragmente revelatorii pentru ideea cărții să fie editate în cuprinsul numerelor viitoare ale revistei noastre.

Lupta de la Baia (1467). Litografie de Alexandru Asachi.

BOGDAN INFIDELUL

Capitolul II

1.

Regele a plecat mai departe la Visegrad. Din îndemnul lui a rămas însă palatinul Oliver, pe cît de viteaz, pe atît de dibaci la politică.

Oliver însoţit de pater Dominic şi de căpitanul Peter Albrecht, erau găzduiţi la Bedeu, ca oaspeţi ai cneazului Dragoş. Aici sosise, la chemarea tatălui său, şi Katalin, frumoasa fiică a lui Oliver. Glod nebunul şi Domokoş, logofătul, împreună cu cîţiva oameni, alcătuiau suita palatinului.

Rămăsese la Bedeu şi Crăciun, tovarăşul de arme al lui Drag Sas, feciorul lui Dragoş. Nepot al voevodului Bogdan şi cneaz de Ieud, Crăciun nu se dusese nici să-şi salute unchiul, nici să-şi vadă moşia... Nu se îndura să se despartă de pater Dominic. De cînd

---

Pentru familiarizarea cititorului cu atmosfera acestei reconstituiri româneşti a întemeierii ţărilor române, reamintim pe scurt că naraţiunea debutează cu retragerea spre Transilvania a trupelor regelui Carol Robert după înfrîngerea de la Posada — prilej pentru autor de a ne prezenta o parte din personajele centrale ale cărţii şi de a schiţa principalele puncte de vedere din care încearcă explicarea istorică a împrejurărilor naşterii celor două state feudale româneşti. Ultimul episod din acest prim capitol, rămas în afara paginilor publicate în *„Provincia"*, narează o scenă dramatică — capturarea de către ostaşii regelui a doi preoţi ortodocşi, unul grec şi altul valah, care purtau solie de la patriarhia Constantinopole pentru domnitorul Basarab, şi spînzurarea unuia dintre ei — scenă ce pregăteşte terenul psihologic al înfruntărilor religioase şi, în ultimă instanţă, sociale şi naţionale, ce vor face obiectul romanului. Am preferat să omitem acest episod, pentru a da tiparului un fragment unitar, capitolul al II-lea, ce cuprinde *in nuce* toate liniile epice şi ideatice ale cărţii.

MANUSCRIPTUM

îl cunoscuse pe înțeleptul călugăr parcă se născuse a doua oară ... Ochii-i vedeau lucruri nici întrezărite pînă atunci, auzu-i prindea înțelesuri neînchipuite ... și toate izvorîte din cuvîntul neprețuitului Dominic.

*

Curtea din Bedeu era împrejmuită de ziduri mari, peste care abea de se zărea vîrful pomilor din livada în mijlocul căreia se înălța casa. Un pridvor larg, cu pervaz de zid și stîlpi de piatră, făcea ocolul casei. La mijloc, o ușă de stejar grea, întărită cu drugi de fier; de o parte și de alta, ferestre mari cu ochiuri mici de geamuri prinse în cercevele de plumb și zăbrelite.

Alături de casa mare, se afla o alta mai mică, înconjurată de straturi de flori. Era casa lui Drag Sas.

Oaspeții fură întîmpinați după cum se cuvine de cele două stăpîne: Doamna Anca, soția cneazului, și doamna Sandrina, soția lui Drag.

Doamna Anca era o femeie cucernică și smerită. Se purta cu fuste largi și năframă de mătase peste frunte, pînă la ceafă. Doamna Sandrina era o femeie încă tînără. Deși avea băiat mare, de treisprezece ani, pielea gîtului era albă, întinsă și lucie iar cozile ochilor se încheiau în cîte un fir subțire, fără acel păianjeniș de crețuri care vestește începutul bătrîneții. Trupul strîns la mijloc nu arăta că purtase cîndva cinci sarcini. Ochii mari, negri, de fată și mîinile lungi și albe, cu mișcări alene, făceau să zăbovească privirile asupra ei.

La curtea din Bedeu luaseră ființă prietenii mari. Deși oaspeții se nimeriseră a fi din părți de țară depărtate și felurite, se legaseră între ei, parcă tocmai prin asta. Multă vreme înainte, între acești boieri, domnise numai pizmă și dușmănie. Prinși între vrăjmășia țărilor din jur, neliniștea pricinuită de războaie se încuibase în ei. Stăpîni necruțători peste cnezatele lor, ei își petreceau timpul în neîntrerupte hărțueli, tîrîndu-și oamenii și pe țărani în lupte necurmate. Năvălirile tătarilor îi învățaseră că trebue să fie uniți în fața marilor primejdii care-i amenințau dinafară. De acest fapt se folosise voevodul Ștefan ca să aducă ordine într-o lume dezbinată, și mai în urmă, Bogdan, fiul lui Ștefan, care izbutise să înfrîngă pornirile pizmașe și dorul de jaf, punînd ca temei de viață, dreptatea obiceiului din bătrîni și cinstea legii creștine.

Pe lîngă cnejii maramureșeni, Vizuină, Bechea, Verlam, Prisacă, Corlat, Prepeliță și alții, veniți să-i ureze bun sosit stăpînului, se mai afla și boerul Sava Moldoveanul, stăpîn pe întinse ținuturi din Cîmpulungul moldovenesc. Venise ca de obicei, ca să facă învoială pentru scoborîtul oilor. Dar acum mai avea el și un alt îndemn ... Vroia să vestească pe voevodul Bogdan și pe ceilalți cneji maramureșeni, că Moldova e golită, tătarii sînt pe sfîrșite și că pămîntul cheamă oameni. Și fiindcă avea să zăbovească mai mult timp în țara Maramureșului o adusese cu sine și pe fiica sa Albioara.

Sosise apoi din părțile Transilvaniei, tînărul Aldea, despre care epitropul său, părintele Ioanichie, care îl însoțea, spunea că e scoborîtor direct din sămînța împăratului Ioniță. Aldea era un tînăr cuceritor. Cuviincios, smerit dar grabnic la înfăptuire, din primele clipe el își atrăgea asupra-și privirile binevoitoare ale tuturor.

Printre oaspeți se aflau însă și alții, mînați de gînduri străine, unele mărturisite, altele nu. Împreună cu boerul Sava, sosise și principele Ivanko, cu care se cunoștea, avînd moșii învecinate. Ivanko era nepotul marelui principe al Moscovei, Ivan Kalița și se trăgea din neamul berladnicilor, fiind strănepot al acelui Ivanko Rostislavici, care alungat din Rusia, se aciuise în țara de-i zice a Berladului, așezată între munți și Nistru. Ca urmaș al acestuia, se socotea îndreptățit să stăpînească țara Berladului ... Acum cînd tătarii erau pe ducă, era momentul prielnic să pună mîna pe acest ținut, pe care îl rîvneau și alții. Și de aceea umbla el lela, de colo-colo, ca să iscodească pe cine s-ar putea bizui și cine i-ar putea fi vrăjmaș.

Mai era apoi Sofronie, preot bulgar, despre care nimeni nu putea spune cînd şi cum ajunsese la Bedeu, şi încă temeinic înscăunat de către Doamna Anca, pe care o momise cu gînduri de înălţătoare slavă: avea să-i ridice, cu meşteri bulgari, mîndră mănăstire la Peri, să-i rămînă numele de pomenire ... Şi astfel, avea să-şi împlinească, sub oblăduirea preacuvioasei doamne, şi gîndurile lui nemărturisite ... Căci Sofronie era trimis de Ohrida să cucerească pentru limba slavonă, această cetate care era Maramureşul, în care preoţii ţineau încă Sfînta Slujbă în limba vlahă şi în care pînă acum nici o învăţătură, de nici un fel, venită dinafară nu lăsase urmă. Oamenii ăştia nu aveau ochi şi urechi decît pentru obiceiurile din străbuni.

De altfel şi Ioanichie, epitropul lui Aldea, tot cu astfel de gînduri îl îndrumase pe tînăr să purceadă la această călătorie. Numai că el vedea altcumva lucrurile. Ioanichie era preot bogomil şi căuta tocmai să se folosească de limba obştei pentru a propovădui singura adevărată credinţă, care fiinţa în legea bogomilă.

2.

Odaia cea mare a lui Dragoş aducea a chilie monahală. La mijloc, masă mare în patru colţuri, acoperită cu velniţă minunat ţesută, iar de jur împrejur, scaune de lemn cu speteze înalte. Trei ferestre într-un perete, dau în grădină. Între ferestre, icoane prinse între ştergere de borangic şi cu candelă sub ele. Pe celălalt perete, o icoană mare a Sfintei Fecioare Maria, prinsă pe scoarţă. Pe lîngă pereţi, laviţe de lemn, acoperite cu cergă albă şi perne frumos lucrate. Podele de scînduri, curat frecate dar fără nici un covor. În faţa fiecărei icoane, lumînărare, sfeşnice mari de altar, cu lumînări multe. Nici un semn de voinicie, nici o unealtă de luptă ... Astea le avea cneazul în odaia lui. Aici, stăpînea pofta doamnei Anca, femeea lui Dumnezeu, iubitoare de oameni şi iubitoare de Hristos.

Adunaţi în jurul mesei, oaspeţii întîrziaseră la vorbă, în timp ce Doamna Anca îngrijea candelele, le împrospăta cu untdelemn şi feştile de iască. Un fir de tămîie, strecurat în lumina candelei, înmiresma aerul încăperii.

— I-a fost uşor lui Burebista, spunea Sava, să unească la primejdie pe toţi cnejii şi ţăranii, fiindcă ţara era bogată în oameni ... Bogăţia cea mare a ţării sînt oamenii ... Şi iată că noi, cei din Moldova am început a sărăci. De aceea am venit la voi, să dau de ştire că e pămînt mult de la Dumnezeu şi roditor ... şi tătarii sînt puţini şi pe ducă ... Şi ar fi păcat să se înstăpînească alte neamuri, cînd neamul nostru moldovean e tot una cu voi cei din Maramureş ... Nu uitaţi pe Burebist ... în ţara lui un neam este şi toţi ne tragem din el ... Asta e totul, să ai neamul ... Bogdan s-a învoit să sloboadă oerii să rămînă în ţara Moldovei şi fiecare ce pădure va runcului, a lui şi a neamului lui să fie, dimpreună cu tot pămîntul din jur. Bogată în oameni şi cu ajutorul cavalerilor, acei viteji cavaleri teutoni şi templieri care au alungat pe tătari şi învaţă pe oameni meşteşuguri, avem să facem din Moldova şi Maramureş, o ţară mîndră.

Oliver nu-şi credea urechilor ... Spumega de mînie dar se stăpîni.

— Aşa ceva nu se poate, spuse el cu toată liniştea de care fu în stare. Această ţară va fi o marcă regală şi în curînd vom lua măsurile de cuviinţă pentru aceasta.

— Eu vă sfătuesc să nu uitaţi încă pe tătari, rînji Ivanko.

— Eu îi cunosc, spuse Sava ... Am văzut şi focul şi pîrjolul lăsat de ei.

— Dar nu i-ai văzut la luptă ... sînt îngrozitori. Nu ştiu dacă în iad îi mai mare groaza.

Oliver clocotea. Trebuia să pună rînduială în ţara asta, unde fiecare făcea şi spunea ce îl tăia capul. Şi nemaiputînd răbda se sculă de la masă. Cînd cu toţii ajunseră în pridvor, la poartă se înfăţişară doi străini.

— Sînt cumani!... strigă Aldea ... Îi cunosc după port.

Într-adevăr, erau doi soli trimişi de Ghiurli-Orman, căpetenia cumană, să-l caute pe pater Dominic despre care auzise că e mare vraci. O nemaipomenită nenorocire se

abătuse asupra capului lui: doi copii arși ... și era încredințat că pater Dominic îi poate tămădui.

Oliver îi lăsă pe toți în plata Domnului și făcînd semn lui Dragoș să-l urmeze, intră la el în cămară.

*

Pe Oliver îl strîngeau pereții și țeasta îi sta să plesnească ... Dragoș se uita la el în tăcere. Îi era parcă milă, dar nici bine nu putea înțelege de ce atîta zbucium.

Pe încetul palatinul se mai potoli și gîndurile-i învolburate își găseau vad spre lumină. El venise aici cu porunci bine lămurite: trebuia să preschimbe Maramureșul în comitat. Era lucru știut, că de multă vreme regele încerca să-l facă pe Bogdan să primească o «nova donatio». În felul acesta voevodul ar fi devenit un nobil maghiar și voevodatul înceta să mai existe. Numai că Bogdan se încăpățîna să nu primească. De aceea și dăduse el pămînt cumanilor, să-și facă tabără la Strîmtura ... Cumanii erau sălbatici, dar viteji. Luptaseră și în oastea lui Basarab și erau oricînd gata de luptă. Nu era greu de înțeles că Bogdan îi ținea lîngă el ca să aibă la îndemînă o oștire de oameni viteji și recunoscători, căci sălbaticii sînt cei mai de credință oameni.

Bogdan nu se răsvrătise pe față ... Nu spunea vorbe potrivnice regelui ... numai că parcă era surd ... Și iată că acum, hotăra și de soarta Moldovei, fără teamă și fără rușine. Asta parcă îl îndîrjea cel mai mult pe Oliver. Dacă voevodul ar fi umblat cu intrigi și urzeli, i-ar fi fost ușor să-i vie de hac. Dar nu ... Bogdan făcea totul în văzul lumii, simplu, de parcă lucrul era de la sine înțeles ... Și Oliver își dădea seama că de fapt, în fundul sufletului său îi era teamă ...

Înverșunarea palatinului trezise în Dragoș noian de amintiri legate de Bogdan.

... Și-l amintea în fel de fel de împrejurări. Iată-i călărind amîndoi în drum spre Jead, spre Sighet sau spre Cîmpulung, înaintînd domol, fără să privească și fără să-și spună un cuvînt, într-o tăcere adîncă, încît numai foșnetul ierbii și scîrțîitul șeilor le țineau de urît ... Iată-i puși la luptă dreaptă, văr cu văr, Bogdan cu barba înspicată de fire argintii, dar cu ochi sălbatici, lucind sub sprîncenele stufoase, plecînd la pămînt pe văru-său cu părul mai negru decît cărbunele și trupul cruce de stejar ... Sau gonind la vînătoare, cu botul calului aproape de coada sălbăticiunii, tăind turma sălbatică, lovind fără milă, cînd în stînga, cînd în dreapta, cu spada sau cuțitul său cel lung, făcîndu-și loc printre coamele în vînt, cornele îndoite și boturile ridicate... Îl mai vedea și altcum ... cărturar, ostaș, om de condei și bun țintaș. Învățase de mic toate meșteșugurile de lipsă unui voevod ...

Dar el, Dragoș, nu se simțise nicicînd la îndemînă alături de acest văr al său. De aceea se lăsă ușor îmbiat de vorba palatinului.

... Regele era grăbit. Răzvrătirea lui Basarab și înfrîngerea suferită îi stăteau ca un ghimpe și se temea să nu se întîmple la fel cu Transilvania și Maramureșul ... Apoi mai era și Moldova, care trebuia cucerită, ca să fie pavăză între tătari și regat. Pentru început aveau să o decreteze domeniu de vînătoare. Apoi aveau să meargă să vadă cu ochii lor, ce era adevărat din poveștile lui Sava ... Mai ales pomenirea cavalerilor, umbrea chipul lui Oliver și-i adîncea cuta dintre sprîncene.

Dar pentru toate acestea era lipsă de bani ... Or, sprijiniți de Bogdan, oamenii se împotriveau să plătească dările cuvenite regelui. Oliver era însărcinat să vegheze ca fără pic de zăbavă, să se silească darea *portalis*, pe care s-o plătească tot omul care avea la casă poartă destul de înaltă ca să intre căruța încărcată cu fîn; căci acela care poate să încarce așa de mult o căruță încît se cere poartă mare acela poate plăti și darea ... și nu vor fi iertați de dare decît aceia care locuiau mai multe familii în aceeași curte.

Mai erau apoi și legile, care trebuiau să fie aceleași în toate ținuturile crăești ... În curînd avea să vină carte scrisă, dar pînă atunci porunca regelui era să nu se facă în nici un caz, judecată fără *Judices Nobilium* ...

Viteaz ne-ntrecut în război, Dragoş era un om paşnic în viaţa de toate zilele şi legămîntul faţă de rege era un drum drept, pe măsura firii lui credincioase şi iubitoare de tihnă. Unde mai pui că ajutînd pe rege să facă din Maramureş un comitat, putea şi el să devină nobil ... şi asta însemna mult ... Şi Dragoş se învoi să rămînă supus credincios al regelui.

3.

Însoţit de Albioara, pater Dominic ajunse aproape de sălaşul cumanilor de la Strîmtura. În curînd se ivi în faţa lor un om înalt, negricios la faţă, cu mustăţi mari, negre, lăsate în jos. Era îmbrăcat în haine de piele, pantaloni negri şi cisme. La brîu purta cuţitele şi un lanţ de argint.

— Eu sînt Ghiurli-Orman, spuse el şi după felul vorbei se înţelegea a fi căpetenia sălaşului.

Apoi începură să se arate bordeele săpate în pămînt şi chiar căsuţe, dar fără nici o îngrădire. Apropiindu-se de una din căsuţe, Ghiurli Orman spuse:

— Aici se găsesc ... Aceste două femei sînt ale mele şi aceşti doi copii arşi sînt ai mei...

Preotul spuse cu glas scăzut Albioarei:

— Aici trebuie făcută o mare lucrare creştinească. Ei sînt păgîni ...

— Eu v-am adus, voi să-i tămăduiţi, încheie căpetenia cumană.

— Mîntuirea nu-i numai în puterile mele, spuse pater Dominic. Dumnezeu să-mi dea puterea de lipsă ...

Omul nu înţelese şi plecă. Chiar la intrare, pe o laviţă acoperită cu un ţol roşu, zăceau cei doi copii. Tot corpul le era carne vie. Preotul desfăcu săculeţul şi scoase o ulcică cu alifie. Copiii ţipau cu desnădejde, mamele se frămîntau pe loc. Părintele Dominic scoase şi o lopăţică şi începu să ungă trupurile arse. Pe măsură ce întindeau dresul, ţipetele se mulcomeau, şi cînd trupurile fură unse în întregime, copiii adormiră. Femeile păreau înnebunite de bucurie... Vorbeau în limbajul lor neînţeles, dar de bună seamă le mulţămeau. Apoi una dintre ele scoase de la gît un şirag de mărgele şi-l întinse Albioarei. Fata se împotrivi, apoi întrebă:

— Sînt botezaţi copiii?

Femeile nu înţeleseră şi preotul le spuse:

— Veniţi după masă la curte, să vă învăţ ce trebuie să faceţi ca să vă vindecaţi copiii ... şi ele înţeleseră acum.

*

La prînzul de duminică, care aduna după obiceiul unguresc, pe bărbaţi şi femei, Albioara povestea cu multă însufleţire ceea ce văzuse în sălaşul cumanilor. Şi la ei în Cîmpulungul Moldovei se găseau necredincioşi tătari şi ucrainieni, dar parcă nu erau într-atîta de păgîni ca aceşti sălbatici cumani, care nu ştiau de Sfînta Fecioară şi de naşterea minunată a Domnului Nostru Isus Hristos. Se închinau focului şi la idoli de lut, iar fiecare bărbat avea mai multe femei.

— De ce te înspăimînţi, domniţă?... chicoti prinţul Ivanko. Şi tătarii au drept la mai multe neveste ...

— Şi ei sînt păgîni ... spuse Albioara.

— Nu sînt ... se împotrivi principele, ei fiind de lege mahomedană ascultă şi de Moise şi de Hristos şi de Arhanghelul Gabriel.

Nu odată se grozăvise Ivanko, lăudînd credinţa lui Mahomed, dar acum gluma lui cădea în pofida şi sila oaspeţilor. Colţul gurii ridicase mustaţa şi sprinceana îi sta frîntă deasupra ochiului.

Albioara asculta în tăcere. Vorba principelui îi amintea de întîmplări din nu prea îndepărtata ei copilărie. Călătoria la Bedeu schimbase multe din gîndurile ei. Şi totuşi, ajungea mereu la aceleaşi amintiri din ţara ei scumpă, la zilele ce se perindaseră atît de fericite în tovărăşia călugărilor catolici din Cîmpulung, care o învăţau cum să preţu-

iască sfinţenia Prea Curatei Născătoare de Dumnezeu şi jertfa pentru noi oamenii, a lui Isus Hristos, Dumnezeul-om, şi-i deschidea nădejdea de fericire întreagă, cum numai credinţa în Dumnezeu ţi-o poate aduce. Nu-i ieşea din minte amintirea ţării Moldei, cu şuviţele de apă călduţă vara şi şuvoaele de apă turbată primăvara, năpustită din munţi pînă-n Siret, cu pămîntul care duhnea un miros nespus de dulce şi cu rîpele argiloase ameţitoare la privit, ţară atît de apropiată prin cuget dar atît de îndepărtată prin vorba oamenilor.

— Dar şi la noi, la creştini, este acest obicei, spunea Ivanko, şi mai în batjocură ... fiecare bărbat are mai multe femei.

Albioara însă nu se lăsă înfricată de batjocura principelui.

— Acest obicei este păgîn ...

— Şi la noi, fiecare bărbat are mai multe femei, îi făcea Ivanko în necaz. Drept, că acest obicei are curs pe sub ascuns... Şi tot astfel fiecare femeie are mai mulţi bărbaţi... Nu-i drept, domniţă Katalin?...

Katalin, picior peste picior, cu mîinile cerc în jurul genunchiului, asculta legănîndu-şi uşor trupul. Tunica verde de catifea îi strîngea trupul, cismele roşii din piele moale se mlădiau pe pulpele tari şi de sub căciuliţa de astrahan se rotunjea părul, într-o coroană prinsă în două paftale de cosiţe negre. Se legăna uşor, domniţa Katalin, privind în sus şi atunci zarea gîtului se întindea în arc subţire, aripile nărilor pîlpîiau uşor ca suflate de vînt şi ochii se pierdeau sub pleoapele pe jumătate căzute. Părea pierdută în cele depărtări ... dar pe sub genele lungi ea îl privea pe Crăciun. Ochii ei îl chemau stăruitor sau se dăruiau cu prisosinţă ca să aducă măcar pentru o clipă privirea tînărului asupra-şi.

— Asta nu-i adevărat!... strigă Albioara.

— Ba-i adevărat, se amestecă acum şi Katalin ... cel puţin aşa-i la curtea din Visegrad ...

Îşi împreunase degetele mîinilor înapoia cefii, ca să-şi legene capul pe spate şi să-şi salte pieptul şi surîdea lui Crăciun.

— Răul vine de la acei vlădici şi preoţi, se băgă în vorbă şi Ioanichie, pui de vipere şi năpîrci, care punînd lumina sub obroc, apără toate fărădelegile şi ticăloşiile oamenilor, în loc să pună mîna pe funie şi să-i gonească din templu ... şi se opri ca şi cum i-ar fi părut rău de cele spuse.

— Ar fi o mare înfăptuire să creştinăm pe cumani, îndulci vorba Dominic.

— Decît să ne pierdem vremea cu învăţătura Sfintei Treimi şi cu botezul, ar fi mai bine să-i silim a-şi împrejmui curţile cu gard, cum au început să facă iobagii. Proprietatea este cel dintîi semn de civilizaţie ... spuse căpitanul Albrecht.

— Iată un mare adevăr, sări cneazul Prepeliţă. Acesta-i un gînd scump mie chiar dacă e prigonit de cei ce se încăpăţînează în negura unor judecăţi vechi.

Şi începură vorbă aprinsă dacă trebuie sau nu să creştineze pe cumani. Principele socotea că aceştia erau fericiţi în starea de sălbăticie în care se aflau, cu focul şi idolii lor, dar părintele Dominic susţinea că ei nu puteau cunoaşte adevărata fericire, fiindcă adevărata fericire numai în Isus se poate dobîndi.

— Eu sînt sigură că pînă la urmă vor primi botezul ... spunse Albioara sub imboldul unei puteri lăuntrice.

Simţea ţintiţi asupra-i ochii tuturor, dar îşi păstra cumpătul şi de pe chipul ei se revărsau ape fierbinţi de bunătate creştină, în timp ce în ochii principelui stăpînea un licăr de batjocură.

— Pentru asta le-ar fi de lipsă liturghia în limba slavonă, spuse Sofronie cu patimă.

— De ce numaidecît slavonă? întrebă Dominic. Doar mai sînt trei limbi care pot cuprinde şi tălmăci pe Dumnezeu potrivit Duhului Sfînt şi acele limbi sînt: limba ebraică, greacă şi latină.

— Cea greacă nu ... ţipă îndrăcit Sofronie.

— Şi nici cea ebraică ... se amestecă Oliver, limba cămătarilor şi a judeilor.

— Atunci limba latină, spuse Albioara blajin.

— Ba numai limba obștei poate aduce lumină în cugetul neștiitorilor, se încumetă Ioanichie.

Cîtă înverșunare asupra acestui păgînesc obicei al botezului, cugeta Ioanichie ... Apa este lucrarea lui Satanail care se ascunde în ea. Adevăratul botez se săvîrșește prin fapta bună; iar ca semn de legătură cu obștea era îndeajuns atingerea copilului cu Evanghelia Sfîntului Ion, adevăratul evanghelist al cuvîntului lui Dumnezeu.

Zadarnic își cheltuise întru multe feluri propovedaniile sale ... se izbea la fiece pas de mulțimea dracilor, împotriva cărora se simțea tot mai neputincios. Fiindcă numai ca lucrări ale satanei trebuiau socotite îndeplinirea acelor îndatoriri abătute potop asupra copilului și părinților, pregătitoare botezului, toate avînd ca simbol înălțarea crucii, fără să știe nenorociții, că prin cruce nu înălțau credința în Isus Hristos, ci dimpotrivă, o defăimau ... crucefiind — prin moartea lui Isus pe ea — un blestem trupesc și o batjocură, iar nu o înălțare. Dar zadarnic, orbirea acelor proști și surzenia celor ce n-ascultau, îi făceau să nu cunoască prețul Duhului.

Dar trebuia să fie cu mare băgare de seamă. Cunoștea teama oamenilor nepregătiți împotriva adevărurilor adevărate și ușurința cu care se lăsau momiți de obiceiurile și datina preoților. Din pricina unei greșeli, folosind mijloace pripite, ei bogomilii, adevărați creștini și oameni buni — cum se numeau între ei, potrivit faptelor lor creștinești — fuseseră prigoniți și alungați. Abea în țara lui Basarab găsiseră adăpost la preoții pe care-i ajutau să slujească liturghia în limba obștei, împotriva preoților bulgari care se căzneau să alunge limba obștei din liturghia sfîntă, altă ispită a lui Satanail ... Căci potrivit învățăturii Duhului Sfînt, fiecare neam va asculta Sfînta Slujbă în limba lui ... Dar iată că acum și Basarab se pornise împotriva lor ... Și își zicea să fie viclean ca mîța bătrînă și prevăzător ca iepurele care doarme cu ochii deschiși.

4.

Dragoș se sculase mai devreme ca de obicei. Dormise rău din pricina multora gînduri care i se învălmășeau în cap. Îndată ce somnul pornea a miji din ochi și a pogorî în pleoapele grele, un gînd mai ascuțit străpungea pînza mișcătoare a visului, ca să-i irumpă în creștet ca o faptă aevea. Vorbele scăpărate în înverșunare dovedeau adevăruri nebănuite de el, și-l pătrunseseră adînc și cu putere. Zadarnic se străduia să le sleiască puterea, zadarnic încerca să se lepede de ele ... Le simțea sarcini grele, înglodate în suflet și pline de putere, gata să răbufnească afară ... Regele și darea *portalis* ... cavalerii și călugării din Moldova ... Basarab și limba slavonă ... limba obștei ... Multe și felurite gînduri, care-i cereau parcă lui răspuns.

Ziua se arăta frumoasă și răcoroasă. În curtea plină, părul vitelor sclipea în albastrul strălucitor al dimineții. Mugetul cirezilor, behăitul turmelor și nechezatul cailor, desfătau sufletul oricărui gospodar mai mult decît poleiul de aur al răsăritului. Dar lui Dragoș nu-i era sufletul îndemnat spre folosul roadei. Tot mai bine i se deslușea că omul are două soiuri de îndatoriri. Pe de o parte, trebuia să are, să vîneze și să pescuiască, iar pe de alta, trebuia să asculte liturghia și încă numai într-o anumită limbă. Dacă țelul prim era limpede și lesne de priceput, mai greu erau de înțeles pricinile iscate de cerințele duhului.

De ce să se facă ceartă pentru Sfînta Evanghelie și pentru limba în care să se slujească? Adesea vorba mai mult împiedică duhul și slujba sfîntă stă mai ales în unirea inimii cu Domnul. Or, inima, o singură limbă glăsuește pentru toți oamenii ... Și în nedumerirea lui trimise un slujitor după Aldea. Dintre atîția bărbați, unii viteji în războaie, alții falnici în știință, el avea lipsă în aceste clipe, de ajutorul unui ins în primăvara tinereții, care, singur, părea a nu fi îngrijat de dorul vorbelor alese și de mîndria faptelor vitejești, ci pătruns de Duhul lui Hristos, căuta mai ales buna orînduială din lăuntrul sufletului.

Nu după multă întîrziere se înfăţişă Aldea. Tînărul se scula înaintea tuturor şi se culca în urma lor, ca să poată cinsti pe Dumnezeu în liniştea de cuviinţă şi să nu se risipească în vremelniciile de afară.

— Fiule, îl agrăi Dragoş, vorba noastră de aseară mi-a turburat hodina, dovedindu-mi gînduri şi dorinţe foarte depărtate de poruncile şi îndemnurile sufletului meu. Fii bun şi lămureşte-mă ...

— Mărite Doamne, n-aş vrea ca puţina mea ştiinţă să fie pentru mine prilej de trufie. Vîrsta mea ...

— Nu-mi vorbi de vîrstă, îl întrerupse Dragoş. Judecăţile lui Dumnezeu sînt deobicei ascunse şi omul înţelept nu pregetă să le caute chiar la cei săraci cu duhul, necum la copii şi nevrîstnici. Vorbeşte, fiul meu ... Mă simt vrednic să primesc adevărul de la tine.

— Mărite Doamne, fiindcă tu aştepţi de la mine adevărul, cu îţi voi deschide inima ca pe o floare de mac, să-i cunoşti frumuseţea dar şi goliciunea. După cîte ai aflat, se spune că sînt os de domn. Eu însă nu ştiu asta decît numai din auzite, fiindcă de mic m-am trezit, nu în palat domnesc, ci în casa unchiului meu, Petre din Arpaş de lîngă Olt. De la el şi de la — fie iertată — mătuşa Achilina, am aflat că sînt coborîtor din neam domnesc. Mi-au spus că între răposatul tatăl meu şi Basarab era vifor de duşmănie şi îndelungă risipă de prigoană. Şi această întunecime a ochilor, şi acest lucru străin între oameni de acelaşi sînge, au purces din neînţelegerea iscată din folosirea limbii. Căci iată acum, oamenilor secîndu-li-se pîraele de slavă ale duhului şi pămîntului au ridicat stăvilarul altei patimi a firii: cearta pentru limbă ... Şi fiindcă Basarab înclina către limba bulgară iar tata ducea luptă întru apărarea limbii obştei, s-a iscat pricină de ceartă şi s-au pornit unul împotriva celuilalt cu înverşunate gînduri de pismă şi viclenie ... Dar înainte-ne se arată părintele Ioanichie ... El ştie mai bine ca mine toate ...

Părintele Ioanichie se apropia ca şi cum ar fi ştiut că este lipsă de el.

— Părinte Ioanichie, strigă Aldea, vino încoace ... Domnul Dragoş doreşte să cunoască adevărul asupra mea. Povesteşte-i tu, eu fiind foarte sărac în amintiri ...

În Ioanichie, nădejdea strigă cu glas tare. Ca ochii de şarpe sclipeau privirile lui pe sub sprincenele stufoase. Era un bun prilej pentru propovăduitor să agaţe un suflet necredincios şi să-l adune de pe drumul îmbelşugatelor erezii a ortodocşilor şi catolicilor. Dar trebuia să fie cu mare băgare de seamă. Să nu fie prea pripelnic la vorbă faţă de necredincioşi, ca nu cumva, în loc de folos să se aleagă numai cu pagubă. De aceea începu cu mare ocol povestirea sa.

— Drept glăsueşte acest fecior, întrucît sufletul său nu cunoaşte nici minciuna, nici viclenia. Dar ca să înţelegi povestirea mea, trebue să ne întoarcem cu o sută de ani în urmă, cînd un grec cu numele Manastra, intrînd pe furiş în cortul lui Ioniţă Caloian, marele împărat al valahilor şi bulgarilor, l-a ucis cu mîna sa ... Ucigaşul fusese bine plătit de împăratul din Niceea. Toate aceste fapte le cunosc din cronica unui mare cărturar, Georgius Cochimos ca şi din spusele unui călugăr Ifrim, care a trăit la curtea lui Ioniţă şi a scris despre acele îngrozitoare întîmplări ... Astfel a pierit, prin viclenie, unul din cei mai mari împăraţi ai lumii, lăsînd doi fii, dintre care cel mai mic a fost trimis la Roma pentru învăţătură, iar cel mai mare, Vasile, a fugit la stînga Dunării, la rudele mamii sale, iar tronul imperiului a fost stăpînit de un nepot al împăratului, cu numele Borilă ... Pe vremea aceea întreaga obşte se ţinea de credinţa bogomililor, care se întinsese pe tot cuprinsul lumii, şi în Italia şi în Francia. Dar Borilă s-a dovedit mare vrăjmaş acestor drept credincioşi şi oameni buni, şi a început a-i goni din răsputeri. Mulţi oameni buni, cum se numesc bogomilii, au fugit unde au putut, unii în Grecia, alţii peste Dunăre în ţara care azi este ţara lui Basarab şi care pe acele timpuri, împărţită în mai multe ţinuturi, avea lipsă de oameni harnici şi buni, cum s-au dovedit a fi bogomilii ... Bogomilii care ridicaseră pe Ioniţă, lipsiră pe Borilă de sprijinul lor şi astfel acest nevrednic pieri ca un mişel căci Ion, fiul lui Assan şi nepot al lui Ioniţă, s-a întors cu mare oştire, ridicată chiar din obştea din stînga Dunării, toţi bogomili ...

și cu ea veniră împotriva lui Borilă, pe care-l învinseră, îl orbiră și-i luară scaunul domnesc, întemeind din nou imperiul lui Ioniță, cu ajutorul acelor cinstiți oameni buni, bogomilii. Prin vitejia, dar mai ales prin omenia sa față de bogomili, Ion Assan și-a întins stăpînirea de la Adrianopol pînă la Ragusa, adică între două mări ... După moartea lui Ion Assan a urmat fiul său, Căliman, apoi Mihail al II-lea, care fu ucis de Căliman al II-lea, ultimul domn din neamul lui Assan ... Trăesc însă urmașii lui Vasile, fiul lui Ioniță, și acest tînăr, cu numele Aldea, e cel mai vîrstnic dintre ei toți.

Călugărul Ifrim credea că lupta dintre bogomili și bulgari era pentru întîietatea limbii ... și iată că lupta se duce mai departe. Basarab sprijină pe Bulgari, iar acest tînăr Aldea, care este nepot de fiu lui Vasile, are menirea să întemeieze din nou imperiul lui Ioniță, și deci să adune la el pe toți cei de-o limbă cu el.

— Iată ce nu pot înțelege, spuse Dragoș, să faci atîta necaz și să pricinuești nelegiuiri și chiar vărsare de sînge pentru o atît de neînsemnată pricină, limba, ca și cum nu toate limbile ar fi lăsate de Dumnezeu, pentru înțelegerea oamenilor și nu pentru desbinarea lor.

— Ceva nu mi-a putut lămuri nici prea înțeleptul Ifrim în scrierea sa ... Oare deosebirile de credință despart limbile, sau dimpotrivă, deosebirea de limbă pricinuește despărțirea credințelor?

— Credința este temeiul tuturor proștilor, se băgă în vorbă Ivanko, care se apropiase pe furiș.

Ioanichie tresări speriat la auzul vocii neașteptate. Ar fi vrut să fugă, dar nu era potrivit să-și arate teama sau dușmănia împotriva principelui, și de aceea își urmă vorba.

— În această ceartă pentru limbă s-a amestecat și papa de la Roma.

— Eram sigur ... rîse Ivanko. Nu se află întîmplare pe pămînt în care locțiitorul lui Dumnezeu pe pămînt, să nu-și vîre nasul.

Ioanichie care dușmănea pe papă, se lăsă prins ...

*

Oarecum înspăimîntat de cele aflate de la Ioanichie, Aldea alergă să găsească pe pater Dominic, singurul în măsură să-i dea sfat și ajutor. Dominic era cu Crăciun și tălmăcea un hrisov din latinește. Amîndoi ascultară cu luare aminte povestirea tînărului.

— Iată despre ce nu grăește Ioanichie, despre Cuvînt ... Cuvîntul e cu mult mai mult decît ceea ce pare să fie. Evanghelistul Ion identifică pe Dumnezeu cu Cuvîntul. Cuvîntul aduce o parte din necunoscut în cunoașterea noastră și tot el este trîmbița prin care sufletul nostru vestește tot adîncul misterului din noi ... Cuvîntul este singurul tîlmaci al nesfîrșitului și nepătrunsului adînc al lui Dumnezeu ...

— Dar Ioanichie se folosește de cuvînt ca să adeverească învățătura bogomilă ...

— Greșeala asta o făptuesc toți cei care abat rostul Cuvîntului de la un gînd dumnezeesc la o socoteală lumească ...

— El crede că limba obștei a ajutat lui Ioniță și tuturor din neamul Assaneștilor, să întemeieze mărețul lor imperiu.

— Aici are dreptate ... Fără o limbă a lui, omul s-ar pierde în lume și nu s-ar mai deosebi de lucruri. Limba leagă pe om de pămînt cu lanțuri grele; și tot limba rupe lanțurile și avîntă pe om spre Dumnezeu. Limba face pe om, prin datorie, rob al pămîntului și tot ea îi dă, prin iubire, libertatea de a ajunge la Dumnezeu ... De aceea toți oamenii care vor cu adevărat să se mîndrească de a fi făpturile lui Dumnezeu, cunosc două limbi: limba lor obștească, pentru datorințele pămîntului ... și limba hărăzită de Dumnezeu iubirii, și care e una singură, limba Sfîntului Scaun, limba latină ... Fiindcă în îndeletnicirile lui orice om, care e Om, trebue să asculte de îndatoririle poruncite de stăpînul său și de cele poruncite de locțiitorul lui Dumnezeu pe pămînt, care e papa și locuește la Roma ...

— Ioanichie crede că slujba sfîntă trebuie slujită în limba obștei așa cum face părintele Filipaș.

— Nici aici nu greșește, fiindcă acest neam nu este pregătit prin firea sa să primească tainele în altă limbă.

5.

Luca, cel mai mic dintre frații Ludu, se înfățișă înaintea lui Dragoș, însoțit de Ileana, fata popii Filipaș, aducînd plocon două cămeși și două perne, lucrate de fată. Băiatul lăsase în curte ploconul său, un mînz și un ied, fiindcă aveau să se căsătorească și cum cneazul și doamna Anca aveau să le fie nași, ei veneau să-i reamintească făgăduiala și ziua căsătoriei.

Principele văzînd perechea, izbucni în rîs.

— Măi!... tu o să omori floarea asta de fată.

Într-adevăr, fata popii Filipaș era firavă, albă la față, cu ochii albastru-vinețiu de cicoare și parcă rămăsese în copilărie, ca o păpușă pe care te temi să pui mîna să nu se strice. Și fiindcă feciorul nu răspunse nimic, principele făcu încă o dată:

— Mă!... tu o să strivești mîndrețea asta de fată.

Dragoș luă vorba și făgădui celor doi încredințați că nu-și uită îndatorirea de naș și că va avea grijă de ospățul pentru nuntă. După ce cneazul le mai spuse cîteva cuvinte binevoitoare despre îndatoririle lor de soț și soție, cei doi tineri plecară cu cnezina la țesătorie să ducă ploconul.

Abea plecară cei doi tineri că principele, adulmecînd parcă aerul curat lăsat de fată, nu putu să se împotrivească ispitei.

— Frumoase fete se găsesc pe aici.

Apoi către Dragoș:

Cneazule, dumneata te folosești de *ius primum noctis* sau fiindcă ai început să încărunțești, l-ai trecut lui Drag?

O tăcere grea se lăsă după vorba nechibzuită a principelui.

— Ei, lăsați chipurile astea de înmormîntare, făcu el. Sîntem între bărbați ... și chiar dacă ar fi și femei ... ăsta e un drept!

— Dreptul ăsta noi nu-l cunoaștem, făcu Dragoș oțărît.

— Îl cunosc toți seniorii, fie că sînt din apus, fie că sînt din răsărit ... sau vă oprește Bogdan să fiți seniori?

*

Abea plecase Luca și pe poartă se iviră frații lui: Balin, Zaharia și Pălcuș. Veneau încet și gînditori, ca oamenii bîntuiți de necaz. Cneazul le cunoștea ofu și de bunăseamă ei aflaseră de venirea fratelui mai mic la curte și soseau toți trei să iscodească și să strice învoiala făcută fără știrea lor.

Ajunși la scară, ei se înșirară după vîrstă, și Balin, cel mai mare începu să-și spună păsul.

— Mare bucurie pe capul nostru și însurătoarea celui mai mic dintre noi, care ne-a fost nu numai frate, ci și copil ... Dar iată că acest copil, în loc să se cuminţească însurîndu-se, a înnebunit ... Vrea să iasă din devălmășie ... De aceea te-am ruga să nu-i dai voie ...

— Dar legea-i dă învoire ... spuse Dragoș.

— Legea spune după cum cîntă stăpînirea ... răspunse Balin.

— Ce folos are el dacă iese din devălmășie? întrebă Ivanko. — Niciunul ... numai necazuri.

— În curînd are să vină o lege scrisă, spuse palatinul.

Dar omul nu avea încredere în ceea ce avea să vină.

— Doamne, numai tu poți împiedeca o nedreptate ca asta.

— Bine, așa voi face, spuse cneazul ca să mulțămească pe omul obidit.

*

Parcă era un făcut. În urma fraţilor Ludu veniră şi strîngătorii de dări care începură şi ei să se plîngă ... Mergea greu cu darea pe poartă ... Şi cei care locuiau laolaltă în aceeaşi curte nu voiau să plătească împreună, ci se încăpăţînau să plătească fiecare în parte.

— Dar e-n folosul lor ... strigă furios palatinul .. Plătesc mai puţin.

— Nu pricep, Mărite Doamne ... sînt încăpăţînaţi.

— Voi da porunci straşnice ... dar apoi domolindu-se: Şi voi trebuie să-i faceţi să înţeleagă că le e mai lesne aşa ...

— Zadarnic ... făcură într-un glas Ivlavie şi Zaheu.

Pe Oliver, toate astea îl depăşeau. Se sculă să intre în casă iar după el se luară şi ceilalţi oaspeţi. Dominic se apropie de principe.

— Iată ce nu pricepe palatinul şi nu pricepi nici domnia ta ... individualismul acestui neam. Adevărat că-i mai de folos ca darea pe poartă să fie plătită laolaltă, dar oamenii se împotrivesc căci este o sentinţă împotriva firii lor individualiste.

6.

Ca dovadă de prietenie şi încredere a regelui, palatinul Oliver îşi prelungise şederea la Bedeu. Încetul pe încetul, îşi uitaseră înfrîngerea şi viaţa reintrase în făgaşul ei liniştit de mai înainte.

Cu atît mai năpraznic căzu asupra lor năpasta ...

Nici nu se crăpase bine de ziuă cînd Glod, fără a mai ţine seama de cerinţele etichetei deprinse la curte, dădu buzna în camera palatinului.

Era el însuşi atît de uluit de vestea pe care o aducea, încît nici nu putea vorbi, ci doar scîncea. Trupul i se zgîlţîia, avea spume la gură şi îşi scăpa ochii peste cap, de ai fi zis că a dat în boala copiilor. Scîncetele lui atraseră pe toţi oaspeţii care se odihneau în odăile alăturate. La vederea nebunului, neliniştea cuprinse întreaga adunare. Trebuia să se fi întîmplat ceva năprasnic de-şi pierduse Glod într-atîta firea. În cele din urmă, printre bîiguelile nebunului se aleseră şi vorbe mai deslușite... Clara, fiica lui Zah Felician, cea urgisită de rege, fusese răpită peste noapte.

Palatinul Oliver înţelese pe loc grozăvia ce se abătea asupra lor ... El cunoştea bine împrejurarea care deslănţuise mînia regelui împotriva lui Zah Felician şi a întreg neamului lui.

Îşi aducea aminte, de parcă ar fi fost ieri, ziua cînd Zah Felician, nobil de vază din comitatul Nograd, răzvrătindu-se împotriva regelui, a încercat să-l ucidă ... Era în miercurea de după Paşti, cînd bătrînul nobil, cu faţa desfigurată de ură, a păşit în prînzitorul castelului, unde regele era la masă împreună cu ai săi, şi trăgîndu-şi sabia, a lovit înspre rege. Carol Robert a îndepărtat cu braţul lovitura care ţintea capul şi a fost doar uşor rănit. Acum, nobilul furios, şi-a îndreptat lovitura înspre regină, căreia i-a tăiat patru degete de la mîna dreaptă, apoi s-a îndreptat spre copiii regali. Însă Knészicsi Miclos şi Drugath Miclos, cei doi învăţători ai micilor prinţi, i-au apărat cu propriile lor corpuri. Cei doi credincioşi au fost răniţi mortal însă copiilor nu li s-a întîmplat nimic. Atunci s-a aruncat la Zah, Celenfya Sandorfie Ianos, l-a apucat de coamă, l-a doborît la pămînt şi l-a străpuns cu pumnalul în ceafă. Paznicii au năvălit în cameră şi l-au măcelărit pe Zah.

Cu fapta-i nebunească, Zah a atras asupra întregului său neam, doliu. Pe fiul său, care călare a încercat să fugă împreună cu un servitor, l-au prins, l-au legat de coada calului şi l-au tîrît pînă ce şi-a dat sufletul. Fiicei mai mari a lui Zah, doamna Leba, care era soţia nobilului Kapay şi mama mai multor copii, i s-a tăiat capul. Soţul ei şi-a sfîrşit zilele în închisoare. Pe copiii lor, un bătrîn servitor i-a dus din milă, pe o insulă îndepărtată a mării şi astfel i-a scăpat de la moarte. Sărmanei Clara, fiica cea mică a

nobilului răzvrătit, i s-au tăiat nasul și buzele, au așezat-o pe un cal și au pornit-o prin țară, silind-o ca trecînd prin străzile orașelor și ulițele satelor să strige: «așa se întîmplă celui care este necredincios regelui».

De cîteva zile, convoiul care purta pe nefericita fată ajunsese în părțile Maramureșului și în ajun făcuseră tabără în lunca de lîngă Bedeu ... Și iată că peste noapte, Clara Felician fusese răpită!

*

Nici cînd nu se mai pomenise atîta zarvă la curtea din Bedeu. Dar oricît s-au zorit oamenii lui Oliver și ai lui Dragoș, n-au putut da de urma fetei lui Zah Felician. N-a fost casă, coștei sau grajd să nu fie scotocite. Ba au trecut prin sabie și căpițele de fîn și paie ... Nici Glod, meșter neîntrecut să scoată din om, la un pahar de vin, cele mai tainice gînduri, n-a putut afla nimic.

Principele Ivanko se simțea în largul lui. Întîmplarea era pe măsura poftei lui de iscodire. Cu biciușca în mînă, alerga toată ziua din loc în loc, se vîra în sufletul oamenilor, se amesteca în gospodăriile lor, cîntărea din ochi fetele și nevestele și amenința, cu mîna pe pumnal, pe bărbați.

De aceea nimeni nu se mira prea mult, cînd într-o seară, Ivanko fu adus acasă cu un pumnal înfipt în spate. După spusele lui, făptașul sărise dintr-un tufiș de la marginea drumului și apoi se mistuise în noapte ... dar cu tot întunericul, recunoscuse — zicea el — pe popa Ioanichie. De altfel preotul bogomil se făcuse nevăzut de cîteva zile.

Boerii din Bedeu erau prea istoviți de întîmplarea cu fata lui Zah Felician ... În mintea lor secătuită și în sufletul lor sleit, nu-și mai putea afla loc părerea de rău pentru nenorocirea principelui, mai cu seamă că acesta se însănătoșea văzînd cu ochii.

Ivanko era furios.

7.

Zilele lui Dragoș intraseră în zodia nenorocului ... După fuga fetei lui Zah Felician și după încercarea de ucidere a principelui Ivanko, altă supărare. Bogdan sosise la Bedeu și fără să-l înștiințeze, vestise că va ține judecată cu toată obștea. Și asta se întîmpla la o zi numai după sfîrșitul praznicului de la curte. Fusese înștiințat despre praznicul de la curte la care se aflau și înalții oaspeți, dar fără să țină seama de rînduiala bunei cuviințe, vestise prin glasul lui Zdroabă, logofătul său de la Cuhea, întreaga obște și o chemase la sfat.

Dragoș se mînie aflînd despre aceasta. S-ar fi cuvenit să-l vestească și pe el, s-ar fi cuvenit să ceară învoiala palatinului. Palatinul era omul regelui și cînd era el de față toate drepturile regelui treceau asupra lui. Fapta lui Bogdan dovedea vrajbă, înșelăciune și răzvrătire. Dragoș rămase cîtva timp în nedumerire și se gîndi să se facă a nu ști nimic. Dar apoi se răzgîndi. Glod, care iscodea totul, avea să afle și să vestească pe palatin și în felul acesta Oliver putea bănui că el era învoit cu Bogdan ... și numai asta n-o dorea cneazul. În adîncul sufletului el dușmănea pe Bogdan. Om trufaș și ascuns, de care trebuia să asculți, dar nu să-l iubești. Și se hotărî ca însuși el să facă cunoscut palatinului necuviincioasa faptă a trufașului voevod.

Se vedea deslușit că palatinului nu-i era pe vrere fapta lui Bogdan, dar își struni chipul.

— Regele a poruncit, nu o dată ci de mai multe ori, ca să nu se împartă dreptatea fără *Iudicis nobilium* ... și Bogdan n-ar fi avut un prilej mai nimerit să-și arate ascultarea față de legile țării și față de rege, ca acum cînd sîntem aici strînși atîta nobilime.

Dragoș ar fi vrut să apese pe aprigul său văr, dar se răzgîndi. Nu voia să se înfățișeze ca pismaș și viclean.

— Să mergem la el ... porunci palatinul.

Și atunci se înșiră alaiul. În frunte mergeau palatinul și Dragoș iar după ei ceilalți boeri, Drag Sas, principele Ivanko și popa Sofronie.

Era încă de dimineaţă. Luna palidă cobora în lumina slabă a dimineţii, strecurîndu-se pe lîngă zdrenţe de nori cenuşii. Alaiul ocoli gardul curţii pînă ce ajunse în poiana de lîngă sat. Aci, mulţime de oameni în picioare. În faţa unei mese, un jilţ mare, scaunul de judecată pe care şedea voevodul. Pe un scaun, lîngă voevod, părintele Filipaş. Atît. Oamenii care aşteptau judecata se deteră în lături să facă loc alaiului lui Dragoş. Dar Bogdan nu se clinti din scaunul lui, iar pe Oliver se prefăcea a nu-l vedea. Se prefăcea ... era lămurit.

— Juraţi pe Sfînta Cruce? ... întrebă el.

— Jurăm, răspunseră cu toţii.

Bogdan întrebă iarăşi:

— Mai este vreo pîră?... şi nici o voce nu se mai arătă.

Atunci Bogdan începu a vorbi:

— Oameni buni, v-am ascultat cu toată luarea aminte, iar pîrele voastre le voi judeca potrivit dreptului bătrînesc.

— Asta nici n-a auzit că este un drept regal, scris ... şopti Oliver în batjocură.

Dar Bogdan luă din mîna popii Filipaş hîrtia cu însemnări şi începu hotărîrile.

— Nevasta cîntăreţului Vanciuc n-a adus dovadă nici asupra bărbatului său nici asupra Teodorei, nevasta lui Moiseu, paracliseriul. Prin urmare, fiecare bărbat să-şi ia nevasta cu sine, şi s-o strunească, căci muierea nu atît după năravul său se ţine cît mai ales după vrednicia şi socotelile bărbatului.

Mai departe:

— Cneazul Prepeliţă nu are drept să ceară de la socrul său Mihalca, cneazul celor trei Apaşe, parte din moşie ... numai feciorii au drept la pămînt, iară fetele doară zestre în bani ...

Pentru un furt săvîrşit în grînar, pedepsi cu cinci junci pe un opincar ... şi urmă tot aşa cu celelalte pricini, pe care le osîndi după judecata obştelnică.

*

Purtarea nerușinată a lui Bogdan avusese darul să mînie cumplit pe Oliver, palatinul. Vedea în ea nu numai o jignire adusă lui, ci una împotriva regelui. Hotărînd felul moştenirii lui Prepeliţă se amesteca în drepturile regelui, care singur avea acest privilegiu. Şi asupra adulterului, această greşală atît de mare, Bogdan n-avea nici o cădere să hotărască, ăsta fiind cu totul un drept al regelui şi al bisericii. Şi palatinul spunea în mînia lui că trebue schimbat totul în ţară, altcum în scurt timp, nu va mai fi regească şi regele nu va mai avea nici o putere asupra unor oameni puşi în răzvrătire de însuşi voevodul ţării ... şi apoi regele avea lipsă de bani pentru războiul cu Basarab. Ruşinea înfrîngerii îi sta ghimpe în suflet. Nu putea purcede la altă mare ispravă atîta vreme cît îi atîrna ca o zdreanţă de purpura imperială, ruşinoasa înfrîngere ... Or, Bogdan îngăduind oamenii să nu plătească dările, se împotrivea regelui şi era, deci, aliat cu Basarab...

8.

Casele cneazului se goliseră. Doar cîţiva oaspeţi mai rămăseseră. Palatinul fusese la Bistriţă să întîlnească pe rege, dar se ferise a povesti de fuga fetei lui Zah Felician. Era curtean vechi, dedat cu obiceiurile curţii ... Ştia cînd, şi mai ales cît, trebuia să vorbească. Întors cu puteri mai mari, îşi aşează definitiv reşedinţa la Bedeu, de unde putea supraveghea mai de aproape îndeplinirea poruncilor regale: desăvîrşirea feudalizării în întreaga ţară.

Ivanko îşi prelungise şi el şederea la Bedeu. Privea toată ziua, întărîtat, de jur împrejur. Nu se sfia a mărturisi că dacă rana trupului se vindecase, rana din suflet îi sta căscată şi nu voia să se închidă. Această rană era jignirea suferită. Nu putea uita că îndrăznise cineva să-l lovească pe el, pe la spate, şi se jura că nu va dormi liniştit pînă nu va vedea pe nemernicul Ioanichie cu pumnalul în inimă. De aceea nu se urnea de la Bedeu, fiind sigur că ucigaşul stăruie undeva prin preajma-i şi că are să pună mîna

Provincia
Anul IV Nr. 42 Februarie 1947 Redacția și Administrația: T.-Severin str. Simeu Nr. 12
Evocarea poetului I. Pillat
de Const. D. Iorescu
CUPRINSUL
PROZA
VERSURI
CRONICA
PROVINCIA
FRAGMENT
Din romanul „Bogdanus infidelis notorius"
de Victor Papilian

pe el. Prin Zakar, servitorul său de încredere, Ivanko întreținea legături cu oamenii lui de peste munți și nu o dată încălecase și plecase singur spre tovarășii lui necunoscuți, asupra cărora păstra mare taină.

Plecaseră Dominic franciscanul și Crăciun, cneazul de Ieud, dar din îndemnul doamnei Anca rămăsese părintele Sofronie și Aldea, orfanul de neam domnesc. Doamna Anca rugase pe Sofronie să nu pornească la drum primejdios pe timp de iarnă, prin munții întunecați de vremea rea, ci să aștepte trecerea timpului potrivnic, și atunci să pornească mai departe. Cu atît mai vîrtos ținea doamna Anca să oprească pe Sofronie la Bedeu întrucît aveau să sosească pe curînd preoți și meșteri bulgari, cu care Doamna se încumeta a porni mare și temeinică lucrare în toată țara: biserici noi și multe, în jurul cărora să roiască învățătură multă și carte bulgărească. Meșterii bulgari urmau să plece la Peri, unde aveau să ridice mîndră biserică, iar preoții se vor împrăștia prin satele de sub stăpînirea lui Dragoș. Doamna Anca se lăsase încredințată de Sofronie că oamenii de seamă trebuiau să vorbească altă limbă decît cea a obștei, și această limbă nu putea fi alta decît cea a bisericii, adică limba bulgară. O îndemna la această rîvnă și purtarea tînărului Aldea, care nu se sfia să-și arate slăbiciunea față de Dominic catolicul, plecat acum undeva departe la vreo mănăstire dincolo de munți ... Aldea nici chiar în felul acesta nu putea scăpa de sub vaza, trecerea și puterea călugărului papistaș,

deşi Sofronie îl ţinea de rău, găsind că prietenia cu un papistaş este nu numai de prisos, dar chiar vătămătoare. Dar Aldea se trezise sub ascultarea lui Dominic, nu din nebunia schimniciei, ci numai din trebuinţa de slobozire a duhului. Găsea în gîndul călugărului multe din gîndurile sale.

Şi palatinul Oliver şi Dragoş se vedeau a fi mîhniţi de plecarea călugărului, dar din pricină de întîmplări deosebite. Palatinul Oliver era cel mai supărat. Deşi ştia demult că paterul avea să se retragă în cele din urmă la mănăstirea din Siret ca să petreacă cealaltă parte a vieţii mulţumindu-şi sufletul cu îndeletnicirile meşteşugului doftoricesc, pus în slujba tămăduirii bolilor sau numai alinarea suferinţei omeneşti, se obişnuia greu cu lipsa acestui sfetnic, izvor necurmat de înţelepciune şi soţ de credinţă la petrecerea prietenoasă a vieţii. Şi pe lîngă asta, clipa plecării i se părea nepotrivită, bănuind că prin pater Dominic şi Crăciun, care plecase cu el, se va lăţi svonul despre prigoana regelui împotriva fiicei lui Zah Felician. Palatinul iubea pe rege şi chiar dacă din gură încuviinţa fapta lui, în fundul sufletului era nemulţumit, fiindcă atari pedepse înspăimîntă lumea, dar o şi îndîrjesc. Din aceeaşi pricină, nici lui Dragoş nu-i pria plecarea lui Crăciun, ştiind că Bogdan va afla de isprava crăiască, iar el va fi silit să apere pe rege în toate chipurile. Dar dacă Dragoş şi Oliver erau îndreptăţiţi să sufere pentru bunul renume al regelui, neaşteptat de îndîrjit se arăta a fi Ivanko. Fuga fetei lui Zah Felician îl înverşunase, ca şi cum el ar fi fost însărcinat cu răzbunarea regelui. În sinea lui făcea răspunzător tot pe Ioanichie de fapta asta.

— Ticălosul stăruie în preajma noastră ... spunea el.

I se strînsese mintea ca baerile pungii şi nu mai avea socoteală decît pentru un singur gînd: Ioanichie.

9.

Cu toată învălmăşeala de gînduri şi simţăminte, multă uimire a pricinuit întoarcerea lui Prepeliţă, care mărturisea că nu e de fel mulţămit cu hotărîrea lui Bogdan în cearta cu socru-său.

Potrivit dreptului din bătrîni, de care asculta voevodul, fetele nu puteau fi înzestrate cu pămînt, ci numai cu avere în bani. Dar lui Prepeliţă îi trebuia pămînt ... şi nu atît pentru folos, căci mai mult venit îi aduceau cametele cinstite — mai ales dacă regele cerea bani — decît roada pămîntului. Lui însă îi trebuia pămîntul de dragul de a-l stăpîni ... Să aştepte norul să-şi ridice porţile întunecate pentru ca să-i dea lui, descoperite, ascunzişurile de frumuseţi neştiute ale miriştelor şi rodnicia izvoarelor care gîlgîiau din sînul pămîntului ... Vroia să fie singur pe moşia sa... or, socru-său era neînduplecat şi se împotrivea ca ginere-său să iasă din devălmăşie.

Acum venise la Bedeu să ceară sprijinul lui Dragoş; Prepeliţă dorea să aibă de la rege, zapis la mînă, care să-i împuternicească stăpînirea şi să-i asigure moştenirea, ca să poată trece averea din tată în fiu urmaşilor lui ca în Polonia şi în Ungaria.

*

Ioanichie era în mare cumpănă... Sofronie i se înfăţişa ca un om mare în năzuinţele lui, pe care nimic nu-l oprea ca să-şi ajungă scopul, neascultînd de altă lege decît de voinţa sa. Dar şi el, Ioanichie, îmboldit de o neostoită frămîntare, era hotărît să nu se lase mai prejos. Cu toate că după legea creştină cea adevărată, a bogomililor, el era un slujitor supus Duhului, pilda lui Prepeliţă îi sta mereu înainte, ducîndu-l la încheierea că pe oameni numai folosul pămîntului, adică un cîştig care îndestulează trupul, îi mînă în faptele lor, şi nu virtutea care să le îmboldească sufletul. De aceea se gîndi să lucreze cu mare băgare de seamă şi să nu piardă nici un prilej potrivit, oricît s-ar părea de neînsemnat, şi cu atît mai vîrtos să se folosească de rîvna de mărire a oamenilor. Şi prin această dureroasă înţelegere a lucrurilor, sufletul lui se simţea foarte abătut. Legea bogomilă era în întregime întemeiată pe puterea duhului, trupul fiind semnul păcatului, al slăbiciunii şi al căderii duhului. Trupul era lucrarea lui Satanail,

el însuși Dumnezeu ... Își dădea seama că în lupta pe care o lua pieptiș, avea să fie sprijinit de Duhul Sfînt. Dar pentru izbînda din urmă, putea, îi trebuia chiar atît puternicia lui Satanail cît și înțelepciunea lui Michail ... Oare nu a spus Ioan Botezătorul, «Eu unul vă botez cu apă, dar cel ce vine după mine vă va boteza cu Duhul Sfînt și cu foc»?... Iată așa dar că alături de spirit era focul ... și nu tîlcuia oare focul, fierbințelea sîngelui, și toate patimile trupești legate de clocotul lui?

Era doritor, și în acelaș timp se temea, să vadă cine avea să învingă, trupul sau duhul?

*

Între tînărul Aldea și Luca, ginerele popii Filipaș, se legase strînsă prietenie. De aceea lui Prepeliță i se părea firesc să-i vadă tăinuind laolaltă prin curte. Binișor, se apropie și el și intră în vorbă. Cei doi tineri erau prea cinstiți în sufletele lor, ca să schimbe vorba și să dosească ceva din ce gîndeau.

— Totul este Minciună... spunea Aldea. Obîrșia mea domnească, și chiar și numele meu, sînt o Minciună...

Prepeliță își zise că nimerise la timp potrivit.

— Adevărat, frate Aldea, dintre toate urîciunile omului, cea mai netrebnică este, fără îndoială, minciuna...

— De aceea mă gîndesc cu drag la pater Dominic, care-i numai adevăr, și-mi vine să fug după el.

Prepeliță se simțea supărat de vorbele acestea, care păreau a cădea în pofida lui Ioanichie.

— Frate Aldea, vreau să-ți aduc vești de la epitropul tău, de la părintele Ioanichie. După multă pribegie întru propovăduirea credinței celei adevărate, el s-a tras la mine la Apșa, unde stă ascuns de frica popii Sofronie ...

Aldea nu răspunse nimic, ca și cum nici n-ar fi auzit vorbele lui Prepeliță. Dar se simți copleșit de parcă ar fi arat o zi întreagă.

— Eu mă străduiesc ca o slugă, iar tu parcă dormi, spuse Prepeliță. N-auzi?... Ionichie-i la mine ...

Cu glas șoptit Aldea răspunse:

— Pe aici umblă vorba c-a încercat să ucidă pe Ivanko ...

— Cum îndrăznesc să ponegrească pe acest sfînt?... se încruntă Prepeliță. El propovăduește credința cea adevărată, a legii bogomile, și umblă din sat în sat, învățînd oamenii adevăruri pe potriva firii lor...

Aldea nu putea uita învățătura lui Dominic. Pentru el învățătura catolică era cea potrivită firii lui.

— Și mulți oameni îl ascultă, urmă Prepeliță. La noi chiar și popa Artemie s-a dat cu legea asta ...

Aldea clătină capul a neîncredere. Prepeliță se înădise la vorbă.

— Sînt trei tocmeli cu care bogomilii cîștigă sufletele oamenilor: întîi, cu fapta bună. La ei fapta bună cumpănește și nu rugăciunea, pe care o socotesc fățarnică.

— Asta-i o mare greșeală, îl întrerupse Aldea, întrucît rugăciunea este înălțarea duhului pînă la Dumnezeu pentru dovedirea iubirii noastre.

— Bogomilii învață pe oameni că sînt doi Dumnezei, unul bun iar altul rău ...

Dar Aldea nu-l mai ascultă ...

10.

Mare fierbere a pricinuit și venirea la Bedeu a lui Ion de Kölcse, trimisul regelui. Regele aflase de fuga fetei lui Zah Felician și dăduse strașnică poruncă să fie numaidecît prinsă și dată pe mîna călăului.

Dar mai mare uimire a pricinuit fuga lui Aldea. După dispariția lui Ioanichie, Aldea rămăsese în seama lui Sofronie, și deodată, fără nici o vestire, fără nici o bănuială, fugise și el.

— Ăsta s-a furișat pe urmele lui Ioanichie, spunea Ivanko, urmărit mereu de chipul dușmanului său bogomil.

— De unde... își dădu Katalin cu părerea ... și voia să lege isprava lui Aldea cu răpirea fetei lui Zah Felician.

— Dacă regele ar fi cu adevărat un rege mare, ne-ar trece pe toți prin ascuțișul sabiei, fiind cu toții vinovați de trădare ... zise cu obidă principele.

Dar vorba lui, spusă oarecum în șagă, avu darul să neliniștească atît pe Dragoș cît și pe ceilalți boeri. Cu toții se simțeau vinovați față de rege prin lipsa lor de supraveghere. Răzbunarea regelui intra în grija oricărui slujitor cinstit. Cu toate cercetările făcute, fusese cu neputință să se dea de vreo urmă care să-i pună pe cale. Ivanko era de părere să adune tot satul și să omoare unul din zece, fără să țină seamă de bătrîni și de copii și atunci se va descoperi adevărul. Dar doamna Anca se împotrivea. Ea avea în sat mulțime de fini și fine, care, după învățătura creștină, îi erau tot atît de scumpi ca și propriii ei fii. Și apoi cu ajutorul lor avea să deștepte înțelegerea pentru legea bulgară.

— Dacă nu cu moartea, atunci măcar cu bătaia ... Să fie bătuți din zece în zece ...

Sofronie, pricepînd gîndurile doamnei Anca, găsi un mijloc mult mai blajin. Să făgăduiască iertare de dări celui ce va da de vreo urmă. Dar acum se împotriviră atît Dragoș cît și palatinul. Iertarea dărilor era un drept al regelui. Regele avea cămărași pricepuți care scoteau pînă la cel din urmă ban.

Adunarea se sparse fără nici o hotărîre.

Cînd Ivanko coborî în pridvor, o priveliște neobișnuită i se desfășură înaintea ochilor. Cu un preț agățat de gît, cu o cruce făcută din două scînduri încheiate între ele în dreapta și cu un pămătuf de busuioc în stînga, Glod se plimba prin curte maimuțărind pe părintele Sofronie. Ivanko se prăpădea de rîs iar nebunul, dînd glas pe nas, începu să cînte popește:

— Gospodi pomilui ... Gospodi pomilui ...

Se știa urmărit de privirile prințului și de aceea se înrădăcinase în nebunie. În afară de Katalin, numai principele avea trecere în ochii lui. Între timp, scoborînd și Katalin, nebunul își întări și mai mult schimonoselile, dar fetei nu-i fu pe plac și de aceea îl strigă:

— Glod, Glod ... vino-ncoace!

Și atunci, nebunul, după obiceiul său, se lăsă pe brînci și alergă în patru labe spre scara de la pridvor, strigînd într-una:

— Gospodi pomilui ... Gospodi pomilui ...

— Oprește, Glod, strigă ea cînd nebunul ajunse la scară.

Atunci nebunul, ridicîndu-se , alergă urcînd scara.

— Ai să isprăvești odată, nebune? strigă la el Katalin.

— Nu-s nebun, domniță Katalin, ci foarte cuminte. Vrei să găsești pe fata lui Zah Felician?... atunci lasă-mă pe mine să fiu popă ...

Principele dibui parcă o urmă de înțelepciune în cuvintele nebunului.

— Domniță Katalin, să lăsăm pe Glod să lucreze.

— Eu vă aduc pe palmă pasărea fugită din colivie.

— Știi unde se află? întrebă fata plină de uimire.

— Nu știu încă dar voi afla.

— Foarte bine, Glod, încuviință principele, află și au să-ți fie mulțumitori palatinul, Dragoș și chiar regele.

D. POPOVICI

O parabolă dramatică

PRINTRE MANUSCRISELE RĂMASE DE la D. Popovici (toate datînd din ultimii 16 ani ai vieții, adică din perioada cînd a activat ca profesor la Universitatea din Cluj) se află, semnate cu pseudonimul D'Alula, o serie de proiecte literare dintre care prea puține au ajuns la o redactare definitivă. Exceptînd ciclul de poezii *Aur legendar* (care tinde să creeze un spațiu mitic al nopții, al cîntecului și al morții) și exceptînd cîteva încercări în proză (printre care începutul unui roman cu elemente satirice, *Într-o vară, la moșie*), aceste proiecte sînt schițe ale unor piese de teatru, în exclusivitate comedii. Definitiv redactate sînt doar *Bucătarul de la Salamandra* (comedie în două acte, din 1946) și *Regele din Propontide* (comedie «aproximativ istorică» în patru acte, datată 1948—1950). Pentru *Cîntăreții din lăută*, *Sappho* și *Insula cu mărgăritare*, comedie în trei acte (singura specificare păstrată e titlul). Pentru *Mesagerul Occidentului*, *Comedia eternă* și *Ganimede sau Arta de a face zei* (ultimele două începute în 1951), intriga e schițată, structura pieselor e definitivată și parte din scene sînt redactate. Cea mai interesantă dintre piesele nedefinitivate și cea mai caracteristică pentru tendințele comediilor lui D. Popovici este *Comedia eternă*. Amestec de proză gravă și vers burlesc, amestec de basm popular românesc, mitologie antică (Eagru, Calliopi, Orfeu ar fi reprezentat spațiul tracic, Sabazios și Sekelentena ar fi reprezentat spațiul divin) și elemente de mitologie biblică în travestiuri apocrife (Țapul vorbitor), *Comedia eternă* ar fi trebuit să ilustreze, conform unei note din manuscris: «*Lupta eternă între cer și pămînt. Omul, cîmp de luptă, stăpînit cînd de unul, cînd de altul, caută eliberarea și independența lui, luptînd contra ambilor. Dar, cu puteri unite, cerul și iadul îl nimicesc*».

Fie că pleacă de la subiecte mitologice demitizate (*Comedia eternă*, *Ganimede*), fie că pleacă de la parabole «aproximativ istorice» (*Regele din Propontide*), comediile lui D. Popovici, care ilustrează, prin structură, o direcție modernă a teatrului european, sînt în fond «comedii filozofice», meditații în travesti asupra condiției umane. *Bucătarul de la Salamandra*, piesă mai stîngace decît *Regele din Propontide* și mai puțin interesantă decît neterminata *Comedie eternă*, este, în punctul de pornire, o comedie despre vis și nebunie. Ea ar fi trebuit să se intituleze *Noaptea regilor*, ar fi avut în linii generale aceleași personaje (personalul de serviciu al restaurantului Salamandra, plecat să se îmbogățească în America), dar personajele ar fi fost puse să facă, după o lectură din *1001 de nopți*, un salt spre ipostaza ideală a fiecăruia dintre ei, dezvăluită prin somn, căci fiecare modestă existență umană ascunde un rege adormit. În Maître Jacques se trezește, în vis, Napoleon, în Hans sălășluiește Barbarossa îndrăgostit de Loreley, Avram e un posibil Solomon primind-o pe Regina din Saba. Raisonneur-ul piesei, căpitanul (englez) al transatlanticului, ar fi urmat să comenteze cu luciditate britanică aceste spectaculoase metamorfoze și să debarce în port, cu umor sec, «șase bucăți de regi».

Noaptea regilor e însă o piesă lipsită de conflict, și autorul simte nevoia să-i restructureze intriga, axînd-o, într-o a doua versiune schițată, pe conflictul de interese dintre Maître Jacques, fascinat de utopie, și asociații săi, ferm hotărîți să-și

apere banii de pericolul investirii lor într-un proiect utopic. Varianta definitivă a *Bucătarului de la Salamandra* combină acest conflict între atracția visului și puterea realității cu ideea metamorfozei personajelor din *Noaptea regilor*. Conform unei note din manuscris, personajele din *Bucătarul de la Salamandra* ar ilustra trei trepte ale existenței, între utopia absolută și existența într-un real: «1. M[aître] J[acques] Utopia absolută. Total sacrificată pentru realizarea marilor idealuri.

2. Soții lui: legați de realitate; caută să-și creeze un spațiu comod în mijlocul ei; cu numeroase naivități și ispite către utopie, în grade deosebite, sub influența lui M[aître] J[acques]. Cel mai degajat de această influență și cel mai pozitivist, Avram.

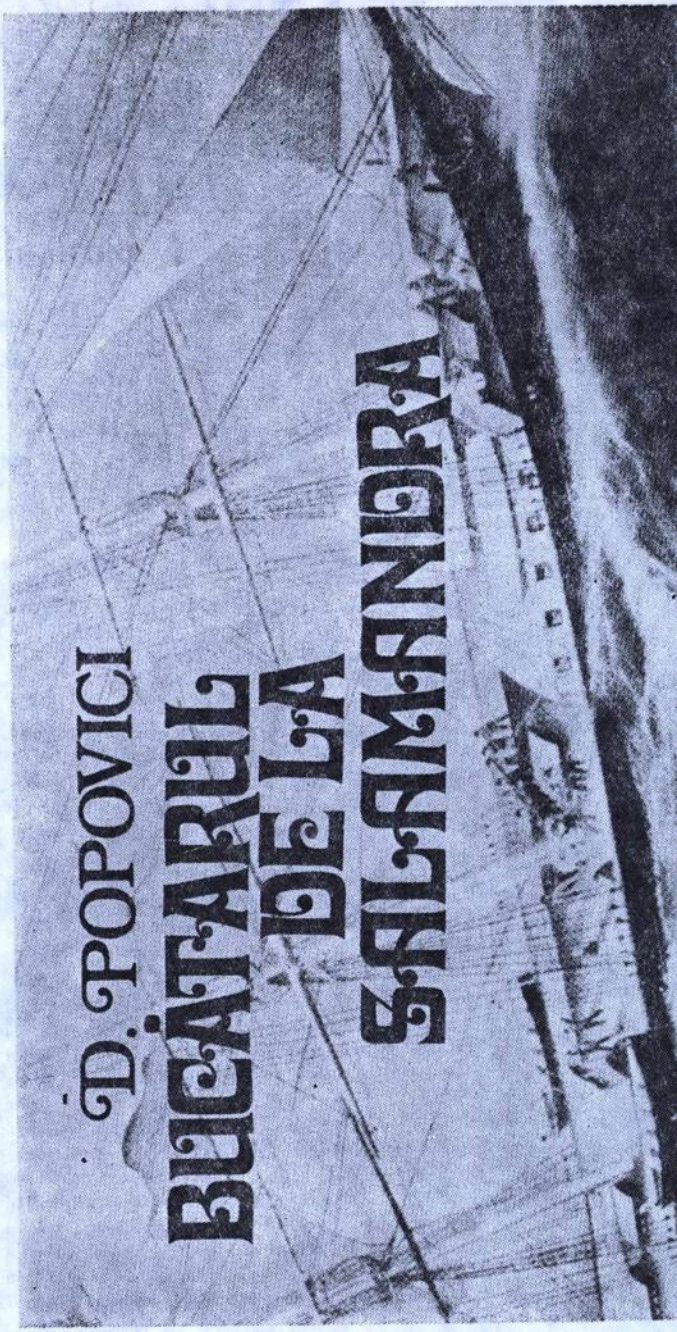
3. Profund realist, Birky, care ocupă locul lor pe scena istoriei. În desfășurarea acțiunii, interesele lui Birky reprezentate de Fred care, pentru contul lui propriu, un mare nătărău».

Visul utopic al lui Maître Jacques este schițat doar tangențial în *Noaptea regilor*.

Așa cum apare în varianta definitivă, Maître Jacques, e un apostol întîrziat al socialiștilor utopici; el a preluat, de pildă, cîteva din naivitățile cosmogoniei imaginată de Fourier, asupra cărora D. Popovici s-a oprit, cu comprehensive comentarii, în lucrările sale închinate lui Heliade Rădulescu. Invenția «fluidului boreal» (sau a «acidului citric boreal»), capabil să îndulcească apele mărilor, îi aparține, de drept, lui Fourier.

În înfățișarea sa definitivă, Maître Jacques este, astfel, receptacolul unor idei care provin, în marea lor majoritate, din sfera utopiei fourieriste. Slujitor fantast al armoniei eterne și universale, filozof (trimițînd aluziv la Fourier dar, poate, și la Kant), bucătar fourierist și împărat pornit pe «războaie de pacificare», el săvîrșește, în *Bucătarul de la Salamandra*, pasul care desparte utopia de nebunie, și coboară în adîncurile oceanului (încă neîndulcit cu fluid boreal) mai înainte de a fi reușit să schimbe natura umană, dezavuat de răgetul fatal al «profund realistului» Birky, «moștenitorul tuturor coroanelor».

Ioana Em. PETRESCU

Manuscrisul acestei piese și iconografia ne-au fost puse la dispoziție de familia scriitorului, căreia îi aducem, și pe această cale, cuvenitele mulțumiri.

N. R.

[1]

Personaje

MAÎTRE JACQUES, bucătar;
HANS, maître d'hotel;
ION, chelner;
LAMBROS, chelner;
AVRAM, contabil;
DOAMNA ENIGMATICĂ;
CĂPITANUL VAPORULUI;
FRED, inventatorul formularelor;
BIRKY, moştenitorul tuturor coroanelor;
Oameni de serviciu, marinari.

Actul I. Acţiunea se petrece pe puntea unui transatlantic. În stînga, pe planul din faţă, fotolii dispuse în semicerc, în jurul unei mese. La dreapta şi la stînga, pe planul din fund, ieşiri. În fund se văd apele oceanului.

Actul II. Acelaşi decor, dar fotoliile dispuse în unghi ascuţit. Pe masă, un glob pămîntesc. Scena este luminată de lămpi şi de lună. Atmosferă de vis.

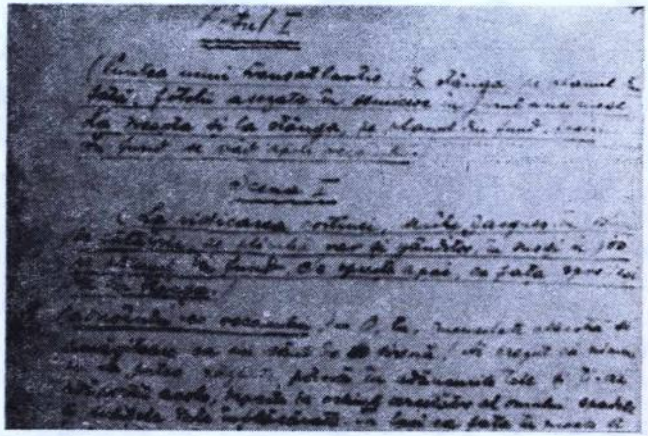
PROLOG

Prezentarea sumară şi mută a personajelor, în imagini.

I. Maître Jacques, în halat alb de bucătar, cu bonetă albă şi cu o pereche de aripi uriaşe, pluteşte sub cer. Aripile întinse aruncă umbră largă. Nedistincte, dar intuibile totuşi, umbrele colegilor bucătari, îmbrăcaţi la fel cu el, plutesc în jurul lui. Jos, departe, redus la proporţiile unei mingi mari, globul pămîntesc. În jurul lor, stele, fiecare cu cîte şase coarne.

II. Căderea bucătarilor, după chipul şi asemănarea căderii îngerilor. Direcţia: pămîntul. În fruntea lor, Maître Jacques. În urma lor însă, nu un înger, ci un măgar care aruncă fulgere pe nas.

III. Defilează, în perfectă ordine militară, o armată de umbre de măgari.

ACTUL I

Scena I

MAÎTRE JACQUES, CĂPITANUL

MAÎTRE JACQUES (răsturnat pe un fotoliu, răsfoieşte leneş un ziar. În faţa lui, în picioare, Căpitanul): **Aşa cum vă spun eu, domnule căpitan. Toate încurcăturile acestea nu sînt opera oamenilor cu bune intenţii. Profitorii caută să pescuiască în apă tulbure, şi de aceea pun la cale tot soiul de maşinaţiuni. În vremea asta noi stăm cu mîinile în sîn, guvernul face plajă la Nisa sau la Deauville. Cît despre diplomaţi, ce să mai vorbim! Îi cunoaştem cu toţii! Aşa iau naştere conflictele între state, aşa pot izbucni războaiele ... Mă-ntreb, ce face ministrul nostru acolo?**

CĂPITANUL: **O, fiţi sigur că ştie el ce face.**

MAÎTRE JACQUES: **Credeţi?** (cu hotărîre): **Vă-nşelaţi, domnule.** (cu dispreţ): **Ah, diplomaţia! Cunoaştem marfa asta! Cu orice sos ai pregăti-o, nu face trei parale!**

CĂPITANUL: **O cunoaşteţi aşa de bine? Faceţi poate parte din corpul diplomatic?**

MAÎTRE JACQUES: Ne-am frecat laolaltă.

CĂPITANUL: Și păstrați amintiri atît de neplăcute? Desigur, piedici și intrigi în carieră.

MAÎTRE JACQUES: Unde nu sînt piedici? Unde nu sînt intrigi? În diplomație ca oriunde! Vorba este dacă le poți învinge!

CĂPITANUL: În diplomație mai mult decît oriunde! Asta este rostul ei: să coasă și să descoasă intrigi.

MAÎTRE JACQUES (plin de o amară înțelepciune): Din nenorocire, aveți dreptate, Domnule căpitan!

CĂPITANUL: Cred însă că nu aveți numai amintiri neplăcute. Diplomația este încă o carieră de mare distincțiune.

MAÎTRE JACQUES: Evident! Și afară de asta are și alte calități, pe care eu le apreciez cît se poate de mult: un diplomat mănîncă bine, bea bine și plătește foarte bine.

CĂPITANUL: Și ... îmi permiteți, unde ați activat în ultimul timp?

MAÎTRE JACQUES: În Pont.

CĂPITANUL: În Pont? Unde vine asta?

MAÎTRE JACQUES: Asta vine așa: știți România?

CĂPITANUL (ca la școală): România cu capitala București. O știu; o știu din auzite, din cărți și din hărți.

MAÎTRE JACQUES: Foarte bine! Dacă știți România, să știți mai departe că în România se află un oraș care se cheamă Constanța.

CĂPITANUL: Știu. Port la Marea Neagră. Port important între Odesa și Istambul.

MAÎTRE JACQUES: Exact.

CĂPITANUL: Faceți parte din corpul consular, prin urmare. Ați fost consul francez la Constanța.

MAÎTRE JACQUES: Cine ? Eu?

CĂPITANUL: N-am ghicit-o?

MAÎTRE JACQUES: (cu hotărîre, cu ton prelungit): Nu! Vă înșelați. Eu n-am fost la Constanța.

CĂPITANUL: Dar atunci, unde?

MAÎTRE JACQUES: Lîngă Constanța, într-o stațiune maritimă care se cheamă Mamaia. Acolo se află Hotel Pont. Hotel foarte elegant și foarte mare: patru sute de camere, și un restaurant fără pereche — « La Salamandra». Nu că vreau să-l laud, dar în tot orientul nu se află restaurant ca acela. Mai pune la socoteală bar, cafenea, dancing. Și femei, căpitane, femei! O adevărată fericire de paradis turcesc. Păcat că vaporul dumitale nu trece pe acolo!

CĂPITANUL: Păcat! Și afară de femei nu mai este altceva?

MAÎTRE JACQUES: Unde sînt femei sînt și bărbați. În Pont locuiau numai diplomați; era prea scump pentru marfa de rînd.

CĂPITANUL: Mulți?

MAÎTRE JACQUES: Mulți! Diplomați și ziariști. Acolo s-au ținut ședințele comisiunii însărcinate cu reglementarea chestiunii orientale.

CĂPITANUL: Ah, da! acum înțeleg rostul dumneavoastră acolo.

MAÎTRE JACQUES: Și mă pot lăuda că am repurtat acolo cel mai frumos succes din întreaga mea carieră.

CĂPITANUL (cu o schițare ambiguă de răutate și omagiere): La conferință sau în harem?

MAÎTRE JACQUES: Și între bărbați și între femei. Laurii cei mai frumoși i-am cîștigat cu peștele.

CĂPITANUL (nelămurit): Cu peștele? Cum?

MAÎTRE JACQUES: În general à la grecque. Doamnele apreciază foarte mult peștele à la grecque.

CĂPITANUL: Dar, vă rog, n-ați participat la lucrările conferinței?

MAÎTRE JACQUES: Cum nu? Fără mine conferința n-ar fi dus la nici un rezultat. Am participat masiv, dar numai indirect.

CĂPITANUL: Indirect, cum?

MAÎTRE JACQUES: Alimentînd conferința. Fără mine nu s-ar fi putut lucra. În special sosul cu muștar sau cu piper se recomandă. Muștarul și piperul sporesc inteligența și ascut spiritul.

CĂPITANUL: Cum, dumneavoastră nu sînteți diplomat de carieră?

MAÎTRE JACQUES (cu dispreț): Nu ...

CĂPITANUL: Dar ce sînteți?

MAÎTRE JACQUES (cu conștientă demnitate): Bucătar. (Din dreapta vine Hans. Svelt. Costum de sport. Căpitanul îl vede, salută și iese la stînga.)

Scena II

MAÎTRE JACQUES, HANS

MAÎTRE JACQUES: Tîrziu, tîrziu!

HANS: Tîrziu, dar înaintea altora.

[MAÎTRE JACQUES: E drept. Ce fac amicii?

HANS: Avram le socotește negru pe alb în cît timp are să ajungă fiecare miliardar.

MA TRE JACQUES: Și?... A mai scăzut terminul?

HANS: Uneori, da, alteori nu; depinde de întreprindere. Acum vrea să facă plantație de cafea în Argentina.

MAÎTRE JACQUES: Cum plantație de cafea? Noi am plecat să facem restaurant și rămînem la restaurant! Dintre toate artele liberale, singura pe care am practicat-o cu plăcere și pe care o pot practica este bucătăria. Bucătăria este destinul meu, prin bucătărie îmi voi realiza eu misiunea în lume. Eu rămîn la bucătărie.

HANS: Iar eu pe lîngă bucătărie. N-aș schimba pentru nimic meseria mea de maître d'hôtel.

MAÎTRE JACQUES: Firește, lui Avram îi este ușor. El cu contabilitatea lui și cu registrele lui se poate întoarce încotro îi cîntă cocoșul. Dar eu ... eu am alte rosturi.

HANS: Noi rămînem la ce am apucat, Maître Jacques. Sezonul la Salamandra a fost bun, chestiunea orientală a fost mănoasă și personalul s-a ales cu bani grei. Valută tînără, valută forte; nu monedă bătrînă și tocită de pe continent, cu aurul spălăcit în toți acizii și puternici ca un răsărit de soare pe ocean ... Hai, ce zici, îi trîntim un restaurant clasa întîi la San Francisco?

MAÎTRE JACQUES: Trîntim, cum nu! Doar pentru asta am plecat în America: noi să hrănim pe americani, iar americanii să ne îmbogățească pe noi.

HANS: Piesa de rezistență a întreprinderii ești dumneata. De bucătărie depinde totul.

MAÎTRE JACQUES: De asta nu te teme. Maître Jacques nu este de ieri de alaltăieri și nu și-a învățat meseria la colțuri de stradă. Avem studii temeinice, în case mari și cu maeștri celebri.

HANS: Toată lumea s-a convins de asta.

MAÎTRE JACQUES: Cunosc bucătăria franceză, bucătăria orientală și extrem orientală. De la soteuri și fazani pînă la cățel și pisici, toate au trecut prin laboratorul meu și s-au arătat apte să devină capodopere ale genului. După cum este marfa, îi montez stilul: clasic, romantic sau realist.

HANS: Cum asta?

MAÎTRE JACQUES: Cum asta? Foarte simplu. Un bou spre exemplu... Dumneata ai văzut un bou?

HANS: Oho! Numai unul! ? Mulți, nenumărați am văzut.

MAÎTRE JACQUES: Foarte bine; atunci il cunoști în structura lui materială și morală. Masiv și ordonat în mers, cu un aer de gravitate imperială, important și trist ca un discurs funerar, boul nu se combină culinar decît după rețeta clasică. Vițeaua, dimpotrivă; are și ea o ușoară melancolie — un fel de Lorelei care pășunează, — dar este zglobie și înfoiată în salturi ca un turban persan. Vițeaua nu se poate servi decît pe tablaua romantică. Realist este porcul ...

HANS (întrerupîndu-l): Interesant!

MAÎTRE JACQUES: Interesant și just. Bucătăria este o artă aleasă, dar pretențioasă.

HANS: Pretențioasă?

MAÎTRE JACQUES: Da, pretențioasă. Pretențioasă, fiindcă cere bani ... Bani mulți ... Bucătăria este tocmai ca femeia: poți să ai laboratorul în stare perfectă, dacă n-ai bani, n-o poți exercita. O, dragul meu Hans, dumneata nici nu bănuiești rolul covîrșitor pe care îl poate avea o bucătărie inteligentă în stabilirea ordinei celei noi a omenirii.

HANS: Trebuie să mărturisesc că sînt foarte ignorant în capitolul acesta.

MAÎTRE JACQUES: Tocmai aici este nenorocirea. Lumea nu vede, și cînd îi arată altul, nu vrea să vadă. Notează, dragul meu Hans, și reflectează îndelung la cele ce-ți voi spune. Dumneata ai auzit de teoria corelațiunii organice interne?

HANS: Nu-mi amintesc să fi auzit așa ceva.

MAÎTRE JACQUES: Am să te lămuresc, iubite Hans, și ai să vezi că Maître Jacques nu este un bucătar oarecare, făcut să prindă toată viața tigaia de coadă. Gînduri mari se prăjesc în capul meu și ele au să iasă o dată la lumină, rumenite ca șoriciul unui purcel la tavă. Eu sînt un pacifist, Hans. Înțelegi dumneata ce va să zică asta: să fii un pacifist?

HANS: Firește. Asta însemnează să fii amicul păcii.

MAÎTRE JACQUES: Și ca să fii amicul păcii, trebuie să fii dușmanul războiului. Lucrul este cu putință și eu am să-l fac. Dar o să mă întrebi, iubite Hans, cum este cu putință să distrugi războiul? Și eu am să-ți răspund că războiul se distruge distrugînd spiritul războinic al popoarelor. Și lucrul acesta se poate face ... se poate face. (Confidențial, cu tonul

coborît): **Să-ți spun cum: în organismul omenesc, diferitele organe sînt în strînsă legătură. Și de cine ascultă ele? De cine, dacă nu de stomac? Stomacul le hrănește, stomacul este la baza tuturor.** (Revenind treptat la vocea normală): **Dă stomacului numai alimente pacifice și toate organele omenești vor deveni pacifice. Hrănește întreaga lume cu aceleași alimente pacifice, și războiul va fi înlăturat din omenire.** (Cu tărie): **Așa, domnule, hrăniți popoarele numai cu miei și cu porumbei; înlăturați în laboratoare toate elementele agresive din celelalte alimente, și veți înlătura pentru totdeauna războiul dintre oameni.**

HANS (ezitînd): **Să fie cu putință oare?**

MAÎTRE JACQUES: **Absolut cu putință. Să-ți dovedesc. Toată lumea vorbește de abilitatea diplomaților cu care noi am lucrat la Hotel Pont și la Salamandra. Și toți îi laudă că au rezolvat definitiv chestiunea orientală, că astăzi nu mai există o chestiune orientală. Meritul lor, firește. Dar meritul cel mare nu este al lor, iubite Hans, ci al altuia. Prînz după prînz și cină după cină, am așezat în stomacurile lor straturi după straturi de mîncări epurate de orice spirit agresiv, și așa am ajuns la soluția fericită în chestiunea Orientului.** (Se scoală. Arătîndu-și pieptul cu degetul): **Eu, Maître Jacques, bucătarul de la Salamandra.** (Iese încet, cu Hans, la stînga.)

Scena III

LAMBROS, ION și AVRAM (intră prin dreapta, în timp ce Maître Jacques și Hans ies prin stînga. În clipa cînd iese, Maître Jacques îi zărește, le zîmbește și îi salută amical).

LAMBROS: **Eu nu sînt de părerea dumitale, Avram. Noi avem fiecare meseria noastră, bună sau rea, o cunoaștem, am trăit pe urma ei, și am trăit bine. Eu sînt chelner, Ion este chelner, dumneata ești contabil și casier specializat în afaceri de restaurant. De ani de zile lucrăm împreună, am strîns ban cu ban, numai să putem deschide la San Francisco un restaurant cu specialități orientale. Și acum ți se abate așa dintr-o dată să lăsăm totul baltă, să ne ducem în Argentina să facem plantație de cafea și să deschidem cafenea în Piața Congresului din Buenos Aires. Nu, zău, nu te înțeleg.**

ION: **Nici eu nu te înțeleg, Avram! Ți-a greșit vreunul dintre noi cu ceva? Ai aflat pe vreunul lipsit de cinste către ceilalți în tot timpul cît am lucrat împreună? Vrei să te scapi de vreunul dintre noi și o iei pe calea aceasta ocolită?**

Avram: **Ferit-au sfinții de așa ceva! Nici greșeală, nici lipsă de cinste. Lambros mergea cu cinstea pînă acolo încît și bacșișurile pe care le șterpelea de la chelnerii vecini, le aducea la masa comună, la masa noastră, a celor cinci. Și dumneata, Ioane, nu vărsai la fondul comun toate tacîmurile dispărute? Și v-ați putea plînge că eu n-am depus cinstit, zi de zi, cei șase la sută cu care încărcam socoteala patronului? Nu de cinste este vorba. Cinstit am lucrat pînă acum și cinstit trebuie să lucrăm și mai departe. Alta este teama mea, fraților, și trebuie să vă spun și vouă.**

ION: **Spune!**

AVRAM (făcînd un gest discret cu capul în direcția în care dispăruse Maître Jacques): **El este teama mea.**

ION: **Cum, Maître Jacques? Crezi că ar fi în stare să ne părăsească?**

LAMBROS: **Să ne părăsească? Asta ar fi una! Pe Maître Jacques nu-l poate înlocui nimeni și dacă ne părăsește el s-au dus dracului toate socotelile.**

ION: **Dar nu poate să ne părăsească! Avem legămînt între noi pe timp de cinci ani. Maître Jacques este om de cuvînt.** (Scurtă pauză. Cu ton de ușoară îndoială) **Ai ceva semne? Semne sigure?**

AVRAM: **Că vrea să ne părăsească? Niciunul!**

ION: **Atunci, de ce să năpăstuiești pe om? Știm toți că sufletul nostru, al celor cinci, Maître Jacques a fost! Dacă vreunul a vrut să joace în ham, Maître Jacques l-a liniștit cu un cuvînt! Dacă a cîrtit, Maître Jacques l-a certat cu blîndețe și l-a împăcat. El a avut ideea să strîngem ban cu ban și să mergem în America, să deschidem un restaurant al nostru, al celor cinci tovarăși de la Salamandra și din Pont. Maître Jacques e-ncărcat de idei ca o iepuroaică de vătui.**

AVRAM: **Așa este, fraților. Maître Jacques a avut ideea să mergem în America, și el nu ne va părăsi. Dar primejdia aici este: că Maître Jacques are prea multe idei. Mie de idei îmi este teamă! De ideile lui!**

ION: **Și de ce, mă rog?**

AVRAM: **De ce? Să-ți spun de ce: pentru că Maître Jacques nu mai este Maître Jacques! Maître Jacques s-a făcut pacifist.**

ION: **S-a făcut pacifist! Și ce este cu asta! Ce sîntem noi? Fabricanți de tunuri, ca să ne temem de pacifiști? Nu, dragă Avram, asta nu este o primejdie. Pacifist nu este numai el; noi toți sîntem pacifiști, noi toți**

[9]

pacificăm. Cînd este vorba de pace, noi toți sîntem cu Maître Jacques, legați pînă la moarte de el. Lăsați-vă duși unde se duce el, și veți ajunge la țărmurile înflorite ale fericirii. Sub îndrumarea lui, viața noastră se scurge lină, fără volbură, legănată molatec în cursul ei, așa cum se leagănă vasul acesta pe undele mării. Și voi voiți ca liniștea și fericirea s-o păstrăm numai pentru noi, atunci cînd lumea întreagă năzuiește către ele și cînd noi i le putem da? Nu, domnilor, nu! Atît de egoiști nu putem fi!

LAMBROS: Firește, noi toți sîntem una cu Maître Jacques; dar cum vom putea noi să pacificăm lumea?

ION: Vom pacifica-o așa cum am pacificat-o și pînă acum: pacificăm stomacurile, și prin stomacuri pacificăm lumea, întreaga lume ... Îți dai seama dumneata, ce ar însemna o lume fără restaurante, o lume care n-ar avea unde să mînînce, o lume flămîndă? Asta ar însemna război permanent, război de exterminare. Restaurantul este stîlpul cel mai puternic pe care se sprijină pacea lumii. Desființați un restaurant sau două și veți primejdui echilibrul pacific al statelor; desființați zece restaurante, și veți face să izbucnească războiul. (Scurtă pauză; cu ton mai liniștit, dar îngrijorat) Eu tare mă tem că plecarea noastră în Lumea Nouă va dezlănțui războiul în Lumea Veche.

LAMBROS: Cum asta?

ION: Cum? Foarte simplu. Noi provocăm un dezechilibru alimentar care poate să fie fatal.

LAMBROS: Cînd privești lucrurile în spații limitate ele par să fie așa. Dar vedeți, ele trebuiesc privite de la înălțimea filosofică a lor. Fluidul vieții circulă astăzi peste granițele statelor și progresele realizate într-o parte se răsfrîng binefăcătoare și altundeva. Astăzi, dacă un englez mănîncă

[10]

două biftecuri dimineața, cu unul din ele se-ngrașă la prînz cutare negru de la ecuator.

AVRAM: Toate acestea sînt bune, fraților, dar Maître Jacques nu este un pacifist cum sînteți voi. Nu, nu! El vrea să pună o parte din banii pe care-i avem ca să facă un laborator unde să pregătească în spirit pacific toate bucatele.

ION: Cum vine asta?

AVRAM: Asta vine așa: Maître Jacques a descoperit că dintre toate vietățile care sînt date omului spre mîncare, numai trei sînt înzestrate cu virtuți pacifice și pot pacifica pe oameni: iepurii, mieii și porumbeii. Și el și-a pus în gînd să prepare în laborator toate animalele și păsările, reducîndu-le la aceste trei. Un bou, spre pildă, sau un porc, trebuie transformat în miel și numai după aceea va fi pregătit; un cerb sau un mistreț trebuie prefăcut în iepure, iar păsările toate în porumbei. Hei, ce ziceți? Ce credeți că are să se întîmple cu gologanii noștri?

ION (ginditor): De, știu eu? Pe cît văd, Maître Jacques este un pacifist radical.

AVRAM: Asta trebuie împiedecată, domnilor, și n-o putem împiedeca decît dacă renunțăm la restaurant și ne apucăm de altceva, de plantație de cafea.

ION (gînditor): Să vedem, să vedem; poate că încă nu.

LAMBROS: Totuși, vezi, s-ar putea ca teama lui Avram să fie întemeiată. Maître Jacques are tot soiul de idei.

ION: Întemeiată este, firește. Avram are nasul cel mai bun dintre noi cînd e vorba să miroase primejdia.

AVRAM: Atunci?

ION: Atunci să vedem ce ne doare pe noi: laboratorul sau banii?

AVRAM: Laboratorul se face cu bani.

ION: Asta este drept.

AVRAM: Cu banii noștri.

ION: Asta ar fi dureros.

AVRAM: Și prin urmare trebuie să nu se facă. Noi n-am plecat să facem laboratoare în America, noi ne ducem să facem restaurant și să ne cîștigăm pîinea de toate zilele.

ION: Asta așa este.

LAMBROS: Avram are dreptate. Dacă lui Maître Jacques îi trebuiesc laboratoare făcute cu banii noștri, va trebui să ne despărțim. Cu toată durerea, pentru că un tovarăș atît de priceput ca el nu vom mai găsi. Noi rămînem însă la restaurant și rămînem uniți, nu este așa?

ION: Dar dacă Maître Jacques vede lucrurile așa cum le vedem noi? Dacă laboratorul la care se gîndește este cel la care a lucrat pînă acum? Dacă el a descoperit într-adevăr mijlocul de a transforma porcul în miel și cerbul în iepure? Sosul și mujdeiul pot multe în zilele noastre și cînd lucrezi cu vinuri alese clientul nu mănîncă ce-i dai, ci ceea ce spui că-i dai.

AVRAM: Ai, ai! Îl crezi pe Maître Jacques în stare să mistifice?

ION: Este drept, Maître Jacques este un om de bună credință.

AVRAM: Atunci?

LAMBROS: Tăcere! Iată-l, să nu vă audă!

(Din stînga intră Maître Jacques și Hans și se îndreaptă spre ei.)

Scena IV

CEI DINAINTE, MAÎTRE JACQUES, HANS

AVRAM: Nu tăcere, domnilor, nu tăcere! (Ostentativ, ca să-l audă Maître Jacques) Să ne audă; să ne explice de ce ne-a vorbit într-un fel mai înainte și de ce ne vorbește așa acum. Să ne arate lămurit dacă noi am plecat să așezăm pacea universală sau să ne vedem de meseria noastră de bucătari.

MAÎTRE JACQUES: Aud, Avram, aud; și dacă ții să vă lămuresc, am să vă lămuresc (Se așează și face semn tuturor să se așeze) Așezați-vă aici în jurul meu și spuneți-mi, vă rog, dacă ați auzit de teoria corelațiunii organice interne?

AVRAM: N-am auzit, Maître Jacques, și nici nu vrem să auzim. Noi vrem să ne spui pentru ce am plecat în America.

LAMBROS: Da, pentru ce am plecat în America?

MAÎTRE JACQUES: În America?

AVRAM: Da, în America! Pentru ce am plecat acolo? Ce vrem să facem acolo? Laboratoare ca să fabricăm pacea sau restaurant?

MAÎTRE JACQUES: Haide, haide! Nu vă repeziți așa. Știți cu toții pentru ce am plecat.

AVRAM: Știam pînă am plecat. Acum nu mai știm nimic.

MAÎTRE JACQUES: Nimic?

AVRAM: Nimic, Maître Jacques, nimic. Și așteptăm să ne spui pentru ce am plecat în America?

LAMBROS: Este adevărat că noi mergem acolo să facem laboratoare pentru pace? Este adevărat că am renunțat la restaurant?

MAÎTRE JACQUES: Cum să renunțăm la restaurant? Restaurantul este misiunea mea și nu pot renunța la el. Dar restaurantul nostru nu se poate mărgini la un simplu restaurant.

AVRAM: Și ce avem de gînd să facem?

MAÎTRE JACQUES: Restaurantul este numai un mijloc. Pacea este scopul suprem al muncii noastre. Pacea universală, asta vrem și asta vom face-o. O, prieteni iubiți, vă dați voi seama ce însemnează lucrul acesta: să fii făuritorul păcii universale? Să știi că lumea toată ...

AVRAM (către Ion și Lambros): Ce vă spuneam? Așteptați, că acum vine cu laboratorul și purceii.

MAÎTRE JACQUES (luminat): Știți, va să zică!

AVRAM: Știm, Maître Jacques; și fiindcă nouă nu ne vine la socoteală să schimbăm cu banii noștri porcii în miei și bufnițele în porumbei, trebuie să-ți spunem răspicat că înțelegerea noastră nu poate dura. Ori rămînem la ce am hotărît, ori rupem legătura dintre noi și fiecare își caută de rostul său.

MAÎTRE JACQUES: Cum, cum?... Ah, înțeleg; vechea cabală.

AVRAM: Nu este cabală, Maître Jacques. Noi vrem să știm însă asigurați banii noștri, pe care nu i-am adunat ca să facem laboratoare. Atita tot. Dacă dumneata vrei să faci laboratoare, te privește pe dumneata; dar dacă vrei să le faci cu banii noștri, asta ne privește pe toți.

MAÎTRE JACQUES (amar): Eu nu țin să fac laboratorul cu banii noștri; țin numai ca el să se facă. Și nu este vina mea dacă istoria va aduce asupra voastră verdictul ei necruțător. Istoria nu iartă, domnilor!

AVRAM: Dar nici nu-ți ia banii.

ION (ca omul luminat de o idee): Poate că ar fi totuși o soluție.

AVRAM: Ce soluție? Problema este simplă: cu ce bani se face laboratorul?

ION: Tocmai asta vreau să spun și eu. Maître Jacques nu ține neapărat să facă laboratorul cu banii pe care îi avem acum, nu este așa?

MAÎTRE JACQUES: Nici nu se poate; acum facem restaurant și numai după aceea ...

ION: După aceea laboratorul se poate face cu anumite fonduri, pe care le-am putea avea, Maître Jacques este de părere?

MAÎTRE JACQUES: Firește!

AVRAM: Dar ale cui sînt acele fonduri? Nu sînt tot ale noastre?

ION: Sînt și nu sînt. America este țara tuturor experiențelor și fondurile de care are nevoie teoria lui Maître Jacques le putem aduna cu ajutorul teoriei lui Lambros. Teorie contra teorie.

LAMBROS: Teoria mea? Am eu vreo teorie cu care se pot aduna fonduri?

ION: Da, da! Dumneata vorbeai de o teorie a progresului, de progresul care se realizează undeva și se răsfrînge altundeva, fără să țină seama de granițe.

LAMBROS: Da, dar nu văd ce rost poate să aibă aici.

ION: Ai să vezi numaidecît. Teoria dumitale este o teorie de aur și laboratorul are să iasă din ea. Așadar, dacă un englez mănîncă dimineața două biftecuri, cu unul din ele se îngrașă la prînz cutare negru de la ecuator. Așa este?

LAMBROS: Așa.

ION: Cîte biftecuri trebuie să plătească englezul?

LAMBROS: Cîte mănîncă, firește!

ION: Adică două; dar negrul care se îngrașă cu un biftec, nu trebuie să plătească și el partea lui?

LAMBROS: Ar trebui. Dar cum descoperim noi pe negrii care se-ngrașă cu biftecurile mîncate de englezii noștri?

ION: A, așa crezi dumneata! Și așa cred dumnealor, că pot să se îngrașe cu friptura noastră și să nu plătească? Îi descoperim, domnule, te asigur eu că îi descoperim! Sînt detectivi în America!

LAMBROS: Și dacă îi descoperim, cum îi încasăm?

ION: O, asta-i simplu! Deschidem un cont curent la o bancă din țara lor.

(Avram și Lambros îi strîng cu admirație mîna; Maître Jacques îl îmbrățișează; Hans surîde admirativ.)

AVRAM (clătinînd cu înțeles capul): Asta, da! Și cu cele dintîi fonduri pe care le primim de acolo, pornim laboratorul.

(Scurtă pauză.)

MAÎTRE JACQUES (plimbîndu-se): Să nu credeți însă că întreprinderea se va limita numai la ceea ce va produce laboratorul nostru.

HANS: Nu, firește. Cu vremea au să fie multe laboratoare de același fel. Lucrul de căpetenie este ca principiul să fie cîștigat.

AVRAM: Și brevetat, nu numai cîștigat; nouă brevet ne trebuie, căci altfel miliardele se duc în buzunarele altora.

MAÎTRE JACQUES: Iubiții mei, mă bucur cînd văd că voi toți care sînteți în jurul meu începeți să vedeți măreția întreprinderii mele și să credeți în izbînda ei. Voi credeți cu toții, nu este așa?

TOȚI: Așa, Maître Jacques.

MAÎTRE JACQUES: Și tu, spirit al negației, Avram, și tu crezi?

AVRAM: Și eu, maître Jacques!

MAÎTRE JACQUES: Mă simt ca profetul unei legi noi. Drumurile viitorului se desprind luminoase în fața mea și acolo în fund, departe, departe, un soare tînăr mi se arată. El luminează tărîmurile înflorite, tărîmuri trandafirii de pace veșnică și de viață veșnică. Să ne îndrumăm către ele. Eu sînt profetul și voi sînteți apostolii mei. Să ne îndrumăm către lumea cea nouă, lumea păcii eterne și a iubirii eterne, lumea frăției eterne.

AVRAM: Să ne îndrumăm către lumea cea nouă, dar să nu uităm brevetul și miliardele.

MAÎTRE JACQUES: Iubiții mei, căile pe care se îndrumează pașii noștri n-au fost întrezărite pînă acum de ochiul omenesc și vreme îndelungată mintea omenească va rămîne neputincioasă în fața lor. Răsplata? Nimeni nu va înțelege măreția întreprinderii noastre și nimeni nu va putea s-o răsplătească. Miliardele nu însemnează răsplată.

AVRAM: Dar vor veni?

MAÎTRE JACQUES: Vor veni, vezi bine, dar nu ca să răsplătească străduințele noastre; ele vor veni, pentru că este în firea lor să vină.

AVRAM: Multe?

MAÎTRE JACQUES: Nenumărate; dar oricîte vor fi, tot nimic nu vor însemna nici gloria de care o să fim înconjurați. Marii binefăcători ai omenirii n-au lucrat pentru o răsplată meschină; ei au lucrat pentru că firea lor îi îndemna să lucreze. Să vă arăt. (Scoate o sticluță din buzunar. Se așează. Toți se așează în jurul său.) Vedeți aceasta?

HANS: O sticlă.

MAÎTRE JACQUES: O sticlă, da! Vorba este ce fel de sticlă și ce este într-însa?

HANS (ia sticla și o cercetează): Apă; apă de mare.

MAÎTRE JACQUES: Apă de ocean. (Ridică sticla și o privește triumfător de la distanță.) Și mai este ceva: în această sticluță sînt concentrate roadele celor din urmă experiențe ale mele. O vedeți?

TOȚI: O vedem.

MAÎTRE JACQUES: Plecați-vă în fața ei! Milioane de oameni au să se plece în urma voastră în fața ei.

AVRAM: De ce, Maître Jacques?

MAÎTRE JACQUES: Pentru că prin ea începe și ea va simboliza pacea de mîine a lumii. Fraților, eu nu v-am făcut să pătrundeți în adîncul gîndurilor mele, cîtă vreme uscatul a fost sub picioarele voastre. Lut sau piatră; uscatul este materie brută și materia brută v-ar fi împiedecat să prindeți adîncimile spiritului. Acum însă sîntem pe apă și apa este un mediu spiritualizat; adîncimea ei se-mpacă cu adîncimea gîndurilor și valurile ei au să împiedice pașii voștri de a se întoarce fricoși în lumea din care au plecat, mai înainte de a fi încercat marea experiență. Apa, domnilor, apa și peștii ...

AVRAM: Peștii?

MAÎTRE JACQUES: Da, peștii! (Avram se uită întrebător la toți ceilalți. Nedumerire comună. Maître Jacques, privire victorioasă): Pacificăm; domnilor, pacificăm.

AVRAM: Peștii?

MAÎTRE JACQUES: Peștii, și prin pești, omul ... oamenii ... lumea! (Interogație, cu ton ce insinuează răspunsul): Spuneți-mi, vă rog, cine trăiește în apă?

AVRAM: Peștii.

MAÎTRE JACQUES: Vedeți, peștii trăiesc în apă! Dar peștii sînt și ei, nenorociții, supuși instinctelor, ascultă de comandamentele oarbe ale etnicului. Astfel, peștele cel mare ...

HANS: Înghite pe cel mic.

MAÎTRE JACQUES: Exact; înghite pe cel mic. Și cum ți se pare aceasta?

HANS: Logic și natural.

MAÎTRE JACQUES: Logic și natural? Aceste deprinderi barbare, aceste deprinderi preistorice, dumneata le socotești logice și naturale? Dumneata socotești logic și natural ca un rechin cu fălcile montate în blindaje Krupp să extermine pe nenorociții dezarmați, satisfăcînd poftele sale imperialiste? Și ca pe întregul spațiu vital al mărilor să stăpînească o singură semințe? Marea trebuie să fie a tuturor, domnilor, a tuturor!

AVRAM (cucerit de idee): A tuturor, da! Așa ca o cocotă, ale cărei spații nu opun rezistență nici unei agresiuni, nici mare, nici mică.

MAÎTRE JACQUES: Dar dacă marea tolerează astăzi lupta fratricidă, mîine nu va mai tolera-o! Apele mării vor fi regenerate și ele vor influența în bine asupra psihicului locuitorilor săi, asupra peștilor! Vă-ntreb, domnilor, care este pricina rapacității și barbariei în lumea peștilor? Pentru ce nu pot aceste vietăți să trăiască în dulce armonie? Vă-ntreb și vă răspund: pentru că peștii au luat naștere din ape sărate și trăiesc în ape sărate. Și chiar dacă nu mai trăiesc în ape sărate, ei păstrează încă deprinderi barbare moștenite de la strămoșii ce locuiau în ape sărate. Schimbați mediul și veți schimba individul! Îndulciți apele mării și veți îndulci peștii! Dați oamenilor să mănînce pești regenerați, pești dulci, și veți transforma omul, îl veți pacifica! Influența peștilor asupra societății omenești a fost uriașă în trecut, ea va fi și mai mare în viitor. Lumea va învăța de la ei discreția în manifestări, sobrietatea cuvîntului, precum și arta superioară a adaptării la medii lichide și instabile. Este timpul suprem, pentru că omenirea intră în epoca umedă a existenței sale.

ION (pe gînduri): Toate bune, Maître Jacques, dar cum putem noi transforma apele mării?

LAMBROS: Așa! Cum le îndulcim?

AVRAM: Și cu ce le îndulcim? Cu zahăr, cu miere?

MAÎTRE JACQUES (Zîmbește cu o înțelegătoare compătimire de neputințele lor, apoi scoate sticluța, o ridică și o agită; o ciocănește cu degetul): Aici este soluția (își ciocănește fruntea) și de aici a ieșit.

LAMBROS: Ce?

MAÎTRE JACQUES: Ideea! Vom inocula apelor mării un fluid boreal sau austral, după împrejurări; îl vom inocula la pol, pentru ca de acolo să se împrăștie în toate apele de pe glob. La Polul Nord sau Polul Sud.

ION: Fluid boreal? N-am auzit de așa ceva.

MAÎTRE JACQUES: Boreal sau austral. Formula după care se prepară a fost stabilită de mine în toate amănuntele. Se pregătește din boabe de cafea. Dacă amplificăm întreprinderea noastră și facem și o plantație de cafea, am să-l pregătesc chiar eu. Tocmai îmi spunea Hans de noile voastre planuri.

AVRAM: O, asta a fost numai o vorbă! Noi toți rămînem la restaurant.

MAÎTRE JACQUES: Cu mult mai bine. Mie nu-mi place să schimb meseria fără motive temeinice. Restaurantul ne va da putința aplicației directe. Cît despre rețetă, vom pregăti-o în laboratoarele farmaciilor.

AVRAM: O astfel de rețetă se poate prepara la farmacii?

MAÎTRE JACQUES: Evident! Le vom amenaja în mod special.

AVRAM: Cu farmaciștii noștri?

MAÎTRE JACQUES: Îi vom pregăti în mod special.

LAMBROS (pe jumătate convins): De preparat, să zicem; dar de unde fonduri cu care să acoperim cheltuielile?

AVRAM: Asta rămîne pe seama mea. Să nu vă-ngrijiți!

LAMBROS: Cum?

AVRAM: Știi, chestia cu englezul și cu biftecul. Avem fonduri la ecuator!

Scena V

CEI DINAINTE, CĂPITANUL (intră prin stînga; se oprește la intrare și vorbește cu cineva rămas în urmă.)

CĂPITANUL (către cei din urmă): Ai grijă, Fred; să fie totul pus la punct pentru sosire ... Da?... Bine. Și să nu uiți pe Birky. Fă toate chefurile băiatului. (Înaintează pe punte.)

MAÎTRE JACQUES: Frumos să faceți toate chefurile băiatului, domnule căpitan, dar să nu-l viciați. Știți că educația serioasă se face numai cu principii serioase și cu metode serioase.

CĂPITANUL: O, fiți sigur că nu; e foarte rezistent în materie de educație. Principiile și metodele sînt deopotrivă de neputincioase.

MAÎTRE JACQUES: Din ce pricină?

CĂPITANUL: Din pricina fondului moștenit.

MAÎTRE JACQUES: Este vorba de un scoțian?

CĂPITANUL: Nu, de un măgar.

MAÎTRE JACQUES: Un măgar? Și ce caută aici?

CĂPITANUL: Este un dar pe care domnul Rénaudin îl trimite iubitei sale la New-York. Domnul Rénaudin este îndrăgostit ca un nebun și nu știe prin ce să-și mai arate iubirea. Acum a ajuns la măgari. Dealtfel e o ființă bine dresată și pentru Fred este o adevărată bucurie să-l poată conduce.

MAÎTRE JACQUES: Bucurie să conduci un măgar! Este drept, fericirea n-o afli uneori decît în lumea celor simpli.

CĂPITANUL: La el este și interesul, să credeți; se așteaptă la recunoștință.

MAÎTRE JACQUES: Din partea măgarului sau a îndrăgostitului?

CĂPITANUL: Ezită încă; nu știe care ar fi mai substanțială.

MAÎTRE JACQUES: De la un măgar să nu se aștepte la nimic. Eu am avut de-a face cu măgarii și-i cunosc. (Căpitanul iese la dreapta.)

Scena VI

CEI DINAINTE, FĂRĂ CĂPITAN

LAMBROS: Un măgar! Sună așa de curios, și totuși așa de cunoscut pentru mine! Așa de îndepărtat și totuși așa de puternic.

ION: Cum asta, Lambros?

LAMBROS: Să vă spun cum. (Cu duioșia amintirilor îndepărtate): Eu sînt nepot de măgar ... Bunicul meu trăia la Patras și avea o turmă de măgari. Frumoși și puternici. Nimeni nu avea măgari așa de puternici în partea locului. În fiecare dimineață ne ducea la pășune, pe ei și pe mine. O, dragii mei, voi nu cunoașteți soarele de la Patras și libertatea de la Patras. Acolo este fericirea, fericirea adevărată. Acolo, cu gîzele din ierburi, cu măgarii și cu bunicul ... Era unul, c-o pată mare pe bot. Îl chema Toma. El m-adormea, și el mă scula. Așa, zău! La prînz, cînd bătea soarele drept în creștet, mă trăgeam la umbră și mă întindeam gol-goluț. Nici tu fustanelă, nici tu cămașă! Atunci venea Toma și începea să-și frece botul de spatele meu ... un bot umed și moale ca o catifea. Și-așa adormeam și dormeam dus pînă spre seară, cînd Toma se apuca să zbiere. Era ora la care zbiera el. (cu tristețe): Toma, Toma, unde vei fi tu acuma?

MAÎTRE JACQUES: Este duioasă povestea dumitale și a lui Toma, Lambros; dar eu am amintiri mai neplăcute în legătură cu măgarii. Un măgar a zădărnicit experiențele mele trecute și am rămas convins că măgarul va fi nenorocirea mea.

ION: Ești fatalist, Maître Jacques?

MAÎTRE JACQUES: Nu sînt fatalist; sînt un om pățit și neîncrezător în măgari. Ați văzut altfel cu cîtă prudență înaintez în calea mea.

AVRAM: Știut de toți.

MAÎTRE JACQUES: Și cît de variate și numeroase sînt experiențele pe care întemeiez certitudinile mele.

AVRAM: Le cunoaștem cu toții.

MAÎTRE JACQUES: Maître Jacques nu cultivă aventura; cu el mergi la sigur, dacă mergi unde merge el.

AVRAM: Hotărît lucru.

MAÎTRE JACQUES: Totdeauna am fost așa. Viața m-a săpunit în toate chipurile și m-a făcut să fiu un om de realități.

AVRAM: De cinci ani de cînd lucrăm împreună, ne-am dat cu toții seama de aceasta.

MAÎTRE JACQUES: Nu mi-au plăcut utopiile și nu-mi plac nici acum.

AVRAM: Nici nu sînt făcute pentru oameni ca noi.

ION: Dar cum a fost cu experiențele din trecut și cu măgarul?

MAÎTRE JACQUES: Este o întîmplare veche de pe vremea cînd nu ne cunoșteam încă. Totul s-a ruinat din pricină că au intrat în joc instigatorii. Cunoașteți metodele lor ...

ION: Cum nu! Incendiare!

MAÎTRE JACQUES: Așa este.

ION: Cu vorba sau cu fapta, tot incendiare rămîn.

MAÎTRE JACQUES: Așa este; dar atunci n-a fost așa.

ION: Dar cum a fost?

MAÎTRE JACQUES: Ascultați și veți afla cum a fost. Vă veți da seama că niciodată cabala n-a fost mai bine țesută. Mă preocupa și atunci aceeași problemă care mă preocupă astăzi: o știți cu toții: stabilirea păcii universale. Mă străduisem îndelung să stabilesc echilibrul provizoriu în cosmos și aveam bucuria să văd străduințele mele încununate de succes. Acest echilibru trebuia însă permanentizat. Lucram prin metodele hipnoscopice; astrele erau perfect echilibrate și se salutau de la distanță, clipind cu cochetărie din ochi; pe pămînt, totul era într-o desăvîrșită cumpănire;

supusă de spirit, materia asculta ca un cîine docil. Se apropia momentul suprem, cînd hipnoza trebuia să îmbrace întreaga existență și să o transfigureze. O clipă de nemișcare în univers-atîta îmi trebuia; o clipă de nemișcare, și pacea eternă s-ar fi înscăunat. Dar clipa aceasta n-am putut-o avea.

ION: Și de ce nu?

MAÎTRE JACQUES: Cabala! Cabala și instigatorii ei. Și-atunci ...

ION: Și-atunci?

MAÎTRE JACQUES: Atunci ea și-a ales un instrument al mașinațiunilor sale subversive: măgarul.

ION: Măgarul! Firește, măgarul trebuia să fie!

MAÎTRE JACQUES: Da, măgarul! Voi știți că virtutea măgarului a fost totdeauna repartizată inegal: pe cît de tare este la cap, pe-atît se slabă este în alte părți.

LAMBROS: Așa este; mă pricep la măgari.

MAÎTRE JACQUES: Lucrurile s-au petrecut așa: puterile oculte au stîrnit din pacea ei cosmică o muscă, o biată muscă. Ea s-a-ndreptat zăpăcită către măgar și s-a așezat undeva, unde nu trebuia să se așeze. Măgarul a profitat de prilejul acesta, pe care avea să-l invoce drept scuză a actului său nesăbuit. El a dat din coadă și totul s-a năruit. Astrele imobilizate mai înainte s-au smintit din grinzile cerului, apele s-au pornit furioase în albiile lor, și războaiele, adormite sub spuza incendiilor, au făcut să țîșnească din miile lor de guri valuri de sînge cald și nevinovat. Așa am fost înfrînt; așa au fost zădărnicite toate străduințele mele.

AVRAM: Oh, pe Maître Jacques nu l-a putut înfrînge nimic în mod definitiv!

MAÎTRE JACQUES: Așa am fost înfrînt atunci. Firește, de o înfrîngere definitivă nu poate fi vorba. În mintea mea ideile sînt într-o fierbere continuă și din cenușa unei năzuințe abătute și arse nasc năzuințe noi. Sufletul meu se frămîntă în zbuciumul fără de răgaz al omenirii, dar el se ridică deasupra durerii și întinde aripi ocrotitoare sub ceruri. Să vină la adăpostul lor, cei bătuți de vitregia soartei; să vină sub ocrotirea lor, cei ce flămînzesc și însetoșează de legea cea nouă a dreptății și a luminii. Să vină sub ocrotirea lor cei ce doresc să zidească cetatea cea nouă a lumii ... (cu tonul amintirilor duioase) De mult, demult ... o candelă slabă s-a aprins în întunericul prin care mergea cu pași nesiguri copilăria mea. Ea a licărit, la început sugrumată de ceața depărtării. M-am îndrumat către ea, pe căi pe care eu le deschideam pentru prima dată. Ca niște

26 Mai 1939.

mantale de purpură, viitorul își întindea secolele sub picioarele mele. Stînci ascuțite se ridicau la dreapta și la stînga și-n căciulile lor de gheață strălucitoare cerul își oglindea aurul și azurul[1] adîncurilor sale. Prăpăstii flămînde se deschideau la picioarele mele. În fundul lor se dospeau pieile putrede ale timpului și miasme ame, țițoare se ridicau pînă la mine. Și eu am mers, cu ochii plini de lumina care ardea în depărtare. Razele ei jucau tot mai vii în fața mea și-n jocul lor s-a schițat tremurătoare silueta zveltă a unui templu ... Astăzi îl văd în toată măreția lui. Nu mai este un joc înșelător al luminii și a depărtării. Nu, îl văd cum se ridică spre ceruri sprijinind pe coloane strălucitoare de marmoră năzuințe pline de temeritate. Sufletul meu este străbătut de splendoarea lui și-n urechea mea vibrează melodia liturgică a viitorului, a păcii, a frăției. Să mergem spre el, tovarăși iubiți: noi sîntem preoții legii celei noi; noi trebuie să smulgem lumea înecată în apele putrede ale timpurilor trecute și s-o ridicăm pe culmile pe care noi înșine ne-am ridicat. Să mergem spre el!

TOȚI: Să mergem spre el! (Pauză îngînduratâ la toți.)

ION: Și ce ai făcut cu măgarul?

MAÎTRE JACQUES: Ce puteam face? Am plîns nenorocirea omenirii și mi-am îndreptat cercetările în altă direcție. Atunci am înlocuit metodele stringente ce se aplicau de la exterior, prin metoda regenerării interiorului. Atunci am părăsit speculațiunile filosofice și m-am făcut bucătar, iar pe măgar l-am dat dracului.

LAMBROS: Drace, drace, a scăpat numai cu atît? Bunicul i-ar fi tras o chelfăneală să n-o uite cît o trăi!

ION: Era de așteptat să se întîmple ce s-a întîmplat: măgarul a fost totdeauna pentru opiniile particulare; el este un individualist recunoscut de toată lumea.

AVRAM: Un egoist, un mare egoist! O singură dată s-a arătat caritabil și atunci și-a frecat botul de spatele lui Lambros. Așa este măgarul: oricum l-ai suci, el tot măgar rămîne.

ION: Auzi, să dea din coadă!

HANS: Da, măgarul a dat din coadă fiindcă l-a pișcat musca!

MAÎTRE JACQUES: Iubitule, încă n-ai înțeles firele complotului? Nu vezi cît de adînc au lucrat puterile răului? Este cu toate acestea limpede: nu este nevoie să fii Fouché ca să le descoperi. Musca n-a avut aici decît rolul impulsului metafizic ce trebuia să declanșeze revolta. Dacă revolta n-ar fi fost acumulată acolo, musca n-ar fi avut ce pune în mișcare.

HANS (se gîndește): Așa este, măgarul este de vină; nu trebuia să dea din coadă. (Scurtă pauză.) Și dumneata, Lambros, te înduioșezi totuși la amintirea măgarilor din Patras?

LAMBROS: Da, da; ei sînt pentru mine trecutul, fericirea neștiutoare a copilăriei.

HANS: Dacă fericit ai fost numai alături de măgari, să știi că mai poți fi fericit și în viitor, Lambros. Măgari se află pe fața pămîntului, slavă Domnului!

Scena VII

(Din dreapta intră Doamna enigmatică, într-un elegant costum de sport. Este suplă, brunetă, cu ochi albaștri. Străbate încet puntea. Cînd ajunge în dreptul celor cinci, aceștia se scoală și salută foarte respectuos. Doamna le răspunde discret, cu un gest de surpriză plăcută. Iese la stînga.)

Scena VIII

ACEIAȘI, FĂRĂ DOAMNA ENIGMATICĂ

HANS: Ați văzut?

AVRAM: Văzut, cum nu! Doamna și-a îndeplinit misiunea și acum se întoarce acasă.

HANS: Ce misiune? Ce te face să crezi că are o misiune?

AVRAM: Desigur o corespondentă de ziar. Poate de la „New York Times". Îmi aduc aminte să fi auzit așa ceva în Pont.

ION: Nu este cea care lua masa la noi, lîngă fereastra din colț? Și dumneata, Avram, îți lăsai uneori condicile și te duceai s-o-ntrebi ce dorește?

AVRAM: Ca să fim drepți, trebuie să mărturisim că toți ne învîrteam în jurul Doamnei. Pînă și Maître Jacques, care, oricum, avea preocupări mai înalte decît noi toți.

LAMBROS: Asta așa este: toată lumea băgase de seamă că în jurul Doamnei se învîrtea și Conferința Orientală și bucătăria de la Salamandra.

HANS: Și dumneata, Lambros, te gîndești totuși la măgari, cînd ai putea să te gîndești la o căprioară ca ea?

LAMBROS: Aș putea, este adevărat. (Cu hotărîre): Dar eu tot la măgari mă gîndesc.

HANS: Și de ce, mă rog?

LAMBROS: Ca să nu mă gîndesc la ea.

HANS: Frumoasă fată; ochi de Loreley. Păcat că este brunetă.

AVRAM: Păcat că are ochi albaștri; altfel ar fi curat regina din Saba.

HANS: Ți-ar plăcea să fie regina din Saba?

AVRAM: Mi-ar plăcea. Și mi-ar plăcea ca eu să nu fiu Avram, tovarășul vostru și contabilul vostru, ci regele Solomon. S-o primesc cu toată pompa în Ierusalim și s-o așez de-a dreapta mea.

ION: Rar atîta eleganță și distincție!

LAMBROS: Și-atîta pasiune în orice mișcare!

ION: Ai dreptate; îi scînteie patima în ochi, parcă ar fi Cleopatra, regina Egiptului.

LAMBROS: Ce Cleopatră, Elena, domnule, Elena de la Ilion. Ar fi în stare să aprindă nu știu cîte războaie și ea să rămînă tot necucerită.

AVRAM: Chiar dacă dumneata te-ai face Achille?

MAÎTRE JACQUES: Lambros ar fi în stare să-i prefere pe sclava lui, pe Briseida.

LAMBROS: Eu îl prefer pe Toma.

MAÎTRE JACQUES: Pe măgar?

LAMBROS: Pe măgar!

MAÎTRE JACQUES (ezită o clipă, apoi dă afirmativ din cap): Eu nu-i iubesc pe măgari, Lambros; dar mă gîndesc că s-ar putea totuși să ai dreptate. Între femeie și măgar, adeseori nu știi pe care să alegi fără să te frigi. Briseida însăși a stîrnit cearta între oameni care ar fi putut trăi în pace. Ea n-a pacificat, și nici n-a fost pacificată. Ar fi trebuit supusă unui tratament de regenerare interioară, așa cum am făcut eu cu Doamna care vă preocupă, pe vremea cînd eram la Salamandra.

ION: Și care, precum spui, te-a preocupat și pe dumneata.

MAÎTRES JACQUES: Din punct de vedere strict științific. Rezultatele erau cît se poate de satisfăcătoare: doamna fusese epurată de orice spirit agresiv. Din nenorocire însă, experiența a fost de o durată prea scurtă. S-ar putea ca în clipa de față ea să fi căzut din nou în starea de sălbăticie a naturei.

HANS: Nu crezi că ar fi bine să reluăm experiența?

MAÎTRE JACQUES: Nu se poate; bucătăria vaporului nu este sub conducerea mea.

HANS: Recurgem la alte mijloace.

MAÎTRE JACQUES: La care?

HANS (Se gîndește, apoi): Ce-ar fi dacă i-am aplica tratamentul pe care-l propuneai pentru pești?

MAÎTRE JACQUES (Scoate sticluța din buzunar): Asta?

HANS: Da! Ce zici să inoculăm Doamnei o doză de fluid boreal la Polul Nord?

MAÎTRE JACQUES: Nu se poate. Nu am nici instrumentele necesare operațiunii și-mi lipsește și fluidul.

HANS: N-ar putea fi substituite?

MAÎTRE JACQUES: Nu.

HANS: În orice caz, le preparăm la farmacia vasului.

MAÎTRE JACQUES: Alta este socoteala. Calculele mele nu prevăd aplicație directă la femeie, ci numai una indirectă, prin alimente. Femeia nu poate fi regenerată decît prin pești. Tratamentul individual ar costa prea mult, și nu avem atîția bani.

AVRAM: De bani nu aveți nici o grijă; avem fonduri la ecuator.

Scena IX

CEI DINAINTE, CĂPITANUL

(Se-ntunecă tot mai mult. Luminile se aprind. Oameni de serviciu străbat puntea la dreapta și la stînga, grăbiți. În colț, la stînga, Căpitanul. Se uită în depărtare, dar este atent și la cele ce se petrec pe punte.)

MAÎTRE JACQUES (Se scoală. Toți se scoală odată cu el și pornesc spre ieșirea din stînga.): Tîrziu! Este timpul să ne retragem. Sîntem și prea ușor îmbrăcați pentru umezeala și răcoarea serii. (Scurtă pauză în timpul căreia își potrivește haina apoi răspunzînd gîndurilor ce-l preocupă): Pacea mai presus de orice, firește! Și totuși ... cu ea, nici războiul n-ar fi de disprețuit. Ați văzut-o la plajă?

HANS: **Vezi bine! Un corp dumnezeiesc!**

MAÎTRE JACQUES: **Ar face să-i pui un regat la picioare?**

HANS: **Nu unul! Zece, o sută!**

MAÎTRE JACQUES: **Adică, le-am pune dacă le-am avea.**

HANS: **Şi le-am avea dacă am fi regi.**

TOŢI: **Da, dacă am fi regi.**

MAÎTRE JACQUES (cu convingere): **Vom fi regi şi-i vom pune regatele noastre la picioare.** (Ies toţi, prin dreapta; pe scenă, un moment, singur Căpitanul, apoi intră Fred.)

Scena X

CĂPITANUL, FRED (vine din stînga cu o mapă sub braţ).

CĂPITANUL: **Este totul în ordine, Fred?**

FRED: **Da, domnule căpitan.**

CĂPITANUL: **Trebuiesc puse la punct toate, ca să simplificăm formalităţile la intrarea în port şi la vamă.**

FRED: **De cînd am introdus sistemul formularelor, am uşurat foarte mult operaţiile. În forma pe care o are acum, consider sistemul formularelor perfect.**

CĂPITANUL: **Arată-mi unul.**

FRED: **Pe care?**

CĂPITANUL: **Oricare.**

FRED (scoate o hîrtie din mapă): **Iată unul; este tabloul care cuprinde fiinţele vii.**

CĂPITANUL: **Fiinţe vii. Ce alte formulare mai ai?**

FRED: **Mărfuri.**

CĂPITANUL: **Fiinţe vii şi mărfuri. Şi ce te faci cu un pasager care moare pe bord, Fred?**

FRED (prompt): **Îl trec la mărfuri, domnule căpitan.**

CĂPITANUL: **Ar fi o soluţie** (citeşte): **Păsări, nici una; măgari, unu; cornute, nici una.** (se uită bănuitor la Fred). **Eşti sigur, Fred, că nu avem cornute pe bord?**

FRED: **Sigur, domnule căpitan!**

CĂPITANUL: **Cam prezumţios pentru un marinar.** (Citeşte mai departe): **Pasageri: clasa a III-a, o sută; a II-a, 50; întîia, 30.** (Către Fred): **Formularul nu este complet.**

FRED: **Ce-i lipseşte, domnule căpitan?**

CĂPITANUL: **Îi lipseşte o coloană.**

FRED: **Care coloană?**

CĂPITANUL: **Aici, la pasageri. Dumneata ai numai clasa III, II şi I. Trebuie să mai adaugi ceva.**

FRED: **Adaug bucuros. Liniez în continuare o nouă coloană.**

(Merge la masă şi liniază. Căpitanul îl urmăreşte de la oarecare distanţă.)

CĂPITANUL: **Aşa, acum este bine.**

FRED: **Ce articol notăm în capul coloanei?**

CĂPITANUL: **Regi.**

FRED: **Oh, da! Asta am uitat.** (Meditează.) **Să nu-i liniez şi pe împăraţi?**

CĂPITANUL: **Nu încă; poate mai tîrziu.**

FRED (scrie, pronunţînd separat fiecare sunet, apoi tot cuvîntul deodată): **R-e-gi, regi.** (Către căpitan): **Cîte bucăţi, domnule căpitan?**

CĂPITANUL: **Cinci bucăţi.**

CORTINA

ACTUL II

Scena I

MAÎTRE JACQUES (în chip de Napoleon, se plimbă agitat pe punte.)
HANS (în costum de general de pe vremea Imperului.)

MAÎTRE JACQUES: **Zadarnic, zadarnic!... Zadarnic am străbătut tot pămîntul cu armatele mele. În Italia şi în Egipt, în Ţările de Jos şi în Austria, pretutindeni cocoşul galic a cotcodăcit victorios, şi totuşi victoria n-o avem, victoria n-o am încă. Am distrus armate, am şters din harta lumii ţări întregi, am decapitat imperii. Torţa războiului a trecut pustiitoare pretutindeni, dusă pretutindeni de mîna mea. Numele meu a ajuns temut de la un pol la celălalt. Şi totuşi, bătălia cea mare n-am cîştigat-o, biruinţa cea mare, pacea!... Pacea am urmărit-o cu atîta nesaţ, pentru ea am vărsat atîta sînge, pentru ea am întins focul de la un capăt al lumii la celălalt.** (Se opreşte în faţa lui Hans. Scurtă pauză.) **Fouché, iubitule, numărat-ai ţările supuse de mine?**

HANS: **Da, sire; nenumărate.**

MAÎTRE JACQUES: **Numărat-ai prinţii, regii şi împăraţii supuşi puterii mele?**

HANS: Da, sire; nenumărați.

MAÎTRE JACQUES: Parte bărbătească, sau parte femeiască?

HANS: Parte bărbătească și parte femeiască.

MAÎTRE JACQUES: Precum la biblie caprele de oi, așa să se despartă aici partea bărbătească de cea femeiască. Îi voi supune unor experiențe diferite, cu scopul de a stabili în cele din urmă pacea între popoare.

HANS: Experiența este în plină desfășurare, sire; ea a fost începută odată cu comanda în Italia.

MAÎTRE JACQUES: Știu; am încercat mai întîi să impun pacea cu armele, dar am dat greș. Generalul a pierdut cartea; e timpul să-ncerce s-o cîștige bucătarul.

HANS: Sîntem deja la faza a doua a experienței.

MAÎTRE JACQUES: Și?

HANS: Cei șase prinți care se dușmăneau între dînșii au fost închiși la Luvru și supuși tratamentului recomandat.

MAÎTRE JACQUES: A fost aplicat cu strictețe?

HANS: Cu cea mai mare strictețe. În fiecare zi au fost hrăniți cu carne de porumbei.

MAÎTRE JACQUES: Foarte bine. Aceasta este calea cea mai potrivită spre a-i duce la concepții împăciuitoare și la atitudini asemănătoare.

HANS: Într-adevăr, sire; nu pot fi atitudini mai asemănătoare decît acelea pe care ei le au în prezent față de viață.

MAÎTRE JACQUES: Știam, știam!... Porumbelul este o pasăre pacificatoare și nu mă îndoiesc că și între prinții mei spiritul pacific a înaintat cu pași mari.

HANS: Mari este puțin zis, sire; uriași, cu pași uriași. Toate conflictele dintre dînșii am fost soluționate și pacea deplină stăpînește astăzi asupra lor.

MAÎTRE JACQUES (cucerit de bucurie): Fouché, iubitule, cum să-ți spun bucuria mea? Ceea ce n-au putut face ani îndelungați de lupte sîngeroase, a făcut inteligența culinară a francezului. Pacea, pacea universală! Voi avea-o, o am deja. (Reflectează.) Doresc să-i văd. Să mi-i aducă aici, vreau să-i îmbrățișez de bucurie.

HANS: Cu neputință, sire!

MAÎTRE JACQUES: Cum cu neputință?

HANS: Cu neputință. Nu pot veni.

MAÎTRE JACQUES: De ce nu pot? Unde se află?

HANS: Pe catafalc.

MAÎTRE JACQUES: Pe catafalc?

HANS: Da, pe catafalc.

MAÎTRE JACQUES: De ce pe catafalc? Ce caută acolo?

HANS: Ce pot căuta acolo?

MAÎTRE JACQUES: Au murit? Ești sigur că au murit? De ce au murit?

HANS: Da, sire; de indigestie ... Au murit toți noaptea trecută.

MAÎTRE JACQUES: Au murit: Ah, Doamne, încă o dată planurile mele se năruiesc ... Și tocmai cînd ajunsesem cu bine la capătul experienței ... Spune-mi, Fouché, nu este așa că atunci cînd au murit erau pe deplin pacificați?

HANS: Pe deplin, sire.

MAÎTRE JACQUES: Nici nu se putea altfel! Tratamentul a fost așa de bine chibzuit! Dar de ce-au murit? De ce au murit?

HANS: De indigestie, sire; așa spun doctorii.

MAÎTRE JACQUES: Ce spun doctorii?

HANS: Ei spun că dacă este consumată în cantități prea mari, carnea de porumbel devine otrăvitoare; provoacă moartea prin indigestie.

MAÎTRE JACQUES (revoltat): Minciuni sînt toate acestea; mă-nțelegi? Minciuni! Și doctorii toți sînt niște saboteuri; ei nu vor pacea, ca să poată suge milioane din rănile nenorociților care sîngerează pe cîmpurile de luptă. (Se plimbă agitat.) Dar nu-mi scapă. Nu, nu vor putea să-mi scape. Bănuiesc cabala ... Fouché!

HANS: Ordinele, majestate!

MAÎTRE JACQUES: N-ai auzit zbierînd măgarul?

HANS: Care măgar, sire? Aici la curte ... (Gest elocvent, desemnînd mulțimea măgarilor de la curte.)

MAÎTRE JACQUES: Nu, nu aceștia. Măgarul de care mă tem eu, măgarul cu musca și cu imboldul metafizic.

HANS: Nu știu, majestate; dealtfel nici nu știam că măgarii au legături cu metafizica.

MAÎTRE JACQUES: Cum să nu aibă? Distilat pînă la ultima lui esență, măgarul capătă o structură metafizică, devine un metaphysicus purus.

HANS: Și zbiară?

MAÎTRE JACQUES: Evident! Vezi dumneata, Fouché, eu n-am avut noroc la măgari: un măgar a zbierat odată și mi-a năruit toată întreprinderea. Și de aceea întreb, pentru că eu n-am avut noroc cu măgarii.

HANS: N-aș putea să răspund cu toată preciziunea Majestății Voastre pentru că eu nu știu cum zbiară un metafizician. Este drept că au venit aici niște arătări din altă lume; dar pe cît am băgat de seamă, nu zbiară, și-apoi aduc mai mult a oameni. Să vi le-aduc?

MAÎTRE JACQUES: Cine sînt?

HANS: Unul din ei spune că este Solomon, regele evreilor. Se vorbește despre el la Biblie. În vremea veche era socotit drept un om înțelept. Altul spune că este Achille, regele mirmidonilor. A venit la Paris într-un concediu militar. A lăsat pe mirmidonii lui la Troia, unde s-au dus cu toții cu armatele grecești să cucerească pe necredincioasa Elena și s-o dea înapoi soțului ei Menelaos. Cel din urmă spune că este general roman, că se chiamă Antoniu, că a cucerit Egiptul și că acum întreprinde cucerirea reginei Egiptului, Cleopatra. A-mpărțit-o pe zone și-o cucerește cotă cu cotă.

MAÎTRE JACQUES: Și ce caută aici?

HANS: E-ntr-un concediu de refacere; dar vrea cu prilejul acesta să-și breveteze și sistemul.

MAÎTRE JACQUES: Cum au ajuns toți aceștia aici?

HANS: Bănuiesc că au fost culeși de armatele noastre din Orient. Mai departe are să vadă Majestatea Voastră ce este cu dînșii. Să vi-i aduc?

MAÎTRE JACQUES: Să vină! (Hans iese.)

Scena II

MAÎTRE JACQUES (se plimbă îngîndurat).

MAÎTRE JACQUES: Îi voi pune la curent cu planurile mele. Vreau să văd ce le poate rodi capul. (Din dreapta intră, conduși de Hans, Avram în chip de Solomon; Ion, în chip de Marcus Antonius și Lambros ca Achille.)

Scena III

MAÎTRE JACQUES, HANS, AVRAM, ION și LAMBROS

HANS: Iluștri vizitatori, vă găsiți în prezența puternicului împărat al Franței, a marelui Napoleon. (Închinăciune adîncă din partea celor trei.)

MAÎTRE JACQUES: Fiți bineveniți în statele mele, voi care ați orbit istoria cu înțelepciunea și cu strălucirea faptelor voastre. Mă simt neîn-

chipuit de fericit să vă dau ospitalitate la curtea mea. (Reverență adîncă din partea celor trei.) Ce împrejurare v-a determinat să părăsiți istoria și să coborîți în lumea noastră?

AVRAM: Călătoria instruiește pe conducătorii de popoare, îi face să vadă mai larg și să înțeleagă mai adînc. Noi călătorim ca să culegem înțelepciune.

MAÎTRE JACQUES: Înțelepciunea este o floare care nu crește pe toate cărările. O zînă bună v-a îndreptat pașii către mine, altfel ați fi avut încă mult de călătorit pînă să dați de ea.

MAÎTRE JACQUES: De unde veniți?.

AVRAM: Din locuri diferite. Eu vin de la Ierusalim.

MAÎTRE JACQUES (lui Lambros și Ion): Și voi?

LAMBROS: Eu vin de la Troia.

ION: Și eu din Egipt.

MAÎTRE JACQUES: Același gînd vă mînă pe toți?

LAMBROS: Nu chiar același. Eu sînt într-un concediu militar. Mi-am lăsat tovarășii de luptă și-am venit să mă odihnesc cîtăva vreme. Ne-au desmădulat afurisiții de troieni; sîntem ca niște cîini bătuți de șapte ori pe zi.

MAÎTRE JACQUES: De ce v-ați dus peste ei?

LAMBROS: Toată pricina s-a pornit de la Menelaos, pe care l-a lăsat nevasta.

MAÎTRE JACQUES: Elena?

LAMBROS: Da. A fugit cu un troian, cu Paris.

MAÎTRE JACQUES: Am auzit de întîmplare. Nu este ceva rar. Și ce-ați făcut la Troia?

LAMBROS: Ne-am bătut și ne batem încă, dar zadarnic. I-am spus cu toții lui Menelaos să se lase păgubaș, că femei ca a lui, gata oricînd să fugă cu altul, se găsesc pe toate drumurile. N-are decît să-și aleagă.

MAÎTRE JACQUES: Și?

LAMBROS: Crezi că vrea să-nțeleagă? O ține una și bună, că el a fost jignit și noi să dregem ce s-a făcut. De parcă se mai poate drege ceva, acolo unde a fost jignit!

MAÎTRE JACQUES: Și nu știți de ce l-a părăsit nevasta?

LAMBROS: Știți cum este gura lumii; se spun multe. Se pare însă că din pricina mustăților.

MAÎTRE JACQUES: A mustăților?

LAMBROS: Ea i-ar fi spus lui Menelaos să-și radă barba și mustățile. Voia să vadă dacă seamănă cu Paris troianul și să aleagă între ei doi. Dar el n-a vrut: fără barbă și fără mustăți, ce mai rămînea din tot regele?

AVRAM: Tot una era! Dacă Menelaos n-avea barbă și Paris avea, ei i-ar fi plăcut barba și tot ar fi plecat. Așa este femeia: îi place totdeauna ce n-are.

LAMBROS: Așa văd și eu.

AVRAM: Rău a făcut Menelaos că s-a tulburat pentru un lucru așa de mic. Noi, regii, avem mantaua largă și putem duce multe vietăți sub ea; putea și el s-o ducă și pe Elena, cu Paris cu tot. Cu femeia te-ajuți, nu te bați pentru ea. Eu așa fac cu ale mele, și slavă celui de sus, o duc bine. Dacă Menelaos mi-ar fi cerut, i-aș fi dat și lui cu plăcere: și hitite, și moabite, și amalecite. Este o marfă la care mă pricep și cu care mă ocup bucuros. Iată, nu de mult, a poposit la mine o pasăre rară ...

MAÎTRE JACQUES (lui Ion): Și tu de unde vii?

ION: Eu vin din Egipt. Țara este supusă în întregime, și regina însăși a fost integral cucerită.

MAÎTRE JACQUES: Victorie desăvîrșită, așadar.

ION: Da, dar cam obositoare; în special cea din urmă. Doctorii mi-au recomandat un concediu de refacere.

MAÎTRE JACQUES: Atît de slab?

ION (cu aer ofensat): Slab, nu; dimpotrivă! Dar știți, în Egipt se lucrează pe dimensiuni mari: ați văzut piramidele!

MAÎTRE JACQUES: Cum ai izbutit atunci să cucerești pe regină?

ION: Am cucerit-o treptat, cotă de cotă. Dar a trebuit să reformez în întregime arta militară. Vechea strategie nu mai avea aplicare, pentru că nu lucram în terenuri consolidate și fixe, ci pe terenuri mișcătoare și variabile ca dimensiuni. Acesta socotesc că este marele cîștig al expediției în Egipt și cred că procedeele pe care eu le-am pus în aplicare vor fi brevetate. Este un sistem desăvîrșit de înfrîngere și pacificare simultană a inamicului.

MAÎTRE JACQUES: Pacificare!... Noi înșine ne găsim tocmai acum în cursul unei experiențe, al cărei scop unic și ultim este stabilirea păcii universale. Ca în toate întreprinderile mari însă, puterile oculte ale răului au căutat să zădărnicească munca noastră constructivă. Dar ele se lovesc de o voință care nu cunoaște obstacol, de nebiruit: înfrînți azi, pornim din nou mîine. Și ne vom ridica astfel și vom porni din nou, pînă cînd vom cuceri biruința definitivă.

AVRAM: Sînt demne de laudă străduințele Majestății Voastre. Pacea este idealul cel mai înalt al conducătorilor de popoare și dacă slabele noastre puteri pot fi puse la contribuție în planurile Majestății Voastre, am fi foarte fericiți să dăm ceea ce ni se poate cere.

LAMBROS și ION: Vom da tot, bucuros.

MAÎTRE JACQUES: Vă mulțumesc pentru bunele voastre cuvinte. Am într-adevăr nevoie de contribuția voastră și cred că numai steaua mea protectoare v-a îndreptat tocmai acum către mine.

AVRAM: Să fie binecuvîntată această stea!

ION și LAMBROS: Binecuvîntată să fie!

MAÎTRE JACQUES: Mă găseam într-adevăr oarecum strîmtorat. Cu experiențele de pînă acum am lichidat întregul meu stoc de regi și de principi. Cel din urmă pachet a fost consumat noaptea trecută și dacă providența n-ar fi condus aici pașii voștri, ar fi trebuit să întrerup pentru cîtva timp operațiunile.

AVRAM (îngrijorat): Cum vine asta?

MAÎTRE JACQUES: Asta vine așa: pacea pe care eu o urmăresc nu se poate realiza decît pacificînd pe indivizi, iar indivizii nu pot fi pacificați decît dacă-i hrănești cu alimente pacifice. Cea din urmă experiență s-a întemeiat pe carnea de porumbel; rezultatele au fost superbe: spiritele erau pe de-a-ntregul pacificate, cînd cabala a făcut să fiu lipsit de roadele străduințelor mele. Cei șase principi supuși tratamentului au murit noaptea trecută.

AVRAM (înspăimîntat): Au murit?

MAÎTRE JACQUES: Da. Și se zice: de indigestie. Înțelegeți firele complotului ... Eu le-am înțeles și-a doua oară nu voi mai fi jucat. Cum preferați să fiți serviți? Table d'hôte sau à la carte?

AVRAM: Cu ce să fim serviți?

MAÎTRE JACQUES: Cum cu ce? Cu carne de porumbel!

AVRAM: Rugăm pe Majestatea Voastră să ne ierte, dar noi nu mîncăm carne de porumbel. Porumbelul este pentru noi o pasăre sfîntă, el a adus ramura păcii la corabia lui Noe și prin el Dumnezeul Puterilor a vestit oamenilor încetarea mîniei sale. Noi nu putem mînca porumbel ... Poate dînșii (arată pe Ion și Lambros).

ION: Mulțumim; nouă nu ne este foame.

LAMBROS: Și-apoi, porumbelul este o mîncare prea ușoară pentru cineva deprins cu armele. Și noi vrem pacea; dar noi n-o căutăm mîncînd porumbei fripți, noi îi mîncăm nefripți pe dușmani.

MAÎTRE JACQUES: Crezi că eu n-aș fi bucuros să fac așa? Și crezi că n-am încercat? Aș vrea să vă văd însă ce ați face dacă ați avea de lucru cu un dușman atît de îndrăcit!

AVRAM: Cu care dușman? Noi știam că ați pacificat toată Europa.

MAÎTRE JACQUES: Afară de Anglia.

AVRAM: Știm și asta? ! Dar crede Majestatea Voastră că vor fi pacificați englezii, dacă noi mîncăm porumbel?

MAÎTRE JACQUES: Nu, firește, nu voi, ei trebuie să mănînce. Vreau însă ca experimentul să fie definitiv pus la punct înainte de a li-l aplica lor și pentru aceasta voi sînteți bineveniți.

AVRAM: Credeți așadar că metodele aplicate continentalilor sînt valabile și pentru insulari? Sînt diferențe între unii și alții.

MAÎTRE JACQUES: S-a ținut seama de toate acestea. Regimul la care m-am oprit a fost studiat timp îndelungat, să nu vă îndoiți.

AVRAM: Oamenii mărilor au o structură diferită de a noastră și ...

MAÎTRE JACQUES: Vezi bine; trăind în mijlocul apelor, sînt mai apoși. Regimul alimentar ce li se va aplica lor presupune și participarea, în doze bine calculate, a peștilor pacificați.

AVRAM: ... și cred că este bine ca și experiențele pe care le rezervați pentru noi, să li le aplicați tot lor. Ați avea atunci toate condițiile obiective pe care le cere o asemenea experiență.

MAÎTRE JACQUES: Am calculat cu precizie diferențele și calculele mele nu mă înșeală; voi știi să variez regimul după categoriile de indivizi ... Fouché să-i conducă la Luvru și să-i supună tratamentului stabilit. Fiecăruia patru porumbei pe zi. Dacă este nevoie, dublați rația. (Către cei trei, care îl privesc îngroziți): Zeii protectori v-au rezervat vouă gloria de a contribui, mai mult decît oricine altul, la stabilirea păcii. Sus inimile! Fiți mîndri de misiunea înaltă ce vi s-a rezervat! (Vrea să iasă.)

AVRAM (implorator): Nu s-ar putea amîna experiența?

MAÎTRE JACQUES: Cu neputință; pierdem timpul!

AVRAM: Ar fi totuși bine s-o amînați. Cu ajutorul nostru ați putea găsi calea de a supune pe englezi tratamentului. Majestatea Voastră sînteți pe continent, iar ei în insula lor îndrăcită. Ce veți face, dacă ei au să refuze regimul alimentar pe care li-l destinați?

MAÎTRE JACQUES (surprins): Vezi, asta este o problemă (Scurtă pauză) Tu ești Solomon, nu este așa?

AVRAM: Da.

MAÎTRE JACQUES: La Biblie se spune că ai fost un om înțelept.

AVRAM: Așa se spune acolo.

MAÎTRE JACQUES: Că ai aflat adevărul chiar cînd era tăinuit în inimă de femeie.

AVRAM: Adevărat este!

MAÎTRE JACQUES: Înțeleptule Solomon, mintea ta a găsit totdeauna o ieșire din întuneric la lumină: n-ai putea afla și aici calea potrivită?

AVRAM: Este adevărat că am știut să ajung totdeauna acolo unde am voit. Nebunatica Sulamita ar putea sta mărturie despre aceasta: la început fugea zăpăcită după păstorul ei, dar în urmă a fost foarte fericită că regele Solomon a cules via fecioriei sale ... La Majestatea voastră se schimbă însă lucrurile. Eu am lucrat totdeauna prin femei și cu diplomație. Dacă Majestatea Voastră ar fi luat calea aceasta, ar fi ajuns cu mult mai departe.

MAÎTRE JACQUES: Și crezi că acum ar fi prea tîrziu?

AVRAM: Cînd este vorba de un împărat, niciodată femeia nu va spune că este prea tîrziu.

MAÎTRE JACQUES: Ce ar fi de făcut?

AVRAM: Trebuie să vă faceți neapărat un culcuș în Anglia.

MAÎTRE JACQUES: Asta vreau și eu, dar cum?

AVRAM: Cum? Cu ajutorul femeii. Trebuie să vă căsătoriți, să vă luați femeie.

MAÎTRE JACQUES: Să-mi iau femeie! Am una și-mi ajunge!

AVRAM: Eu am șapte sute și tot nu-mi ajung; mi-am mai luat și trei sute de țiitoare.

MAÎTRE JACQUES: Și-ți ajung numai ție?

AVRAM: Ori una ori o mie, tot un drac! Femeia-i ca banul: cît timp nu este tocită, se dă de-a dura de la unul la altul.

MAÎTRE JACQUES: Să mă căsătoresc! Drace, era așa de simplu, și totuși nu mi-a dat în gînd. Dar cu cine?

AVRAM: Vom căuta în dinastiile engleze o vacanță maritală.

MAÎTRE JACQUES: Cum adică?

AVRAM: O regină necăsătorită sau văduvă. Ce-ați zice bunăoară de regina Elisabeta?

MAÎTRE JACQUES: Elisabeta? De, știu eu? Mă despart de ea două secole și jumătate. Un vînat cam greu de digerat pentru mine!

AVRAM: Deloc, deloc! Abia puțin fezandată, așa cum stă bine unei fecioare emancipate.

MAÎTRE JACQUES: Crezi?

AVRAM: Sigur! Şi-apoi ce-nsemnează asta faţă de enormele avantaje pe care le-aţi avea? Gîndiţi-vă, este vorba să dezarmaţi pe cel mai puternic duşman al planurilor Majestăţii Voastre. O viaţă întreagă aţi închinat-o acestei lupte şi nici o jertfă nu vi s-a părut prea mare în trecut. Scopul urmărit este uriaş şi nici o jertfă nu este prea mare nici acum.

MAÎTRE JACQUES: Dar oare, acest scop va putea fi realizat printr-însa?

AVRAM: Aşa cred.

MAÎTRE JACQUES: Se va supune tratamentului?

AVRAM: Asta depinde în primul rînd de aptitudinile şi de abilitatea Majestăţii Voastre.

MAÎTRE JACQUES: Îi plac peştii?

AVRAM: Altădată îi plăceau. Cu atît mai mult acum, cînd s-a mai copt ceva!

MAÎTRE JACQUES: Crezi aşadar că nu-i va displăcea?...

AVRAM: Dimpotrivă, aveţi toate şansele să-i plăceţi.

MAÎTRE JACQUES: Şi va contribui la realizarea planurilor mele?

AVRAM: Ce nu face o femeie cînd iubeşte? Iată, nu mai departe decît mine: cu ajutorul unei femei am aranjat definitiv o chestie foarte dificilă, chestie cu fondurile de la ecuator.

MAÎTRE JACQUES: Cum asta?

AVRAM: Regina din Saba s-a însărcinat cu încasarea lor. Asta, din pricină că mă iubeşte. Comisionul cuvenit curge, firește, pentru că noi lucrăm cinstit, cu registrele deschise la lumina zilei.

MAÎTRE JACQUES: Încep să înţeleg acum rostul demersurilor ocolite, eu, care am mers în trecut numai pe calea dreaptă... Înţeleptule Solomon, ţie ţi se cuvine această ambasadă plină de onoare: te-nsărcinez să peteşti pentru mine pe regină şi s-o aduci în Franţa.

AVRAM: Mă simt foarte măgulit de încrederea pe care mi-o arată Majestatea Voastră; eu cred însă că însărcinarea aceasta se cade să fie dată mai degrabă unui războinic, căruia armele îi dau un aer de cocoş bătăios. Asta place femeilor, care vor să le tragă de moţ cît mai mulţi cocoşi... Avem aici tacîmul pe măsura mîncării (arată pe Ion şi Lambros): De-ar fi tare ca o cetate, ei tot vor aduce-o, pentru că în faţa lor toate cetăţile îşi deschid porţile.

MAÎTRE JACQUES (către Ion şi Lambros): Vitejilor, în voi îmi este toată nădejdea. Nu cruţaţi nici o oboseală şi nici o cheltuială: mireasa marelui Napoleon trebuie adusă cu toată pompa.

HANS: Mi-aş permite să atrag atenţia Majestăţii Voastre că vistieria ţării nu permite cheltuieli prea mari. Instalarea laboratoarelor de pacificare au sleit-o.

AVRAM: De asta să nu vă îngrijiţi. Regina din Saba o să ne trimită în curînd o parte din fondurile noastre de la ecuator. (Maître Jacques, Ion şi Lambros ies la dreapta.)

Scena IV

AVRAM, HANS

HANS: Crezi că vom căpăta într-adevăr parale de la ecuator?

AVRAM: Firește, ea ţine la mine. Şi-apoi, se interesează şi de împăratul dumitale.

HANS: Dar de unde a aflat ea de împăratul meu?

AVRAM: Vracii şi magii răsăritului i-au spus. Ei au studiat horoscopul împăratului.

HANS: Adevărat?

AVRAM: Adevărat. Ei ştiu să descopere tainele viitorului din mersul stelelor şi din învîrtirea planetelor.

HANS: Şi ce taine au descoperit? Este un viitor plin de soare sau plin de neguri?

AVRAM: Sînt încă neguri, dar trecătoare. Un soare puternic va străluci în curînd pe cerul său. Asta înseamnă că marile sale planuri au să se împlinească.

HANS: Nici vorbă că au să se împlinească. Întregul imperiu îşi adună acum puterile şi în curînd lovitura cea mare aduce biruinţa definitivă. Nimeni nu se îndoieşte de lucrurile acestea aici.

AVRAM: Nu ştiu dacă soarele va lumina sfîrşitul acestui act. Cred mai degrabă că nu; cred că el

nu va răsări decît mai tîrziu. Victoriile mari nu se cîștigă cu armatele, oricît de mari și de puternice ar fi ele.

HANS: Dar cu ce? La voi cu ce se cîștigă războaiele?

AVRAM: La noi nu sînt războaie care să se cîștige cu armatele. Avem și noi uneori neînțelegeri, mai mici sau mai mari, dar toate acestea le aranjăm între noi. Sîntem mai bucuroși de vorbă decît de bătaie.

HANS: Totdeauna?

AVRAM: Niciodată nu s-a întîmplat altfel.

HANS: Și dacă ai de-a face cu un dușman căruia trebuie să-i turtești repede nasul, cum ai s-o faci dacă nu-i repezi acolo un pumn? Cu vorba nu vei izbuti niciodată.

AVRAM: Și pentru ce să-i turtești nasul? Ca să ți-l turtească și el pe al tău? Nu, prietene; nu trebuie să te repezi așa, ca un cocoș scăpat din călugărie O iei pe alte căi: vorbești cu el, și dacă-l dovedești din vorbă și din drepturi, îi iei nevasta sau fata — după cum este cazul și după cum cade înțelegerea.

HANS: Și cînd este biruința mai mare; cînd îi iei nevasta sau cînd îi ici fata?

AVRAM: În materia aceasta trebuiesc evitate edițiile prime. De aceea înțelegerea cea mai potrivită pentru tine este cea care prevede schimbul bilateral: îți dai nevasta și iei în locul ei pe fata dușmanului.

HANS: Dar dacă nu cunoașteți războaiele, cu ce măsurați vitejia regilor voștri?

AVRAM: Cine a spus că un rege trebuie să fie neapărat viteaz?... Nu viteaz, înțelept trebuie să fie un rege; biruințele înțelepciunii sînt cu mult mai strălucite decît cele militare.

HANS: Și biruințele înțelepciunii cu ce le măsurați?

AVRAM: Cu numărul femeilor. Noi, regii Orientului, sîntem ca niște corăbii uriașe încărcate cu mărfuri de tot soiul, aduse din toate colțurile lumii. Le schimbăm pe unele, le dăruim pe altele, dar izvorul lor nu seacă niciodată. Iată, nu demult, a poposit în corabia mea o pasăre rară.

HANS: Cine este?

AVRAM: Regina din Saba. A venit din țara ei, încărcată de daruri, cu cămile și cu catîri, să ispitească înțelepciunea regelui Solomon. Și-o ispitește de vreme îndelungată, încît însuși regele Solomon, căruia i-au plăcut totdeauna asemenea cercetări, a ajuns la capătul înțelepciunii sale. Ce zici, n-ar dori-o împăratul dumitale?

HANS: Dar tocmai acum împăratul așteaptă să-i sosească mireasa din Anglia.

AVRAM: O, asta nu face nimic. Noi regii sîntem ca niște corăbii uriașe ...

HANS: Și-apoi, ce însușiri deosebite ar avea, ca s-o dorească împăratul?

AVRAM: Însușiri? Pot fi însușiri pe care ea să nu le aibă? Toți zeii Orientului au aruncat darurile lor asupra ei. Este mai fierbinte decît stîncile arse de soare ale Libanului, și totuși, sînul ei este răcoritor ca unda izvorului din munte. Picioarele ei sînt sprintene ca picioarele ciutei sălbatice, dar fuga lor nu ocolește niciodată săgeata vînătorului. În ochii ei pătimași se zbate furtuna întunecată a Mării Euxine, iar coapsele ei ...

HANS: Vremea va stinge una cîte una frumusețile ei, pentru că trecătoare sînt toate farmecele trupului. Împăratul meu nu dorește lucruri trecătoare.

AVRAM: Dar are încă, are daruri neprețuite ... Are cămile, are catîri frumoși! Aș putea să-i dau și catîrii.

HANS: Catîrii? De, știu eu? Dacă la regină se adaogă și catîrii, atunci se schimbă lucrurile. Trebuie să vorbesc împăratului. (Iese la dreapta. Scurt timp după aceea intră Maître Jacques.)

Scena V

MAÎTRE JACQUES, AVRAM

MAÎTRE JACQUES (se plimbă, frecîndu-și mîinile cu bucurie): Am organizat o călătorie fulger. Trebuie să se întoarcă numaidecît. (Către Avram): Te voi face exarh peste regiunile orientale ale Imperiului, dacă primești să fii sfetnicul meu. Popoare întregi vor sta la picioarele tale, așteptînd ca tu să hotărăști de viața și de moartea lor.

AVRAM: Bunătatea Majestății Voastre este nemărginită. Voi face totul ca să mă arăt vrednic de ea.

MAÎTRE JACQUES: Acum, cînd izbînda este atît de aproape, un gînd mă munceşte, o neliniște săgetează sufletul meu.

AVRAM: Care?

MAÎTRE JACQUES: Măgarul.

AVRAM: Care măgar?

MAÎTRE JACQUES: Măgarul care a zbierat altădată şi a ruinat toate planurile mele.

AVRAM: Fiți sigur, Majestate, că de data aceasta lucrurile au să meargă bine pînă la capăt.

MAÎTRE JACQUES: Crezi?

AVRAM: Nu mă îndoiesc. Anglia ține la tăvăleală, nu se sperie de un măgar.

MAÎTRE JACQUES: Cît ține la tăvăleală, numai eu știu; dar tot ar fi mai bine să nu zbiere măgarul.

Scena VI

MAÎTRE JACQUES, AVRAM, HANS

HANS (intră din dreapta): Trimişii Majestății Voastre s-au întors şi aşteaptă să-i primiți.

MAÎTRE JACQUES: Au şi venit?

HANS: Da; au călătorit prin hipnoscopie. În hipnoscopie, timpul şi spațiul dispar.

MAÎTRE JACQUES: Știu. E un procedeu pe care l-am practicat eu pe vremuri, pe cînd mă ocupam cu filosofia. Au adus pe regină?

HANS: Au adus ceva dintr-însa. Să intre?

MAÎTRE JACQUES: Să intre. (Hans iese la dreapta, scurt timp în urmă intră, din dreapta, Ion şi Lambros.)

Scena VII

MAÎTRE JACQUES, AVRAM, ION şi LAMBROS

MAÎTRE JACQUES: Bine ați venit, vitejilor; unde este regina?

ION: Să vedeți ...

MAÎTRE JACQUES: Ce să văd? Cum, n-ați adus-o?

ION: Să vedeți ...

MAÎTRE JACQUES: Nu vreau să văd nimic. Pe regină vreau s-o văd. Unde este regina? Spuneți, unde este regina?

ION: Noi am adus-o...

MAÎTRE JACQUES: Dacă ați adus-o, unde este? Ce ați făcut? Ați oprit-o pentru voi?

ION şi LAMBROS (îngroziți de idee): Pentru noi? Ferească bunul Dumnezeu!

MAÎTRE JACQUES: Răspundeți atunci ce ați făcut cu ea?

ION: Noi ne-am dus ...

MAÎTRE JACQUES: Văd; voi v-ați dus şi v-ați întors! Nu este vorba de voi! de regină este vorba; unde este regina?

ION: Cînd am debarcat în Franța era ...

MAÎTRE JACQUES: Nu vreau să știu dacă era atunci; vreau să știu unde este acum!.

AVRAM (surîzînd): Să nu se tulbure Majestatea Voastră; aşa-s femeile; oricît le-ar da inima ghes să se-mbulzească la măritiș, tot fac pe ruşinoasele şi se joacă de-a v-ați-ascunselea.

MAÎTRE JACQUES: Aşa să fie? Dar dacă nu este aşa? Dacă a făcut ca banul! Dacă s-a dat de-a dura?

AVRAM: Nu cred să fie primejdie; e cam tocită pentru aşa ceva ... Să-i luăm însă încet, că vom da de urma reginei. (Către ION şi LAMBROS): Voinicilor, trebuie să plecați din nou să aduceți pe mireasă.

ION: Nu se poate!

AVRAM: Cum nu se poate?

ION: Nu se poate! Nu ține!

AVRAM (Către Maître Jacques): Trebuie să fie foarte slabă; nu ține la oboseală.

ION: Nu este vorba numai de oboseală. Nu ține deloc.

AVRAM: Cum nu ține deloc?

LAMBROS: Uite-aşa, nu ține deloc. Se topeşte.

AVRAM: Se topeşte?

LAMBROS: Da! S-au topit mai întîi mîinile, apoi picioarele. Şi-aşa s-a topit toată. N-a mai rămas decît asta. (Deschide pumnul şi arată două rînduri de dinți cu multe lipsuri).

MAÎTRE JACQUES (obosit şi abătut): Cabala, Solomoane!

AVRAM: **Așa sînt insularii aceștia: îți scapă totdeauna printre degete. (Cercetează dinții. Către Maître Jacques): Păcat că n-a ținut! Era destul de tocită! Nu s-ar fi dat de-a dura!**

Scena VII

ACEIAȘI, HANS

MAÎTRE JACQUES: **Fouché, iubitule, ai văzut?**

HANS: **Da, Majestate!**

MAÎTRE JACQUES: **Te-ai convins?**

HANS: **Da, Majestate!**

MAÎTRE JACQUES: **Ai prins firele complotului?**

HANS: **Nu încă, dar nu-mi vor scăpa.**

MAÎTRE JACQUES: **Și nu uita măgarul. Cercetează dacă nu cumva a zbierat măgarul.**

HANS: **Măgarul n-a zbierat, Majestate; de asta pot garanta! Eu am urechi foarte bune, așa că ar fi trebuit să-l aud și nu l-am auzit.**

MAÎTRE JACQUES: **Poate zbiera și fără să-l auzi. Vorba este dacă nu l-a auzit regina.**

LAMBROS: **Regina nu l-a putut auzi.**

MAÎTRE JACQUES: **De ce?**

LAMBROS: **N-avea cu ce. Cînd am luat-o noi, nu mai avea urechi; îi căzuseră amîndouă în sicriu.**

MAÎTRE JACQUES: **Și ce dovedește asta?**

HANS (către Maître Jacques): **Asta nu dovedește nimic, firește! Este o deprindere a regilor să nu poarte urechile cu ei. Crainicii Majestății Voastre judecă lucrurile de parcă ar fi vorba de măgarii de la Patras, pe care nu-i poți auzi decît cu urechi lungi. (lui Lambros): Măgarii domnești zbiară pe unde lungi, prietene, și oricît și-ar pierde suveranii urechile, pe ei tot îi aud ... De data aceasta însă măgarul n-a zbierat.**

MAÎTRE JACQUES: **Dar atunci?**

HANS: **Ce s-a întîmplat nu s-a întîmplat din pricina măgarului. Nu este nici o legătură între regină și măgar.**

MAÎTRE JACQUES: **Adevărat? Ce te face să crezi?**

HANS: **Este clar, Majestate; regina este regină, nu este metafizician.**

MAÎTRE JACQUES (se așează și face semn celor din jur să se așeze de asemenea. Scurtă pauză; apoi, cu vocea stinsă): **Am concentrat în mine esența existenței umane: filosoful, generalul, bucătarul, gînditorul, omul de acțiune și cel care conservă. Gîndul meu a străbătut toate sferele în căutarea ideii salvatoare; brațul meu a înfrînt cele mai mari armate ale lumii și a supus regate întregi și imperii; gustul meu a combinat și a executat rețeta culinară cea mai potrivită să așeze lumea pe alte temelii ... o viață întreagă în căutarea căilor ce duc la fericire ... o viață întreagă ... și zadarnic!... Astăzi mă simt obosit de această alergare nesfîrșită ... Fericirea joacă în fața ochilor mei, vaporoasă și inconsistentă ca nălucile unei pustii înfierbîntate ... Pînă cînd să alerg zadarnic după ea, pînă cînd?** (Cercetează de aproape globul așezat în fața sa, însemnînd cu creta porțiunea străbătută de armatele franceze: un triunghi cu vîrful în nordul Norvegiei și cu baza pe linia de nord a Saharei.) **Din Egipt pînă aproape de Polul Nord, din Caucaz pînă la Porțile lui Hercule, sabia mea a fulgerat victorioasă. Și unde am ajuns? Cu ce m-am ales în urma tuturor acestora? La ce bun toate străduințele de a organiza omul după o formulă nouă, cu intenția de a stabili armonia universală?... Puterile răului se ridică de pretutindeni în jurul meu, limbile lor de aspidă șuieră și aruncă venin, și ce zidesc eu ziua, ele distrug noaptea.** (Scurtă pauză. Se scoală apoi brusc, scuturîndu-și energic capul.) **Dar nu, nu voi ceda! Nu voi ceda! Zavistia mi-a încărcat aripile cu plumb, dar noul Icar va atinge soarele chiar cu aripile încărcate cu plumb ... Nu voi ceda!**

HANS: **Nu vom ceda!**

MAÎTRE JACQUES: **Nu vom ceda! Voi toți care credeți ca mine, veniți cu mine! Este noapte, luna își culcă razele în spuma agitată a valurilor și luceferii se bat în coarne pe cîmpiile cerului. Este clipa cea mai prielnică marilor întreprinderi și marilor pocăințe. Veniți cu mine!**

HANS: **Venim!**

MAÎTRE JACQUES: **Veniți cu mine, voi toți, care însetați de dreptate; veniți cu mine, voi toți, care flămînziți de lumină. Veniți să smulgem demonul urii și al răzbunării, încleștat cu gheare de aramă de măruntaiele pămîntului. Veniți să adunăm în sufletele noastre simțirea caldă și roditoare a păcii, să culcăm în palmele noastre muncite capul blond al îngerului păcii. O lege nouă își pune temeliile în sufletele noastre. Eu sînt profetul și voi să-mi fiți apostolii. Căile gloriei se deschid în fața noastră. Să le străbatem!**

HANS: Le vom străbate!

MAÎTRE JACQUES: Pentru că vă întreb: dacă nu le vom străbate noi, cine le va străbate? Cine va moșteni coroanele noastre? Toate coroanele noastre? Și cine va ocupa în urma noastră scena istoriei?

HANS: Într-adevăr, cine va ocupa în urma noastră scena?

MAÎTRE JACQUES: Pornim din nou, așadar.

HANS: Pornim din nou, Majestate!

MAÎTRE JACQUES: Revenim la vechile noastre soluții!

HANS: Rămînem la ele, Majestate! (Maître Jacques somează cu privirea pe Avram, Ion și Lambros să ia atitudine. Aceștia rămîn nemișcați.)

MAÎTRE JACQUES (lui Hans, arătînd pe cei trei): Iar acești vraci nevolnici ai orientului să fie supuși tratamentului stabilit mai înainte: fiecăruia patru porumbei pe zi, cu latitudinea de a le spori porțiile.

HANS: Așa se va face, Majestate!

AVRAM (disperat): Patru porumbei pe zi!... Și chiar mai mult de patru... Ah, regină din Saba, nu vei mai avea cui să prezinți socotelile de la ecuator!

MAÎTRE JACQUES (cu aerul că se caută și se regăsește cu greu): Regina din Saba și socotelile de la ecuator? Îmi pare că am mai auzit așa ceva mai înainte.

AVRAM: Firește; eu însumi v-am spus că regina din Saba s-a-nsărcinat cu stringerea fondurilor noastre de la ecuator. Ea este inițiată în planurile Majestății Voastre și singura ei dorință este să lucreze pentru realizarea lor. Eu nici nu mă îndoiesc că mulțumită ei, Majestatea Voastră sînteți la data aceasta cu mult mai aproape de izbîndă de cum ați îndrăzni să credeți.

MAÎTRE JACQUES: Adevărat să fie?

AVRAM: Adevărat. Ca să vă convingeți, îngăduiți-i, Majestate, să vină să vă prezinte omagiile sale.

MAÎTRE JACQUES: Foarte bine, să vină să vi le prezinte. Vedeți însă să nu se întîmple cu ea ceea ce s-a întîmplat cu regina Elisabeta.

AVRAM: Nici o teamă, Majestate! Pe cît de rece și de inconsistentă este aceea, pe atît de caldă și de adunată în propriu-i trup este aceasta.

MAÎTRE JACQUES: Am înțeles! Este dintre cele care se dau de-a dura-

AVRAM: Asta, așa este! Cred însă că după ce le va cunoaște, și Majestatea Voastră va avea plecare spre ele.

MAÎTRE JACQUES: De ce?

AVRAM: Ele sînt ca metalul prețios; frumoase din fire, devin cu atît mai frumoase cu cît sînt frecate mai mult... Și-apoi, dacă n-ar fi astfel, cum ar putea merge de la mine la Majestatea Voastră?

MAÎTRE JACQUES: Și-ți vine la socoteală?

AVRAM: Este prea fierbinte ca să rămînă mult timp într-un singur loc fără să topească toate țările. Ea este făcută să fie purtată pe multe corăbii și legănată de mulți corăbieri. Așa se face că a ajuns și la mine.

MAÎTRE JACQUES: Totuși, totuși...

AVRAM: Pentru asta a fost făcută. Eu chiar mă gîndeam să-ntreb pe Majestatea Voastră dacă n-o doriți. Este soi bun și s-ar bucura sufletul meu s-o poată lăsa la casă cum se cade.

MAÎTRE JACQUES: Și tu?

AVRAM: După cîte au fost pînă acum, mie-mi este de ajuns să-mi încaseze biftecurile la ecuator și să mă scape de porumbei aici.

MAÎTRE JACQUES: Cel puțin crezi că o să țină?

AVRAM: Mai mult decît ați dori; cunosc marfa.

MAÎTRE JACQUES: Este departe?

AVRAM: Aici la dreapta, la doi pași. Este de ajuns s-o strigăm pe nume, ca să-i se audă ciripitul ei dulce de rîndunică și să vină.

MAÎTRE JACQUES: Fouché, iubitule, ce crezi, o să zbiere?...

HANS (către Avram): Zbiară?

AVRAM: Cum să zbiere? Cine să zbiere? (În dreapta se aude zbierînd măgarul.)

TOȚI (se scoală spăimîntați): Ați auzit? Ați auzit?

MAÎTRE JACQUES (îngrozit): Ați auzit?... Oare... Să fie?... El să fie?...

HANS: Credeți?

MAÎTRE JACQUES: Nu crezi?

HANS: Să cred?

MAÎTRE JACQUES: Să fie? Teama mea mare, o știți. Oare și de data aceasta mă pîndește aceeași fatalitate?

HANS (se bate peste frunte, în semn că își aduce aminte): Nu poate fi, Majestate, nu poate fi!

MAÎTRE JACQUES: Dar dacă este?

HANS: Nu, nu poate fi! Vă asigur eu că nu poate fi! Și chiar dacă ar fi, tot nu însemnează nimic. Victoria este înscrisă în horoscopul Majestății Voastre și victoria va veni!

MAÎTRE JACQUES: **Așa este, nu poate fi!** (Apăsat): **El, el nu poate fi!** (Pauză îngrijorată, apoi înseninare regresivă.) **Ai dreptate, el nu poate să fie. Și victoria va fi a noastră; o smulgem cu greu, din brațele unei soarte haine, dar ea nu poate fi decît a noastră ...** (extaziat): **Am pus în filtrul meu magic soluțiile cele mai alese. Cerul se uită cu dragoste și cu încredere la noi și constelațiile ne sînt favorabile. Nu simțiți în aer un suflu prietenesc, ca îmbrățișarea unor brațe călduroase de mamă?..- Priviți, veniți și priviți!** (Își întinde brațele larg în dreapta și în stînga.) **Păsări albe săgetează întunericul și aerul nopții este străbătut de fiori mistici. Undeva în cer, îngeri au aprins candele de argint și ard într-însele uleiuri orientale ... Veniți și priviți! Nu vedeți acolo, acolo departe, acolo în fund, nu vedeți cum se încheagă din umbrele nopții un corp omenesc? O închipuire de corp omenesc?... Iată, iată! Haina albastră punctată de stele de aur îi tremură în bătaia vîntului și cu părul său blond mătură pulberea de diamante din colțurile cerului ... Îl văd, frați buni, îl văd! Este el, este cel așteptat, este cel dorit, este îngerul păcii.** (În fund se schițează imaginea îngerului păcii. Înconjurat de imagini de fecioare, plutește la orizont.) **El vine, el, să vestească lumii marea biruință, biruința pe care am căutat-o în tratatele groase de filosofie, pe care am urmărit-o în luptele nesfîrșite ce au spintecat Europa, pe care am pregătit-o în rețete savante în Pont și în alte părți.** (Ton de adorație): **Lăsați inima mea să se umple de măreția lui, lăsați ochiul meu să se umple de strălucirea lui ... Să ne plecăm genunchii!** (Toți se pregătesc să îngenunche, în timp ce îngerul păcii se apropie, înconjurat de fecioare. La dreapta, pe neașteptate, zbiară foarte distinct măgarul.)

TOȚI (se ridică înspăimîntați): **Ați auzit? Ați auzit?**

MAÎTRE JACQUES: **Ați auzit? ah, ați auzit? Fouché, ai auzit?**

HANS: **Da, Majestate!**

MAÎTRE JACQUES: **A fost? Spune, a fost?**

HANS: **A fost, Majestate. Urechea mea este ascuțită și se pricepe la măgari. Sigur, a fost!**

MAÎTRE JACQUES: **A fost! Ah, grozăvie! Și tocmai acum, cînd pacea își întinde brațele către noi! Tocmai acum.** (Aleargă disperat pe punte; toți aleargă în urma lui.) **Căutați măgarul! Căutați-l!Trebuie găsit și pedepsit... Unde este? Unde?** (Se apropie de balustradă și se uită atent în apă) **L-am văzut! Acolo este; acolo, jos! După mine toți!** (Sare în apă; Ion și Lambros sar după el. Avram se prinde cu mîinile de balustradă, se uită în apă,

apoi în urmă și schițează o retragere către fotolii. Hans îl întîmpină, îl aduce la balustradă și-l ajută să sară în apă. Scena rămîne o clipă goală. Din fund se apropie, și devin tot mai precise, figura îngerului păcii și ale fecioarelor însoțitoare. Se aude apoi semnalul de alarmă; marinarii străbat în grabă puntea la dreapta și la stînga. Strigăte): **Bărcile de salvare! Bărcile de salvare!** (Pe scenă, venind din dreapta, Fred, cu chipiul pe ceafă și cu mîinile în buzunar: din stînga, grăbit, Căpitanul.)

Scena IX

CĂPITANUL, FRED

CĂPITANUL: **Ce-au făcut, Fred? Au sărit toți? Toți?**

FRED: **Toți, domnule căpitan! Au plecat echipele de salvare, dar nu cred să mai scape vreunul cu viață.**

CĂPITANUL: **Dar ce i-a apucat? Ce furie i-a apucat?**

FRED: **Dracul știe? Eu atîta am văzut, cum au sărit în apă și s-au pus să meargă la fund... Repede, repede...** (Admirativ): **Oameni cu greutate... regi ... Și-apoi, nici unul nu știa să înoate.**

CĂPITANUL (furios): **Bine nătărăule, i-ai văzut! Și spui asta cu atîta liniște! De ce n-ai dat alarma numaidecît dacă i-ai văzut sărind în apă?**

FRED (netulburat): **Eu, de văzut, i-am văzut; cum să nu-i văd, că doar eram alături. Alarma însă n-am dat-o din două motive.**

CĂPITANUL: **Ce motive?**

FRED: **Pro primo, nu eram singur.**

CĂPITANUL: **Cum nu erai singur? Cu cine erai?**

FRED: **Cu măgarul, cu Birky. Știți, plimbarea lui de dimineață ... Și-mi era teamă să nu se sperie bietul măgar. Tocmai se apucase să zbiere. Dumneavoastră știți cum zbiară el de bucurie, cînd ajunge pe punte. Cînd a zbierat Birky, ci toți au făcut tumba.** (Face gestul răsturnării peste bord.)

CĂPITANUL: **Va să zică, măgarul este primul motiv ... Și care este al doilea?**

FRED: **Al doilea motiv este că eu n-am fost niciodată rege și nici n-am avut raporturi cu regii, așa că nu cunosc deprinderile lor. Mi-am zis că așa trebuie să fie de bon-ton pentru ei, să facă baie la ora cinci dimineața.**

CĂPITANUL: **Afurisită încurcătură!**

FRED: **Afurisită, este drept.** (Mică pauză; apoi calm, și căutînd să calmeze): **Dar nu vă frămîntați atita, domnule căpitan, că găsesc eu soluția. Eu sînt omul soluțiilor, știți dumneavoastră.**

CĂPITANUL **Ce soluție se mai poate afla aici?**

FRED (iluminat): **Ca și găsită, domnule căpitan.** (Cu un aer de misterioasă confidență): **Dacă majestățile lor sînt pescuite și aduse pe bord atunci le trec din formularul « Ființele vii» în formularul « Mărfuri». Mai greu este dacă nu vor fi găsite, pentru că formularele mele n-au prevăzut și această posibilitate ... Dar nu trebuie să disperăm ... Mai ales, nu trebuie să disperăm. Găsesc eu soluția. Dumneavoastră știți că eu sînt omul soluțiilor.** (Căpitanul iese la stînga, dînd din cap.)

Scena X

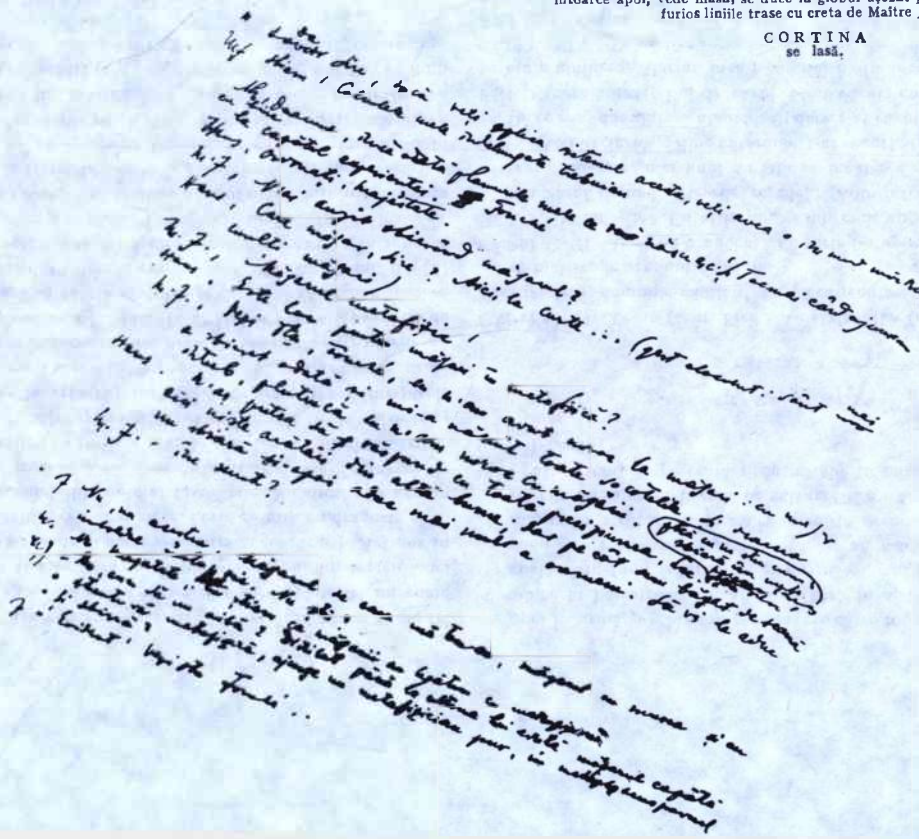
FRED

FRED: **Mă duc să caut soluția.** (Se duce la ușa din dreapta. Cercetîndu-l cu degetul și cu ton de ușoară dojană) **Birky, tată, tu mi-ai stricat formularele!** (Iese la stînga)

Scena XI

(Birky intră din dreapta și ocupă cu măreție scena. Salută publicul, dînd din cap; apoi străbate puntea în sus și în jos. În tot acest timp, imaginile îngerilor se apropie tot mai mult de scenă. Birky se oprește la mijloc, pe planul din fund, cu ochii țintiți la imaginile de pe orizont și zbiară o dată. Imaginile încep să se retragă treptat, pînă dispar cu desăvîrșire. Birky se întoarce apoi, vede masa, se duce la globul așezat pe ea și începe să lingă furios liniile trase cu creta de Maître Jacques.)

CORTINA
se lasă.

DACICA 2050

B. P. HASDEU

Însemnări pentru o istorie a dacilor

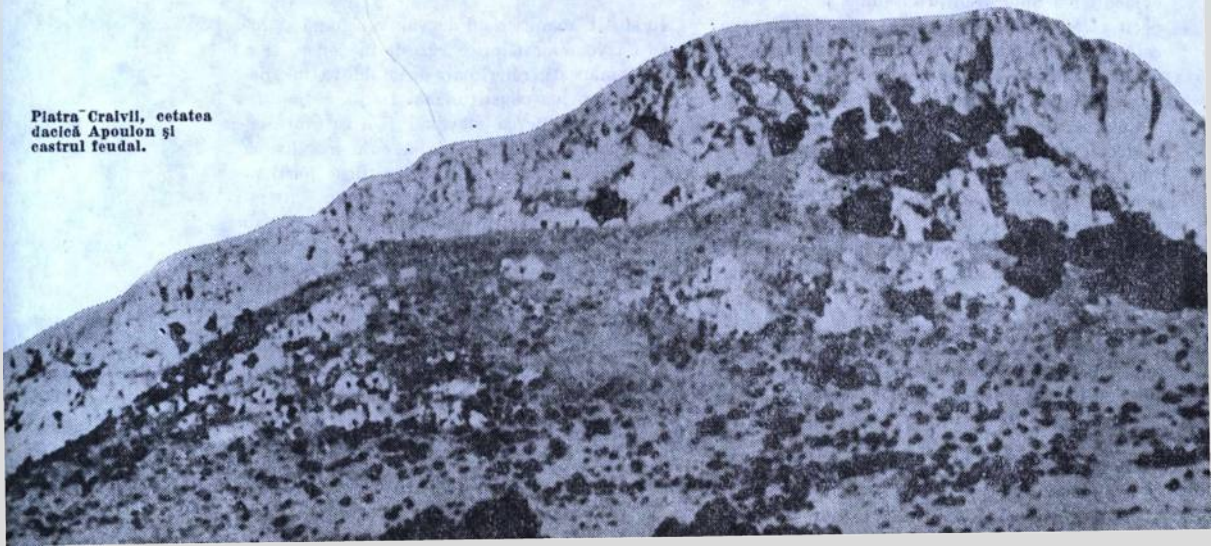
LIPSITĂ, ÎN GENERE, DE TEXTE INEDITE revelatorii pentru perioada de maturitate a lui B. P. Hasdeu, arhiva de manuscrise și documente a scriitorului de la Biblioteca Academiei și de la Direcția generală a Arhivelor Statului e deosebit de generoasă în privința conturării celei dintîi perioade din formația viitorului savant.

Noi pagini literare și documente vin să lumineze nașterea acelui miracol pe care l-a reprezentat în cultura română activitatea științifică și literară a lui B. P. Hasdeu.

Din impresionantul lot de însemnări, bruioane, extrase și comentarii pe marginea diverselor volume citite, încă inedite, ne oprim pentru moment la un text cu caracter istoric, redactat în limba rusă, ce i-a ineresat mai puțin pe cercetătorii anteriori ai operei savantului. Este vorba de manuscrisul intitulat *Notă despre orașele antice dacice*, păstrat la Biblioteca Academiei, Arhiva B. P. Hasdeu, mapa V, mss. 27.

Evident, textul nu ne atrage atît prin opiniile conținute — desigur îndrăznețe pentru epoca respectivă, dar devenite astăzi locuri comune în cercetările istorice (în special cele despre localizarea podului de piatră al lui Traian, construit de Apolodor) — opinii ce alcătuiesc oarecum substanța materialului și partea lui mai îngrijit elaborată. Ne trezește interesul, în schimb, prin cîteva elemente în măsură să releve, mai pronunțat decît articolele și studiile cunoscute, sau să accentueze alături de ele unele constante ale creației și personalității autorului.

Astfel, manuscrisul în discuție aduce încă o mărturie — dintre cele mai prețioase — despre interesul cu totul deosebit manifestat de scriitor

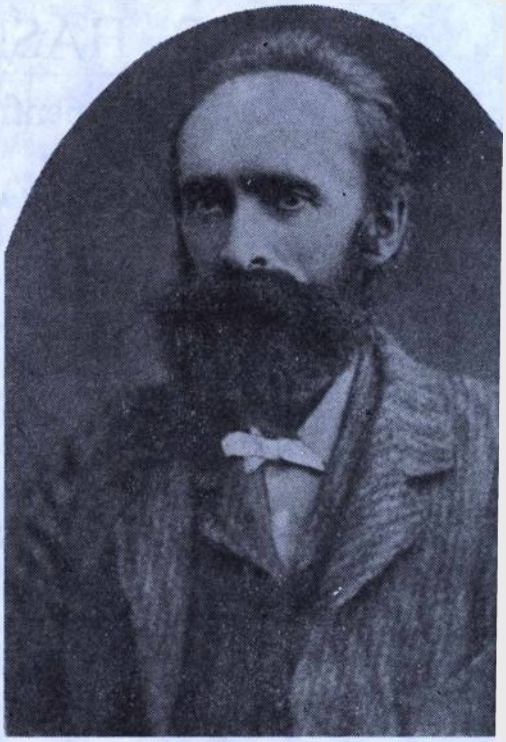
Piatra Craivii, cetatea dacică Apoulon și castrul feudal.

în tinereţea sa faţă de istoria şi mitologia dacilor, confirmînd totodată marea lui familiaritate cu epocile cele mai vechi din istoria poporului român. Se pare că în această privinţă, tatăl său, istoricul patriot Alexandru Hasdeu — care elogia în versuri vitejia dacă sau evoca credinţele strămoşeşti despre Zamolxe sălăşluind în peştera de pe Ceahlău (vezi poemele: *Muntele Reghia şi Ceahlăul*) — a avut un rol hotărîtor. Însuflîndu-i pasiunea faţă de istoria dacilor (a se vedea notaţiile din voluminosul caiet cu extrase *Ad res dacoromanas*), întrevedem astăzi că el l-a sprijinit efectiv şi în aprofundarea vastului material documentar referitor la protoistoria românilor, după cum i-a întreţinut viu, pînă aproape de moarte, interesul faţă de folclor, trimiţîndu-i texte populare sau informaţii despre diverse credinţe şi obiceiuri. Pe unele dintre ele savantul le va utiliza, făcînd referinţă directă la relatările tatălui său.

Graţie textului reprodus în paginile ce urmează, ni se conturează, de asemenea, mai clară înrîurirea exercitată de poetul Constantin T. Stamati asupra tînărului Hasdeu, înrîurire relevată de noi în articolele *Investigaţii asupra mitologiei dacilor* (I—II), din „*Manuscriptum*“ (nr. 4, /1977 şi nr. 2 / 1978).

După cum se ştie, Cavalerul Stamati a publicat în *Memoriile Societăţii de istorie şi antichităţi din Odesa* (vol. VIII, 1848) unele cercetări despre cetăţile vechi dacice. Or, din manuscrisul lui Hasdeu: *Notă despre oraşele antice dacice,* rezultă că aceste cercetări i-au servit, indiscutabil, ca model tînărului savant. Într-un anume sens, s-ar putea vorbi chiar de o replică a lui B. P. Hasdeu la articolul lui C. Stamati, prin evidenţierea unor tradiţii citadine şi mai vechi decît cele relevate de cavaler, în cazul cîtorva cetăţi. Nădăjduim că cercetările viitoare vor confirma această influenţă a lui C. Stamati asupra formaţiei filologului şi istoricului Hasdeu.

Ca şi restul articolelor şi studiilor de mitologie, filologie sau istorie elaborate în limba rusă în jurul vîrstei de 15 ani, textul în discuţie denotă o anume nefinalizare formală, vădită în alternarea pasajelor bine cizelate, profund argumentate, cu notaţia fugară, cu aspect incidental de nume de persoane, localităţi, date istorice sau chiar idei — ceea ce relevă că toate aceste scrieri de început constituie simple exerciţii de uz personal şi nu materiale destinate publicării, că ele reprezintă de fapt bruioane în vederea unor articole şi studii viitoare şi nu lucrări ncheiate.

În sfîrşit, manuscrisul dezvăluie o bună stăpînire a izvoarelor istorice ruseşti în genere şi a celor româneşti, referitoare la Moldova în special, notă ce va constitui mai tîrziu — amplificată de cunoaşterea slavonei şi a tuturor limbilor descendente din ea (după cum mărturisea cîndva savantul) — una din trăsăturile particularizante ale contribuţiei sale ştiinţifice într-un climat profund înrîurit de formaţia franceză sau germanică a autorilor.

Sînt doar cîteva dintre reflecţiile cu caracter mai general pe care ni le sugerează lectura manuscrisului *Notă despre oraşele antice dacice,* interesant, desigur, într-o retrospectivă istorică şi pentru alte motive, asupra cărora nu e cazul să mai stăruim.

I. OPRIŞAN

NOTĂ DESPRE ORAȘELE ANTICE DACICE

Despre podul lui Traian

Vreme îndelungată n-au existat nedumeriri asupra locului unde se afla măreţul pod construit de Traian pe Dunăre. Toţi, începînd cu scriitorii de pe tabelul lui Pevtinger, pînă la autorii din secolul al XVI-lea, precum şi Churtson conform cu *[indescifrabil]* stabilesc acest loc la o distanţă oarecare de Orşova, spre răsărit, în împrejurimile unde se văd două localităţi, care stau una în faţa celeilalte pe malurile opuse ale Dunării: Severin şi Fetislan, nu departe de Cerneţ. În secolul al XVII-lea, unii dintre scriitori, care au găsit ruinele unui alt pod, în apropierea oraşului Celei, şi resturile unui drum militar care ajungea pînă la respectivul pod, au început să se îndoiască: oare n-ar fi mai veridic, în opoziţie cu cele stabilite anterior, să fixăm locul renumitului pod al lui Traian lîngă gura rîului Olt? Această părere a găsit mulţi adepţi, chiar printre persoanele cunoscute prin pregătirea lor ştiinţifică şi mai ales pe Schwarz, care a comentat şi a editat *Panegiricul* lui Plinius şi pe Sultzer, cunoscut prin descrierea sa a Daciei Transalpine.

Împrejurările războiului dacic impun necesitatea mai multor locuri de trecere a fluviului, la o distanţă nu prea mare unul de altul şi aceasta deoarece detaşamentele de oşti, deşi aveau sarcina să acţioneze în diferite direcţii, trebuiau să pornească simultan, fără să rămînă în urmă unele faţă de altele, astfel ca să li se ofere posibilitatea comunicării şi ajutorării reciproce rapide în caz de nevoie. De aceea clarvăzătorul Traian a construit pe Dunăre cîteva poduri. Cele mai cunoscute sînt trei: întîiul pe lîngă Ad pontes, al doilea pe lîngă Tatiatis, al treilea — cel de piatră. Printre aceste poduri se află şi cel de la Olt, dacă acesta n-a fost o creaţie ulterioară, ceea ce este posibil, însă acesta trebuie deosebit de marele pod de piatră, numit în mod special « al lui Traian », iar existenţa lui lîngă Severin e dovedită de ruinele picioarelor lui de lîngă Severin, care sprijină bolţile podurilor, ale întăriturilor de pe ambele maluri ale Dunării şi de mărturia comună a scriitorilor antici.

Fără să mai menţionez pe Zamoski [1] şi pe geografii sec. XVI, care fixează cu toţii podul lui Traian lîngă Cerneţ şi menţionează despre ruinele acestuia, trebuie să spun că Constantin Bogdanorodnii [2], scriitorul împăratului din secolul X, nu se îndoia deloc în legătură cu acest fapt, întrucît el stabileşte în mod precis că sînt trei zile de drum între podul lui Traian şi Belgrad. Acestă distanţă corespunde cu ruinele descoperite la Severin şi nu este exactă dacă stabilim locul podului lîngă rîul Olt. Procopius, istoricul sec. VI, vorbind despre construcţiile lui Justinian pe malurile Dunării, adesea confundînd multe obiecte sau luîndu-l pe unul drept altul, a făcut o greşeală destul de grosolană, stabilind locul celui de al treilea pod de piatră al lui Traian acolo unde se afla primul pod. Tabelul lui Pevtinger descoperă această greşală, stabilind 21 mile romane între Taliat şi Eget, locurile cele mai apropiate de cel de al doilea şi cel de al treilea pod şi podurile construite pe Dunăre, indicînd poziţia podului. Călătorul Antonicev [3] este de acord cu distanţa dintre Taliat şi Eget.

---

[1] Lipseşte, întrucît manuscrisul e deteriorat.
[2] *De administratio imperii*: P. II. cap. 40.
[3] Edit. Wesseling, p. 218.

Despre podul lui Constantin

Nu ne putem îndoi în legătură cu construirea podului pe Dunăre de către Constantin (în anul 328), după cum o confirmă scriitorii și medaliile [4]. Goții, nefiind mulțumiți cu Dacia, smulsă de la romani, năvăleau adeseori în Moesia. Construind podul, Constantin a trecut fluviul și i-a înfrînt [5]. Acest pod este socotit de către unii ca fiind al lui Traian din următoarele considerente: 1) pe ambele maluri ale Dunării, aproape de localitatea Celei (Silei sau Jelei), nu departe de gurile Oltului, se văd, ca și în împrejurimile Severinului, ruinele unor cetăți, iar în albia rîului, cînd apa scade, se observă picioarele podului care constituie o mărturie că în acest loc a existat un pod; 2) în toată lungimea Valachiei, de la nord spre sud, în lungul Oltului, se află urmele valurilor romane; 3) în acest loc, unde lățimea Dunării este cea mai mare, era la înălțimea măreției romane să se construiască un pod atît de slăvit de Casius (II). Dar podul lui Traian era de piatră, iar acesta a fost de lemn [6].

Este sigur că podul a fost construit de Constantin, deoarece în aceste locuri au trăit goții [7], împotriva cărora el a luptat.

Încă ceva despre podul lui Traian

Banatul aparținea romanilor. Drumul spre Transilvania era deschis. Dar Traian a vrut să-l prindă pe Decebal, înconjurîndu-l din toate părțile. Pentru aceasta [a trimis] o parte din armată în Banat. Pentru el și-a ales înaintarea din Valachia, construind, în prealabil, podul. Baronul Engelhardt a găsit ruinele podului pe ambele maluri (§ 35 Wiener Klafter, sau § 20 Parikesta Tiazav).

D'Alville (*Mémoire de l'Acad[émie] des Belles — Lettres*, T. XXVIII, p. 439) dorind să cadă de acord cu veridicitatea celor menționate de către Cassius, presupune că trebuie să nu considere *pedes*, ci *palmo*.

Marcinus (T. II, p. 26, 20) găsește lățimea Dunării de 440 tuazi Parikesnisi (?). El nu găsește nimic deosebit. În coloana nr. 260 se întîlnește suprafața podului de lemn.

Podul lui Traian este vestit și datorită monezilor și mai bine datorită medaliilor care poartă inscripțiile: Danuvius; și Pons Traianis Danuvius (vezi Mezzerbarba, pag. 133; Tristan I, p. 395).

Podul a fost construit de către Apolodor, care a scris o lucrare despre acesta. Procop, *De Aedif[iciis]*, IV, 6.

Despre primul pod

Procopius situează podul de piatră al lui Traian aproape de Grădiștea pe Dunăre, adică el confundă pe acesta cu cel de lemn, construit de Traian în primul război (IV, 6, *De Aedif[iciis]*. În realitate el denumește *Pontes* cetatea construită la capătul podului; și tabelele lui Pevtinger menționează de asemenea această localitate, care a primit denumirea de la [așezarea] în a cărei apărare ea a fost construită. El presupune că acest pod de piatră se află în apropierea lui *Viminatum* și *Turris Federata*, iar primul pod de lemn a fost în realitate în acele locuri.

Se știe din Dion, că Adrian a distrus podul.

---

[4] Aur. Victor Epitom., Cap. 47, Marcile, T. II, tabl. 17, Banduri Emp. D'Or. T.I. pag. 109.
[5] Entrop., X. 4, Glatius ad ann. 332.
[6] Maroite, Danube, T. II, p. 38.
[7] Procop., IV, 7, *De Aldik*.

Despre împărțirea Daciei

De obicei se afirmă că Dacia a fost împărțită în trei părți și acest lucru poate fi admis în baza inscripției [publicate de] Sêivert [?], care a fost găsită în albia rîului Maros (vezi pag. 54): P.R.P. III Daciarum. — Vezi Hohenhansen, *Alterth. Dac.*, pag. 58, care se referă la inscripția: PRAETORS. PEREGRINO. TRIUM. DACIARUM. TRIUMVIRO.

Dar cum se numeau aceste părți? Ripensis, Mediterranea, Transalpina! Despre prima menționează Vopiscus V. Aurel. cap. 3. Wesseling, p. 565.

Despre colonizare. Entrop. VIII, 5: «Traian după ce a cucerit Dacia a strămutat acolo o mulțime de oameni din diferite părți ale statului său, ei prelucrau pămînturile sau se stabileau în orașe».

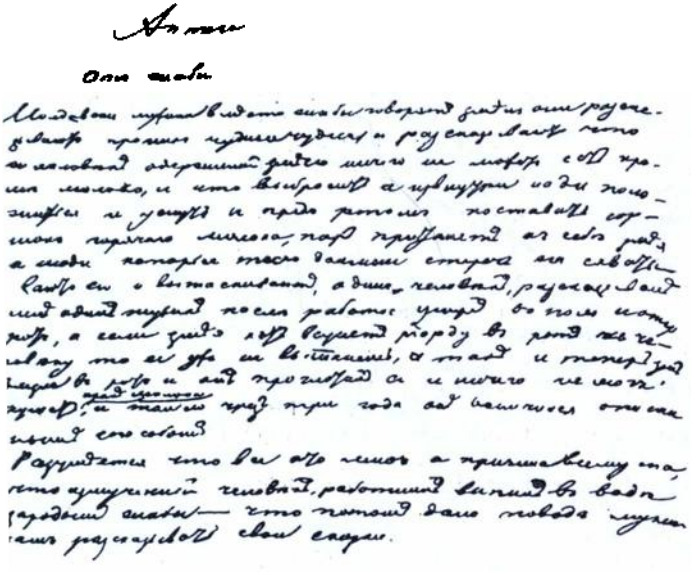
Dintre localitățile înființate de Traian sunt cunoscute: Zernensis, Sarmizegethusa, Napocensis și Apulensis. — Digestorum de Censius. L.I. §§ 8 și 9: «În Dacia colonia Zerna, întemeiată de Traian, se conduce după dreptul italic. De asemenea și Sarmizegethusa, tot astfel și coloniile Napocensis și Apulensis și cetatea Patavigsa, transformată de către Sever în colonie».

I. *Despre Tiras*, oraș fenician, pe Nistru, vezi Plin. Lib. VI, Am. Marcel. XXII, 2.

II. *Despre Tomi*, circulă legenda că argonauții, pe drumul de întoarcere, pe lîngă Dunăre, călătoreau în lungul malurilor ei:

«Impera desertum fugiens Medea Parentem
Dicitur his vemos applicuimque vados».

OVIDIU, *TRIST.*, III, 9.

Se presupune că acest oraș a fost acolo unde acum este *Durustor*. Meyer, la pag. 6, arată că acest nume provine de la cuvîntul slav *Doma*. Insula Teodoris, care se află la gura Dunării, la strîmtoarea [brațul] Sulina, al cărei mal drept intră în mare cu un promontoriu ridicat, de pe care se poate vedea aproape întreaga mare, se pare că este tocmai locul unde se afla acest oraș antic. Despre acest promontoriu menționează Vetruvius în cartea IV, precum și Solim. Acest lucru este confirmat de următoarele versuri ale lui Ovidiu:

1. Solus ad egressus missus
Septempriosis Istri.
2. Lucius Procul ut vidit
tumulo speculator ab alto.

Hospes, ait, nosco Colohide vela dari (III, 9). Afară de aceasta, mulți admit ca loc de exil al lui Ovidiu, orașul Akerman. Printre aceștia [se numără] Karra, în baza faptului că 1) așa crede Cantemir 1,3; 2) Sarnițki, cartea II, cap. 4, scrie că lacul lui Ovidiu se află între Ippaca (la alții Asion) și Nistru, fiind cu mult mai apropiat de gurile

acestuia; 3) există inscripția, menționată de Sarnițki, făcută la deces de vreun locuitor din satul Isaka; 4) Că pe lîngă Akerman există un loc denumit « al lui Ovidiu ». Unii consideră că locul mormîntului lui se află în pădurile Brăilei, însă această părere este complet infirmată de către Sultzer.

III. *Ahillea* se afla unde e acum Chilia, deoarece 1) Ptolemeu în cartea VI [menționează] că mai sus de aceasta se afla capul Ptereu; 2) [aici] se află ruinele cetății Dafnis, construită pe locul unde este astăzi Chilia pe lîngă care — după spusele lui Am. Marcelinus, — Vasilis a trecut Dunărea în Basarabia, și care [cetate] a fost întemeiată de către Constantin, cu ocazia luptelor cu goții (despre aceasta vezi: Proc., *De Aedif[iciis]* IV, 7; 3) [la fel cu] cetatea Tramacaris, de pe insula din fața Chiliei, construită de Constantin cel Mare, de la care se văd și astăzi ruinele cetății care era formată dintr-un castel și trei turnuri, ale cărei două părți dădeau spre Dunăre.

Tiras a fost transformat apoi în localitatea Milisi care se află sub aceeași localitate (Plin., IV, 12).

IV. *Dionisiopol* se afla unde este acum Palanca (Ovidiu, *Trist.*, I, 1). În 1789 a fost găsită în apropierea localității Palanca, într-o movilă, o monedă antică de aramă cu inscripția *Dionisiopol* care confirmă afirmația lui Ovidiu, a lui Pater Carol (Pat. Carol și St. Paolo, pag. 203) că Dionisiopol se afla în Basarabia. Această monedă se afla în anul 1794 încă la colonelul adj. de Talvillion. (Meyer, pag. 20, abs.)

V. *Niconia* este pe Prut, în fața localității Fălciu de astăzi (Strab., VII, p. 306).

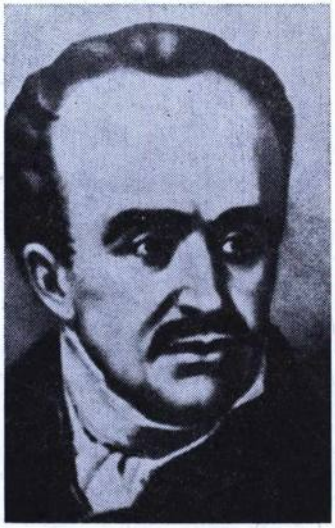
VI. *Ofiusa* se afla în locul orașului Bender de astăzi. Toate aceste locuri au fost localități antice grecești din Ataria Mică, cum se numea în timpul domniei lui Filip Imperiul Atdilor.

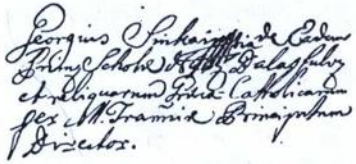
VII. Justin în povestirea despre Kieres menționează localitatea frigilor *Fami*, unde este astăzi Varna.

(Versiunea românească: *Natalia PROTOPOPESCU*)

Gheorghe ŞINCAI

Dosarul unei înscenări judiciare

LA ARHIVELE STATULUI DIN BUDAPESTA am descoperit recent corespondenţa oficială generată de reclamaţia făcută, în vara anului 1794, de episcopul român Ioan Bob împotriva lui Gheorghe Şincai, directorul şcolilor româneşti din Transilvania. Reclamaţie, după cum se ştie, soldată cu arestarea[1] demiterea[2] şi trimiterea în judecată[3] a istoricului român.

Dosarul e alcătuit din 7 documente în limba latină şi 5 în limba maghiară, după cum urmează: 2 scrisori aparţin lui Ioan Bob, una lui Ştefan Pop, ruda episcopului, cîte una baronului Kemény Simon şi, respectiv, lui Anton Vaina, iar 6 sînt emise de cancelaria guvernatorului G. Bánffy.

Animozităţile dintre Ioan Bob, fostul socotitor de cai la « curtea vlădicească» din Blaj, ajuns episcop, şi Gh. Şincai, directorul şcolilor româneşti din Transilvania, nu datează din 1794. Ele sînt cu mult mai vechi. Dovadă stau dealtfel şi numeroasele reclamaţii adresate forurilor superioare ale Transilvaniei şi chiar celor imperiale împotriva istoricului român. Totodată, diferendele dintre ei, care au atins punctul culminant în toamna acelui an, n-au fost determinate numai de nemulţumirile reciproce, provocate de modul cum înţelegea fiecare în parte să se comporte, atît în viaţa particulară cît şi ca persoană oficială. Episcopul, un avar notoriu, un susţinător al politicii de clan în promovarea cadrelor, celălalt un om cu « gură mare» şi cu idei noi pentru dreptatea şi cauza

---

[1] Arestarea « la semnul şi cu aprobarea verbală a episcopului » (vezi Memoriul lui Gh. Şincai din 30 aprilie 1795) a durat de la « Tîrgul Teiuşului » (25 august) pînă la « Tîrgul Sibiului » (11 septembrie) 1794.

[2] A fost comunicată la 13 septembrie, dar numirea unui director interimar nu s-a făcut decît la 18 octombrie 1794. Deşi preşedintele consistoriului episcopal şi prefectul şcolilor, Ştefan Pop, sugera guvernatorului desemnarea unuia din « sînul » mînăstirii blăjene, noul director va fi Gh. Tatu, protopopul de Băinţa.

[3] Procesul va începe de abia în 3 decembrie 1794. Tergiversarea are o explicaţie. Cercetările întreprinse şi depoziţiile martorilor nu erau edificatoare asupra gravităţii faptelor săvîrşite de Gh. Şincai,

neamului său. Motivele sînt mult mai adînci şi mai depărtate de raporturile stricte dintre doi oameni. Ele ţin de victoria din 1782 a teologilor asupra călugărilor blăjeni, superiori prin pregătire şi prestigiu celor dintîi, cînd Ioan Bob cu numai 37 de voturi a fost preferat lui Ignatie Darabant[4], cîştigătorul alegerilor cu 63 de voturi sau a lui Iacob Aaron, clasat al doilea cu 57 de voturi. Această situaţie s-ar putea explica şi prin faptul că episcopul n-a vrut să sprijine Supplex libellus valachorum şi să se solidarizeze cu acţiunile lui I. Parachiril Ţopa, Ignatie Darabant ş.a. De asemenea, prin nemulţumirile clerului român — materializate într-un memoriu adresat guvernului — iritat de «politica» rigidă, îngustă şi nu prea românească promovată de episcop; poate şi datorită faptului că Gh. Şincai a părăsit cinul călugăresc tocmai atunci cînd toţi se aşteptau să fie hirotonisit ca preot etc, etc.

La baza acelor «felurite chipuri de excese şi de încălcări», a atitudinii de «obrăznicie şi ocară» (vezi scrisorile satirice «pasquillus») de care este acuzat Gh. Şincai, într-un cuvînt a acelor «rele» care l-au dus la «disperare» pe episcop, se aflau toate cele menţionate mai sus. Episcopul nu le putea invoca din motive lesne de înţeles, cum dealtfel nu era dispus să recunoască nici acţiunile de promovare a rudelor sale în toate posturile importante[5]. Atunci nu-i rămînea în vederea îndepărtării lui Gh. Şincai decît să exagereze unele aşa zise defecte, sau chiar să le invente, fără să poată trece sub tăcere «talentul îmbelşugat», «pasiunea» pentru studiu care-l determină pe Gh. Şincai «mereu să zăbovească acasă» ca şi «talentul» lui de a «îndruma tineretul». Toate acestea, la care se adaugă «firea cea necoaptă» şi «nesuferită» — spunea lucrurilor pe nume oricînd şi oriunde — îl fac incompatibil, după opinia episcopului, cu funcţia de director al şcolilor româneşti. «Năvala pasiunilor sale», susţine Ioan Bob în scrisoarea adresată guvernatorului l-ar împiedica să se achite de obligaţia de a «se duce la şcoli» în vederea îndrumării şi organizării lor. Temperamentul lui ardent l-ar fi făcut eroul unor «bătăi, certuri şi înfruntări» cu tîrgoveţii, iar aşa zisa slăbiciune a lui pentru băutură l-ar fi pus în situaţia degradantă de a fi ajuns un «măscărici» încît «şi copiii de şcoală îşi rîd de el».

Perfida ofensivă, declanşată într-un moment social-politic care reclama din partea oficialităţilor linişte, dar şi reacţii energice la orice act cu caracter revoluţionar, era condusă cu dibăcie de episcop fiindcă acţiunea căpăta amploare într-o direcţie pe care guvernul n-o dorea. După scrisoarea acuzatoare a prepozitului mînăstirii blăjene Ştefan Pop, urmase la două zile denunţul lui Ioan Bob. La aproape o lună soseşte o altă plîngere în care episcopul susţinea că a fost ameninţat de Gh. Şincai cu moartea. Din relatarea lui Anton Vaina, judecător principal al comitatului Alba de Jos, ce fusese desemnat de G. Bánffy şi cerut de episcop pentru efectuarea cercetărilor, aflăm că Ioan Bob a precipitat în mod abuziv desfăşurarea anchetei, iar prin oamenii lui — martori[6] şi anchetator[7] a dat acuzaţiilor o coloratură profund politică. Astfel, cu o zi înainte de sosirea la Blaj a lui Anton Vaina, Gh. Şincai se afla sub stare de arest, iar anchetarea istoricului — prin Alex. Gyujto, vicecomite şi om al episcopului — începuse cu mult înainte de desemnarea de către guvernator-anchetator a judecătorului principal al Albei de Jos. Mai mult: martorii, prin depoziţiile lor, au adus două elemente noi cu rezonanţe politice[8]. Una ar fi mărturisirea lui Gh. Şincai: «chiar eu eram conducătorul şi autorul rebeliunii şi al conjuraţilor», care în contextul momentului istoric şi politic (ecoul mişcării lui Horia nu se stinsese încă, iar spiritele revoluţionare din imperiu se aprinseseră din nou după revoluţia franceză)[9] stîrnea oficialităţii justificate temeri. A doua ar fi acţiunea iniţiată şi condusă de Gh. Şincai împreună cu învăţătorii sosiţi la Blaj de a «învăţa metoda normală» pe reprezentanţii forţei publice cu «pari şi alte unelte», pentru că aceştia au îndrăznit să vină pentru arestarea unui dezertor din satul Veze, care găsise adăpost în casa istoricului român. În această situaţie lui Anton Vaina nu i-a rămas în vederea apărării prestigiului şi autorităţii episcopului decît

---

[4] S. Micu lupta la Viena ca Ioan Bob să nu fie ales. Gh. Şincai se opunea şi el semnalînd calităţile lui Ignatie Darabant, într-o scrisoare adresată nunţiului papal de la Viena.

[5] Ştefan Pop, prepozitul, care cu două zile înaintea scrisorii lui Ioan Bob adresase şi el una avînd în centru aceeaşi «victimă» (Gh. Şincai) şi vizînd aceeaşi finalitate (îndepărtarea acestuia); Iosif Pop, administratorul moşiilor episcopiei, D-tru Caian, notarul clerului şi parohul Blajului, M. Timariu, vicarul Haţegului ş.a., toţi rude ale «Bobuţului» (I. Bob).

[6] Am cita aici pe Spiridon Fogoraşi, St. Vlad, V. Filipan ş.a.

[7] E vorba de vicecomitele Alex. Gyujto.

[8] Vezi depoziţiile martorilor din dosarul anchetă. Afirmaţia pe care Gh. Şincai o explică clar: «N-am grăit nimic contra ţării, nici contra împăratului, n-am vorbit contra episcopului!»

[9] În această perioadă la Viena şi Budapesta începuse arestarea persoanelor ce simpatizau cu revoluţionarii francezi.

să accepte situația și să lase în continuare lui Alex. Gyujto sarcina încheierii anchetei. Prin aceasta judecătorul principal al Albei de Jos dădea mînă liberă episcopului de-a aranja lucrurile cum dorea și, totodată, se supunea poruncii guvernatorului G. Bánffy ca ancheta să fie făcută sub îndrumarea lui Ioan Bob.

Cu toate că, în scrisoarea adresată guvernatorului, episcopul lăsa să se înțeleagă că nu dorește să-l facă «de rușine în public», anchetarea directorului școlilor românești devine de notorietate publică. Cumnatul episcopului îl pălmuiește în casa lui, opt «măciucari» stau de pază în jurul locuinței lui Iosif Pop, prepozitul; sînt audiați numeroși martori, femeia care-l îngrijea este întemnițată la Aiud și, pe deasupra, însuși episcopul îl excomunică public «după modalitatea obișnuită și prescrisă în canoane» și apoi îl alungă din Blaj.

Înclinăm să credem totuși că intențiile și acțiunile lui Ioan Bob nu s-ar fi finalizat pe deplin și cu consecințe atît de dureroase pentru istoricul român, în alte condiții social politice. Ne bazăm pe convingerea guvernatorului G. Bánffy, exprimată în scrisoarea adresată baronului Kémeny Simon și anume că «vocea este mai mare decît fapta» și că tot ce i se impută lui Gh. Șincai ține de domeniul relațiilor «private» și nu constituie un «delict public». Ceea ce trebuie luat în considerație este momentul în care se desfășoară cercetarea cazului Șincai și anume: mișcările românilor nemulțumiți că sînt împiedicați de a se înrola voluntar în armată[10], ce stîrneau oarecari temeri[11], la care contribuiseră și «vorbele instigatoare» ale directorului școlilor românești. A urmat, după cum se știe, demiterea din funcție și judecarea acestuia. Așadar, procesul lui Gh. Șincai a avut în subsidiar implicații naționale mult mai profunde, decît ar putea să apară la prima vedere.

Constantin CIUCHINDEL

---

[10] Românii aflaseră de emiterea decretului nr. 5927 din 4 septembrie 1794, care le dădea și lor dreptul de a se înrola voluntar în armată.

[11] Din scrisoarea baronului Kemény Simon, comitele suprem al Albei de Jos, aflăm că țăranii români speră prin aceasta să dobîndească «posesiunile pe care trăiesc». Temerile erau însă accentuate de faptul că «Comitatul nobil își aducea aminte că trecuta zarvă a lui Horea s-a întemeiat pe speranțe asemănătoare ale țărănimii».

I

1 326 (1)794

Preaexcelente și Preailustre Domnule Comite

Guvernator Regal

Domnule Domn Protector mie Preabinevoitor, Preabun!

În urma cercetării începute în 15 curent, după Porunca binevoitoare a Excelenței Voastre, prin mijlocirea Domnilor Anton Vaina și Ștefan Miksa, asupra lui Gheorghe Șincai, Directorul Școlii Normale de aici, pe cît ne este permis să întrezărim, sacra intențiune a Excelenței Voastre ținteşte într-acolo, ca să binevoiască a ne elibera pe noi, școlile și locul acesta de acest om, care nu posedă niciuna din însușirile cerute pentru directorat; în numele acestei întregi Mînăstiri Chezaro-Crăiești continui să implor cu cea mai mare supunere din partea Bunăvoinței ereditare a Excelenței Voastre; în urma socotinței binevoitoare și părintești, că acesta a încasat cea mai mare parte a salariului său anual de 200 de florini Regali din veniturile ce privesc în mod direct această Mînăstire și că el continuă să-l încaseze — sume asupra restituirii cărora aveam deja în gînd să apelăm cu rugăminte — și dat fiind că înseși Școlile Normale se află și sînt ținute în această Mînăstire, să binevoiască să-i substituie și să dispună a i se substitui acestuia nu un altul, ci un bărbat primit călugăr, din sînul acestei Mînăstiri, potrivit pentru a purta atare directorat, care să fie propus binevoi-

toarei hotărîri şi înfăţişări de către Capitlul Mînăstiresc, atunci cînd va socoti Excelenţa Voastră cu cale să binevoiască a o porunci. În vreme ce rămîn în convingerea că Bunăvoinţa înnăscută şi plină de echitate a Excelenţei Voastre va ţine părinteşte seama de aceste suplicii ale mele, ba chiar de rugăminţile întregii Mînăstiri, închinîndu-mă cu supunere pe mine şi această întreagă Mînăstire Crăiască înaltelor favoruri ale Excelenţei Voastre şi preaputernicului Patronaj clientelar, rămîn pînă la moarte cu veşnica păstrare a devoţiunii clientelare

Al Excelenţei Voastre

prea umil client şi Capelan

Blaj, 22 Iunie 1794

Ştefan PAPP Prepozit
propria manu
Preşedinte al Consistoriului Episcopal
şi Prefect al Şcolilor

II

1 b 278 (1)794

Preaexcelente şi Preailustre Domnule Comite Camerar şi Guvernator Regal,
Domnule Preabinevoitor,

Cu cîţiva ani mai înainte înfăţişasem Înălţatului Guberniu Regal faptul că Gheorghe Şincai, Directorul Şcolilor Normale din partea Greco-catolică, de pe urma feluritelor chipuri de excese şi de încălcări care se lasă văzute aici la faţa locului spre jignirea celor din popor, are doar talentul, dar nu şi firea ⟨cuvenită⟩* pentru a educa şi a îndruma tineretul; eu am răbdat totuşi, cu nimic mai puţin, ca urmare a gîndurilor mele părinteşti, firea cea necoaptă a aceluia, sperînd ca, de vreme ce are parte de un talent îmbelşugat, mai ales dacă se vor fi adăugat şi îndrumările părinteşti ceva mai dese, cu trecerea timpului firea lui cea nesuferită se va domoli şi se va preschimba după talentul ⟨lui⟩, dar am ajuns deja cu totul la disperare în privinţa îndreptării lui, după ce nu ia de loc în seamă mustrările aproape zilnice şi a ajuns pînă la atîta îndrăzneală, încît se pune împotriva îndrumătorilor cu obrăznicie şi ocară; căci, învins cu totul de năvala pasiunilor sale, mai mereu zăboveşte pe acasă, rar de tot se duce la şcoli, iar cînd intră în şcoli îl închipuie prin gesturi şi prin toată cealaltă înfăţişare a trupului pe Bacchus, duhnind din gură, ⟨astfel că⟩ în şcoli nu joacă rolul unui conducător, ci pe acela al unui măscărici, şi s-a ajuns pînă acolo, încît pînă şi copiii de şcoală îşi rîd de el.

2 b 2°. Bătăi, certuri şi înfruntări cu înşişi tîrgoveţii le caută fără încetare şi cu propria lui autoritate i-a bătut pe cîţiva, încît în faţa lor persoana lui nu întruchipează nimic directoral; pentru aceste încălcări a fost luat în repetate rînduri în cercetare de către I⟨lustrul⟩ (?) Comitat, astfel că mai mulţi bărbaţi de seamă din Comitat m-au întrebat dacă mai pot spera ca de la un asemenea director să se reverse asupra tineretului vreun fel de profit.

3°. Ţine la el acasă o anume femeie, spre scandalul multora, atît din tîrg, cît şi din tineretul şcolar, rău care se va strecura cu uşurinţă şi la alţi învăţători din Principat care îi sînt subordonaţi.

De aceea mă dezvălui înaintea Excelenţei Voastre, ⟨arătînd⟩ că nu pot răbda mai multă vreme aceste rele, dar că nu vreau totuşi să-l fac de ruşine în public, şi de aceea rog cu supunere pe Excelenţa Voastră, ca pe Preabinevoitorul Părinte al întregului tineret şcolar şi ca pe un neobosit Protector şi Mecena al celor culturale, să binevoiască

* Text adăugat de autor.

prin vreun mijloc potrivit cu Înțelepciunea sa să-i dea acestui rău un leac la îndemînă și fără aceea ca tot lucrul să iasă în public; cît ar fi după părerea mea, n-ar fi nelalocul său, dacă Excelența Voastră ar binevoi să-i încredințeze Domnului Jude Suprem al Nobililor Anton Vaina, ca, sub pretextul vreunei alte pricini care poate că este pornită sau de pornit la Comitat, luînd cu sine încă o persoană de religie catolică, să facă o cercetare asupra acestui caz și să o supună Excelenței Voastre spre deplină informare. Ar fi nevoie pentru Școlile Normale de un oarecare alt bărbat, serios dinspre partea păstrării moravurilor, moderat în întreprinderile sale, priceput și îngrijit în promovarea studiilor, în legătură cu care mă voi îngriji eu, avînd alături Bunăvoința Excelenței Voastre. În rest continui a fi cu cea mai deosebită păstrare a veneraţiei

Al Excelenței Voastre

prea umil serv
Episcop Ioan BABB
propria manu

Blaj, 24 Iunie 1794

III

1 **La nr. 278** **(1)794**

Preailustrului Domn *Ioan Babb* [12],
Episcop al Uniților de rit grecesc, de la Blaj

La preastimata ⟨scrisoare⟩ a Ilustrității Voastre trimisă mie în 24 spre finele lunii ce stă să se sfîrșească, în virtutea căreia Aceeași ⟨Domnie a Voastră⟩ menționată a ținut să mă interpeleze asupra întreprinderii ⟨la îndemînă⟩ a unei cercetări asupra acestor fapte, înfățișîndu-mi cu plîngere feluritele excese și multiplele încălcări ale Directorului Gheorghe Șincai, așezat ⟨pe lîngă⟩ Școala Normală de acolo, am onoarea de a răspunde: că ⟨eu⟩, potrivit dorinței Ilustrității Voastre, i-am încredințat laolaltă cu alte însărcinări Domnului Suprem Jude al Nobililor Anton Vaina ca, luînd cu sine încă o persoană de religie catolică, să se deplaseze fără zăbavă la fața locului și, după ce a căzut în prealabil de acord cu Ilustritatea Voastră, să țină seama că este de datoria sa să-și dea silința și să cerceteze foarte strict asupra exceselor arătate ale amintitului Director, avînd apoi a-mi supune cercetarea, spre a emite mai apoi dispozițiunile care vor părea potrivite.

Cluj, în ziua de 28 Iunie 1794

IV

nr. 278 **1794**

Domnului nemeș Anton Vaina Judecător Principal
al Comitatului nobil al Albei de Jos

Din copia scrisorii episcopului român din Blaj adresată mie și anexată aci, Domnul o să poată afla mai pe larg ce anume feluri de plîngeri depune stimatul episcop împotriva directorului Școlilor Normale de acolo, Gh. Șincai, și în ce mod dorește a se da curs cercetării în secret a acestora și în acest scop, în final, de a se elibera.

[12] Adresa pare a fi ciorna autografă a lui Györgi Bánffy, după care a fost expediată scrisoarea de către secretarul Enyedi, semnat în josul paginii, pe margine. Scrisoarea mai cuprindea un ultim paragraf, suprimat apoi, care suna astfel: «Am de gînd să meditez în mod deosebit asupra acelui bărbat pe care Ilustritatea Voastră îl va fi propus în locul Directorului actual».

Întrucît acuzaţiile menţionate în susnumita scrisoare merită o cercetare mai atentă, pe care v-o încredinţez cu siguranţa că dumneavoastră alegînd după plan încă un împuternicit catolic cu care împreună să vă deplasaţi cît mai degrabă la locul indicat şi să procedaţi la ancheta ce trebuie efectuată sub îndrumarea domnului episcop în aşa fel încît aceasta să fie în perfect acord cu dînsul pentru a nu fi regrete.

Aştept să-mi trimiteţi aici rezultatele anchetei întreprinse de domnia voastră ca în conformitate cu acestea să pot da dispoziţiile în consecinţă.

Cluj 28 iunie 1794 [13]

V

1 **La nr. 312** **(1)794**

Către Înălţatul Guberniu Regal

Episcopul Greco-Catolic al Blajului, Ioan Babb, mi-a raportat în 24 iunie a.c.: că el a înfăţişat încă cu cîţiva ani în urmă Înălţatului Guberniu Regal faptul că Directorul Şcolilor Naţionale Gheorghe Şincai, pe lîngă aceea că îşi îndeplineşte îndatoririle sale în mod neglijent şi prea lăsător, este în plus dedat beţiei, că înfăptuieşte felurite excese, că îşi permite prea adese încălcări, spre jignirea celor din popor şi a locuitorilor de acolo, în fine că duce o viaţă scandaloasă ⟨şi⟩ de cel mai rău exemplu pentru tineret, pînă într-atît, încît ⟨el⟩ nu este ⟨privit de sus⟩ numai de către profesorii şcolari subordonaţi lui, ci este dispreţuit şi batjocorit chiar şi de către învăţăcei.

Apoi, cu toate că pentru acestea şi alte excese asemănătoare, după spusa Episcopului însuşi, i s-a atras atenţia adesea, ba mai mult, pentru certuri, bătăi şi înfruntări iscate cu tîrgoveţii a fost mustrat şi de către însuşi Comitatul, el totuşi nici nu-şi ia seama, nici nu se întoarce spre o purtare mai bună, ci mai degrabă faţă de îndrumările şi îndemnurile părinteşti se pune împotrivă cu obrăznicie şi se arată neascultător.

2 De aceea am fost interpelat de către Episcopul amintit pentru a se pune o cuvenită stavilă exceselor pomenitului Director al şcolilor şi, printr-o cercetare parcă nu dinainte stabilită, să fie aşezat ⟨⟨ca Director al acelor Şcoli⟩⟩, în locul acestui Director Gheorghe Şincai, plin de excese, un altul anume, dotat cu moravuri integre şi care să se bucure de cunoştinţe literare îndestulătoare; că de căutarea ⟨unei astfel de persoane⟩, dacă astfel se va găsi apoi cu cale, se va ocupa el însuşi.

Pentru ca prin urmare realitatea acestei expuneri să poată fi cu atît mai bine dovedită, iar Directorul scos să ⟨poată⟩ fi pedepsit după merit, am ordonat Supremului Jude al Nobililor din Comitatul Albei Inferioare, Anton Vaina, ca luînd cu sine încă o persoană din Comitat, să iasă la faţa locului şi, punîndu-se mai întîi de cuvenitul acord cu Episcopul amintit ⟨despre acestea⟩, să împlinească o cercetare amănunţită şi, o dată împlinită, să mi-o supună mie.

Pe aceasta ⟨din urmă⟩, laolaltă cu anexele şi cu relatarea oferită asupra ⟨cazului⟩ de către Judele Nobililor anchetator, trimisă mie ca urmare şi alăturată aici în original, am socotit că se cuvine să o înaintez Înălţatului Guberniu Regal, în scopul ca acele dispoziţii, care vor fi socotite potrivite, să poată lua fiinţă la locurile lor.

Cluj, în ziua de 30 iulie 1794 [14]

---

[13] Adresa este semnată, conform uzanţei, la mijlocul paginii de guvernatorul György Bánffy, iar jos figurează numele expeditorului Proti (?).

[14] Adresa este scrisă de mîna secretarului Klein, care a şi expediat o altă copie, aşa cum reiese din semnătura sa din josul primei pagini. Comitele Bánffy a văzut însă acest exemplar, căci l-a contrasemnat, spre mijlocul primei pagini, şi a făcut o scurtă adnotare marginală.

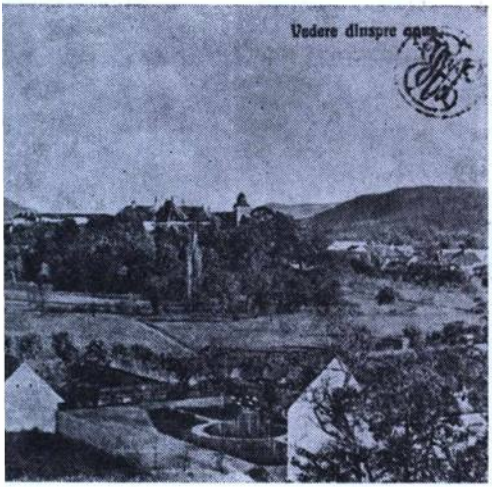
VI

1 La nr. 326 (1)794

Către Înălţatul Guberniu Regal

Ca urmare la cele pe care le înfăţişasem Înălţatului Guberniu Regal în 30 ale lunii iulie abia trecute cu numărul Presidial 312 a.c., în legătură cu Directorul Şcolilor Greco-catolice din Blaj, Gheorghe Şincai, am socotit că se cuvine să supun Aceleiaşi ⟨autorităţi⟩ amintite şi scrisoarea trimisă mie asupra aceluiaşi subiect — şi alăturată aici în copie — de către Ştefan Papp, Prepozit, Preşedinte al Consistoriului Episcopal şi Prefect al Şcolilor de acolo, pentru ca să se poată ţine seama cum se cuvine de ea în legătură cu cazul în curs.

Cluj, în ziua de 4 August 1794[15]

VII

1 370 (1)794

Preaexcelente şi Preailustre Domnule Comite Camerar
şi Guvernator Regal
Domnule Domn Preabinevoitor, Preavenerat!

În anii de pe urmă Gheorghe Şincai, Directorul tinerêtului şcolar, pentru educarea căruia îmi revine cea mai înaltă îndatorire impusă mie între cele spirituale, din pricina unui oarecare recrut din satul învecinat Veze, prins pentru oştire de către juraţii locului, pe cînd, fugar, se ascundea în locuinţa Directorului, adunînd o ceată de învăţători — care în acel moment se aflau adunaţi în mare mulţime din diferite locuri ale acestui Principat spre a învăţa metoda normală — după ce i-a urmărit cu forţa, cu pari şi cu

[15] Adresa pare a fi ciorna autografă a lui **György Bánffy**, care o contrasemnează în margine, o copie fiind expediată de către secretarul Enyedi, după cum ne indică semnătura acestuia din josul paginii.

alte unelte, pe amintiţii juraţi cale lungă pe drumul public, i-a adus îndărăt în închisoarea de aici; pe aceştia, ca pe unii care îndeplineau cele mai înalte porunci, i-am pus în libertate; datorită acestei eliberări, după ce mi s-au adus ocări, a dat pe faţă în repetate rînduri, în parte faţă de tîrgoveţi, în parte faţă de unii clerici, intenţiunea sa de a mă răpune, venindu-i prilejul la îndemînă; aflînd aceasta, Preailustrul Frate Episcop al Oradiei, pe atunci Vicar al meu, mi-a dezvăluit conspiraţia, cu scopul ca eu să ocolesc orişice prilej; eu am ţinut ascunsă chiar şi această nelegiuire la rugăminţile mai multora; abuzînd de această răbdare a mea, după ce Excelenţa Voastră binevoise, la relatarea mea numai despre cîteva dintre excesele lui, să ordone în mod special o cercetare la slujba lui, pe dată împotriva Persoanei mele şi a altora, asupra cărora a prins bănuială că acea relatare către Excelenţa Voastră a fost întocmită cu preştiinţa sau cu ajutorul lor, a început să născocească felurite învinuiri şi să le vorbească altora, ba chiar şi-a strîns tovarăşi foarte înverşunaţi întru aceasta, care
2 întocmesc pamflete cu totul ruşinoase, iar însuşi Directorul le răspîndeşte în public şi unelteşte toate acestea sub titlul şi prerogativa uzurpată a nobilităţii, cu toate că nu şi-a dat nicăieri la iveală pe vreo cale a sa nobilitatea.

De aceea o rog cu insistenţă pe Excelenţa Voastră să dispună asupra lui cele cuvenite, pentru că sufletele mai multora sînt extrem de aţîţate împotriva lui, mai ales după ce au auzit că acest Director şi Catehet a învăţat de-a dreptul tineretul în timpul catehismului că, în apărarea proprie, este permis să-i ucizi pe alţii, şi pe vreo cale a sa să-l împiedice cu forţa pe acela de la asemenea învinuiri, fiind eu de altfel, silit să-l excomunic în mod solemn pe el şi pe tovarăşii săi, ca Paul pe corintianul cel incestuos, după modalitatea obişnuită şi prescrisă în canoane, şi să fac ca excomunicarea lor să fie răspîndită în public poporului peste tot şi să-l alung din Blaj prin mijlocirea Provizoratului.

Pe cînd încheiam să scriu aceste lucruri Excelenţei Voastre, ⟨mi⟩ se aduce vestea prin Presbiterul Magistru al ⟨Şcolilor⟩ Normale despre ameninţarea de ieri a amintitului Director că, dacă servitoarea lui ar fi arestată de Provizorat, ar avea de gînd, în felul tîlharilor, să lovească în viaţa mea şi ⟨în cea⟩ a Prefectului meu. Prin urmare va fi nevoie să-l ducem, pe o cale potrivită, în închisoarea publică. În rest rămîn mereu cu cea mai deosebită păstrare a veneraţiei

Al Excelenţei Voastre

Blaj, 19 August
1794

prea umilserv
Episcop Ioan BABB
propria manu

VIII

1 La nr. 370 (1)794.

Către Preailustrul Domn Ioan Babb
Episcop Greco-catolic al Blajului

În legătură cu ameninţările şi celelalte excese ale lui care tulbură ordinea publică ale lui Gheorghe Şincai, Directorul Şcolilor Naţionale, semnalate mie în 19 ale lunii ce se scurge de către Ilustritatea Voastră, socotesc că este nevoie ca ⟨pentru⟩ repetatele încălcări ale aceluia, comunicate astăzi de aici Supremului Jude al Nobililor din Comitatul Albei Inferioare, Anton Vaina — care a mai cercetat deja excesele aceluia înfăţişate ⟨încoace⟩ mai înainte—,Ilustritatea Voastră să cadă imediat de acord cu dînsul, pentru ca Acesta, deja trimis în acest scop, să poată duce la îndeplinire, după înda-

torirea slujbei sale care îi revine, cele ce sînt cerute de liniștea publică și de rațiunea siguranței și ⟨să poată⟩, după cerințele împrejurărilor ce se cer cunoscute mai pe larg, să ia unele dispoziții. În rest eu rămîn ...

Cluj, în ziua de 23 August 1794 [16]

IX

nr. 370 1794

Domnului nemeș Anton Vaina, Judecător Principal al Comitatului nobil al Albei de Jos.

Împotriva lui Gh. Șincai, Directorul Școlilor Normale din Blaj, Episcopul român de acolo se plînge că și mai înainte, dar mai ales de curînd, acesta l-a amenințat cu moartea. Anexez spre luare la cunoștință copia scrisorii stimatului Domn Episcop ce mi-a fost trimisă. Vă înștiințez de această nouă plîngere întrucît dumneavoastră finalizați ancheta ordonată în legătură cu alte acuzații privind pe Gh. Șincai. Prin aceasta vă ordon ca în măsura în care împrejurările și menținerea ordinei interne de acolo vor impune luarea unor măsuri să încercați a rezolva acest caz conform legilor și pe cale normală.

Cluj, 23 August 1794 [17]

X

387 1794

Domniei Sale Domnului Conte și Guvernator al Țării Ardealului

Excelență,

Primind ordinul Excelenței Voastre din 23 ale lunii curente de a lua măsurile necesare impuse de amenințarea cu moartea făcută de Directorul Școlilor Normale din Blaj la adresa Excelenței Sale Domnului Episcop Român, m-am prezentat la Blaj a doua zi, adică la 25 a prezentei luni pentru a îndeplini onorata poruncă de mai sus. Sosind acolo l-am găsit pe domnul Gh. Șincai sub stare de arest. Informîndu-mă din ce pricină a fost arestat am aflat că încă din ziua anterioară, adică din 24, Domnia Sa Domnul Episcop a chemat din satul învecinat pe domnul vicecomite Alexandru Gyujto punîndu-i-se în fața susamintitului vicecomite plîngerea sa împotriva domnului Gh. Șincai. Atunci cînd domnul vicecomite i-a pus cîteva întrebări domnului Gh. Șincai, acesta ar fi spus printre altele că ar fi peste o sută cei care conspiră. Cînd i s-a cerut numele și scopul acestei conspirații el a răspuns că preferă să moară dar asta totuși nu va trăda. Pentru aceste cuvinte supărătoare ce presupun instigare la rele, Gh. Șincai a fost pus sub stare de arest de către vicecomite pînă la o cercetare mai amănunțită. Eu văzînd că Excelența sa Domnul Episcop s-a pus în suficientă siguranță împotriva amenințărilor domnului Gh. Șincai, am considerat inutil a mai întreprinde ceva. În schimb am dispus a fi trimisă la închisoarea județului acea femeie cu care, potrivit acuzațiilor, domnul Gh. Șincai ar duce o viață dubioasă. Iar domnului vicecomite

[16] Adresa pare a fi ciorna autografă a Comitelui Bánffy, care și-a depus iscălitura pe marginea textului, făcînd totodată două adăugiri minore și eliminînd din ultimul paragraf, înainte de « să ia unele dispoziții », formularea « asupra reținerii eventual necesare a acelui om plin de excese ». O copie a fost expediată lui Bob de către secretarul Enyedi, a cărui semnătură apare în josul paginii.

[17] Textul pare a fi scris de guvernatorul György Bánffy. În josul paginii se află numele expeditorului. Dávai. Textul de față reprezintă o variantă întrucît ultimele rînduri din textul inițial au fost șterse și adăugate altele.

Alexandru Gyujto i-am recomandat ca cercetarea pe care a început-o împotriva domnului Gh. Şincai s-o termine cît mai curînd, iar concluziile să le trimită la oficialităţile comitatului. De îndată ce va fi înregistrată la Comitat nu voi pregeta a o trimite Excelenţei Voastre.

Rugîndu-vă cu smerenie de a mă păstra în continuare în gratitudinea Excelenţei Voastre cu adînc respect rămîn al Excelenţei Voastre

Sluga Dumneavoastră supusă

Anton VAINA
Judecător Principal

Aiudul Mare
27 August 1794

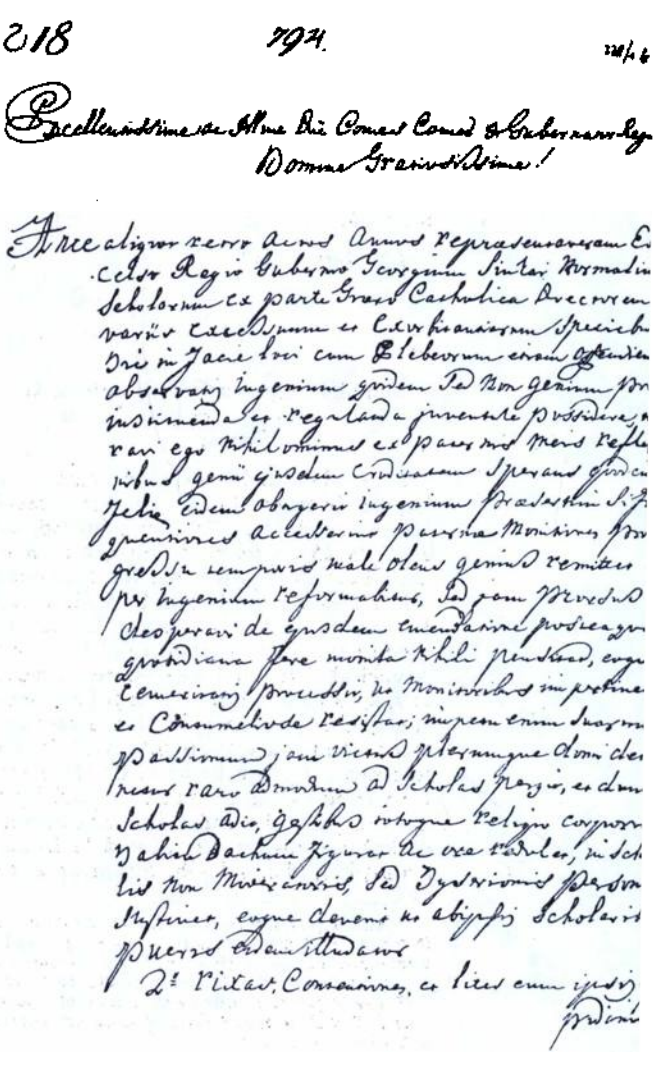
XI

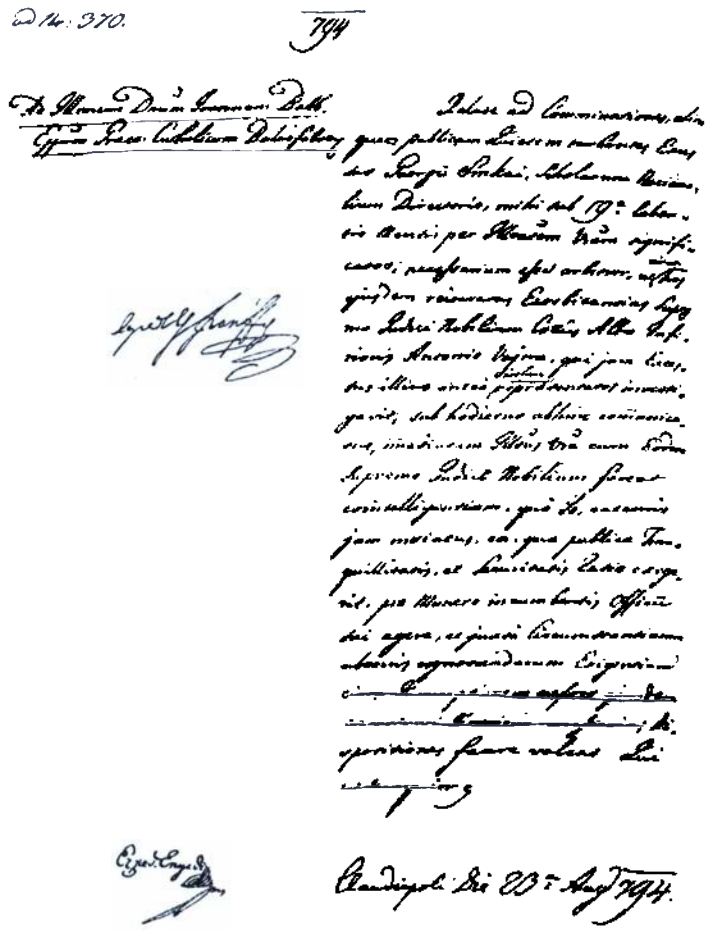
400 1794

Preailustre Domnule Conte,
Guvernator al Transilvaniei

Excelenţă!

După ce trimisesem Excelenţei Voastre scrisorile mele informative, s-au înmulţit dovezile care atestă că ţăranii şi-au pus în gînd că, dacă se vor înrola în armată, vor dobîndi posesiunile pe care trăiesc. Mai mult chiar, s-a adeverit că preotul român din Apahida ar fi agitat această idee. Din această cauză tare a intrat la grija Comitatul Nobil, aducîndu-şi aminte, că trecuta zarvă a lui Horea s-a întemeiat pe speranţe asemănătoare ale ţărănimii; că şi atunci zarva fusese precedată de dorinţa lor de a se înrola în armată. Apariţia acestor fenomene, cît şi măsurile ce se impun — care şi după părerea mea sînt imperios necesare — va trebui să le afle Excelenţa Voastră din scrisoarea de acum, trimisă Excelenţei Voastre, ca şi opinia Dirigentului Militar Superior. Mînat de sentimentul respectului veşnic îmi permit să raportez Excelenţei Voastre acestea pentru ca să nu i se atribuie Excelenţei Voastre amînarea măsurilor. Aducerea la cunoştinţă a interzicerii înrolării lor ca soldaţi de către forurile militare şi preoţeşti au fost considerate deci ca nedreptăţi, — după cum puteţi afla şi din scrisoarea Comitatului — care au fost amplificate în continuare peste cît era permis şi contra voinţei mele. Se va insista cu siguranţă pentru satisfacerea acestei cereri în virtutea dispoziţiei Guberniului Militar Superior nr. 5927 din 4 septembrie care acum a sosit şi care va fi citită în şedinţa de mîine. Ne-am bucurat de aceasta cu

atît mai mult, cu cît dispoziția a și fost trimisă deja Episcopului sas, însă ei doresc să li se trimită una asemănătoare și Episcopilor români — întrucît s-a evidențiat că și între ei aducerea la cunoștință s-a făcut în mod defectuos — și ca pretutindeni să se facă încunoștiințarea în prezența reprezentantului Comitatului.

S-au revoltat în mod deosebit și din cauza vorbelor binecunoscut instigatoare ale domnului Șincai, pentru că se temeau mai ales de urmarea lor cumplită. Avînd în vedere, în primul rînd, pornirile mai sus relatate ale preoților, la Scaunul de judecată în curs ei s-au și opus ca Șincai să fie adus aici și să fie în continuare interogat. Cu toate acestea fu adus — interogarea fiind în curs — iar dintre preoții numiți de ei, cei care erau pe aproape, au fost chemați la confruntare. Cred, că acum nu s-a aflat la interogare mai mult decît se știa. Și, precum văd eu starea lor de spirit, vor dori ca el să rămînă sub arest, întrucît amintise de rebeliune, conjurație care nu poate fi trecută sub tăcere în virtutea jurămîntului nostru de credință. Preotului de la Apahida i s-a intentat un proces, ca unuia care a promis poporului lucruri ce nu erau cuprinse în dispoziție și care tulbură liniștea publică.

S-a mai întîmplat în cursul acestui Scaun de judecată că un brutar neamț a fost invinuit pentru că a numit nația maghiară ticăloasă. El a fost imediat arestat și fiind azi interogat de persoane rînduite pentru aceasta, precum am înțeles s-a adeverit învinuirea; probabil că va primi o pedeapsă ușoară, prin aplicarea unor lovituri cu vergile, despre care — potrivit îndatoririi mele — am ținut să relatez Excelenței Voastre.

La acest Scaun de judecată s-a dat curs și dispozițiilor privind cazul domnilor Bardotz, fostul notar principal și vicenotarului Sárpataki. O dată cu depunerea plîngerilor domnului Bardotz s-a clarificat în mod satisfăcător că sentința în cauză a scris-o el însuși, că el a trimis-o în arhivă, că el a pus scribul să o copieze fără știrea vicenotarului. Despre acestea mai mult nu s-a putut afla, lucru de care s-au convins și participanții adunării de acuma. Multe dintre ocările la adresa mea pe care le-a înscris și acum în a sa plîngere, și pe care le-a spus și le spune atît aici, cît și în fața membrilor Guberniului Militar sînt insuportabile. Pentru serviciile mele credincioase, în urma cărora am reușit aproape cu totul să fac ordine în acest comitat a cărui liniște a fost tulburată de alții, cît și pentru preocuparea mea de a promova scopul nobil al Maiestății Sale,

regele meu, mi-am putut da seama de dragostea ce mi-a arătat-o întregul Comitat Nobil, care nu numai că a luat aminte de suferinţele-mi nedrepte, dar a poruncit domniei sale să tacă. Aceste recompense nu sînt deloc pe placul meu. Implor, Excelenţa Voastră, să mă scape de acest om incurabil şi de şicanele lui, căci în astfel de condiţii mi-e imposibil să-mi aduc îndatorirea la bun sfîrşit.

Întru mila Excelenţei Voastre rămîn sluga umilă a Excelenţei Voastre

Baron KÉMENY Simon

Aiudul Mare, 11 septembrie 1794

XII

1794

ad. nr. 400

Baronului Simon Kémeny
Comitelui suprem al Comitatului nobil al Albei de Jos

Chiar azi după masă, cînd şedinţa ordinară a Consiliului Dirigent Suprem era pe sfîrşite, am primit de la omul trimis cu acest scop, onorata scrisoare scrisă alaltăieri de Excelenţa Voastră. Întrucît situaţia aceasta mă preocupă, însă acum nu poate fi trimis imediat răspunsul Onoratului Consiliu privitor la raportul comitatului, pricepînd — alineat cu alineat — conţinutul onoratei scrisori primite de la Excelenţa Voastră, vă răspund de îndată.

Mai întîi: în afară de Comitatul nobil al Albei de Jos n-a sosit de nicăieri vreun raport despre înţelegerea eronată de către popor a anunţurilor publice privind înrolarea voluntară în armată. În privinţa aceasta onoratul Comitat doreşte să fie trimise asemenea explicaţii şi îndrumări asupra dispoziţiei Direcţiei Superioare, nu numai Superintendentului săsesc, ci şi Episcopilor români. Dorinţă a Comitatului nobil ce s-a împlinit cînd — referitor la această problemă — în ziua a 4-a a lunii în curs, sub numărul 5927 au fost trimise circulare Superintendentului săsesc şi Comitatului Nobil al Albei de Jos, după cum, asemenea circulare au fost trimise prin toată ţara, anume şi celor doi Episcopi de rit grec.

Cît priveşte pe domnia sa Şincai: luînd în considerare faptele sale păcătoase, în privinţa lor în curînd va fi trimisă Comitatului Nobil dispoziţia ce a dat-o Direcţia Supremă, potrivit căreia i se va intenta proces, pentru a primi pedeapsa ce o merită. Cu toate acestea, din situaţia care s-a conturat pe baza cercetărilor de pînă acum, avînd în vedere talentul său, cît şi alte considerente, se pare, totuşi, că vocea este mai mare decît fapta şi că din toate acestea se va contura mai degrabă o manifestare de ordin privat, decît un delict public.

În privinţa brutarului neamţ — care pentru vorbele sale cutezătoare şi nebune, ce mi s-au raportat, nu numai că a fost arestat de Comitatul Nobil, dar Comitatul a primit şi satisfacţie prin flagelarea neamţului — nu am nimic de adăugat. Totodată, socotesc că ar fi mai bine să nu se ia în seamă vorbele unui om atît de neînsemnat, căci dacă asemenea oameni de nimic văd că astfel pot face impresie, vor găsi cu atît mai multă plăcere în astfel de practici.

În privinţa domniei sale fostul notar principal Bardotz: întrucît Comitatul Nobil a pus în discuţie şi apoi spre executare principalele dispoziţii date în legătură cu cazul său, mă bucură că aprobarea dată de Comitatul Nobil este pe placul Excelenţei Voastre. Comitatul Nobil nu va întîrzia să transmită raportul său oficial Consiliului Dirigent Suprem de aici, pe baza căruia vor fi date şi dispoziţiile ulterioare.

Blaj 13 septembrie 1794

(Transcrierea şi traducerea documentelor din limba latină: *Dan SLUŞANSCHI*)

[18] Scrisoarea e semnată de Gyorgy Bánffy, iar în final, expedierea ei a fost asigurată de Rovátnyi.

DESTĂINUIRI: PAVEL DAN

evocat de

Şerban CIOCULESCU, Al. DIMA, Ion Th. ILEA, Dimitrie MACREA, Vasile NETEA, Ovidiu PAPADIMA, Grigore POPA, Ion VLASIU

Redacţia revistei „Blajul".

ROTONDA 13

EVOCAREA LITERARĂ PE CARE O REPRODUCEM în paginile de faţă a avut loc la 13 iunie 1977, în cadrul *Rotondei 13* şi a fost dedicată scriitorului Pavel Dan, unul dintre cele mai prestigioase nume ale prozei româneşti interbelice, cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la naştere (21 august 1907) şi a 40 de ani de la moarte (2 august 1937). În transcrierea benzii de magnetofon am menţinut ordinea vorbitorilor, iar din seria mărturiilor despre scriitor am reţinut numai scurte fragmente din cele publicate de autorii lor cu alte prilejuri, făcînd loc unor documente necunoscute, menite să întregească scurta biografie a autorului lui *Urcan bătrînul*. De asemenea, am căutat să stimulăm obţinerea unor destăinuiri de la un număr cît mai divers de martori ai existenţei scriitorului, chiar dacă uneori viaţa a creat divergenţe între Pavel Dan şi aceştia. Cu atît mai mult deci, apreciem nota de sinceritate a confesiunilor respective. Valoarea documentară a acestor evocări reiese şi din numeroasele referiri la mişcarea literară şi publicistică din anii imediat următori evenimentului de la 1 Decembrie 1918, creaţia lui Pavel Dan marcînd, evident, un moment bine definit în evoluţia prozei româneşti din Transilvania.

N. R.

«...întreaga Transilvanie, văzută în cîm

Şerban CIOCULESCU: Pentru mulţi dintre dumneavoastră fizionomia literară a lui Pavel Dan nu este foarte bine conturată. Pot însă afirma că dacă destinul a fost destul de neprielnic, dacă n-a avut fericirea în timpul vieţii să-şi vadă prima carte publicată (a apărut la un an după moarte), dacă renumele său a fost postum, totuşi se poate spune că puţini scriitori au avut în intervalul respectiv — de 40 de ani — atîtea reeditări cum au fost acelea ale volumului său *Urcan bătrînul*, apărut în 1938 la editura Fundaţiilor, cu o introducere de Ion Chinezu. De aici se poate deduce că amintirea literară a lui Pavel Dan este una dintre cele mai vii.

Personal sînt stingherit de faptul că nu l-am cunoscut şi dacă i-am citit şi apreciat opera la apariţia ei, la prima ediţie, dacă am citit cîte o bucată şi în revistele ardeleneşti ale timpului : „*Gînd românesc*", „*Abecedar*", „*Pagini literare*", pot spune că abia azi dimineaţă am făcut cunoştinţă sufleteşte cu el, citind la bibliotecă *Jurnalul.*

Scurta existenţă a lui Pavel Dan ne înfăţişează o tinereţe chinuită, a unui copil sărac, ţinut de părinţii săi cu sacrificii în şcoli, cu o scurtă carieră în învăţămînt, la Turda şi la Blaj, cu o apariţie surprinzătoare în viaţa literară şi cu ultimii ani umbriţi de boala care avea să-l răpună.

Aş putea spune că trăsătura marcantă a caracterului său a fost modestia. Nu modestia pur verbală, care adeseori ascunde de fapt orgoliul, ci doar o reală nepreţuire a scrierilor lui la justa lor valoare. Fenomenul contrar este mult mai frecvent. Fiecare scriitor, de la debut, crede că e un mare poet sau prozator.

În 1937, dispariţia lui Pavel Dan a lăsat un gol în literatura noastră. Critica literară l-a situat pe drept cuvînt pe linia ilustră a povestitorilor ardeleni realişti: Slavici, Agârbiceanu, Rebreanu. Fără îndoială că s-ar fi aflat chiar la nivelul înalt al acestor premergători, dacă moartea nu l-ar fi răpit din mijlocul nostru la vîrsta de 30 de ani neîmpliniţi.

Cu regretul că nu l-am cunoscut personal, cu regretul că nu mă pot încadra în profilul rotondelor noastre, care este acela memorialistic, am totuşi plăcerea să dau cuvîntul în această seară unei serii de scriitori care i-au fost prieteni. Lui Ion Vlasiu, care n-a putut veni, i s-au înregistrat amintirile pe bandă de magnetofon. Să le ascultăm.

Ion VLASIU: Nu ştiu despre biografia lui Pavel Dan mai mult decît se ştie, îi cunosc mai bine pe scriitorii clujeni cu care am scos o revistă împreună, o revistă de viaţă scurtă, socotită de avangardă în opoziţie cu toate celelalte reviste din Ardeal. Eu eram preocupat de sculptură, literatura m-a atras mai mult atunci ca o aventură; chiar şi în revista noastră „*Herald*".

Cînd vorbesc despre Pavel Dan trebuie să mă întorc la anii tineri, n-am ce face. Să mă întorc la «momentul» din Cluj. Pavel Dan venea rar la Cluj unde era primit cu mare prietenie îndeosebi de Ion Chinezu [1] care conducea revista „*Gînd românesc*", una

---

[1] Momentul debutului literar al lui Pavel Dan este cunoscut din monografia Monicăi Lazăr. Avem însă acum prilejul să-l redăm chiar în relatarea lui Ion Chinezu, pe care o reproducem dintr-o scrisoare adresată de acesta autoarei studiului respectiv:

Ion CHINEZU: « Amintiri am foarte multe, cum au prietenii care-şi vorbesc de la inimă la inimă. Dificultatea este tocmai de a alege ceva caracteristic. Să încerc cu o amintire în legătură cu debutul

pie, văzută prin oamenii de acolo»

din puținele reviste ardelene cu un profil literar prestigios. Ion Chinezu era profesor de limba română la liceul *Gh. Barit* din Cluj. Cum reușea el să facă față greutăților redacționale ale revistei e greu de spus. Știu însă că-i făcea plăcere să stea de vorbă cu oricine îi aducea un manuscris pentru publicat. Citea materialele împreună cu autorii și la sfîrșitul lecturii materialul era publicabil, criticul își făcuse observațiile și tot atunci surveneau corecturile necesare. Pe Ion Chinezu, înaintea altora, l-am auzit vorbind cu mare căldură și cu spirit critic despre Pavel Dan.

În timpul acela în Ardeal mișcarea literară se desfășura în condiții totuși precare. Erau cîteva reviste, puține, care nu plăteau colaboratorii, abia se acopereau cheltuielile de tipar. Cine știe cum, la Brad, doi profesori-poeți, Emil Giurgiuca și George Boldea, scoteau revista „*Abecedar*" plătind-o din salariul lor. Alte reviste, la Mediaș, la Oradea, la Turda, apăreau în aceleași condiții. Pe scurt, literatura în anii aceia se făcea doar cu entuziasm.

Opera lui Pavel Dan, cîtă o cunoaștem, adunată de Ion Chinezu într-un volum precedat de o prefață susținută pe foarte temeinice argumente critice, opera lui Pavel Dan deci a devenit cunoscută abia în anii următori și a fost interpretată prestigios de specialiști și admirată de cititori. Vreau să spun că intervenția criticii în această împrejurare a deschis pentru Pavel Dan puntea spre cititori.

Părerea mea este că scrisul lui Pavel Dan tindea spre ample dezvăluiri psihologice, adeseori corozive. Eroii lui par damnați, sortiți unui singur mod de a exista, predestinați conflictelor fără rezolvare; în aceasta văd eu deosebirea față de Rebreanu cu care a fost mereu asemănat.

Opera sa, dacă-i citită ca un roman, privită ca un ansamblu epic, dă un tablou sumbru, chiar întunecat. Cei care cunosc împrejurările vieții lui dramatice înțeleg că tabloul nu putea fi altul. Așa cum este, cititorii ardeleni recunosc în opera lui Pavel Dan o realitate aspru conturată, de mare efect literar.

---

lui. Pavel Dan a apărut într-o zi de iarnă cu ger cumplit la mine. Mi-a mărturisit că vrea să publice la „Darul vremii". I-am spus: — Foarte bine și ce anume? — Orice, mi-a răspuns. — Nu crezi c-ar fi bine să publicăm niște note despre cartea lui Ibrăileanu? I-am arătat volumul „Note și impresii" a maiestrului de la Iași. Ce a ieșit din acest proiect de colaborare a fost o mizerie. În schimb Pavel Dan mi-a strecurat, foarte timid, și o nuvelă alături de manuscrisul notelor. Ei bine, această nuvelă era pur și simplu o capodoperă. Toate marile însușiri ale povestitorului erau aici. Acesta era adevăratul Pavel Dan. Am rămas uimit și fulgerat de forța lui elementară: energia acțiunii, stilul plin de neuitate inflexiuni cîmpenești.»

Mi-a rămas în minte una dintre puținele mele întîlniri cu Pavel Dan. Era într-o înserare la Cluj, pe una din străzile care leagă piața centrală de restul orașului, care purta numele lui Nicolae Iorga. Pavel Dan era cu Giurgiuca. L-am întîlnit pe stradă, nu-l cunoscusem pînă atunci. Pavel Dan era ceva mai scund decît Giurgiuca, care era mai înalt, mai osos, mai slab. Pavel Dan mai scund, cu o privire cam neguroasă, puțin aplecat, cu capul puțin lăsat între umeri. Nu-mi amintesc motivele pentru care am rămas cu ei foarte puțin și ne-am despărțit.

A trecut mult timp de cînd am citit cartea lui Pavel Dan. Atunci am început să schițez un portret al scriitorului, nu mai știu unde se află acel studiu, dar gîndul unui portret m-a urmărit mereu pînă astăzi.

Șerban CIOCULESCU : Dau cuvîntul în continuare profesorului Al. Dima.

Al. DIMA : Profilul rotondelor noastre vă este foarte cunoscut. Este vorba de evocări, de amintiri, dar după concepția mea opera se leagă strîns de viață și viața de operă și de fapt opera nu este decît o formă a vieții. Voi fi deci nevoit să pomenesc și despre scrierile lui Pavel Dan.

La Sibiu, pe cînd eram profesor de liceu acolo, și unul din redactorii revistei „*Transilvania*", unde lucrau Agârbiceanu, Horia Petra Petrescu etc., se discuta foarte mult despre Pavel Dan. Agârbiceanu îndeosebi vorbea entuziasmat. Agârbiceanu, ardelean, cu opera plină de atmosferă ardelenească era obsedat de opera mai tînărului său confrate.

Pe Pavel Dan l-am cunoscut în calitatea lui de profesor, cînd era în Blaj, împreună cu o întreagă grupă de tineri profesori care înviorașeră orășelul, pe vremea aceea în adormire completă. Și atunci, dintre scriitorii care s-au ridicat la revista „*Blajul*", unde Pavel Dan era membru în comitetul redacțional, el, împreună cu Radu Brateș, s-a impus față de ceilalți, și mai ales față de toată atmosfera clericală care era acolo. Ducîndu-mă în Blaj, cu prilejul unei ședințări, am discutat cu el. Pavel Dan era un om închis în el însuși, dar — cum spune Eminescu — ochiul închis pe dinafară înăuntru se deșteaptă. S-a vorbit foarte frumos adineauri despre modestia lui. Modestia lui era organică, foarte serioasă. Nu știai cum să-l iei, cum să-l întrebi, ca să-l faci să vorbească puțin despre el. Probabil nu-și dădea seama că interesa. Am avut discuții cu caracter didactic. Era foarte devotat învățămîntului și valorilor care se transmiteau prin învățămînt dintr-o generație în alta. Despre arta lui însă vorbea puțin.

L-am cunoscut apoi în legătură cu Asociația scriitorilor români din Ardeal, asociație pe care o conducea Victor Papilian, care a fost una din figurile cele mai alese ale Ardealului în această vreme. « Asociația » și o grupare pe care noi o înființasem la Sibiu, „*Thesis*", organiza ședințări. Pavel Dan a participat la cele mai multe dintre ele. Mi-aduc aminte de o ședințare de la Sibiu la care el a citit o nuvelă. Întotdeauna prezent, foarte serios, puțin distanțat de public, dar nu în înțelesul ostentativ — așa era firea lui. Nu era un om entuziast, adică, după ce își citea nuvela, aproape că nu admitea să se facă observații, nici negative, nici pozitive, acestea din urmă îl enervau cel mai mult.

A fost o perioadă strălucită care nu este încă destul de studiată, cînd aproape fiecare oraș din Ardeal, chiar și orășele, cum era Mediașul, aveau cîte o revistă. Firește că scriitorii de acolo nu erau toți de calitate deosebită. Momentul era cultural și venea după Unirea din 1918, avînd o mare semnificație. Atunci a fost Ardealul frămîntat mai ales din punct de vedere literar. A fost o perioadă de după Unire — cum spuneam — cînd era necesară această activitate pentru a răscoli conștiința națională în sensul tradițional, dar cu elemente noi. Cărturarii din Ardeal, după 1918, erau alții decît cei de dinainte. În această atmosferă Pavel Dan venea cu modestia-i extraordinară. Eu l-am văzut de mai multe ori și totdeauna am încercat să vorbesc cu el. Mă rog, poate că greșesc, dar cel puțin față de mine era un om foarte tăcut. Cuvîntul spus era ca o bucată desprinsă din inima lui după o matură gîndire și mereu avea impresia că n-a spus ceea ce trebuia să spună. De aceea mă gîndesc că opera lui, dacă n-ar fi întrerupt-o această năpraznică moarte, la o vîrstă așa de fragedă, ar fi fost una din cele mai de seamă creații ale prozei noastre. Nu putem ști ce va fi fost exact, nu sînt dintre

cei ce profetizează despre scriitori, însă la unii se poate vedea clar: obiectivitatea în reflectarea realității, stilul, concepția de viață, îl definesc pe scriitorul de mare rasă.

Șerban CIOCULESCU: Mulțumim tovarășului Al. Dima pentru emoționanta evocare și dăm cuvîntul poetului și publicistului Ion Th. Ilea [2].

Ion Th. ILEA: L-am cunoscut și eu pe Pavel Dan. Întîmplarea a făcut să luăm masa împreună un timp la o pensiune pe Calea Moților din Cluj, aproape de Salvare. Zi de zi, la mese alăturate sau la aceeași masă, ne-am împrietenit. Era un om cu care se comunica ușor, așa că, în curînd, au început plimbările noastre pe străzile Clujului, discutînd probleme de viață care era pentru amîndoi grea, sau probleme literare care ne interesau în egală măsură pe amîndoi. Plimbările pe străzile Clujului au un farmec aparte, — dar nu puteau continua la infinit. Aveam nevoie de un adăpost, cu atît mai mult cu cît grupul nostru se mărea și simțeam nevoia unor conciliabule mai ordonate. Cum nici unul dintre noi nu avea cameră corespunzătoare, adăpostul l-am găsit la Augustin Pop în str. N. Iorga nr. 6—8. Camera lui era suficientă ca dimensiuni pentru « ceata » de aspiranți la literatură, și era și în centru. Acolo veneau cu regularitate următorii: Pavel Dan, Tit-Liviu Valea, Gheorghe I. Biriș (Radu Brateș) uneori și Grigore Popa. Toți aceștia erau studenți la Facultatea de litere și filozofie. Augustin Pop fiind și cantorul bisericii Pr. Ion Agârbiceanu, era vizitat adesea de Ion Agârbiceanu care ne-a surprins adesea în discuții. Pavel Dan ne citea o schiță sau o nuvelă scrisă recent, Radu Brateș — poezii. Eu — poezii. Urmau discuții pe marginea celor citite, Tit-Liviu Valea vădind un ascuțit spirit critic, iar Pavel Dan da explicații amănunțite asupra acțiunilor ce le urmărea în frazele încă nefinisate. Discuțiile erau foarte animate. După ce închideam « ședințele », ne abăteam vis-à-vis la restaurantul « Frații Brînzași » unde, după o masă uneori mai bună, alteori mai săracă, în fața unei « glaje » cu vin care era nelipsită, discuțiile continuau mai vesele, noi fiind mai înviorați. Prin 1930 ne întîlneam, aceiași, la cenaclul lui Victor Papilian, unde atmosfera era alta. Pavel Dan și Radu Brateș, care erau nedespărțiți, nu participau la discuții, cel mai adesea plecînd la scurt timp după ce-au venit. Cu timpul am reușit să-i cunosc necazurile, pe care mi le mărturisea, și preocupările sale de a scrie despre viața țăranilor din cîmpia Transilvaniei, pe care îi cunoștea îndeaproape, fiind originar dintr-un sat de pe cîmpie.

Mi se pare ciudat, totuși semnificativ, faptul că s-au scris foarte puține amănunte despre moartea lui Pavel Dan. Nici nu simt nevoia să mi le istorisească cineva. Doar atîta îmi șoptesc: păcat că n-a avut timp să prindă « ... toată lumea, tot aerul ... într-o operă care să miroasă a primăvară, a flori și a fericire ... ». Ar fi putut-o face într-un mod excepțional.

Șerban CIOCULESCU: Îi mulțumesc tovarășului Ilea pentru expresiva și pitoreasca evocare a Blajului anacronic în vremurile noastre [3] și dau cuvîntul academicianului Dimitrie Macrea, care cred că a fost un vechi prieten al lui Pavel Dan.

---

[2] În cadrul Rotondei, poetul Ion Th. Ilea a citit evocarea sa *Pavel Dan*, publicată anterior în paginile revistei „*Steaua*", an XXVII, nr. 11 (354), noiembrie 1976, pp. 41—42. Nefiind vorba deci de un text inedit, nu-l reproducem integral aici. Pentru a nu stingheri însă desfășurarea firească a rememorărilor, am extras un scurt fragment din această amplă evocare.

[3] Dintre scrisorile pe care Monica Lazăr le-a primit în timpul redactării, sau după apariția cunoscutei sale monografii, scrisori pe care le-a donat mai apoi Muzeului literaturii române, spicuim unele informații din aceea a profesorului blăjan Ion Vultur.

IOAN VULTUR: « Am fost prieten apropiat al lui Pavel Dan. Am locuit împreună, în aceeași cameră, la Cluj, în luna noiembrie 1932, cînd mi-am echivalat diploma mea de licență în litere de la Universitățile din Paris și Louvain, și cînd am urmat și eu cursurile seminarului pedagogic de pe lîngă Universitatea din Cluj. După un an de zile am avut plăcerea să locuiesc cu el sub același acoperiș, nu *în clădirea Naftali, ci în aceea a comerciantului Adrian Nyergeș, și astfel avui ocazia să-l cunosc cît mai aproape.*

Biblioteca Jud. Sala DE

Dimitrie MACREA : Mi-a fost coleg la Universitatea din Cluj, între 1928—1931. Am locuit împreună în căminul studenţesc „Avram Iancu". În cămin erau primiţi studenţii ca absolvenţi şi ca bursieri. Bursa consta în casă şi masă timp de 4 ani sub rezerva trecerii examenelor cu « foarte bine » şi « bine », « suficientul » era exclus. Pentru studenţii de la Facultatea de filozofie şi litere examenul de bursă se compunea din lucrări scrise şi orale la limba şi literatura română, la latină şi la istorie. Pavel Dan a intrat în cămin prin examen cu un an înaintea mea, în 1927, şi a stat 4 ani, pînă în 1931, cînd şi-a dat examenul de licenţă. Am fost, deci, împreună timp de 3 ani, perioadă în care ne-am cunoscut bine, căci căminul studenţesc constituia o comunitate intelectuală în care deosebirile de ani de studii se estompau repede. Mi-aduc aminte de el desluşit, figura lui era frapantă, uşor de reţinut: de statură potrivită, cu fruntea bombată, ochii mici, dar pătrunzători, păr şaten spre negru, ondulat natural, uneori răvăşit.

Îl întîlneam des în sălile de curs, în sala mare de lectură a bibliotecii căminului, în sala de lectură a bibliotecii Universităţii, în sala de mese şi în casina căminului, un salon de recreaţie specific clujan, unde găseam ziarele pe suporturi speciale de lectură şi nelipsitul biliard al cafenelelor austro-ungare de pe vremuri. Pavel Dan nu era vorbăreţ, ci mai degrabă interiorizat, dar cînd se manifesta era critic, incisiv, protestatar, contestatar, niciciînd însă veleitar. Subiectele lui de conversaţie erau literare, avea prestigiul unui bun cunoscător de literatură. Era cunoscut faptul că frecventa cenaclul literar condus de Victor Papilian. Ca student încă, se impusese ca o speranţă literară a tineretului transilvan, care s-a confirmat ceva mai tîrziu la revistele „*Abecedar*" şi „*Pagini literare*" din Turda şi „*Gînd românesc*" din Cluj, la care l-am urmărit în epocă. La aceste două reviste din urmă mi-am început activitatea publicistică şi eu.

Pavel Dan a fost unul din elevii fruntaşi ai lui G. Bogdan-Duică, pe care-l admira pentru înalta lui ştiinţă, dar nu-i împărtăşea părerile privitoare la literatura contemporană.

El ar fi vrut să rămînă la Cluj, unde era un mediu propice înclinaţiilor lui, dar aceasta n-a fost posibil atunci, momentul fiind neprielnic, deoarece criza economică din 1929—1931 era în toi. Scurtă vreme a început să lucreze alături de mine la Muzeul limbii române condus de Sextil Puşcariu. Dar specificul muncii filologice, care se desfăşura în acest institut, nu l-a putut captiva şi reţine. L-am urmărit apoi, cu colegii mai apropiaţi, la examenul de capacitate, pe care Pavel Dan l-a luat cu strălucire datorită pasiunii sale literare. Cîteodată, cînd stăteam de vorbă împreună, făcînd de multe ori înconjurul pieţii centrale din Cluj, mi-a vorbit cu pasiune de o revistă pe care voia să o întemeieze la Blaj în locul revistei „*Blajul*", o revistă care să fie şi de literatură şi de istorie, şi de cultură generală. El mi se pare că venise atunci la Cluj pentru un consult medical, eu eram în preajma susţinerii tezei mele de doctorat, după care am plecat apoi la Paris. A fost ultima dată cînd am putut să stau de vorbă cu Pavel Dan.

Şerban CIOCULESCU : Îi mulţumesc profesorului Dimitrie Macrea nu numai pentru lucrurile substanţiale pe care le-a spus, dar şi pentru glasul de taină, psalmodiind despre un scriitor remarcabil, pe care cei mai mulţi dintre dumneavoastră şi eu însumi nu l-am cunoscut personal. Dau cuvîntul profesorului Grigore Popa.

Numit profesor la Blaj a fost mult apreciat de superiorii săi şi mai ales de Mitropolit. El n-a făcut studii teologice şi nici n-a purtat vreodată reverenda. Această haină preoţească o purtau în clasă numai preoţii, profesori de religie. Ceilalţi profesori, preoţi şi candidaţi la preoţie, purtau o vestă închisă, un „clergymen". Pavel Dan n-a purtat nici măcar un „clergymen". El a purtat totodeauna haină civilă, cu cravată.

Blajul încă l-a apreciat şi prin mitropolitul de aici, mult l-a ajutat, ori de cîte ori avea lipsă. Cînd Pavel Dan a plecat la Viena, să-şi caute de sănătate, mitropolitul Al. Nicolescu i-a acordat nu mai puţin decît 40.000 lei. Actele din Arhivele statului, filiala Blaj, grăiesc măreţ despre acest fapt, şi tînărul şi harnicul profesor Ion Buzaşi de la liceul forestier din Blaj, are actele în copie. »

Grigore POPA : Cinstiți ascultători, eu l-am cunoscut bine pe Pavel Dan încă din vremea liceului. Era înaintea mea cu vreo 3 ani la liceul de băieți din Turda. Pavel Dan era atunci în clasa a VI-a și edita o revistă literară, „*Fire de tort*", care a avut două numere, deci avea prestigiul de literat al liceului. Eu am avut plăcerea să-l cunosc mai apropiat în dezbaterile și lecturile de la Societatea de lectură „*Titu Maiorescu*" a liceului. Nu știu cum era în alte părți din țară, dar în Transilvania societățile de lectură ale liceelor erau adevărate școli de literatură, unde se învățau foarte multe lucruri.

La Cluj ne-am apropiat mai mult, fiindcă eram, de, studenți. La Turda, în liceele din Transilvania, distanța dintre un „cvintan" și un „sextivan" era foarte mare (salutai mai cu teamă pe un „octavan", care te pleznea dacă nu salutai pe stradă, decît pe un profesor). Dispărînd acest decalaj, în timpul facultății ne-am apropiat mai mult și a contribuit la aceasta participarea în comun la cenaclul din casa profesorului Victor Papilian, care ar merita și el o rotondă în această sală, pentru că pe lîngă faptul că a fost mare medic, mare director de operă, mare scriitor, a fost în epoca aceea, în Transilvania de după Unire, pînă în 1940, un foarte mare animator al vieții spirituale [4]. Ei, acum ne-am apropiat mai mult, el citind proză, eu poezie; ne-am întîlnit cu Radu Brateș, cu mulți alții mai mult sau mai puțin celebri. Primul om care l-a încurajat, nu vreau să contest deloc meritele profesorului Ion Chinezu, dar primul om care s-a interesat nu numai spiritual și literar de Pavel Dan, a fost Papilian, care, în scurta viață a revistei lui, „*Darul vremii*", l-a angajat ca secretar tehnic.

Pavel Dan a fost un modest, dar cînd era să-și spună cuvîntul într-o chestiune politică, literară, socială, și-o spunea cu foarte multă îndrăzneală. El era mai degrabă

---

[4] Referitor la atmosfera cenaclului lui Victor Papilian prin care a trecut și Pavel Dan inserăm aici o relatare a Olgăi Caba, care aduce prospețimea impresiilor unui participant direct:

Olga CABA : « Serile de sîmbătă erau adevărate sărbători pentru noi. Ne strîngeam cu toții în casa lui mică, din strada Stroescu 18. Din această grupare au ieșit biologul Victor Preda, nepotul lui Papilian, care pe atunci scria versuri și compunea bucăți de jaz, iar azi e om de știință cu merite recunoscute, Eduard Pamfil, considerat azi drept cel mai strălucit psihiatru al nostru, cu multe asemănări cu profesorul Papilian, deoarece, pe lîngă științe el mai cultiva și arta scrisului și muzica, fiind și azi un chitarist de distincție. Din cînd în cînd, venea și sculptorul Ion Vlasiu pe care nu trebuie să vi-l mai recomand, precum nici pe Mihai Beniuc, cunoscut și ca poet și ca om de știință, pe urmă Dan Pavel, prozatorul de geniu, care, în modestia lui de fiu de țăran sărac, venea și el la cenaclu în hainele lui ponosite, legîndu-se cu poetul Gheorghe Biriș alias Radu Brateș, de aceleași condiții și dispoziție sufletească. Ei aproape că nu îndrăzneau să-și deschidă gura. Dan Pavel mai ales făcea tot felul de complexe : ceilalți îi păreau prea străluciți și nu prea risca să emită față de ei nici un fel de păreri, scînteia paradoxului care zbura în acel cerc cu prisosință îl făcea bănuitor, îl inhiba. El gîndea încet și judeca bine și ar fi putut spune la fel ca J. J. Rousseau : « J'ai de l'esprit mais seulement après avoir descendu l'escalier ». Grigore Popa ne copleșea pe toți cu erudiția și mi se părea greu de urmărit, căci eu citisem puțină filozofie și el jongla cu nume și citate de-mi scăpărau ochii ascultîndu-l.

Cît am fi fost de diferiți unii de alții, cînd se stingea lustra cea mare și rămîneam în semiobscuritatea din jurul lămpii de pe birou, deveneam o unitate, o nouă ființă cu ochi și urechi : eram cenaclul lui Papilian. »

un protestatar, sau un contestatar, cum se zice astăzi. Şi adeseori, în această atitudine manifesta umor. Însă umorul lui era un umor amar, negru. Noi nu ne puteam da seama atunci, pentru că nu ştiam ce zace în el. Ne-am dat seama post-mortem, cum se zice, de toată această atitudine a lui. El rîdea ca să nu plîngă.

Eu sînt convins că Pavel Dan era menit să dea o frescă generală a ţăranului din cîmpia Transilvaniei, interesant prin melancolia, prin tristeţile şi prin îndrăznelile lui, să dea o frescă care, sub incidenţa mitului şi a fantasticului, pentru că eu am curajul să spun că Pavel Dan a fost un scriitor fantastic, ar fi întregit proza noastră, ar fi depăşit şi pe Rebreanu şi pe Agârbiceanu şi pe Slavici. Deci a fost un nedreptăţit al sorţii şi de aceea trebuie să-l îndrăgim şi, mai mult, să-i perpetuăm cît mai mult şi cît mai cald memoria.

Şerban CIOCULESCU: Fără îndoială că Grigore Popa este un comentator adîncit al lui Pavel Dan şi sînt convins că are dreptate prin afirmaţia că dacă ar fi trăit ar fi dat un mare scriitor. Între cele două războaie au fost trei morţi în rîndul epicii, trei morţi extrem de dureroase. Cea dintîi în dată a fost aceea a lui Gib Mihăescu, mort la 41 de ani, după ce dăduse două splendide romane. Al doilea, Anton Holban, mort la 35 de ani, maestru al analizei psihologice. În sfîrşit, al treilea în ordine cronologică, a cărui moarte a fost o pierdere ireparabilă: Pavel Dan. Fără îndoială că scrisul său magistral de care însuşi nu-şi dădea seama că este un scris magistral, ar fi fost urmat de opere clasice, opere fundamentale. Încă o dată vă mulţumesc şi dau cuvîntul lui Ovidiu Papadima.

Ovidiu PAPADIMA: Ascultînd pe distinşii mei confraţi mă gîndeam ce fîntînă adîncă şi complicată e sufletul omului. Sîntem oameni aici cu părul mai mult sau mai puţin alb, adică alb la propriu sau la figurat, cam din aceeaşi generaţie, l-am cunoscut toţi pe Pavel Dan, depănăm amintiri, că aşa sînt Rotondele 13, căutăm prin amintirile acestea să înţelegem, împreună cu dumneavoastră, şi opera lui, şi totuşi, aproape cîţi vorbitori atîtea imagini diferite, care concordă în unele trăsături, în altele se deosebesc. Şi imaginea mea despre Pavel Dan concordă într-un fel cu unele din trăsături, în altele diferă, şi marele maestru al acestor diferenţe, şi în cazul lui Pavel Dan, sinistrul maestru al acestor apropieri şi depărtări, a fost soarta.

Întîia mea cunoştinţă cu Pavel Dan a fost întîlnirea cu scriitorul, pe calea depărtată şi oarecum abstractă a descoperirii lui în litera tiparului. Legat de viaţa transilvăneană, deşi mă stabilisem în Bucureşti, prin originea sibiană a mamei mele şi prin anii de învăţătură la liceul „Al. Papiu-Ilarian" din Tîrgu-Mureş — urmăream cu interes lumea literară ce începea să se înfiripe din ce în ce mai temeinic, cu aspecte noi faţă de marile tradiţii ale înaintaşilor, dincolo de Carpaţi. Apariţia schiţei *Drumul spre casă*, în 1934, în revista *„Pagini literare"*, mi-a dat prilejul să-i semnalez cu bucurie — în acelaşi an, în revista *„Gîndirea"* — traiectoria literară, care îmi dădea cele mai bune speranţe că pe pămîntul care ni i-a dăruit pe Slavici şi Rebreanu era pe cale de a se realiza un nou mare prozator. Nu eram primul dintre cei din Bucureşti, care făcea acest gest, — eram al doilea. În 1933, într-o recenzie despre revista *„Abecedar"*, Perpessicius — cu ochiul său atît de sigur în distingerea valorilor artistice care se afirmau în lumea celor modeşti şi mai cu seamă în aceea a tinerilor — atrăgea atenţia asupra lui Pavel Dan, considerîndu-l « un talent, pe cît de tînăr pe atît de original ». Pavel Dan publicase pînă în 1934, în revistele transilvănene, o serie de schiţe şi nuvele remarcabile şi atinsese culmea cea mai înaltă a creaţiei sale epice prin *Înmormîntarea lui Urcan Bătrînul*. Şi totuşi nu despre această nuvelă a lui Pavel Dan am scris în 1934, — ci despre una din acele multe pagini de epică ale începuturilor scriitorului, în care revenea, aproape obsedant, tema întoarcerii acasă, în satul lui, a feciorului plecat la învăţătură. Pentru unii critici tineri de astăzi — care au marele privilegiu de a nu fi trăit acei ani 1929—1933, ani grei, de criză materială şi sufletească — atmosfera aceasta din primele scrieri ale lui Pavel Dan, care coincidea dureros cu propria lui experienţă, a studenţiei şi a încercărilor de a-şi afla un loc în viaţă, — poate părea o simplă remi-

niscență livrescă, a unor tonuri asemănătoare din trecutul apropiat al literatuii noastre. Dar pentru tineretul din care făcea parte și Pavel Dan, ea era o realitate cumplită.

S-a vorbit de modestia lui! Era foarte conștient de talentul lui! Spunea precis unde va merge și cum va merge. Spunea: nu, eu nu vreau să fiu romancierul generației, eu vreau să fiu mai mult, eu vreau să dau o altă viziune epică a Transilvaniei și spunea clar: alta decît Slavici, decît Rebreanu; nu pomenea de Agârbiceanu. Vreau să dau întreaga Transilvanie, văzută în cîmpie, văzută prin oamenii de acolo. Și sînt sigur că voi aduce ceva nou și ceva care va fi luat în seamă.

Întîmplarea a făcut ca întîia mea întîlnire cu omul Pavel Dan să aibă loc într-o împrejurare care ilustra dureros această amară experiență. În 1935, Pavel Dan se înscrisese la examenul de capacitate pentru profesorii de liceu, examen care fusese amînat cinci ani de zile de-a rîndul, deoarece în urma crizei economice din acești ani nu se mai făcuseră deloc numiri de titulari în învățămînt. Ca să nu piardă acest prilej atît de mult așteptat, Pavel Dan s-a prezentat după o foarte grea operație, care de fapt i-a amînat doar moartea. O eroare a secretariatului examenului — care a considerat prenumele lui ca nume de familie — a făcut ca la oral să se afle în aceeași grupă cu mine. Avea febră peste 39 grade. Eram alături, și atunci mi-am putut da seama de uriașa și complexa lui putere sufletească, — o rară îmbinare de luciditate, dîrzenie și capacitate de a se ridica din profunzimile ancestrale ale țărăniei lui — ce îl făcea adeseori să contemple viața printr-o fereastră aburită straniu, care dădea imaginilor ei reflexe fantastice — spre luminile calme ale înțelegerii omenescului și a cursului cu atîtea cotituri ale vieții. Pavel Dan depășise criza inițială, adolescentină, și se îndrepta decis spre creația de maturitate, plănuind un larg fluviu epic, a cărui măreție de loc idilică nu se sfia să o opună — ca o altă lume și o altă viziune a vieții — marilor săi predecesori transilvăneni. I-am cerut una dintre ultimele lui nuvele pentru a o publica în „*Gîndirea*", și el mi-a trimis demonstrativ *Priveghiul*, în care evocarea datinilor din bătrîni ale trecerii în moarte se scufunda parcă în întunericul încleștării oamenilor, împinși de forțele dure ale realității contemporane lor. Drumul lui Pavel Dan spre marea creație epică se contura astfel amplu și sigur, — dar moartea i-a pus capăt prea devreme.

Șerban CIOCULESCU: Mulțumim lui Ovidiu Papadima pentru frumoasele cuvinte, și dau cuvîntul lui Vasile Netea.

Vasile NETEA: Doar cîteva fraze vreau să spun și țin să-mi exprim tristețea că astăzi împrejurările au împiedicat să fie aici cîțiva din cei mai apropiați tovarăși de generație ai lui Pavel Dan. Au lipsit Mihai Beniuc, Giurgiuca și alții. Fiindcă a fost o vreme în 1933—35—36 cînd aceștia reprezentau tînăra pleiadă de scriitori ardeleni. Erau primii care se ridicaseră după Unire. Blaga intra în deceniul care a urmat Unirea, cunoscut încă din 1919, un fel de vultur aparte. Acolo, în Ardeal, s-a continuat o viață

literară tradiționalistă, semănătoristă chiar, reprezentată prin reviste fără prea mari accente. Anul 1930 este anul în care apare o publicație într-adevăr nouă ca preocupări, ca spirit și colaboratori: „*Darul Vremii*". Eram la Tg. Mureș, veneam des la Cluj și aveam un consătean care era coleg de cameră la „*Avram Iancu*" cu Pavel Dan. Consăteanul meu era Traian Marcu și întotdeauna cînd veneam la Cluj mă întîlneam cu el. Scosesem la Tg. Mureș un ziar, îi ziceam „*Mureșul cultural*", și l-am rugat pe Marcu să-mi prezinte cîțiva tineri de la Cluj. Mergeam cu el pe strada care cobora de la căminul « Avram Iancu » spre centru și în colțul unde era cafeneaua « Müler » mi-arătă un tînăr care era mic de statură, cu fruntea bombată, îmbrăcat cu un trenci primăvăratic, altfel o figură ce trecea indiferentă pe lîngă cei ce erau în jur. Era Pavel Dan. L-a oprit. Am făcut cunoștință. Cînd am aflat că Pavel Dan a scris o nuvelă *Ursita* care a luat premiu la Cluj și este socotită o nuvelă dintre cele mai puternice, i-am cerut să colaboreze la „*Mureșul cultural*". Mi-a răspuns foarte sincer: « Dragul meu, nu fac publicistică și dacă voi putea nu voi face publicistică, pentru că țin să-mi leg numele de cîteva creații epice, nuvele etc. » Iată, așa au început legăturile mele cu Pavel Dan care m-a impresionat atunci cu o tinerețe destul de viguroasă. N-am înțeles prea clar sensul cuvîntului « modest » aplicat la Pavel Dan. Și ca fizic, deși nu era înalt, era un om cu prestanță și această modestie s-a referit probabil la faptul că nu ținea ca oricine să-i recunoască un merit sau altul, dar el în conștiința lui era foarte convins că este un mare creator, un mare scriitor.

Mai tîrziu, în toate vizitele făcute la Blaj, la Cluj, ne-am văzut. Nu s-a simțit bine la Blaj, se simțea ca într-un fel de cușcă, se simțea izolat de marile evenimente ale țării și totodată expus clipă de clipă la un contact ce nu-i făcea plăcere; el dorea mai multă libertate.

Toată viața Pavel Dan i-a fost recunoscător lui Ion Chinezu. Chinezu a fost pentru el poate singurul profesor, deoarece nici pe cei de la Turda, unde a făcut liceul, nu i-a considerat profesori în sensul în care l-a considerat pe Ion Chinezu. Ion Chinezu era un om cu o vastă cultură, vorbea mai multe limbi, era un om cu discernămînt, cu discernămînt literar și dacă revista aceasta, „*Gînd românesc*", a putut să se impună așa cum s-a impus se datorește spiritului acestui om. S-a spus că n-a fost prea activ, că n-a fost prea energic, dar orientarea lui critică și literară a făcut un mare serviciu mișcării ardelene.

Să vă mai amintesc un lucru legat de moartea lui Pavel Dan. Eram la Cluj și m-am întîlnit cu un prieten comun al nostru. — Nu vii să-l vezi pe Pavel Dan? — Unde e? — Poate nu mai are mult de trăit, e greu să vadă oameni în situația asta. M-am dus cu prietenul meu pînă la poartă. El a intrat. L-a văzut plîngînd, s-a întors către perete și a început să plîngă. Fiindcă s-a despărțit foarte greu de viață, dorea să trăiască, socotea că mai are ceva de făcut pe astă lume, socotea că tot ceea ce a făcut nu e decît un punct de plecare, cîteva cărămizi la un mare edificiu ce avea să fie. Și prietenul meu a coborît cu ochii în lacrimi și mi-a povestit această scenă. Apoi, la cîteva zile, eram într-un sat din județul Mureș și a venit maestrul Ion Agârbiceanu de la Cluj. A venit cu o mașină ca să-mi spună: « Alaltăieri l-am înmormîntat pe Pavel Dan ». Agârbiceanu, să fi avut vreo 60 de ani, era atît de emoționat încît mi-a transmis ceva din fiorul durerii lui.

Foarte repede Pavel Dan a devenit un simbol. Atunci cînd se împlineau 6 ani de la moartea lui, la Cluj i s-a ridicat un monument, chiar în acel cimitir în care Pavel Dan s-a gîndit că va fi izolat și uitat.

RESTITUIRI: Vechi pagini din istoria teatrului

Iacob Negruzzi și Eduard Caudella, autorii operei bufe *Beisadea Epominonda*, în mijlocul interpreților, actori-amatori.

CERCETAREA DE ISTORIE TEATRALĂ VECHE întîmpină un serios obstacol, acela al puținătății surselor documentare: pe de-o parte sărăcia de mărturii privitoare la viața artistic-teatrală, rar, răzleț și cu zgîrcenie consemnată în presa și publicațiile timpului, atunci cînd nu e cu totul omisă; pe de altă parte lipsa unor lucrări de sinteză referitoare la istoria dezvoltării teatrului, caracterul limitat al acelora — puține — existente [1] (caracter fragmentar de care firește că autorii vechilor încercări istoriografice nu pot fi făcuți vinovați).

Dar dacă munca de investigație documentară face cercetarea anevoioasă nu e mai puțin adevărat că tot ea îi poate rezerva surprize, uneori revelatoare. Astfel, două materiale de istoria teatrului, rămase în manuscris și cu totul necunoscute pînă acum, aflate în arhiva Muzeului literaturii române, intră în orbita cercetării noastre: primul este un curs de anul I de la Conservatorul din București, datat 1866—1867 și semnat de I. D. Theodorescu, care i-a urmat la catedră lui Matei Millo, retras după doar un an de profesorat la Conservator, singurul «curs universitar» din acei ani care ne parvine. Al doilea,

[1] Penuria de lucrări de acest fel se menține mult timp; în 1933, într-un articol semnat A. Xenofon (Diacu-Xenofon) încă se mai deplînge «lipsa unei discipline zisă „istoria teatrală", bine diferențiată de istoria literară», detașată «din corpul istoriei literare, pentru a da o disciplină de sine stătătoare...», încercările lui Ollănescu-Ascanio (1897—98) și Burada (1915) nedepășind stadiul unor «naive și sfioase» compilații, adesea neselectate (*Prietenii istoriei literare*, București, 1933, aprilie, p. 11).

o Istorie externă a teatrului românesc de la 1856 încoace (prin «externă» înțelegîndu-se «societatea moldo-română» — țările române dunărene), pare a fi un paragraf dintr-o lucrare mai vastă de istorie, redactată de profesor doctor Grigore Silași din Cluj, unul «din cele mai informate și mai vii spirite ale intelectualității ardelene» după cum se exprima Perpessicius [2]. Gr. Silași făcuse parte din cercul patrioților români aflați la Viena în 1869—1870, alături de Mihai Eminescu, Vincențiu Babeș, Samuil Andrieviciu, Vasile Grigoroviția, Alex. Vasilco, Mocioni și alții; colaborase la foaia politică a românilor din Imperiul Austro-Ungar, „Albina" (Pesta), și, prin 1882, 1883, era unul din colaboratorii de frunte ai ziarului „Familia".

Independente unul de altul, cele două documente se înscriu totuși într-o zonă comună de ideologie, aceea a solidei și durabilei tradiții revoluționare patruzecioptiste. Preluarea aportului de gîndire al etapei precedente imprimă o continuitate în cultura românească a secolului al XIX-lea. Dorința de afirmare națională, aspirația către o cultură generală multiplă și către intrarea în comunitatea de civilizație europeană, folosite demonstrativ în lupta politică pentru unitate și în revendicarea dreptului de independență, se manifestă în continuare, cu toată decepția încercată după înăbușirea mișcărilor revoluționare din 1848 și se intensifică mai ales după Unirea din 1859, cînd «idealul politic imediat al românilor păru înfăptuit și numaidecît se născu ideea unei acțiuni de perfecțiune interioară. Se socoti că, după ce meritase atenția Europei, România trebuia să-și dovedească vitalitatea intelectuală prin creație» [3].

Manuscrisele de care ne ocupăm aici reprezintă încercări curajoase de a lărgi posibilitățile de informare, de a analiza problemele teatrului românesc, de a le situa în ansamblul curentelor de gîndire europeană.

Desigur, cursul lui Theodorescu este o compilație — mărturisită dealtfel — după alte cursuri de acest fel, mai experimentate; cît despre «istoria» lui Silași, ea rămîne sumară ca date, nici nu-și propune să fie exhaustivă ori să devină un instrument de lucru, căci în fond are, după cum se va vedea, alt obiectiv, politic-patriotic. Cu toate acestea, primul document reprezintă o contribuție prin numeroasele intervenții avînd caracterul unor aprecieri personale din introducere; cît despre al doilea, el exprimă nevoia transilvănenilor de a se păstra permanent la curent cu evenimentele cultural-artistice din Principate, de a întreține contacte reciproce neîntrerupte și de a statornici ideea de unitate teritorială și politică.

Cursul lui I. D. Theodorescu, Istoria artei dramatice, Teatrul antic și origina teatrului; fazele medii la diverse națiuni; teatrul modern. Precedată de o introducțiune în formă de prolog cu considerațiuni asupra teatrului nostru. Anul 1866—67. Anul întîi. București [4], se prezintă sub forma unui caiet, fără coperți, cu cotorul lipit, cu foi neliniate, nenumerotate, de formatul 21 cm./17 cm. Hîrtia, semivelină, este îngălbenită, cu vechi pete de umezeală.

Foile sînt scrise pe ambele fețe, cu cerneală neagră, cu preocuparea de a marca foarte net capitolele, paragrafele, numele proprii (subliniate). Scrisul este neșovăielnic, cu puține reveniri și puține inadvertențe, curat, frumos, perfect descifrabil, un scris familiarizat cu redactări, cu note de lectură. Ortografia este, destul de inconsecvent, latinizantă. Pagina de titlu, după două foi lăsate libere, este «desenată» — am putea spune — cu deosebită îngrijire, chiar cu veleități estetice, cu două feluri de cerneală, roșie, pentru indicarea numelui autorului, neagră pentru rest. Precizarea „I" pe pagina de titlu trimite la o continuare a cursului, din care prezentul caiet ar reprezenta doar prima parte; dealtfel, pagina următoare conține sumarul întregului curs, desfășurat pe trei ani de studiu.

Rămase printre foile caietului se găsesc două foi volante, scrise tot de mîna autorului: una cu creionul, care reține pe o față condițiile spirituale și fizice, pe care trebuie să le întrunească — teoretic — un actor, iar pe cealaltă două trimiteri bibliografice de specialitate; a doua, mai mică, scrisă cu aceeași cerneală neagră din caiet, înregistrează pe puncte Divisiunea studiului Artei dramatice [5] care corespunde în mare parte cu indicațiile din sumarul amintit, iar pe verso prezintă o schemă a defectelor actoricești («corigibile» — vociferare, timiditate, pițigăitura vocii etc. și «incorigibile» — gîngăvie, pelticie etc.)

De un deosebit interes este partea introductivă, expunerea de motive a acestui curs, cea care conține

---

[2] M. Eminescu, *Opere*, București, 1943, p. 416.
[3] G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, București, 1941, p. 303.

[4] M.L.R., în curs de achizionare.
[5] «I. *Istoria artei și literaturii dramatice II. Istoricul Declamațiunii și Declamațiunea propriu-zisă III. Literatura dramatică IV. Istoricul Mimicii și Mimica propriu-zisă V. Psihologia teatrală sau studiul pasiunilor și caracterelor VI. Estetica sau frumosul pe teatru, cu istoricul esteticii teatrale*».

comentariile personale ale autorului. El foloseşte acest prilej pentru a deplînge sărăcia, numerică, dar şi de substanţă a dramaturgiei vremii, dominată masiv de vodevil şi de comedii satirice, adeseori adaptate după modele străine. Într-adevăr, genul precumpănitor în producţia noastră teatrală de început a fost cel cu intenţii satirice şi multe din comediile jucate au fost fără îndoială improvizaţii de circumstanţă, supuse gustului unei perioade din care nu se desprind. Să nu uităm însă că, în acelaşi timp, Alecsandri ajunge la culmea popularităţii sale şi că, pe de altă parte, Theodorescu, cu rezistenţa sa faţă de excese, de fapt cu scrupulele inerente unei formaţii clasiciste nu era poate cel mai în măsură să aprecieze valoarea educativă a violenţei critice, rolul caricaturii în îndreptarea moravurilor. « Simţămintele ... pasiunile ... au nevoia de a fi idealizate, iar nu arătate în toată urîta lor goliciune» — spune el la un moment dat, exemplificînd încă o dată vechea dispută dintre puriştii şi adepţii realismului. Oricum bunele sale intenţii, care nu pot fi puse la îndoială, încrederea neclintită în misiunea nobilă a teatrului şi patriotismul său scuză caracterul restrictiv al unora din părerile expuse.

În încheierea introducerii, I. D. Theodorescu condamnă diletantismul, improvizaţia în cariera teatrală şi face o caldă pledoarie pentru cultura multiplă a actorului, aşa cum şi era de aşteptat din partea unui profesor de istoria teatrului, o pledoarie cu atît mai necesară însă cu cît înfiinţarea Conservatorului din Bucureşti era de dată recentă (octombrie 1864), iar sentimentul angajării şi răspunderii sociale în profesiunea de actor era departe de a fi general. « Este cea mai eronată ideea aceea care nu ştim cum s-a răspîndit, cum s-a înrădăcinat între artişti şi chiar între cei ce aspiră să devină artişti, acea idee cum că: Artistul trebuie să se abandone propriilor sale inspiraţiuni, că talentul numai astfel se dezvoltă şi că aceasta este destul de evident deoarece natura este cel mai bun maestru». Insuficienţa inspiraţiei spontane, pusă în relaţie cu insuficienţa simplei mimări a realităţii, nevoia unei răbdătoare prelucrări şi a interpretării datelor naturale — operaţii care întreţin şi diversifică aptitudinile naturale, sînt invocate în sprijinul obligativităţii unui învăţămînt profesional sistematic.

În aceeaşi ordine de idei, Theodorescu se referă la tot felul de exemple ilustre, din ţări cu vechi tradiţii culturale şi artistice, şi conchide, în stilul său care se supune forţărilor latinizante şi astăzi sună preţios, că exerciţiul artei nu e de conceput fără « pacienţă» şi « laboare»,[6] că trebuie cu necesitate însoţit de efortul spre desăvîrşire.

Însemnările lui Silaşi intitulate Istoria externă a teatrului românesc de la 1856 încoace [6], se aştern pe 4 coli de hîrtie, îngălbenite şi pătate, îndoite şi grupate una într-alta, formînd ca un subţire caiet (8 foi) nelegat; cerneala este neagră, scrisul ordonat, citeţ. Adăugiri peste rînd ori, dimpotrivă, locuri lăsate libere pentru completări, corecturi, ştersături, prescurtări demonstrează că e vorba de o primă formă a redactării, netranscrisă. Ortografia — latinizantă, ca şi exprimarea, care rămîne greoaie şi stîngace, ici colo cu forme dialectale.

Datarea manuscrisului nu ridică probleme căci referirea de pe pagina a treia la călătoria de studii la Paris « în vara aceasta» a actorilor Aristizza Romanescu şi Grigore Manolescu fixează anul: 1880, către sfîrşitul lui.

Sublinieri (ulterioare ?) cu creion albastru scot în evidenţă trimiterile la localurile de spectacol existente, la caracterul subvenţionat al teatrului din cele două capitale (Bucureşti şi Iaşi), la existenţa Conservatoarelor, a Academiei Române, a societăţilor artistice-teatrale, a cercurilor teatrale de diletanţi din centre transilvănene.

Cît despre conţinut, accentul cade, după cum am mai afirmat, pe relaţiile neîntrerupt existente dintre oamenii de cultură din Transilvania şi cei din Muntenia şi Moldova (cu precizarea că informaţiile cultural-artistice privitoare la cele din urmă sînt gîndite ca un stimulent pentru transilvăneni). Firească, însemnătatea turneului, întreprins peste graniţele de atunci ale ţării, ca ferment în procesul de mobilizare a conştiinţei naţionale şi în dezvoltarea gustului pentru teatru, în educarea publicului din provincie, n-a scăpat lui Silaşi. Deplasări s-au făcut în ambele sensuri; e de la sine înţeles că ele s-au înmulţit după înfiinţarea „Societăţii pentru crearea unui fond de teatru român" (Budapesta, 1870), despre care aminteşte şi Silaşi (cu atît mai mult cu cît fusese implicat în campania pregătirii ei) şi mai ales după apariţia, din iniţiativa Societăţii, a colecţiei Biblioteca teatrală (1898) care a pus la dispoziţia cercurilor din ce în ce mai numeroase de artişti-amatori, entuziaşti şi serioşi, textele dramatice necesare constituirii unui repertoriu [7].

Materialele de arhivă prezentate aici dovedesc că pasiunea pentru publicistică se înteţise în anii de după Unire. Efortul comun, demn de stimă, al auto-

---

[6] M.L.R., cota: 2257.

[7] Vezi şi Ioan Ciurea, *„Biblioteca teatrală" a „Societăţii pentru crearea unui fond de teatru român din Transilvania* şi Iuliu Enescu, *Arhivă teatrală: „Amintirile unui artist-amator"*, S.C.I.A., seria Teatru, Muzică, Cinematografie, 1972, nr. 1.

rilor de a sublinia finalitatea socială, obligațiile obștești care revin teatrului conferă ambelor documente o unitate și din acest punct de vedere mesajele lor direct interesate în avîntul creației românești trebuie socotite solidare. Pe de altă parte, meritul rarității acestui tip de relatări, nemijlocite de amintiri ori de tradiții orale ale unor contemporani face cu atît mai prețioasă, pentru cercetătorul interesat să reconstituie trecutul, comunicarea de experiențe trăite, pe care o reprezintă introducerea lui I. D. Theodorescu la cursul de istoria teatrului, cu tot substratul ei uneori polemic, personal.

Cît despre paginile lui Gr. Silași, se desprinde din ele un emoționant apel de solidarizare românească, emis în condițiile speciale ale ocupației austro-ungare în Transilvania, în anii dinaintea întregirii țării.

Anca COSTA-FORU

EXPUNERE GENERALĂ ASUPRA TEATRULUI ȘI ARTEI DRAMATICE DE I. D. THEODORESCU

Se-nțelege foarte bine cît e de dificilă sarcina de a trata despre arta dramatică, artă care cum știm cu toții merită să ne interesăm de dînsa cu atît mai mult cu cît cu părere de rău vedem că nu e destul de aprofundată la noi.

Oricine ar voi să trateze despre această artă trebuie să se adreseze junimii, cu dînsa și pentru dînsa să lucreze, căci ea este acea floare ce are să parfume mai tîrziu elementul naționalității noastre cu acest parfum literar dulce inimilor simțitoare și fie convins că de va avea fericirea a obține un rezultat satisfăcător, un fruct abundinte, să fie convins, zic, că aceasta e cea mai frumoasă și cea mai nobilă răsplătire.

Acest curs, credem, că prezintă un același interes atît celor amatori de artă dramatică cît și celor ce se destină pentru arta lirică, și iată pentru ce: dacă vreodată vom poseda o operă națională, cîntătorii noștri se vor putea distinge cu atît mai mult cu cît pe lîngă cunoștințele muzicale vor poseda și cunoștințele despre arta declamațiunii, fiindcă noi știm că la operă trebuie considerată cu un îndoit merit: a fi bun mim, bun actor și bun cîntător, deci astfel artistul va putea cu succes reproduce pe scenă o pasiune, o situațiune cu mai multă veritate și cu mai multă-ncredere.

Este dificil, o mai repetăm încă o dată, este dificil a ține un curs de declamațiune, adică a face literatura și teoria unei arte atît de nemărginite și aceasta într-o limbă care din nenorocire un posedă încă o literatură dramatică, căci afară de cîteva traducțiuni reieșite din autorii clasici și un număr restrîns de producțiuni naționale demne de atențiune, restul operelor dramatice scrise în limba română nu posedă nici una din condițiunile ce se cer scrierilor teatrale, adică a pieselor asupra cărora am putea aplica studiile și observațiunile noastre. Pentru acest fine am avea nevoie de piese de acelea-n care pasiunile să fie depinse cu cele mai vii colori, în care caracterele să fie marcate și complete.

Vodevilele naționale ce posedăm și inumerabilele traducțiuni ce formează repertoriul teatrelor noastre sînt în mare parte lipsite cu totul de aceste condițiuni principale. În vodevilele cele mai răspîndite, ca să nu zic cele mai reputate, ale repertoriului

nostru, abia aflăm semănate ici şi colo cîte o trăsură de spirit şi cîteva personaje groteşti pe care negreşit autorii lor au avut naiva pretenţiune de a ni le da ca personaje ce reprezintă un tip, adică un fel de varietate de caracter.

După cum se pare, aceste producţiuni nu au nici un merit afară de acela de a corumpe gustul şi cred că aceste seci producţiuni, aceşti copii ai industriei dramatice ce au inundat scena nu au putut ieşi decît din capriciul şi repejiunea condeiului, iar nu din cugetare, nu dintr-un spirit observator şi fin şi negreşit cu atît mai mult n-au putut ieşi dintr-un studiu profund asupra pasiunilor şi caracterelor umane. Aceste scrieri par a nu avea alt scop decît *critica socială* şi-ntr-adevăr astfel de producţiuni sînt de domeniul literaturii dramatice, astfel este nobilul scop al acestei ramuri *de a învăţa prin satira răului şi de a demonstra contrariul — adică binele, de a critica spre a moraliza şi-n fine de a reforma inima, familia, societatea, naţiunea şi-n cele din urmă omenirea,* însă aceste piese prin forma ce le-au dat autorii lor, care fără a mai face elogii, putem zice că nu cunosc nicidecum regulile şi observaţiunile ce esige scena; aceste piese, zic, *presupuse critici sociale,* sînt adeseori atacatoare acolo unde nu trebuie şi chiar scandaloase. Astfel d[e] e[xmplu] un vodevil din cei mai gustaţi din nefericire pînă acum, într-una din scene cuprinde fraze ca acestea:

— Unde-s fraţii români?

— La cîrciumă.

Aici nu vedem decît o frază de acelea pe care orgoliul naţional sau cel puţin bunul simţ o condamnă şi nu o permite nici chiar în satira cea mai vulgară.

Tot într-una din imitaţiunile infatigabile ale teatrelor de la *Palais Royal* şi *Variétés* intitulată *Sgîrcitul risipitor,* voind a se face critica moravurilor, se pune pe scenă cum bărbatul stinge lumînarea şi dă trecere liberă amantului femeiei sale.

Asemenea scene sînt împinse pînă la indecenţă şi cred că chiar de ar exista în societate aceste rele, nu se pot arăta pe teatru. Asemenea degradare a unei societăţi este prea hidoasă şi basă, înjosorită pentru ca un scriitor să-şi permită a o dezvălui publicului. Sînt rele, sînt viţii pe care trebuie să le ascundem. În Grecia paricizii nu se judecau pentru că acel nobil popor de atunci nu voia să se zică că-n patria lor există asemenea crime degradatoare. Producţiunile de felul acesta seamănă mai mult unor pamflete decît unor piese de teatru şi negreşit sursa acestui rău se atribuie oarecum în natură. Spiritul luptei de partide dete naştere piesei *Clevetici demagogul.* Dacă imitaţiunea servilă a tristei realităţi este izgonită din toate artele, căci pictura, sculptura înfrumuseţează natura cu principiile artei, imitaţiunea servilă zic devine cu atît mai vătămătoare, revoltantă şi imposibilă în arta teatrală cînd se coboară a arăta excepţiuni brutale şi vulgare.

Simţimintele publicului, pasiunile sale au nevoia de a fi idealizate, iar nu arătate în toată urîta lor goliciune.

Cînd teatrul cade în greşeala de a arăta persoane cu degetul, atunci iese din sfera sa. *Misiunea teatrului* este mai mare, mai nobilă, mai frumoasă; teatrul culege subiectele sale din lumea reală, din natură, însă el le înnobilează, deplîngerea caracterelor o face din punctul de vedere al artei ca şi pictura, care dă o formă mai frumoasă însăşi naturei pe care o copiază pentru că teatrul vorbeşte sufletului, inimii iar nicidecum materiei din care şi-a cules subiectele sale. Scena dar nu poate îngădui unui autor să-şi satisfacă acolo urile sale personale şi meschine, scena nu-ngăduie ca un autor voind a ataca pe un rival, pe un inamic politic, să degrade producţiunile dramatice pînă la scandal în formă de dialog.

În adevăr se poate face-ntrebarea: pentru ce dar aceste producţiuni banale şi degradatoare din punctul de vedere al artei şi al cuviinţei au trăit atîta timp?

Iată pentru care motive:

I. Concursul inteliginte al artiştilor de merit, îndulcind ca să zic aşa violinţa acelor pamflete, le-a făcut mai suferite.

II. Lipsa complectă de producţiuni naţionale le-au apărat mult timp de orice critică severă, căci n-aveau cu ce să le compare spre a le distinge. Acum, mulţumită cîtorva

distinşi autori, cei mai din urmă ani ne deteră cîteva piese regulate şi bune care ne vor servi de model.

III. Că gustul spectatorilor fiind prea uşor de satisfăcut le-a primit cu-nlesnire şi mai cu seamă clasele de jos. Afară de acestea, dacă măiestria şi verva D-lui Millo artistul, nu le-ar fi popularizat atît de mult, ele ar fi rămas cu totul în umbra uitării încît astăzi nici n-am fi avut ocaziune a mai vorbi de ele. Aceasta o şi sperăm de acum încolo.

Dacă ne-ar fi fost permis a face o critică literară în micul spaţiu al introducţiunii acestui curs am putea arăta mai multe producţiuni de felul celor citate, însă să nu fim prea aspri pentru autori, mai cu seamă pentru autorii cei juni care-şi au viitorul înainte, şi în inima unui autor care dă probe de talent cînd începe, chiar de ar fi greşit pe ici pe colo, nu trebuie ca critica să vie a-i arunca descurajare. Însă nu merge tot aşa cu reputaţiunile stabilite; pe aceştia să-i privim ca pe nişte milionari, cărora pentru binele teatrului li se poate smulge cîte o pană fără a-i sărăci. D. M. Millo a făcut mare pagubă propăşirii artei prin popularizarea unor piese, însă a fost poate nevoit de lipsa pieselor naţionale mai bune şi-mpins de cerinţele publicului ostenit de monotonia melodramelor traduse din franţuzeşte şi de comediile aceluiaşi repertoriu modern ce nu prezintă publicului nici un interes local. Aci vedem că putem scuza această acuzare.

.....

ISTORIA EXTERNĂ A TEATRULUI ROMÂNESC DE LA 1856 ÎNCOACE

DE

Grigore SILAŞI

I. Furtunoşii ani 1848—49, apoi nu mult după aceea resbelul de Crimeea, din 1853—4, ţinură în iritaţiune politică şi resbelică societatea moldo-română. Dar prin tratatul de la Paris din 1856 şi prin convenţiunea de acolo din 1858 principatele rom[âno]-dunărene fură redate sieşi. Periculosul protectorat rusesc şi ingerinţele ruso-turce în afacerile interne ale principatelor se ciuntară, în anul următor — 1859 — România proprie şi Moldova se uniră sub un singur principe rom[ân], şi aşa Moldo-Românii începură o nouă viaţă social-politică de multe secole nemaiavută.

Îmbunătăţiri interne de tot soiul începură Moldo-Românii a pune la cale din răsputeri, instituţiunile culturale luară un avînt mai înainte necunoscut în ţările rom[âne], între acestea şi templul Thaliei, teatrul. Anume în capitala Munteniei încă sub Bibescu se ridica pomposul edificiu al teatrului naţional, care în privinţa frumuseţei se numără între cele mai de frunte vreo 5 teatre din Europa. Pe lîngă acesta, sala aşa numită Bossel servi încontinuu şi mai serveşte de al doilea teatru pentru cei 200.000 de locuitori ai Bucureştilor; ca să tăcem de alte vreo 3 grădini şi localităţi [? — locale] mai mărunte pentru producţiunile de piese şi de cîntăreţi populari, cum şi de aceea că pentru elita societăţii bucureştene, dedate cu producţiunile teatrale din oraşele principale ale Europei apusene, în fiecare staţiune de iarnă există operă italiană, cum şi alte producţiuni teatrale italiene, franceze şi germane. Atestă aceasta gustul pentru teatru şi

arte lăţit în publicul român; de altă parte, excelentele societăţi teatrale străine şi artiştii oaspeţi, ca Salvini, Rossi şcl., cari mai în fiecare an cercetează urbile principale din România, servesc de şcoală pentru junele teatru şi junele societăţi române.

Nu mai puţin în Iaşi există Teatrul Mare, destul de frumos, şi altul mai mic, cum alte localuri, [mai] ales de vară pentru producţiuni mai populare. Şi exemplul celor două capitale îl urmară în ast respect şi alte urbi şi opide, aşa încît nu există azi în România oraş ceva mai însemnat, precum Craiova, Galaţi, Brăila, Botoşani şcl., cari să nu posede edificiu au cel puţin sală adaptată pentru teatru. Guvernele şi camerele patriotice naţionale din această epocă, întru justă apreţuire a foloaselor teatrului, subvenţionară atît teatrul din Bucureşti cît şi cel din Iaşi cu mai multe zeci de lei pe an, înfiinţînd pe lîngă amîndouă numitele teatre cîte un conservator muzical. În fruntea acestor conservatoare, cari au să dea sucrescenţa artiştilor teatrali şi cari de la înfiinţarea lor încoace trecură prin mai multe reforme îmbunătăţitoare, stau azi ca directori — după predecesorii Flechtenmacher, Henri, Ştefănescu ş.a. — Mezzetti la cel din Iaşi, iară celebrul violinist Wiest la cel din Bucureşti. Ele se află azi în stare binişor de înfloritoare; se pot numi oareşicum academii muzicale începătoare, propunîndu-se în ele de mai mulţi profesori nu numai muzica vocală şi instrumentală, ci şi estetica, istoria artelor şcl., în diferite secţiuni, după cariera ce-şi aleg elevii, dintre cari unii au burse de la stat.

Aceste conservatoare, în legătură cu direcţiunea teatrelor ca oareşicum supraveghetoare, produseră şi pînă acum rezultate destul de îmbucurătoare. Dintre elevii conservatoarelor se recrutară pînă acum o bună parte a membrilor, ce compuseră şi compun eminentele societăţi teatrale ale lui Millo, Pascaly, Ionescu [*I. D. Ionescu — n.n.*] şi alţii. Aici îşi începură cursurile de studii artistice o d-ră Leria, şi d-ra Teodorini, care ultima a fost şi este aplaudată pe cele mai celebre scene italiene, şi tot aşa d. Alesandrescu. Afară de aceea direcţiunea teatrelor trimite din cînd în cînd pe timp mai lung au mai scurt şi în centrele artei dramatice elevi spre perfecţionare, bunăoară ca în vara aceasta pe d. Manolescu şi d-na Romanescu la Paris, unde luară lecţiuni de la renumitul prof. de dramaturgie — [*Delaunay*].

Adaugă la toate acestea critica teatrală, care în cele din urmă două decenii încă contribui nu puţin la îndreptarea greşelilor atît în actori cît şi în scriitorii dramatici şi care fu exercitată cu nu puţină cunoştinţă de lucru de către un Pant[azi] Ghica sub pseudonimul «Laertius», de către Frideric Damé şcl. Adaugă şi împrejurarea că Academia rom. acum în vreo două rînduri atribui un premiu anual şi la scrieri meritorii dramatice. Toţi aceşti factori cooperară ca dramaturgia română să desvească [*sic !*] fazele prunciei, să se desbare de imperfectetăţile începutului, şi în aceste vreo două decenii din urmă să facă paşi însemnaţi către înflorire, care period de înflorire însă nu l-a ajuns încă.

II. Trecînd la Românii din monarhia austro-ungară, aceştia făcură şi putură face — după împrejurările sale social-politice — mult mai puţin în afacerea dramaturgiei rom[âne]. Cu toate acestea [a]cești vreo douăzeci de ani semnalează o înaintare şi la dînşii faţă cu trecutul. Notăm aici în fugă numai trei factori sau semne ale propăşirii în respectul teatrului şi al dramaturgiei naţionale. Una, producţiunile teatrale prin delectanţi de pe la a[nul] 1860 încoace se ivîră din ce în ce mai numeroase prin toate ţinuturile locuite de Români; în atari societăţi de delectanţi teatrali se reunîră nu numai junii rom[âni] de pe la gimnaziul din Cluj, Beiuş şcl. ci şi privaţi în Lugoj, Şiria, Braşov, Săbiu şcl. A doua, fură invitate şi chemate societăţi teatrale de peste Carpaţi, la care invitaţiune frăţească răspunseră cu prompteţă societăţile teatrale cele mai alese: Millo, Pascaly, Ioanescu, L[upescu?] ş.a. A treia, înfiinţară „Societatea pentru fond de teatru românesc", autorizată de guvernul ţării, care de cîţiva ani adună pînă acum vreo 24—25 mii de fl., şi ţinta cărei societăţi este, mai întîi prin actori peregrinatori, iară după aceea conform mijloacelor şi prin teatre stabile, a împămînteni acest templu al frumosului şi printre românii din Austro-Ungaria.

«...marii, tăcuții și neastîmpărații

Lucian Blaga

Excurs sentimental (VI)

SCRISORILE LUI LUCIAN BLAGA CĂTRE Cornelia Brediceanu, ce se publică în numărul de față, provin din perioada profundelor frămîntări sociale și naționale ce cuprinseseră Transilvania anului 1918. Evenimentele se oglindesc intens în scrisorile poetului. Totodată ele sînt o mărturie a iubirii sale constante și înflăcărate pentru Cornelia, căreia îi împărtășește proiecte literare și filozofice și împreună cu care alcătuiește planuri de viitor.

În scrisoarea din 27 septembrie 1918, Blaga își anunță sosirea la Viena, după o lungă despărțire de Cornelia. Stările de lucruri de atunci din capitala Austriei sînt descrise în Hronicul și cîntecul vîrstei. Este o epocă de trăiri zbuciumate dar și de satisfacții, deoarece în această vreme primește Cornelia scrisoarea cu aprecieri elogioase de la Sextil Pușcariu, despre manuscrisul Poemelor luminii. **(Atît scrisoarea Corneliei către Sextil Pușcariu, cît și răspunsul acestuia, au fost publicate și se găsesc în Arhiva Muzeului literaturii române.)**

Blaga nu stă mai mult de o lună la Viena, apoi, trecînd prin numeroase peripeții, descrise în Hronic, **se întoarce la Sebeș. De aici îi relatează Corneliei, la 6 noiembrie 1918, evenimentele care s-au petrecut la Sebeș, unde fratele său, Lionel, fusese ales primar. Poetul pretinde că a luat cuvîntul la o adunare populară din piața orașului. În** Hronic **însă, el nu amintește nimic despre așa ceva, iar nepotul său, profesorul Dorin Pavel, în cartea de amintiri,** Arhitectura apelor, **scrie: « Trebuia să ia cuvîntul și Lucian Blaga. S-a urcat pe schela improvizată ca tribună, dar, sugrumat de emoție, n-a putut scoate un cuvînt».**

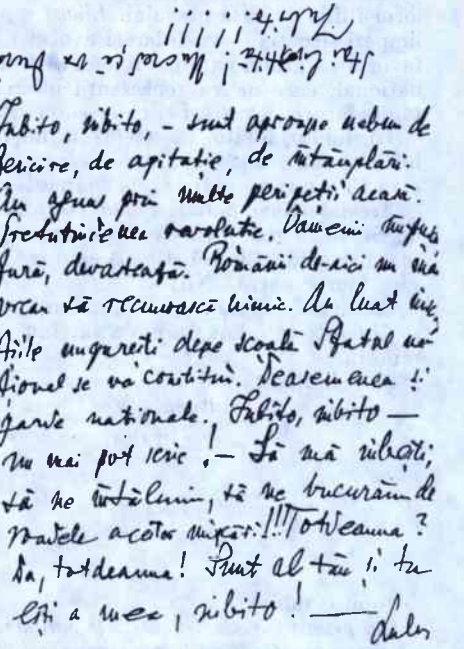
Se știe că Blaga era tăcut și timid și este posibil ca lucrurile să se fi petrecut așa cum sînt descrise aici. Însă, probabil, vrînd s-o impresioneze pe Cornelia, care se trăgea dintr-o familie de luptători pentru drepturile românilor din Transilvania și Banat, poetul a trecut sub tăcere acest insucces. Dar despre asemenea cuvîntări Blaga vorbește și în scrisorile următoare, în care menționează o serie de inițiative populare românești pentru preluarea puterii, cît și participarea sa la Adunarea de la Alba Iulia, a cărei descriere nu diferă de aceea din Hronic.

Printre rînduri, se poate descifra uneori o ușoară dezamăgire față de lipsa de pregătire a conducătorilor politici care nu corespundeau cerințelor entuziasmului său tinerese (lucru demonstrat de evoluția ulterioară a evenimentelor).

Împletite cu relatarea întîmplărilor de acasă, numeroase scrisori conțin informații utile istoricului literar, referitoare la procesul de elaborare al marelui scriitor, aflat atunci într-una din cele mai efervescente etape ale creației sale.

Dorli BLAGA

visători...»

I

27.IX.918

Iubito,

mai întîi am numărat lunile, apoi săptămînile, — și-acum număr zilele pînă cînd ne întîlnim ... Încă vr-o cîteva zile ... și cum o să te sărut și-o să te îmbrățișez!!!

Eu plec în 5 oct[ombrie] de-aici. La 6 plec din Pesta cu acceleratul mai departe! Mi-ar plăcea să *nu ne* întîlnim atunci: ar fi așa de trist dacă ne-am întîlni și n-am putea să ne sărutăm, ba nici chiar să stăm de vorbă! Nu? Ar fi prea trist!

Ne întîlnim *Luni în Z.* la 9 oare înainte de-amiazi în fața Universității, ori în Aulă ...

Dar cu siguranță!

Edera, te iubesc [1]

LULU

Asta-i cea din urmă, prin urmare să nu mai mergi pe la Poștă!!

II

Iubito, iubito [2], — *sunt aproape nebun de fericire, de agitație, de întîmplări. Am ajuns prin multe peripeții acasă. Pretutindenea revoluție. Oamenii împușcă, fură, devastează. Românii de-aici nu mai vreau să recunoască nimic. Au luat inscripțiile ungurești de pe școală. Sfatul național se va constitui. De asemenea și garde naționale.* Iubito, iubito — nu mai pot scrie! — Să mă iubești, să ne întîlnim, să ne bucurăm de roadele acestor mișcări!!! Totdeauna? Da, totdeauna! Sunt al tău și tu ești a mea, iubito! —

Stai liniștită! Nu cred că va dura mult!

Iubito!!!!!

LULU

III

6. Nov. 1918

Iubito,

aici în Sebeș am trecut zilele acestea prin schimbări mari. Sașii temîndu-se de revoluție, de revolta românului au abdicat de magistratură. Românii sunt stăpîni. Trico-

---

[1] În continuare *te iubesc* repetat de șaizeci și șase de ori.

[2] Scrisoare nedatată, probabil din primele zile ale lunii noiembrie; parțial publicată în revista „*Amfiteatru*", an. V, nr. 11(59), noiembrie 1970.

lorul filfîie pe casa orașului. *Lionel e primarul Sebeșului.* (Bineînțeles, după ce se va limpezi situația — va fi iarăși avocat.) În piața cea mare am ținut și eu o vorbire în favorul «sfatului național român». M-am suit pe-o masă — și le-am spus despre sfatul național, care ne va reprezenta interesele naționale la Congresul de pace. Au fost împușcături, devastări și chiar și omoruri.

Tu, iubito, iubito, să aștepți în liniște! — Să *mă* aștepți în liniște. Dacă ai ști cum întind mînile după tine, după «frumoasele mîni»... Eu te iubesc tare, grozav, și tu o să fii a mea — și-ți voi da soarele!

Ascultă o nouă naivitate de-a Tituțcii. Cînd a cetit scrisoarea despre cele comunicate de Sextil, a zis, — că ea se desparte de bărbat și de copii — și-și va cheltui averea toată cu mine, fiindcă știe, că eu o fac glorioasă ... E într-adevăr foarte drăguță și mai ales foarte naivă! Nu?...

Să nu mă uiți iubito, să nu mă uiți, — că mor!

Gîndește-te odată tare, ca să simt că nu mă uiți, gîndește-te odată tare, tare, la mine!...

Și — liniște!...

Iubito!...

LULU

IV

21.Nov.1918[3]

Iubito, iubito,

am primit cugetările toate. Îți mulțămesc frumoaso, că m-ai scăpat de-un gînd: gîndul că se pot pierde, fiind într-o singură ediție. Și te sărut de nenumărate ori pentru drăguțele observații și interpolații ce le-ai înșirat printre ele. Oh, drăguță ești. Și știi, că ai mîntuit două dintre cugetările, pe cari voiam să le arunc? Acuși devii — iubito — Conștiința mea critică! *E mult zis ... Înțelegi?*

M-am gîndit ce titlu să pun volumului de cugetări și am ajuns la acesta:

Pietri pentru templul meu ...
Cugetări

Dacă-ți place, să-mi spui.

Din cronica zilelor trecute e de importanță numai atît: Cu țărănimea spurcată și primejdioasă de-aici nu-mi mai fac de lucru. În schimb — cînd se dă ocazia — mă voi duce pe satele din jur. *Ieri am fost la o adunare națională în Vinț*, știi tu acolo, unde într-o noapte de vară ne-am apropiat de cer ca niște stîlpnici! *Am ținut o vorbire, pregătind poporul pentru marea adunare a întregului Ardeal, ce se va ține la Alba-Iulia: unirea tuturor Românilor într-un singur stat a fost obiectul acelei vorbiri — bogate în comparații, — așa cum le știu eu face.*

Și-acum iubito, te rog de ceva: Să înveți ca să faci examenul înainte de Crăciun. Promite-mi în chip — solemn! Gîndește-te încă odată — că viitorul nostru atîrnă destul de tare de-acest examen, și-atunci, să vezi, cum poți orișice! Pe muncă deci!

Ești tare geloasă pe «iele»...? Nu fi, iubito, — căci pe tine și buzele tale vă iubesc tot așa de mult ca și «ielele»! —

Ești împăcată? Dacă întîlnești vr-odată «ielele», spune-le, te rog, că le sărut cu patimă și cu căldură —

LULU

---

[3] Scrisoare parțial publicată în revista „*Amfiteatru*", an V, nr. 11(59), noiembrie 1970, p. 16.

V

22. Nov. 1918

Iubito,

o scrisoare « pro domo »:
ești supărată că în telegramă nu ți-am spus nici un cuvînt de dragoste? Tu nu știi încă, cît te iubesc de mult? — Lucrul trebue să ți-l explici cam așa: tu m-ai oprit de vr-o cîteva ori să-mi arăt dragostea în public ... E drept? — Și nu știu cum, dar telegramele mi s-au părut totdeauna *publice*, — prin urmare am tras consecvențele, pentru cari te rog acum în genunchi să mă ierți ...

Hai, repede, — imediat să-mi scrii, că m-ai iertat și că mă săruți pentru frumosul meu talent de avocat ...

Eroismul l-am primit. Astăzi încă, mă apuc să-l coreg. E splendid și mă mir că am fost în stare înainte cu trei ani să-l scriu. Fără titlu, va forma introducerea în volum. Are un nespus avînt. Tu nu găsești, că pulsează o putere de profet în el?...

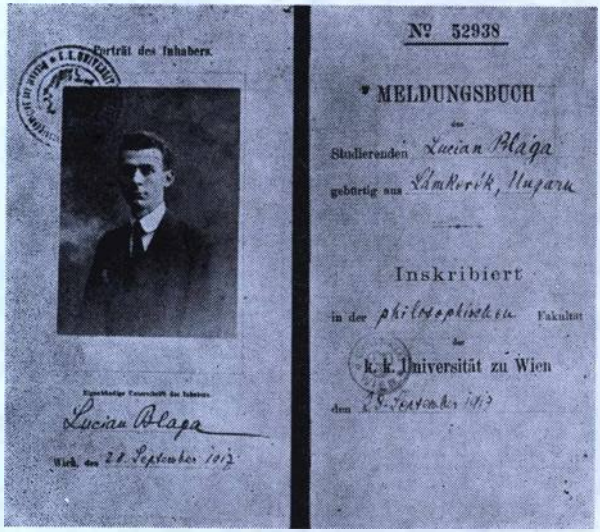
Iubitei verișoare i-am dat să cetească *Frumoase mîni* și *Stelelor!* I-au plăcut grozav. Mai ales *Frumoase mîni*. Sunt acum foarte curios, ce-mi răspunzi tu la *Stelelor!*

Tot în scrisoarea de azi îmi spui că *Resignare* are galoși filosofici și să-i dau mai mult avînt. Răspund: ai « văzut sau îți poți închipui o resignare cu „*avînt*“ — (contradictio in adjecto) » — ? Edero, iubito, ține minte, că « resignarea » are totdeauna ceva filosofic în ea și că nu poate avea avînt ... Dacă însă cuvintele din ea nu-ți plac,— voi mai vedea. — Lui Sextil nu-i scriu acum, — pînă se limpezesc țările. Nu putea să ne răspundă, Bucovina e doar ocupată. — Numai de ceva mi-e grozav de teamă: să nu-mi arate cumva poemele cuiva să-mi fure ideile!

Legitimația încă nu cred că e bine să ți-o trimit. Cine știe, va trebui poate că să dovedesc vr-odată, că sunt student la Viena. Vei face tot posibilul să mă înscrii și numai pe bază de index, — dacă se va întîmpla nenorocirea să nu pot veni nici la primăvară. Oh, — de ce îmi reamintești astfel de lucruri? — Trebue să viu!!!!

Așa de mult mă gîndesc la tine: aș putea zice 30 de oare la zi îmi ești tot numai tu în cap! Sunt spiritual? Sau poate că astăzi nu prea știu să fiu spiritual ... și-atunci mă ierți. Caut o vorbă frumoasă pentru tine și-mi vine în condei cea mai minunată — « *Edera!!!* »

LULU

Te joci mult cu poemele și cu cugetările mele? Așa ca mine cu firele tale de păr? Și cu aceleași senzații în vîrful degetelor și de-acolo în trupul întreg? — Da? Edero, te iubesc —

a 8-a scrisoare!

VI

25. Nov. 1918

Iubita, Iubita mea,

Ce frumos mi-ai scris astăzi. Mă întrebi cînd te-am iubit mai tare ... Să-ți răspund cu inima deschisă, frumos și eventual în mituri, dacă-mi vine vr-unul în minte. Mai tare și mai tare te-am iubit, acum cînd am fost laolaltă în Viena

şi toată dragostea mea de-atunci s-a prefăcut în — *dor* — care mă chinuie îngrozitor. Dacă-ţi trebue o comparaţie pentru tot ce se petrece în mine — iat-o! —:

Universul e plin de tot soiul de puteri, forţe, energii, — cari în continuu se schimbă, se transformă, dar fără ca să piară nici măcar o scînteie din ele ... Închipuieşte-ţi, iubito, că şi eu sunt un univers, o lume: am avut în mine tot felul de puteri — şi puterile acelea rînd pe rînd, după ce te-am cunoscut, s-au prefăcut într-un nou fel de forţă: *în iubire* — aşa cum puterile din univers rînd pe rînd se transformă în *căldură*. Iubire şi căldură — vezi, ce analogie frumoasă?! Cum vezi, îmi am şi eu *legea entropiei!*

Urmăreşte acum analogia şi mai departe: puterile cari în natură se prefac în *căldură* — nu se mai pot preface din nou — în întregime — în altceva, — ci numai în parte. Aşa-i şi cu iubirea mea. Părticele din dragostea mea se prefac în cugetări, în poeme, în concepţii şi-n visuri. Dar numai *părticele*, căci procesul prin care trec e *ireverzibil:* întocmai ca şi procesul prin care trece universul: o parte însemnată din căldura sa *nu* se mai poate schimba din nou în forţele din care s-a produs — şi astfel universul s-apropie cu paşi gigantici de-acel stadiu, cînd va muri — *moartea de căldură*, — iar eu de-acel stadiu cînd voi muri de — iubire ...

Aici se isprăveşte realitatea şi mitul ... Da, iubito, te iubesc mult, mult, mult, cum nu te-am iubit niciodată aşa de mult — şi *iubirea mea e ireverzibilă!*

Şi tu ai iubire ireverzibilă?

Da? Edera!

LULU

VII

28.XI.918

Iubito,

asta-i a doua scrisoare, ce ţi-o scriu astăzi. Ieri ţi-am scris o scrisoare supărată şi azi dimineaţă alta tot aşa: *însă vezi, am inimă cu mult prea bună, nu te pot lăsa să suferi ... nici două ceasuri, cu toate că poate că ai merită-o, — însă nu pot! Nu pot! Nu pot! Nu pot!*

De altfel azi la prînz am căpătat o altă scrisoare de la tine — foarte drăguţă — şi sunt foarte fericit. Cu făina să faci, ce ţi-am scris! Poate că ai noroc încă. — Noutăţi: La Alba Iulia fără îndoială mă duc. Reprezentanţii studenţimii nu ştiu cine sunt: — doi din Pesta şi doi din Cluj! — Ţi-ar fi plăcut poate că să fiu şi eu? — Sau poate că ambiţii aşa copilăreşti nu ai?—

De altfel ţi-o spun de-acum: eu *reprezentant* n-o să fiu niciodată în viaţă: eu totdeauna o să fiu *numai eu!* Şi asta-i destul. Nu crezi?

Poate că nu preste mult, ni se va întrerupe corespondenţa, — căci după cum aflu tocmai în momentul acesta — Românii sunt deja în Sibiu. Edera — iubito, — te iubesc foarte, foarte, foarte şi tot ce fac, fac pentru tine: m-arunc la genunchii tăi şi te rog să nu mă părăseşti, căci — atunci părăseşti — *fericirea ta şi feri-*

cirea mea și norocul neamului românesc! În acest moment solemn ți-o spun: sunt al tău pentru totdeauna — și vreau ca și tu să fii a mea!!

Edera!

LULU

P.S. Chiar dacă ni se va întrerupe însă legătura poștală pentru cîtva timp — cred că nu va dura mult și se vor restabili iarăși relațiunile între cele două state — înainte încă de încheierea păcii!

VIII

2.XII.918[4]

Iubito,

Săvîrșitu-s-a unirea.

Ieri am fost la Alba-Iulia. Am plecat cu trăsura dimineața: era trăsură după trăsură cît ținea drumul. Și ce e mai interesant: deoparte a drumului de țară mergeau nemții, cari se-ntorc din România, iarăși unul după altul cît vedeai cu ochii, — de cealaltă parte Românii noștri în chiote și-n tricoloare: deoparte — învingători bătuți, *de cealaltă* bătuți învingători!...

În Alba-Iulia mulțime, de n-o puteai cuprinde cu ochii și steaguri multe, multe. Propriu-zis: atîta-i tot ce-am văzut, căci de auzit n-am auzit nimic: n-am putut pătrunde în apropierea tribunelor, ca să-i aud vorbind; de altfel nici n-o fi fost cine știe ce, — căci vorbirea principală — despre care se spune că e o capodoperă — a ținut-o Goldiș în sala unde delegații au hotărît unirea necondiționată — și unde iarăși n-am putut pătrunde.

Vorba e: unirea s-a făcut și-acum nu mai rămîne decît ca Wilson să-și pună și el degetul.

Poate că totuși nu s-ar fi plătit să faci drumul acela greu de la Viena pînă aci, ca — să poți zice numai atît, că ai fost și tu de față. Deci poți fi liniștită. O să cetești în foi totul — și-atunci ți-o închipui poate că și mai frumos decît a fost: înțeleg forma externă a acestui act politic.

Iubito, — te iubesc nespus de mult și simt cum se îmbrățișează de frumos: iubirea noastră, unirea și creațiunile mele! Nu găsești? Oare ce Soarte mare, ce Fatalitate a binevoit ca aceste trei lumi să se întîlnească pe pămînt — deodată?!!...

Ce Soarte? Iubito —

LULU

IX

3.XII.918

Iubito,

îți trimit un poem. Ai observat? Aproape tot ce ai — are deja un poem: lumina ta, zîmbetul, ghimpii, ochii, mîinile, dorul — și-acum — părul tău ... Ieri ți-am prins între degete șuvița de păr, ce mi-ai dat-o — și niște fiori ciudați m-au străbătut din creștet pînă-n tălpi. Mi-am adus apoi aminte de-o seară minunată, ce-am petrecut-o împreună, cînd mi-ai îngropat capul în bogăția ta de păr — și i-am simțit încă așa de bine mireasma — încît totul s-a prefăcut într-un poem. O să-ți placă poate că — tot așa de mult ca și iubitei verișoare. Să vezi ce-a zis verișoara: «Lulule, cînd mi-arăți un poem nou — totdeauna trebue mai întîi să închid ochii — ca să rup legătura cu lumea aceasta, — ca să uit totul — și-apoi cînd deschid ochii să văd curat numai ce spui tu»... Așa-i că-i tare drăguță verișoara? — Titușca a zis astăzi, că de cînd mi-a cetit poemele — nu mai poate suporta poeziile cu rime: o genează grozav ... Eu, cred

[4] Scrisoare parțial publicată în revista „*Amfiteatru*", an V, nr. 11 (59), noiembrie 1970, f. 16.

că mulți vor mai păți lucrul acesta... Edera, iubito, iubito, — tu n-ai simțit încă lucrul acesta? — Oricît aș face — mi se pare totuși uneori, că nu merit dragostea ta, — și sentimentul acesta mă îndeamnă să dau și mai mult, și mai mult —

Oh, viitorul, — eul meu de mîne — îți va da Edera — și mai mult —

LULU

X

5.XII.918

Iubito,

de vr-o cîteva zile cetesc a doua oară: *Philosophie der Kunst* de Taine. Cu restricțiuni — de natură principială — îmi face multă plăcere cartea aceasta. Aș putea zice, că în timpul din urmă m-a apucat un — *Lesenswut* [5]: cam așa cum mi s-a întîmplat și la începutul războiului. Nervozitatea ridicată — trebue — se vede — să se degajeze în ceva. De altfel nu strică. Vreau ca Edera mea — așa de mîndră de facultățile mele, — să fie mîndră și de cultura extraordinară ce voi avea-o. Totul pentru tine: totul dintr-un singur motiv: List der Vernunft [6] ca tu să fii a mea! Ca să nu te poți despărți de mine, chiar dacă ai voi.

Vreau să fiu tare în toate privințele: *vreau să fiu o sinteză a tuturor posibilităților mari* ..., ca să pot avea și ca să merit — părul tău, ochii tăi, buzele și toată căldura ta,... ca să ajungem în țara făgăduinței: unde vom gusta libertatea cea mai frumoasă, — ca să fii învinsa și învingătoarea mea și ielele să-mi binecuvinte trupul, fruntea și setea ...

LULU

XI

8.XII.918

Iubito —

te apropii de examenul, de care atîrnă atîtea lucruri frumoase, foarte frumoase, — și eu doresc mult, mult — iubito — să-ți succeadă ... Du-te cu încredere, fiindcă eu așa simt, că o să treci bine preste el. Te-ai și pregătit, cred, cu mult mai serios, decît pentru altele. Și-ai suferit — și suferi — iubito așa mă doare, cînd mă gîndesc — suferi — frig și foame — și nu știu cum — îmi pare, că jertfa aceasta mare o aduci pentru mine ... Dar vezi, dacă tu ești a mea, — dacă tu îți dăruești eul tău mie, — atunci și eu o să-ți dăruesc ție și tuturor celorlalți — lucruri frumoase, unice în felul lor... Altfel, crede-mă, — aș închide buzele și aș tăcea viața întreagă, — căci cum ar mai putea vorbi cineva, dacă te-a pierdut — — ? Aș tăcea retras în mine și nimenea n-ar ști după moartea mea, că am trăit — — Un singur isvor am pentru tot ce fac: Tu ———— !

Ai încercat vr-odată sentimentul acela, — cînd zici: « *Tu* » — să ți se pară că zici « *Eu* » ?

Azi am recitit « poemul părului » — nici unul nu e în stare să mă amețească ca acesta! Nu știu, e poate că ceva subiectiv, — dar poate că și alți bărbați ar simți același lucru, dacă l-ar ceti și l-ar înțelege ...

Am o viziune:

În viitor vor veni atîția bărbați tineri și visători, — generație după generație, — și vor ceti poemul părului tău și amețiți de icoana aceea — își vor zice tresărind: « Oh, ce păr frumos o fi avut — Edera! »...

LULU

---

[5] *o furie a lecturii*
[6] *prudență a rațiunii*

XII

17.XII.918

Edera, scrisoarea de astăzi ai încheiat-o grozav de trist: zici, că eu voi deveni o sinteză a tuturor posibilităților și-atunci nu mă voi mai uita la tine ... Ce gînd ciudat. Văd că mă iubești foarte tare, căci începi să-mi temi pierderea. Fără motiv, iubito: sunt cel mai învins om de pe pămînt! Ziua-noaptea nu văd altceva decît pe tine. Și sunt așa de fericit, că ești a mea! Și dacă te cert din cînd în cînd — o fac numai și numai fiindcă observ cîteodată la tine vr-un gest, din care cu fantazia mea bogată și — bolnăvicioasă — fac combinația, că te pierd ... Dar așa-i, iubito, că vei fi a mea? — De «incultura» în care ajungi acum, după cum zici tu, — din cauza medicinei — să nu te temi. Nu va dura mult și-apoi voi face eu din tine cea mai cultă femeie a tuturor Românilor: înțeleg «cultură» adevărată — cu care o să bagi în buzunar pe toți profesorii unilaterali ai unei universități întregi. *De altfel deja pînă acum ai asimilat foarte mult — sincer ți-o spun.* Cultura ta vreau să fie *simț, instict,* — nu știință ...

Mă bucur că te-ai hotărît să mai rămîi în Viena: cred, că nu preste mult o să faci examenul, — dup-aceea îți *poruncesc eu* să vii acasă. Mi-e cîteodată așa de milă de tine cu împrejurările de-acolo din Viena, încît nici nu îndrăznesc să ți-o spun.

Sigur, — tu mă înțelegi mai bine decît orișicine în manifestările mele — și — poate că — mai știi — poate că oamenii ceilalți nici nu mă vor înțelege așa de «intim» (căci trebuie să ai multă «intimitate» cu mine ca să mă înțelegi — așa-i — iubito?) — pînă cînd tu n-o să le deschizi ochii. Acesta va fi meritul tău — — meritul tău iubito, în fond e faptul, că mă iubești.

Edera iubito, — să nu mai fi geloasă — nici acum — d.p. pe iubita verișoară, pe care ce-i drept o iubesc tare mult, — — — dar crede-mă: tu ești și vei fi totdeauna întîi — și-apoi ... ani de lumină ... după cum tu însăți ai zis foarte bine într-o scrisoare... și nici în viitor să nu fi geloasă: îți interzic!!!

Aseară a trecut primul transport de soldați români prin Sebeș la Deva. A fost la gară o petrecere extraordinară — și eu, să mă fi văzut, — eram nebun: strigam «hura» cum n-am strigat în viața mea. Totul în amănunt, cum s-a petrecut, ți-oi povesti la timpul său: foarte multe întîmplări hazlii. De ex[emplu] toți «intelectualii» din Sebeș am închinat cu oficerii veniți: mai întîi în sănătatea regelui, apoi a reginei (un Domn a zis, că așteptăm cu toții să vină regina să ne îmbrățișeze, după cum ea însăși a zis ...) — apoi în sănătatea moștenitorului — și-atunci am zis eu către un oficer că al patrulea pahar îl voi închina pentru Zizi Lambrino — dar în momentul, cînd să strig: să trăiască...!, oficerul m-a prins de mînă și mi-a spus, că au internat-o în Elveția. Săraca. Mi-e grozav de milă de ea ... Cînd au voit apoi să plece am strigat să nu-i lăsăm și-am făcut propunerea *să-i dezarmăm* și să-i ținem pe toți în Sebeș. A fost un rîs — mai rar.

Iubito, — scrie Malvine să te duci pe la ea să-ți dea făină și să-ți facă eventual ceva colac sau altceva. De ce nu te duci? — Du-te.

Gîndește-te mult, mult, la mine, căci eu așa cred, că în momentele cînd te gîndești tu la mine și *numai atunci,* îmi vin poemele pe buze ...

Gîndește-te iubito — și iubește-mă!

LULU

XIII

18.XII.918

Iubito, mult iubito,

ieri ți-am scris să te gîndești mult la mine, fiindcă în clipele cînd te gîndești îmi vin pe buze poemele ... Pesemne astăzi te-ai gîndit: iată — poemul ți-l alătur: are un ritm splendid ...

Îmi face impresia, că-mi scrii mai rar, ca mai înainte ...

..... ? .....

Sunt foarte fericit, că-n zilele acestea am ajuns la o *idee* foarte însemnată pentru teza de doctorat: printr-o singură lovitură nouă, simplă şi elegantă nimicesc teoriile ce există despre « cunoştinţă » — toate dintr-odată ... E aşa de însemnată încît îţi dau ordin să te bucuri şi tu din temelii! Te bucuri? — Ideea ţi-o spun cînd ne-om întîlni.

Vai, Edera iubito, cînd ne-om întîlni?... Nu ştiu încă ce-mi vei răspunde la planul cu Sibiul ...

Iubito, te rog trimite-mi în scrisoarea cea dintîi lucrarea aceea scrisă cu roşu (poetica); voi întrebuinţa unele părţi din ea pentru articolul *Reforma bisericilor* ...

Acum ceteşte poemul. Buzele nu vor fi geloase pentru poemul mîinilor, a părului, a ochilor, a ielelor ...

Edera, dă-mi mînile, frumoasele, să ţi le sărut

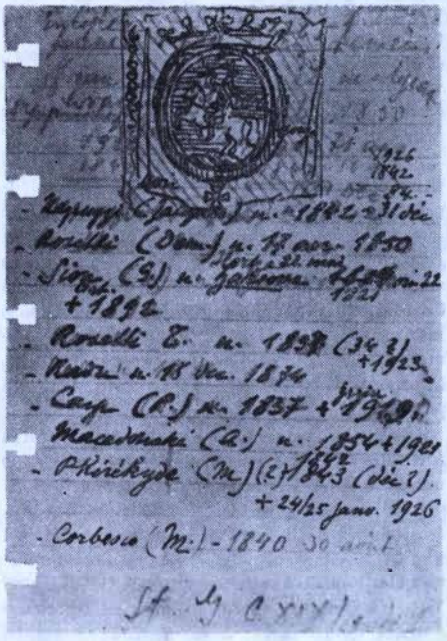
LULU

EPISTOLAR

Mathieu-Jean Caragiale

SURPRIZELE ARHIVELOR

ÎNTRE DOCUMENTELE MATEIU CARAgiale păstrate în fondul Saint-Georges (donaţia Marica Sion), la B.C.S., atrage atenţia în mod deosebit ciorna unei scrisori despre care nu ştim dacă a fost sau nu expediată. Nedatată, scrisoarea, după cum rezultă din cuprins, nu a putut fi concepută mai devreme de 30.I.1934 şi nici mai tîrziu de începutul lunii aprilie a aceluiaşi an. Adresantul, *dl. V.*, nu poate fi altcineva decît scriitorul Ion Valerian, directorul revistei „*Viaţa literară*", care, după cum de asemenea rezultă din ciornă, îi pusese la dispoziţie o cupură din nr. 152/30 ianuarie — 15 februarie 1934 (anul VIII) al revistei pe care o conducea, cupură cuprinzînd sonetul intitulat *Noapte valahă*. O însemnare marginală specifica: *Nicu M., Str. Spiroiu 28*. Era vorba de numele şi adresa autorului prezumat al furtului literar căruia îi căzuse victimă Mateiu I. Caragiale.

Revista „*Viaţa literară*" iniţiase un concurs de sonet, înzestrat cu un premiu de o mie de lei, şi primise cam o sută de sonete. Din acestea, juriul alcătuit din E. Lovinescu, Romulus Dianu, Zaharia Stancu, Dragoş Vrânceanu şi I. Valerian selecţionase un număr de douăzeci, care fuseseră publicate, fără semnătură, spre a înfrunta opinia criticilor. Sonetul *Noapte valahă* purta numărul 5. În numărul din 8—25 aprilie al revistei se anunţa că cititorii se pronunţaseră pentru sonetul *Panoplii*, al lui Mircea Pavelescu. Poetul Al. Claudian primea o menţiune pentru sonetul *Biblioteca*. În intervalul dintre numere se va fi fost descoperit plagiatul, asupra căruia revista, pe punctul de a deschide un concurs de schiţe, a păstrat tăcerea. Din ciorna pe care o reproducem reiese că sonetul aparţinea lui Mateiu I. Caragiale, că ar fi fost scris cu treizeci de ani înainte, deci prin anul 1904, dar că adevăratul său autor nu-l considerase demn de lumina tiparului. Textul publicat în „*Viaţa literară*" suferise modificări— intervenţia lui Mateiu insista asupra acestui aspect, în vederea restabilirii textului original. Cel ce-şi însuşise fraudulos manuscrisul operase modificări de prost gust, de natură să indigneze un scriitor atît de sever, de exigent în alegerea cuvîntului. Cîte modificări fuseseră aduse textului nu rezultă clar, pare însă plauzibil să fi fost schimbat numai versul incriminat. Mai tînăr, pesemne dintr-o altă generaţie, hoţul de poezii nu avea cunoştinţă că în popor ielele, ideea de iele trezeşte groaza şi că, deci, iele alintate e un non-sens. Tot aşa, *desomnorează* e un cuvînt fabricat, străin spiritului limbii noastre. Mateiu s-a simţit obligat să lumineze cazul şi a făcut-o cu deferenţă faţă de cel care-l îndatorase trimiţîndu-i «corpul delict» — sau cel puţin a avut această intenţie. (Dar cine, oare, dăduse în vileag plagiatul?) Numeroasele variante în textu scrisorii demonstrează, o dată mai mult, grija deosebită a de găsi tonul cel mai potrivit, expresia cea mai justă.

Faptul însă că scriitorul numea sonetul furat «o trezitură» poate fi pus mai degrabă pe seama

mîndriei rănite. Cu nici un chip Mateiu n-ar fi participat la un concurs literar, iar contemplarea sonetului său, numerotat, sluțit, nesemnat, îl va fi îndurerat mai mult decît rezultă din scrisoarea concepută atît de laborios. Contradicția apare, de altfel, din chiar conținutul acesteia. O «trezitură» nu se păstrează, transcrisă pe curat și cu pandantul ei, printre hîrtiile cele mai de preț, ascunse în fundul unui plic, pe fundul unui sertar — precum testamentul cu pricina, ars de Pantazi. Cel puțin valoarea sentimentală a acestor două poezii era o realitate, și probabil că firea orgolioasă a scriitorului nu-și îngăduia să o mărturisească. Profanată, *Noaptea valahă* nu mai putea avea în ochii săi nici un preț. Evident, în privința valorii ei literare, scriitorul manifesta luciditate, poate cu ostentație.

Instructivă este mai cu seamă împrejurarea furtului. Cel care nu primea — aproape — pe nimeni, permisese, totuși unei persoane (termen neutral) accesul la sertarul și la plicul său secret, — altcineva decît acel Nicu M., pe care afirmă a nu-l fi cunoscut, — dar refuză să-i divulge numele. Faptul s-ar fi petrecut prin 1931, scrie Mateiu I. Caragiale, iar în ultimul rînd al scrisorii notează data exactă: *5 martie 1932*, semn că avea, într-adevăr, un registru în care trecea toate vizitele primite. Din păcate, acesta nu figurează în donația Maricăi Sion. Pe Mateiu l-a impresionat aspectul misterios al întîmplării, insolitul ei. Cel ce trăia «sub pecetea tainei» nu-și revenea din uimire. Gestul de deschidere al mizantropului fusese pedepsit. Poetul puțin productiv, care întîrzia să-și publice splendidele *Pajere*, jefuit! Dezgustat, Mateiu va fi mărunțit jumătatea de coală pe care rămăsese cealaltă poezie, probabil tot un sonet, *Urare binevoitoare*. Martorul unei slăbiciuni de moment, *Urarea binevoitoare* n-a mai ajuns la noi. Plicul ni s-a păstrat.

* * *

Clasarea hîrtiilor rămase de la, Mateiu I. Caragiale, aflate la B.C.S. (Fondul Saint-Georges), nu oferă surprize deosebite cercetătorului care ar putea fi înclinat să creadă că văduva scriitorului a distrus tot ceea ce ar fi avut un caracter mai intim, sau nu a cuprins în donație asemenea documente. O cercetare mai amănunțită infirmă însă această impresie, întărind ideea că, dimpotrivă, donația a cuprins dacă nu totalitatea, în orice caz cea mai mare parte a arhivei Mateiu I. Caragiale, și chiar în aranjamentul în care o păstrase scriitorul. Găsim aici un numai actele propriu-zise și manuscrisele (puține!), dar și documente privind multitudinea preocupărilor scriitorului. Li s-au adăugat de către Marica Sion numai telegramele, scrisorile, primite la decesul acestuia, articolele comemoratoare. Printre programele de concerte, listele manuscrise cu membrii Ordinelor cu care era și el decorat — cîteodată alcătuite în mai multe exemplare, alături de o ciudată înșiruire a deceselor din înalta societate (din 1885— la 1916!), pe zeci de file, și unde mai sînt înregistrate și evenimente din aceeași societate, mai figurează o serie de foi, foarte îngrijit scrise, cu ortografia sa matură, conținînd formulare de scrisori pentru diferite împrejurări. Transcrise, probabil, dintr-un manual epistolar, acestea vădesc constanța preocupărilor sale, pînă în ultimii ani ai vieții.

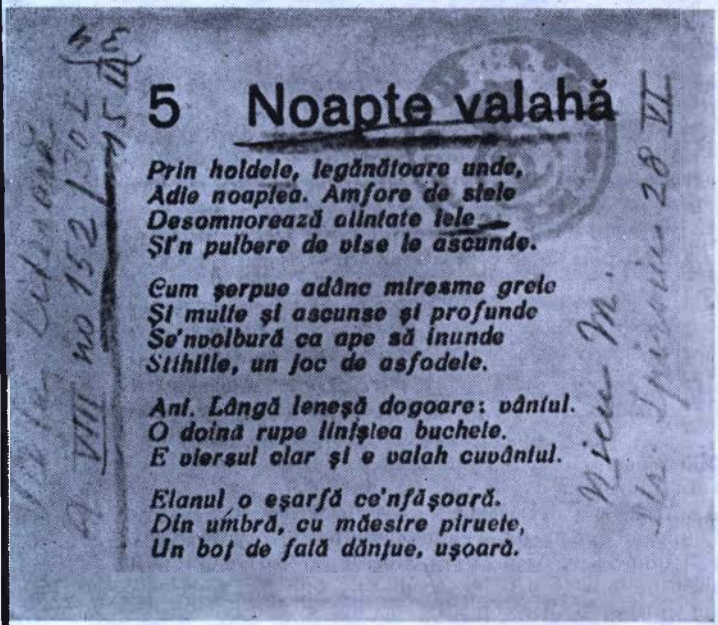
Prea puținele scrisori rămase de la Mateiu (cu excepția corespondenței mai vaste cu N. A. Boicescu) arată, cu toatele, o deosebită grijă pentru formă, iar ciornele, efortul pentru o exprimare aleasă, firească, de mare politețe. Pentru scriitor, o scrisoare era, înainte de toate, o manifestare socială, oglinda celui care o trimite, și de aceea nu-și îngăduia nici o încălcare a regulilor artei epistolare. Chiar scrisorile din adolescență poartă inscripția locului de unde au fost expediate — cînd era cazul și adresa — și, cel mai adesea, date, întocmai cum o pretindea manualul clasic — poate din secolul trecut! Pe foița transparentă sau pe o hîrtie de scrisori, Mateiu transcrisese cu cerneală neagră (cea albastră i se va fi părut vulgară!) normele de întocmire a oricărui fel de scrisoare, ținînd evident seama de *Protocolul* care atrăgea atenția că «formele de corespondență au la bază raporturi de superioritate, de egalitate și de inferioritate» și că «o încălcare a legilor convenienței epistolare este o dovadă neîndoioasă a lipsei de educație». Textul în limba franceză indică sursa, formalismul indicațiilor, vechimea ei. Cu toate că scriitorul cunoștea, cu siguranță, pe dinafară, formulele, le-a transcris cu meticulozitate, spre a le avea la îndemînă în cel mai — aparent — neînsemnat detaliu. Bineînțeles, alegerea formularelor ne luminează sfera preocupărilor sale precumpănitoare. Un formular-tip pentru mulțumiri, în caz de decorare, îi era astfel tot timpul la dispoziție, adeverind că scriitorul nu dispera să mai primească și alte ordine. Ne este, deci, îngăduit să ni-l reprezentăm transcriindu-l cu voluptate, recitindu-l, în răstimpuri, cu nostalgie, dar și cu reînnoite speranțe. Atenția

unor Excelențe, Alteți, regi chiar — și, de ce nu, Papi? — putea coborî asupra «prea umilului și prea supusului servitor» și ar fi fost o gafă enormă să li se răspundă într-un limbaj de fantezie, roturier.

Într-o asemenea tristă împrejurare «augusta bunăvoință» s-ar fi răcit, drumul spre alte distincții ar fi fost barat. Faptul că, pe scriitor îl interesa și protocolul prezentării doamnelor din corpul diplomatic demonstrează, tot așa, că era căsătorit în momentul cînd își lua notele, și că mai nădăjduia încă să obțină un post de ministru plenipotențiar (în Finlanda), așa cum, o notă mai veche, stabilea obligațiile protocolare ale prefecților — o altă dorință neîmplinită a lui Mateiu.

Impecabil caligrafiate, modelele de corespondență stau mărturie asupra lumii de himere în care a trăit scriitorul, din adolescență și pînă la moarte, himere pe care credem că le împărtășea și soția sa, păstrătoarea și donatoarea documentelor, unul, poate, dintre motivele armoniei conjugale pe care o certifică martorii de epocă. Desigur, o genealogie a familiei Sion, întocmită de Mateiu în mai multe exemplare, figurează între hîrtiile sale, dimpreună cu aceea a familiei Karabetz, din care afirma că se trage. Cu puțină imaginație putem trasa programul orelor sale de cabinet cînd, odihnindu-și spiritul, mai desena cu acurateță un monogram pe căpățelul de hîrtie transparentă, simțitor la măreția apusului de soare, în perdele.

Barbu CIOCULESCU

5 Noapte valahă

Prin hoidele, legănătoare unde,
Adio noaptea. Amfore de stele
Desomnorează olintate lele
Și'n pulbere de vise le ascunde.

Cum șerpue adînc miresme grele
Și multe și ascunse și profunde
Se'nvolbură ca ape să înunde
Stihiile, un joc de asfodele.

Ani. Lîngă lenești dogoare: vîntul.
O doină rupe liniștea buchete.
E viersul clar și e valah cuvîntul.

Elanul o eșarfă ce'nfășoară.
Din umbră, cu măestre piruete,
Un boț de faiă dănțue, ușoară.

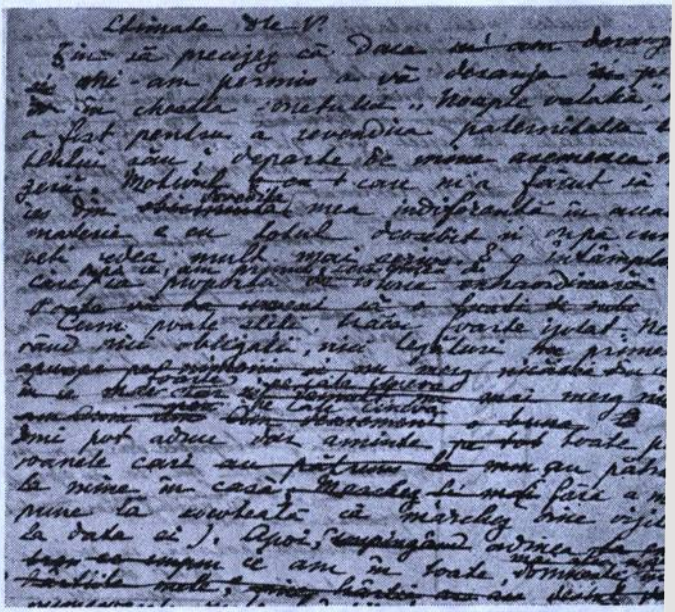
«... pentru a revendica paternitatea titlului...»

Stimate D-le V

Țin să precizez că dacă ⟨m-am deranjat și⟩ mi-am permis a vă deranja ⟨și pe dv⟩ în chestia sonetului *Noapte valahă*, nu a fost pentru a revendica paternitatea titlului său; departe de mine asemenea mizerii. Motivul ⟨ce cu⟩ care m-a făcut să îmi ies din ⟨obicinuita⟩ imensa mea indiferență în această materie e cu totul deosebit și după cum veți vedea mult mai serios. E o întîmplare care ⟨după ce am primit scrisoarea dv⟩ ia proporții de istorie extraordinară. ⟨Poate vă va conveni să o luați de subie⟩. Cum poate știți, trăesc foarte izolat. Neavînd nici obligații, nici legături ⟨nu⟩ primesc ⟨aproape pe nimeni și nu merg nicăeri⟩ ⟨din ce în ce⟩ foarte rar ⟨pe cîte cineva⟩ ⟨de demult nu mai merg nicăeri⟩ ⟨greu am cum⟩ ⟨am de asemenea o bună⟩ îmi pot aduce dar aminte ⟨pe tot⟩ toate persoanele cari ⟨au pătruns la mine⟩ au pătruns la mine în casă ⟨marchez și mai⟩ (fără a mai pune la socoteală că marchez orice vizită la data ei). Apoi, ⟨împingînd⟩ ordinea ⟨la extrem⟩ ce am în toate, ⟨mai ales și ce⟩ domnește și în hîrtiile mele; (orice hîrtie ⟨care nu destul de⟩ numeroasele mele hîrtii,

toate aşa de perfect clasate că o pot găsi pe oricare pe întuneric⟩. Daca o hîrtie ⟨e un⟩ prezintă ⟨chiar eventual⟩ vre-un interes o clasez imediat, daca nu, o ard eu personal; ⟨nu o⟩ o ard, nu o arunc.

⟨La mine⟩. Şi hîrtiile mele, cum veţi ⟨vedea⟩ constata, la faţa locului, cînd îmi veţi face plăcerea să veniţi la mine, le ţin toate încuiate, ⟨vă închipuiţi dar surprinderea mea cînd în⟩. De ce lucrez acum chiar, în prezent, nu vorbesc ⟨cu⟩ ⟨literar⟩, nu vorbesc ⟨cu nimeni, dar încă de o trezitură de acum treizeci de ani, şi nu destinată a fi publicată⟩ aşa că vă puteţi închipui surprinderea mea cînd în „*Viaţa literară*“ citesc ⟨printre⟩ în fruntea unui sonet propus pentru premiare titlul *Noapte valahă* dat de mine acelei treziturі de care v-am scris.

Am căutat imediat « Noaptea mea valahă » ⟨într-un plic de fişe⟩ pe care o ştiam într-un fund de plic dintr-un fund de sertar, dar n-am mai găsit-o ⟨Fuseseră două poeme⟩ ⟨amîndouă⟩ ⟨Cineva o rupsese de lîngă o tovarăşă⟩. Pe cele două jumătăţi ale unei foi groase de hîrtie erau două vechi poeme ⟨vechi⟩, amîndouă nedemne de tipar — una ⟨cu titlul încriminat, alta cu titlul *Urare binevoitoare*⟩ *Noapte valahă*, cealaltă *Urare binevoitoare*. Aceasta din urmă mi-a fost lăsată, ⟨prima⟩. Cineva a rupt foaia în două, jumătatea cu noaptea valahă ⟨a luat-o pe prima⟩ ⟨a furat-o⟩ a luat-o, ⟨pe prima⟩ şi mi-a lăsat-o pe a doua; ruptura ⟨ce se cunoaştea⟩ Mi s-ar putea obiecta că ⟨mai pe⟩ ⟨un titlu aşa ba⟩ ⟨a fost o coincidenţă, o potrivealâ⟩, ⟨telepatie⟩ dar ⟨e şi în⟩ aceasta nu se opreşte la titlu. ⟨La mine sonetul isprăvea⟩. În sonetul meu era versul: în tainica poiană se-ncinge danţ de iele, în ⟨celalaltul lui Nicu M. e: desomnorează(?) alintate(!) iele. ⟨Ca cineva să fi introdus⟩. ⟨Mi-am adus imediat amin⟩ ⟨Şi am conchis⟩ ⟨Informaţia ce aţi binevoit a-mi da şi de care mă simt foarte recunoscător (Mai departe ⟨însă⟩ nu se mai găseşte ⟨nici o asemănare⟩, însă, ce e drept, nici o asemănare) ⟨Informaţia dv, de care vă sunt foarte recunoscător⟩ n-a lămurit cu nimic acest caz⟩ Aceasta e situaţia pe care informaţia dv. ⟨de care⟩ pentru care vă mulţumesc foarte mult, nu numai că n-a ⟨lămur⟩ limpezit-o ci, dimpotrivă. O persoană care să răspundă la numele de Nicu (M) şi care să domicilieze în str. Spiroiu 28 nu există printre cunoştinţele mele. ⟨Altfel se numeşte aceea care a fost la mine acasă ⟨şi în prezenţa⟩ ⟨acum trei ani, în 1931⟩ ⟨pentru care am scos⟩ ⟨căreia pentru ca să-i arăt ceva am scos plicul din sertar şi am lăsat-o ⟨cîteva⟩ cîteva minute singură cu plicul⟩ ⟨De aceea mă îndoesc de existenţa⟩ ⟨pînă⟩ ⟨Pentru că⟩ ⟨şi mai puţin⟩.

Altfel se numeşte aceea care a fost la mine acasă şi ⟨pentru care am scos odată⟩ în prezenţa căreia pentru a-i arăta ceva am scos plicul şi am lăsat-o apoi cîteva minute singură cu conţinutul plicului ⟨şi e aceeaşi cred care⟩

la 5 martie 1932

Codul convenienţelor elegante

ORDRE NATIONAL DE LA LEGION D'HONNEUR

HONNEUR PATRIE

Le Grand Chancelier de l'Ordre National de la Légion d'Honneur

Le Président de la République Française

Matthieu Cazaqiale

I

formulaire: — *Veuillez agréer, Monsieur, l'assurance (les assurances) de ma (haute) considération (très, la plus) distinguée.*

— *Veuillez agréer, Monsieur, l'assurance de mon profond respect.*

— *Croyez, Monsieur (Messieurs) à ma bienveillance.*

— *J'ai l'honneur d'être (Mon Seigneur, Monsieur), (de votre Excellence, Grandeur, Altesse (Sérénissime, Impériale, Royale, Illustrissime etc) le très humble et très obéissant serviteur (suranné).*

— *Je vous prie, Monsieur, d'agréer mes sentiments les meilleurs.*

I

formular: — Binevoiţi a primi, Domnule, asigurarea (asigurările) (înaltei mele) consideraţiei mele (foarte, cea mai) distinsă.

— Binevoiţi a primi, Domnule, asigurarea profundului meu respect.

— Credeţi, Domnule (Domnilor) în bunăvoinţa mea.

— Am cinstea de a fi (Seniore, Domnule) (al Excelenţei, Măririi, Alteţei (Serenisimă, Imperială, Regală, Ilustrissimă etc.) prea umilul şi prea supusul servitor (învechit)

— Vă rog, Domnule, să primiţi cele mai bune sentimente.

II

Lettre-type

Excellence,

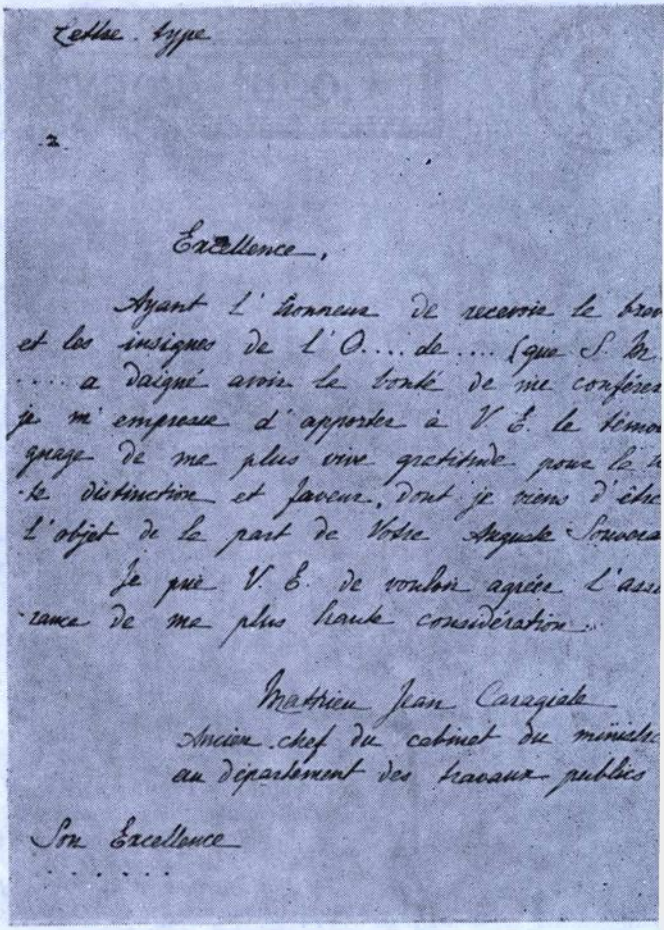
Ayant l'honneur de recevoir le brevet et les insignes de l'O[rdre] ... de ... (que S[a] M[ajesté] a daigné avoir la bonté de me conférer), je m'empresse d'apporter à V[otre] E[xcellence] le témoignage de ma plus vive gratitude pour la haute distinction et faveur, dont je viens d'être l'objet de la part de Votre Auguste Souverain.

Je prie V[otre] E[xcellence] de vouloir agréer l'assurance de ma plus haute considération.

MATHIEU JEAN CARAGIALE
Ancien chef de cabinet du ministre au département des travaux publics.

Son Excellence

.....

II

Scrisoare tip

Excelenţă,

Avînd onoarea de a primi brevetul şi însemnele Ordinului ... (pe care M[ajestatea] S[a] ... a găsit de cuviinţă să aibă bunătatea de a mi-l oferi), mă grăbesc să înfăţişez E[xcelenţei] V[oastre] mărturisirea celei mai vii gratitudini pentru înalta distincţie şi favoare al cărei obiect sînt din partea Augustului Dumneavoastră Suveran.

O rog pe E[xcelenţa] V[oastră] să binevoiască a primi asigurarea consideraţiunii mele celei mai înalte.

MATHEIU JEAN CARAGIALE
Fost şef de cabinet al ministrului la departamentul lucrărilor publice.

Excelenţei sale

.....

III

Protocole — *Les formes de la correspondance ont pour base les rapports de supériorité d'égalité et d'infériorité.*

Une infraction aux lois des convenances épistolaires est un témoignage indubitable d'un manque d'éducation.

Toute lettre demande réponse. On ne peut se dispenser de cette formalité qu'à l'égard d'une invitation au bal ou à une soirée; une invitation à dîner exige impérieusement réponse.

Il importe, en toute circonstance, de mesurer les formes à la condition des personnes auxquelles on écrit. Si on a affaire à un supérieur, un cérémonial respecteux est de rigueur; il convient d'écrire sur papier de grand format.

Si on a à parler dans le corps de la lettre d'une tierce personne, il n'est pas défendu d'écrire M. et Mme ou Mlle (en abrégé), sauf s'il s'agit d'un proche parent du correspondent.

Quand on donne à un tiers une lettre de recomandation, il convient de la lui remettre ouverte, mais il est de son devoir de la cacheter sans la lire, au moment où il la reçoit, à moins, toutefois, qu'on ne l'invite à en prendre connaissance.

L'inscription *est* « en vedette » *quand elle est détachée du corps de la lettre. C'est la forme officielle.*

L'inscription *est* « en ligne » *quand elle commence la première ligne et*

L'inscription *et* « dans la ligne » *quand elle est placée après quelques nots.*

Le traitement — *on doit donner à chacun le traitement qui est dû à sa naissance ou à sa dignité.*

III

Protocol — Formele de corespondenţă au la bază raporturi de superioritate, de egalitate şi de inferioritate.

O încălcare a legilor convenienţelor epistolare este o dovadă neîndoielnică de lipsă de educaţie.

Orice scrisoare cere răspuns. Nu te poţi dispensa de această formalitate decît faţă de o invitaţie la bal sau la o serată; o invitaţie la cină pretinde neapărat un răspuns.

În orice împrejurare are însemnătate să potriveşti formele după cinul persoanelor cărora le scrii. Dacă ai de a face cu un superior, un ceremonial respectuos este de rigoare; convine să scrii pe hîrtie de format mare.

Dacă ai de vorbit în cuprinsul unei scrisori despre o terţă persoană, nu este oprit să scrii Dl. şi D-na sau D-ra (prescurtat), afară numai dacă este vorba de o rudă apropiată a corespondentului.

Cînd dai unui terţ o scrisoare de recomandare, se impune să i-o înmînezi deschisă, însă e de datoria lui să o lipească fără a o citi, în clipa cînd o primeşte, dacă nu cumva, totuşi, este poftit să ia cunoştinţă de cuprinsul ei.

Titlul este « în vedetă » cînd e detaşat de corpul scrisorii. Este forma oficială.

Titlul este « *în linie* » cînd începe în prima linie şi

Titlul este « înlăuntrul liniei » cînd este plasat după cîteva cuvinte.

Tratamentul — trebuie să dai fiecăruia tratamentul care-i revine după naşterea sau funcţia sa.

On ne se sert de l'expression « honneur » *qu'à l'égard des personnes d'un certain rang.*

Dans les lettres adressées aux dames, on ne se sert que de l'expression «Madame», leur titres et qualité sont seulement exprimés dans le réclame et la suscription. On exploie le titre quand on leur écrit un billet à la troisième personne; alors il n'y a près de réclame.

La courtoisie *(le compliment qui se met à la fin de la lettre).*

La souscription *ou signature peut être précédée de la formule « votre très-humble et très obéissant serviteur » ou être apposée après la courtoisie de rigueur. La première manière pour les circonstances d'apparat (on écrit alors* en dépêche*); la deuxième dans les circonstances courantes (écrie en « billet »).*

La date. — La date doit toujours être précédée de la désignation du lieu d'où l'on écrit. *Il y a deux manières de la placer: au haut de la page et à la fin de la lettre, vis-à-vis de la signature. Placée à la fin elle indique plus d'égards et de déférence. Dans les correspondances ordinaires, il convient de placer la date au haut de la 1-ère page, pour faciliter le classement.*

La réclame — *La réclame est l'indication placée au bas de la 1-ère page (les Allemands la placent à la fin) du nom et de la qualité de la personne à laquelle on écrit; dans les lettres adressées par les particuliers du Roi ou aux souverains, la réclame se met au dessus du traitement.*

La réclame facilite le classement et évite les méprises dans les expéditions. On ne met pas de réclame dans les billets sans signature; elle serait superflue, le nom de la personne à laquelle on écrit se trouvant dans le corps du billet.

La suscription *(ou* l'adresse*) est la réproduction de la réclame sur l'enveloppe de la lettre.*

Quelque fois la personne qui écrit complète la suscription en signat en bas à gauche.

Nu se foloseşte expresia « *onoare* » decît faţă de persoanele de un anumit rang.

În scrisorile adresate doamnelor, nu se foloseşte decît « Doamnă », titlul şi calitatea lor sînt numite numai în reclamă şi în adresa de pe plic. Foloseşti titlul cînd le scrii un bilet la a treia persoană; atunci reclama lipseşte.

Curtoazia (complimentul care se pune la finele scrisorii).

Punerea semnăturii sau semnătura poate fi precedată de formula: « prea umilul şi foarte supusul servitor », sau se poate face după complimentul de rigoare. Prima manieră pentru împrejurările deosebite (se scrie atunci în depeşă*); a doua, în împrejurările obişnuite (a scrie « bilet »).

Data. — Data trebuie totdeauna precedată de precizarea locului de unde scrii. Se poate pune în două chipuri: în susul paginii şi la sfîrşitul scrisorii, în faţa semnăturii. Pusă la sfîrşit, indică mai multă consideraţie şi deferenţă. În corespondenţele obişnuite e preferabil să aşezi data în susul primei pagini, spre a uşura clasarea.

Reclama — Reclama este indicaţia în josul primei pagini (Germanii o pun la urmă) a numelui şi calităţii persoanei căreia îi scrii; în scrisorile adresate de către persoanele din anturajul regelui sau suveranului, reclama se pune deasupra tratamentului.

Reclama uşurează clasarea şi evită încurcăturile în expediere. Nu se pune reclamă în biletele nesemnate; ar fi superfluă, numele persoanei căreia i se scrie aflîndu-se în cuprinsul biletului.

Adresa de pe plic (sau *adresa*) este reproducerea reclamei pe plicul scrisorii.

Citeodată persoana care scrie completează adresa semnînd jos, în stînga.

---

* Sinonim cu scrisoare rapidă, telegramă.

IV

Lettres de remerciments
pour la réception d'un Ordre ou distinction

Je viens déposer aux pieds de V[otre] M[ajesté] l'expression de ma vive reconnaissance pour la faveur signalée qu'Elle a daigné m'accorder, en me nommant ... de l'O[rdre] de ... (on: en me faisant parvenir ...)

Un témoignage aussi éclatant d'une auguste bienveillance devait me toucher profondément et cette haute distinction, Sire, reveillera toujours en moi, les plus précieux souvenirs.

Je prie V[otre] M[ajesté] vouloir bien recevoir l'hommage des sentiments du plus profond respect avec lesquels j'ai l'honneur d'être ...

J'ai reçu la lettre en date du ... de ce mois, par laquelle V[otre] E[xcellence] a bien voulu me faire connaître que, sur sa proposition, S[a] M[ajesté] le R[oi] a daigné me conférer la dignité de ... de l'ordre de ...

Ce témoignage éclatant d'une auguste bienveillance est des plus précieux pour moi, et je vous serais fort obligé, Mr., de vouloir être auprès de S[a] M[ajesté] l'interprète de la vive et profonde gratitude dont je suis pénétré. Je prie V[otre] E[xcellence] de recevoir, de son côté, l'expression de ma reconnaissance pour la part qu'elle a prise à la faveur signalée dont je viens d'être l'objet.

Ordre

En général quand on possède un ordre dans un grade dont l'insigne est double (G[ran]d croix ou g[ran]d off[icier], comm[andeur] avec plaque) on ne porte dans les circonstances ordinaires que la plaque, le double insigne étant porté seulement dans les circonstances solennelles.

IV

Scrisori de mulţumire
pentru primirea unui Ordin sau a unei distincţii

Depun la picioarele Majestăţii Voastre expresia viei mele recunoştinţe pentru favoarea semnalată pe care Ea a binevoit să mi-o acorde, numindu-mă ... al Ordinului ... (sau: făcînd să-mi parvină...)

Dovada atît de strălucită a unei auguste bunăvoinţi trebuia să mă mişte profund şi această înaltă distincţie, Sire, va trezi totdeauna în mine cele mai preţioase amintiri.

O rog pe Majestatea Voastră să binevoiască a primi omagiul sentimentelor celui mai profund respect cu care am onoarea de a fi ...

Am primit scrisoarea de pe data de ... a acestei luni, prin care Excelenţa Voastră a binevoit să-mi aducă la cunoştinţă că, la propunerea sa, Majestatea Sa Regală... a decis să-mi ofere rangul de ... al Ordinului ...

Această dovadă strălucită a unei auguste bunăvoinţi este pentru mine dintre cele mai preţioase şi vă voi fi foarte îndatorat, D-le, de a vroi să fiţi interpretul pe lîngă Majestatea Sa a viei şi profundei gratitudini de care sînt pătruns.

O rog pe Excelenţa Voastră să primească, la rîndul său, expresia recunoştinţei mele pentru partea ce i-a revenit în acordarea favorii semnalate, al cărei obiect am fost.

Ordin

În general cînd posezi un ordin într-un grad cu insignă dublă (Mare Cruce sau Mare ofiţer, comandor cu placă) nu se poartă în împrejurările obişnuite decît placa, insigna dublă fiind purtată numai de împrejurările solemne.

DOSARUL UNEI EXISTENȚE

Octavian GOGA

Din relicvele unei «vîrste pierdute»

PREZENTĂM ÎN CELE CE URMEAZĂ CORESpondența adresată, între 1900—1903, de către Octavian Goga învățătoarei Aurelia Rusu, din satul Botăieni (comuna Sisești, județul Maramureș). Sînt trei ani agitați din existența scriitorului, care se găsea în perioada respectivă la studii în capitala Ungariei. Lămuriri despre această scurtă prietenie, despre împrejurările în care s-au cunoscut cei doi tineri ne furnizează Victor Ilieșiu, care a semnalat și comentat pentru prima oară scrisorile de față [1]. Foarte sugestive și edificatoare rămîn însă, în această privință, înseși relatările fostei învățătoare Aurelia Rusu din Botăieni: « În 1900, la 18 februarie, s-a căsătorit un frate de al meu la Tohanu Vechi, lîngă Brașov. Acolo ne-am cunoscut. Noi eram paramirii. El a fost „fratele mire" iar eu „sora mireasă". De aceea îmi spunea „surioară" iar eu „frățior". Am fost împreună în total două zile. În aceste zile am hotărît să ne căsătorim. Hotărîsem să facem facultatea împreună și după căsătorie să călătorim, el ca poet, eu ca pictoriță ...» [2].

Dar legătura sentimentală dintre cei doi se destramă în 1903, în urma unor neînțelegeri familiale. Aurelia Rusu a mai sperat în reînnodarea firului acestei prietenii pînă în 1906, cînd Octavian Goga se căsătorește. De atunci, ori ce încercare a poetului de a o revedea întîlnește împotrivirea fermă a tinerei, acum învățătoare la o mînăstire din Sibiu [3].

Cu un an înaintea morții poetului se mai ivește o ultimă ocazie în care cei doi s-ar fi putut reîntîlni. Iată ce spune Aurelia Rusu: « În 1937 Goga ajunge foarte aproape de satul meu natal, la Sindrești ... Se adunase multă lume de la Baia Mare, Baia Sprie, localnici de la Sindrești, apoi sișeșenii dintre care mulți deja îl cunoșteau. Marea mulțime adunată se datora desigur popularității și simpatiei de care poetul se bucura printre ardeleni. Autoritățile locale

---

[1] Ilieșiu, Victor, *O etapă necunoscută a vieții și operei lui Goga*, *„Limbă și literatură"*, XVII, 1968, p. 133 și urm.

[2] Weisz, Nicolae, *Dăscălița*, *„Freamăt"*, revistă școlară editată de Liceul nr. 3, Baia Mare, nr. 5—6, 1970, p. 64.

[3] Ilieșiu, Victor, Op. cit., p. 133.

au oferit o recepție în semn de cinstire a poetului. M-am numărat printre invitați. În plus mi s-a cerut să împrumut veselă și mobilier necesare bunei desfășurări a ei. Am pus la dispoziție tot ce am avut. Eu, în schimb, am lipsit dintre participanți» [4].

Aurelia Rusu a preferat să rămînă pentru toată viața cu amintirea celor două zile petrecute alături de marele poet, cu imaginea unui Goga adolescent, cu scrisorile pe care le-a păstrat ca pe ceva sacru pînă la stingerea ei din viață, în 1974.

Această idilă nu a rămas fără ecou în planul creației artistice. Victor Ilieșiu enumeră între versurile inspirate de tînăra învățătoare, poeziile: Dorință, Pribeag, Despărțire, Solus ero, Noapte. Totodată, expune mai multe argumente în favoarea descoperirii prototipului poeziei Dăscălița. Nu putem omite, credem, posibile ecouri și în poezia Răsună toaca, sau Chemare.

Scrisorile trimise de Octavian Goga prietenei sale capătă importanță mai ales prin prețioasele informații asupra unui moment greu, cel din perioada studiilor la Budapesta, cînd tînărul poet simțea acut nostalgia satului natal [5]. Este o perioadă de formație și evenimentele de acum, importante sau nu, vor lăsa, inevitabil, urme sufletești adînci pe care le putem descoperi, mai apoi, în operă.

Pamfil BILȚIU

[4] Ilieșiu, Victor, *Mărturisiri ale Aureliei Rusu despre O. Goga* (manuscris).

[5] Tăslăuanu, O., *O. Goga, Amintiri și contribuții la istoricul revistei „Luceafărul"*, Partea I. Epoca budapestană. București, 1949, p. 16.

I

Budapesta[,] 24 Dec[embrie] 901

Dragă sorioară,

Sărbători fericite în mijlocul celor de-acasă. Am primit ultima cartă. Îți mulțămesc că ți-ai adus aminte de depărtatul frățior. Scriai că — « pe-atunci erau alte timpuri cînd le-am compus » —. De ce? De ce? Și încă o dată — de ce? Tot aceleași sentimente ca odată, tot aceeași depărtare. Tot aceeași ... sau poate sorioara? — Fii atît de gentilă și fă-mă să cred că *Nu*. Sărutări de mîini. De-al d[umi]tale vecinic frățior

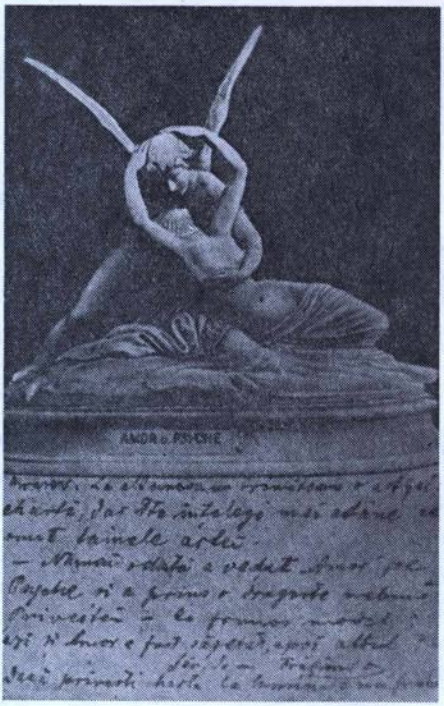
OCTAVIAN

II

Budapesta[,] 21 martie

Sorioară dragă ! Uite[,] îți trimit acum fotografia mea cea mai potrivită ... În larma asta mare, în îngrămădirea asta de tramvaye, minciuni, zîmbete și plete false — eu simt parcă am murit demult ... Sara, știi cît de frumoasă e sara, cînd mă preumblu pe malurile Dunării, cînd s-a domolit zarva orașului, cînd dorm așa numiții orășeni « solizi », — cînd numai Dunărea prinsă în lanțuri se zbate de mal, cînd tremură undele și oftează — atunci, atunci sorioară îmi ridic gulerul paltonului, plec capul, închid ochii — și gîndesc — ... Într-o astfel de clipă mi-a tresărit prin cap, că o astfel de cartă ar fi portretul meu cel mai potrivit. Am murit, so-

rioară! Trăiesc numai cînd visez — ... şi cînd mi-aduc aminte cum păşeam braţ la braţ doi [tineri] pe drum către biserică ... Ştii unde?...

OCTAVIAN

III

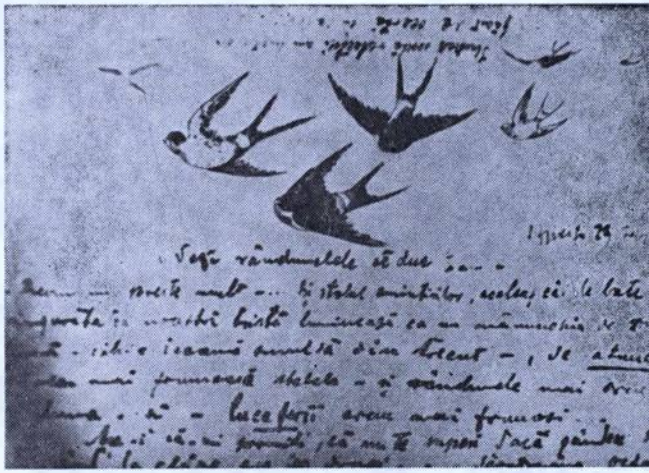
Braşov. La altcineva nu trimiteam o astfel de chartă, dar D[umnea]ta înţelegi mai adînc ce sînt tainele artei.

— Numai odată a văzut „Amor" pe Psyche şi a prins o dragoste nebună! Priveşte-i: — Ce frumos model! Vezi şi Amor a fost săgetat, apoi altul?...

Săr[utări] de m[îini!]

FRĂŢIORUL O.

Dacă priveşti charta la lumină e mai frumoasă.

IV

Budapesta, 23 febr[uarie] [1]903

« Vezi rîndunelele se duc » ...

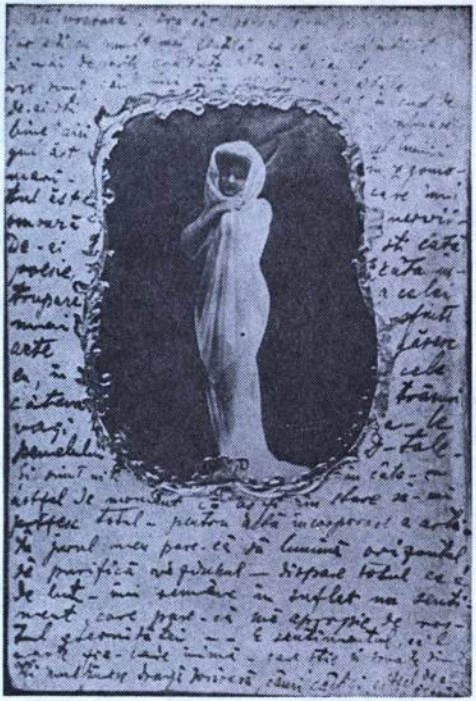
Revin nu preste mult ... şi stolul amintirilor, aceleaşi căi le bate. În singurătatea noastră tristă, luminează ca un mănunchi de raze de lună cîte-o icoană smulsă din trecut — de-*atunci*, cînd păreau mai frumoase stelele — şi rîndunelele mai drăguţe, şi luna şi *luceferii* erau mai frumoşi. Aşa-i că-mi promiţi că nu te superi dacă gîndesc din cînd în cînd la clipe aşa de dragi ...

Sărut mînă, OCTAVIAN

Ilustrata sosită redacţiei am luat-o eu — mi-am făcut de ceartă cu colegii.

V

Dragă sorioară. Era cît pe-aci să-mi pierd nădejdea ... Dar eşti cu mult mai gentilă, ca să-mi fi întărit şi mai departe credinţa asta. De-ai şti ce bucurie simt cînd îmi vin scrisoricele D[umi]tale ... De-ai şti cît îmi cad de bine aici, în vălmăşagul ăst al lumii

mari, în zgomotul äst care îmi omoară nervii. De-ai şti cîtă poezie, cîtă întrupare a celei mai sfinte arte găsesc eu în cele cîteva trăsuri vagi ale penelului D[umi]tale. Şi simt uite în cîte-un astfel de moment că aş fi în stare să-mi părăsesc totul pentru altă încorporare a artei. În jurul meu pare că să luminä orizontul, se purificä väzduhul — dispare totul ce e de lut — îmi rämîne în suflet un sentiment care pare că mă apropie de rostul eternităţii. E sentimentul ce-l naşte fiecare inimă, care ştie şi poate simţi. Îţi mulţämesc, dragă sorioară, că îmi cîştigi astfel de clipe.

OCTAVIAN

VI

Budapesta, 26 nov[embrie] [1]901

O vorbă, un cuvînt măcar,
Pe-aripa vîntului de sară
E de demult de cînd aştept ...
Zadarnic să-mi răsară !

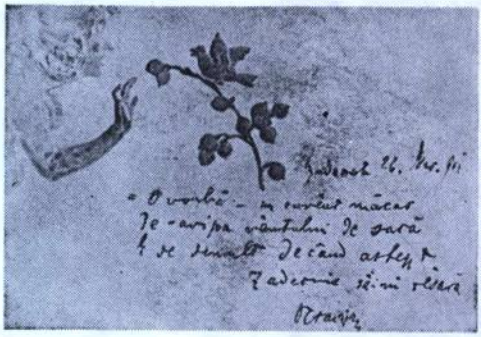
OCTAVIAN

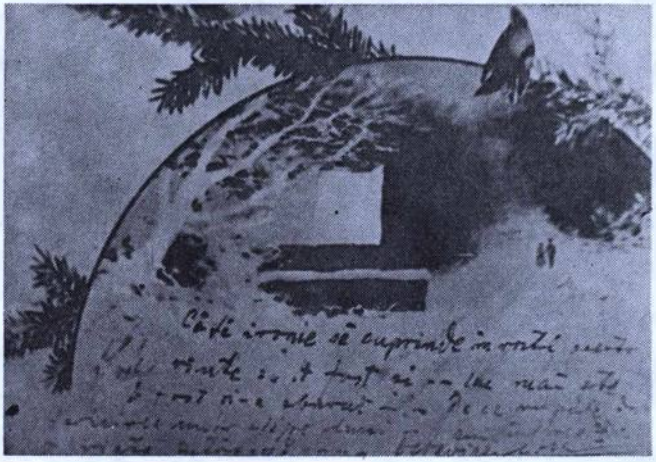
VII

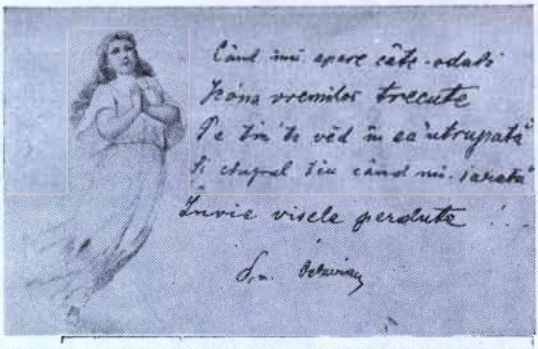
Braşov, 23 nov[embrie] [1]901

Cîtă ironie să cuprinde în rostul acestor cuvinte: « A fost şi nu mai este ... ». — A fost şi-a zburat —. De ce nu poate dura fericirea unor clipe luni, ani întregi, o viaţă întreagă?...

Octavian GOGA

Fotografia de mai sus, înfățișîndu-ne imaginea poetului din anii maturității, ne-a fost pusă la dispoziție cu amabilitate de către cercetătorul Ștefan Burada, de la Muzeul de istorie al R.S.R. Este vorba de o fotografie tip «Cabinet», destul de cunoscută dealtfel, care ne suscită însă interesul prin însemnarea autografă a lui Octavian Goga, dezvăluind neașteptate resurse de umor.

Fl. VLAD

VIII

Cînd îmi apare cîteodată
Icoana vremilor trecute
Pe tin' te văd în ea-ntrupată ...
Și chipul tău cînd mi s-arată
Învie visele perdute ...
S[ărut] m[îna]

OCTAVIAN

IX

Din stelele de pe azur
Ce se sărut la lună,
Aș vrea vro cîteva să fur
Să le-mpletesc cunună,
Cunună sfîntă, strălucită
S-o pun pe fruntea ta iubită ...
Penelul tău mi-a zugrăvit
Chipul nădejdei ce-am uitat ...
Un suflet deznădăjduit
Cu mîna ta ai înviat ...
Unde-i mînuța s-o sărut?
Căci ea mi-a dat tot ce-am perdut
Departe ...

OCTAVIAN

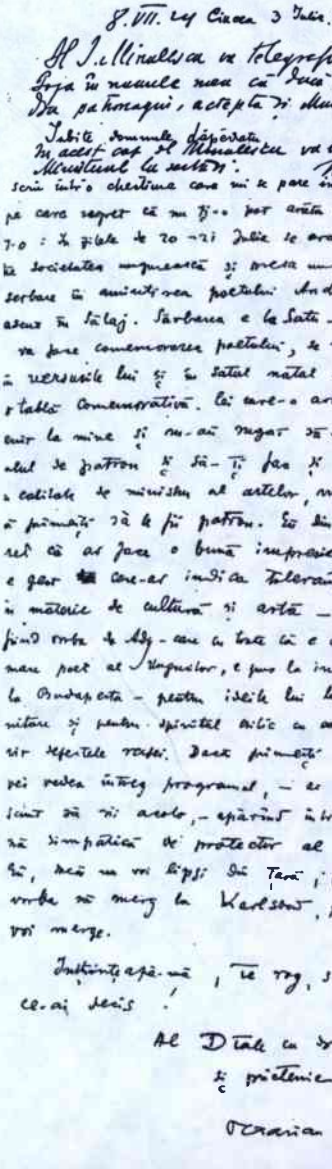
B[rașo]v, mart[ie]

X

Din valul vremei se desprinde
Un chip senin ce-i fără seamăn —
Un chip etern ... și nu știu cum,
Dar eu cu tine îl aseamăn.
De ce?

OCTAVIAN

Octavian GOGA

8. VIII. 924 Cluj 3 Iulie 1924.

Mă I. c. Mihalescu va telegrafia Alteței Voastre în numele meu că sunt acceptă Dv. patronagiul, aceptă și Ministrul Belelor.

Iubite domnule Căpitan. În acest caz Mă Mihalescu va propune Ministrul la serbări.

Scriu într-o chestiune care mi se pare interesantă pe care regret că nu vă voi putea-o vorbi. Vă zile de 20-21 Iulie se organizează de la societatea ungurească și mare ungurească serbare în amintirea poetului Andrei Ady născut în Sălaj. Sărbarea e la Șatu-Mare. va fi o comemorarea poetului, și vor spune în versurile lui și în satul natal și în Oradea o tablă Comemorativă. Cei care-o aranjează au venit la mine și m-au rugat să primesc alul de patron și să fiu patron. Eu îm părtășit rul că ar face o bună impresie în afară e gest care-ar indica toleranța noastră în materie de cultură și artă — cu deosebire fiind vorba de Ady — care în toate ți e cel mai mare poet al Ungurilor, e pus la multe eriți la Budapesta — pentru ideile lui largi umanitare și pentru spiritul acela cu care a vorbit despre rasă. Dacă primești — după ei vedea întreg programul, — ar fi interesant să vii acolo, — căci în o lumină simpatică de protector al artelor ți, dacă nu vei fi plecat din Țară, fiindvorba să mergi la Karlsbad, probabil vei merge.

Instrucțiuni-mă, te rog, să știu ce-ai decis.

Al Dtale cu drag toată și prietenie

Octavian Goga

Pentru comemorarea lui Ady ENDRE și sărbătorirea lui Avram IANCU

CELUI MAI DE SEAMĂ SCRIITOR MAghiar — Ady Endre — născut în Transilvania, la Mecențiu, Sălaj, în 22 noiembrie 1877, i-au fost consacrate în anul 1924, în zilele de 20 și 21 iulie, serbări menite să-i cinstească memoria. De la moartea sa se împliniseră deja, în acel an, la 27 ianuarie, cinci ani. Comemorarea a fost prilejuită de aniversarea semicentenarului căsătoriei bătrînilor părinți (Ady Lorinc și Maria Pasztor) ai poetului, care murise de timpuriu, la Budapesta, într-un spital, în 1919.

Presa vremii, atît cea maghiară [1] din România, cît și cea română [2], au remarcat evenimentul, care a fost comentat mai tîrziu în unele studii monografice [3] și articole [4], subliniindu-se importanța sa pentru demonstrarea confrățietății culturale și spirituale a scriitorilor români și maghiari.

---

[1] Revista săptămînală maghiară „*Szilágyság*" din Zalău, care a fost inițiatoarea și organizatoarea festivităților legate de comemorarea lui Ady Endre și de aniversarea nunții părinților săi, a rezervat integral trei numere (din 18, 25 iulie și 1 august 1924) acestor manifestări culturale, relatînd pe larg desfășurarea lor și reproducînd discursurile și epistolele primite de organizatori de la diverse personalități literare din țară și din Ungaria.

[2] „*Adevărul literar și artistic*", anul V, nr. 190, duminică 27 iulie, p. 8, aduce «un pios» omagiu «marelui poet, dintre cei mai sinceri amici ai noștri, ai românilor».

[3] Domokos Sámuel, *O. Goga*, „Kriterion", 1970, pp. 239—240.

[4] I. Micu, *O manifestare a prieteniei româno-maghiare*, în „*Magazin istoric*", nr. 9, 1968, pp. 77—79. Articolul reproduce documente din revista maghiară mai sus citată de noi.

Unele investigații recente de arhivă ne-au adus sub ochi cîteva documente referitoare la circumstanțele organizării acestei comemorări a lui Ady Endre. Este vorba de un dosar din fondul Ministerului Artelor, de fapt al Ministerului Culturii și Artelor [5], *semnalat de cercetătorul Virgiliu Teodorescu, în paginile revistei* „Manuscriptum", *care conține documente legate de activități culturale desfășurate în România în anii imediat următori desăvîrșirii unității naționale. Se află aici invitația organizatorilor, adresată oficialităților de la București, precum și programul detaliat al celor două zile festive (fila 10):*

«Redacția gazetei „Szilágyság" cu prilejul aniversării a 50-a an [sic!] **a căsătoriei părinților lui Andrei Ady, Laurențiu Ady și Pasztor Maria, la 20 și 21 iulie în Zalău și Meșenți** [sic!] **aranja o serbare generală în memoria lui Ady cu concursul scriitorilor, artiștilor și ziariștilor ardeleni, la care cu onoare și iubire se invită toți stimatorii și aderenții a[l] marelui poet, colaboratorii și sprijinitorii a[l] literaturii maghiare. Aranjatorii».**

Programul serbării, redactat pe patru pagini dactilografiate, este foarte amplu și urma să se desfășoare sub auspiciile unui comitet de « protectori ai serbării », *în fruntea cărora* « aranjatorii » *l-au situat pe* « Octavian Goga, fost Ministru și poet »[6]. *După cuvîntări, după pelerinaje la Zalău și Mecențiu, după agape comune, programul se încheie la Mecențiu cu* « inaugurarea tablei comemorative [a] lui Ady ». *Fondurile încasate din vînzarea biletelor urmau a fi folosite* « pentru eternizarea numelui lui Ady Andrei, îndeosebi pentru acoperirea cheltuielilor tablei comemorative așezată pe casa natală [a] lui Ady ».

Printre protectorii serbării, după Goga, sînt menționați: Benedek Elek, membrul Societății literare din Ardeal; Dosza Andrei, președintele societății; Iansvits Eugen, directorul teatrului maghiar din Cluj; Pâal Arpad, președintele organizației ziariștilor maghiari din Ardeal.

Octavian Goga, care se afla atunci la Ciucea, unde a primit delegația organizatorilor și invitația de a participa la sărbătorirea lui Ady, se adresează ministrului cultelor și artelor Alexandru Lapedatu, invitîndu-l la rîndu-i printr-o scrisoare [7], *pe acesta, să devină* « patronul » *festivităților. Goga consideră că un asemenea* « gest » *din partea ministrului artelor* « ar face o bună impresie » *și* « ar indica toleranța noastră în materie de artă și cultură », *cu atît mai mult cu cît e vorba de Ady,* « cel mai mare poet al ungurilor ». *Scriitorul arată în continuare că oficialitățile maghiare păstrau încă o anumită rezervă față de Ady, față de spiritul lui militant, de arta sa revoluționară și mai cu seamă de sentimentele de prietenie și de profundă atașare față de cauza românilor, ca și de ideile lui larg umanitare și de spiritul critic cu care* « a urmărit defectele rasei ». *Evident, Goga, ca și Ady, care a respectat cu admirație și a cîntat în opera sa cu multă dragoste pe omul din popor, înțelege aici prin* « spiritul rasei » *cercurile guvernamentale maghiare, ostile prieteniei între popoarele noastre, refractare la ideile novatoare și la arta militantă a lui Ady.*

Ministrul Al. Lapedatu, într-o apostilă inserată între data scrisorii, formula de adresare și conținutul ei, îl invită pe Ion Minulescu, care era director general în minister, să accepte patronajul: **« D. I. Minulescu va telegrafia d-lui Goga în numele meu că dacă acceptă d-sa patronagiu [sic!], acceptă și Ministerul Artelor. În acest caz dl. Minulescu va reprezenta Ministerul la serbări ».**

La rîndul lui, autorul Romanțelor pentru mai tîrziu *îi trimite lui Octavian Goga următoarea telegramă:*

---

[5] Arhivele Statului București, Dosar, nr. 876/1924, pp. 27, 28. Documentele ne-au fost semnalate de arhivistul Adrian Adamache, căruia îi mulțumim și pe această cale.

[6] Alegerea lui Goga ca prezident al festivităților de la Mecențiu și Zalău, dedicate lui Ady Endre, se explică atît prin faptul că scriitorul român era de mult membru de onoare al Societății literare din Transilvania, cît și prin amiciția celor doi mari poeți, prin afinitățile structurale ale temperamentului și operei lor, prin crezul lor artistic: « Dintre poeții unguri mai noi, am avut predilecție pentru Andrei Ady, care avea două note interesante: era sub influența școlii literare post-verlaine-iene și în același timp, din cauza unui criticism aproape bolnav, se simțea prieten cu noi și cu toate popoarele asuprite de imperiul austro-ungar ». *(Fragmente autobiografice*, 1933, p. 37.)

[7] Scrisoarea a fost publicată fragmentar, fără a fi reprodusă în facsimil, în „*Manuscriptum*", nr. 2(3)/1971, p. 243.

« Din oficiu
Dir. Min. Artei
Nr. 35539
8 iulie 1924.
Telegramă comptul nr. 7.
D-lui Octavian Goga, scriitor, com. Ciucea.
Ca răspuns la scrisoare ce aţi trimis D-lui Ministru, am onoarea a vă comunica în numele D[omniei]-Sale că, dacă D[umnea]v[oastră] acceptaţi a patrona serbarea ce se dă în amintirea poetului Andrei Ady, acceptă şi Ministerul Artelor.
În acest scop, subsemnatul sînt delegat a reprezenta Ministerul la serbări.

p[entru] Ministru Ion MINULESCU »
(Ibidem, f. 6).

Între timp ministrul Lapedatu primeşte o telegramă de la Cluj (expediată, se vede, de comitetul de organizare al serbării), datată 15 iulie 1927: **« D-lui Alexandru Lapedatu, Ministru de culte B[u]c[u]r[e]şti. Serbarea Ady la 20—21 iulie la Satu-Mare. Am anunţat patronare d[umnea]voastră — Goga ».**

Ministrul notează pe telegramă: « Rog pe dl. Minulescu să mă reprezinte la serbare » — şi *a doua zi, 16 iulie, îl şi investeşte, oficial, ca delegat:*

«D-lui I. Minulescu, Dir. Gen. al Artelor
Avem onoarea a vă face cunoscut că sînteţi delegat a reprezenta Ministerul Artelor la serbările ce se dau în zilele de 20 şi 21 iulie a.c. în amintirea poetului Ady » (ibid., f. 6 verso).

Goga nu s-a putut prezenta. El a expediat de la Ciucea o scrisoare în limba maghiară, la 17 iulie 1924, în care-şi manifesta regretul că « din cauza unor importante treburi obşteşti, care nu pot suferi amînare şi care reclamă prezenţa mea în capitală », *nu poate* « fi prezent la sărbătorirea lui Ady la Zalău şi Mecenţiu » ... *El are cuvinte înălţătoare la adresa lui Ady şi a operei sale:* « Personalitatea lui Ady Endre este cea mai chemată să ne unească într-o singură tabără sub altarul veşnic al artei ».

Ion Minulescu a patronat serbarea şi a rostit a doua zi, la 21 iulie, la Mecenţiu, o înflăcărată cuvîntare, care a produs o impresia puternică asupra auditoriului [8].

•

În filele aceluiaşi dosar s-a păstrat şi corespondenţa Ministerului Artelor cu Octavian Goga, generalul Petala, sculptorii Oskar Späthe şi Dimitriu Birlad, privitoare la concursul organizat la 14 februarie 1924 pentru ridicarea unui monument în cinstea lui Avram Iancu, cu ocazia împlinirii unui secol de la naşterea revoluţionarului paşoptist ardelean.

La cererea generalului Petala [9], *care era preşedintele Comitetului de ridicare a statuii lui Avram Iancu, ministrul Al. Lapedatu decide:* **« Să se roage d-l Oct[avian] Goga să binevoiască a primi să participe la lucrările comisiei ca reprezentant al ministrului nos[tru] Lap[edatu]».** *((f. 31).*

Urmează evident scrisoarea oficială adresată lui Octavian Goga, prin care i se face cunoscut că a fost numit să reprezinte în juriu Ministerul Artelor.

«*[8 februarie 1924]*

Domnule,
Comitetul alcătuit pentru ridicarea unei statui eroului naţional Avram Iancu a făcut apel la ministrul artelor pentru a delega un membru în juriul însărcinat cu examinarea machetelor prezentate de artiştii care iau parte la concurs. Vă rugăm deci să binevoiţi a primi d[umnea]v[oas]tră această însărcinare şi a reprezenta Ministerul Artelor în acest juriu, care după relaţiunile date de Preşedintele Comitetului, domnul general Petala, urmează a se constitui definitv în ziua de 15 febr. a.c.

Numirea d[umnea]v[oastră] a fost comunicată şi comitetului din Cluj.»

Documentele de faţă arată încă o latură a activităţii multiple şi febrile a poetului, antrenat atunci plenar în viaţa culturală a ţării.

Constantin POPESCU-CADEM

---

[8] Atît scrisoarea lui Goga cît şi discursul lui Minulescu au fost publicate în paginile revistei organizatoare „*Szilágyság*“ din Zalău.
Ion Micu, în articolul citat, reproduce în traducere românească textul lor.

[9] Generalul Nicolae Petala, născut în 1869, a fost comandant de divizie şi de corp de armată în primul război mondial, luptînd aproape pe toate fronturile. În anul 1924 se afla la Cluj, iar în 1925 devine inspector general al armatei.

Itinerar elveţian

Octavian Goga

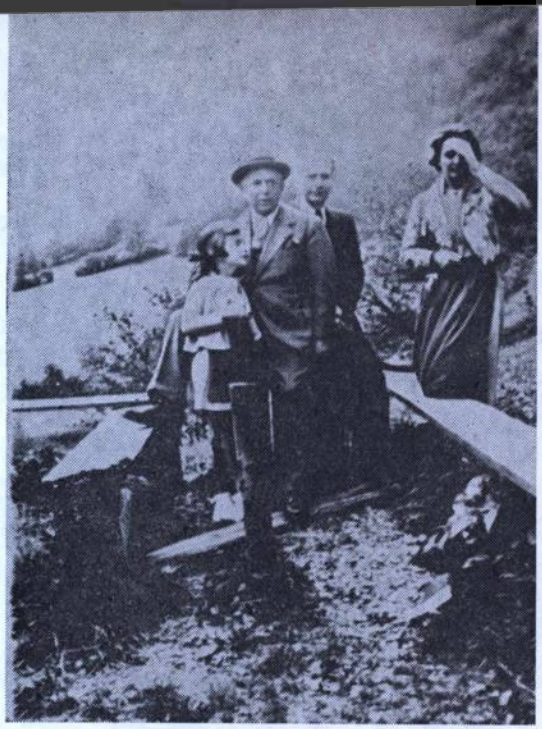
La începutul anului 1937, Lucian Blaga a fost transferat de la Viena la Berna, ca atașat de presă în cadrul legației României. Neștiind cît timp va lucra în Elveția, s-a stabilit, împreună cu familia, la o pensiune la marginea orașului, cu vedere spre Alpi, înconjurată de un parc agreabil.

În vara anului 1937, Octavian Goga, împreună cu soția sa Veturia (verișoară de gradul doi cu Lucian Blaga), a petrecut cîteva săptămîni în Elveția pentru a consulta o seamă de medici renumiți. În această perioadă, familia Goga a locuit la aceeași pensiune (Bois Fleury) cu familia Blaga. Atunci l-am cunoscut pe Octavian Goga (nenea Tavi) de care m-a legat o strînsă și caldă prietenie, ilustrată și de fotografiile alăturate.

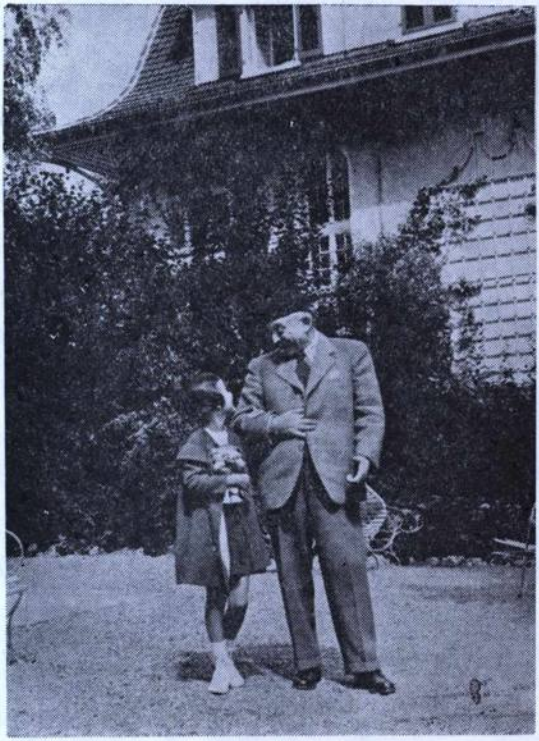
Dorli BLAGA

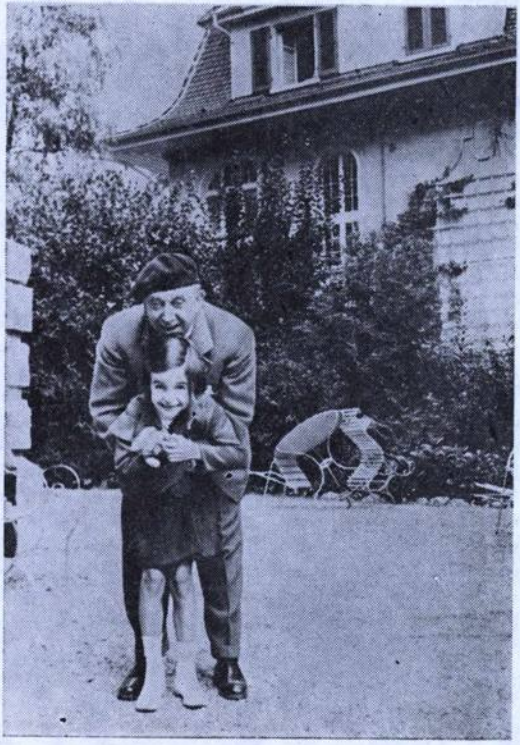

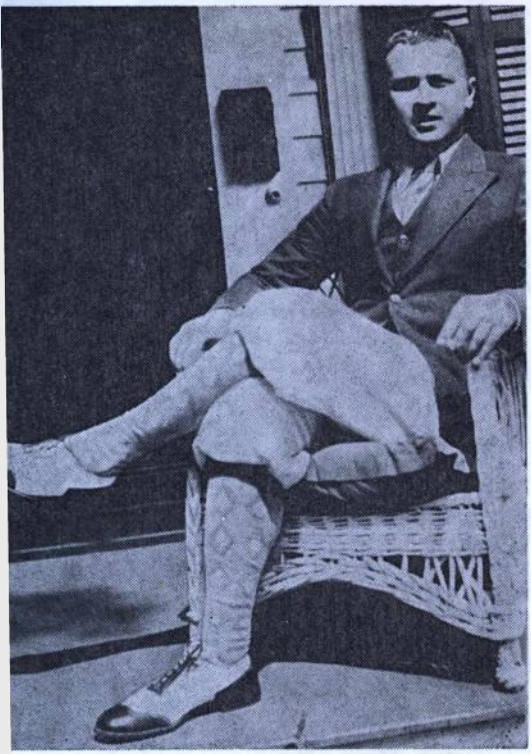

Mircea ELIADE și Mihail SEBASTIAN

în corespondență cu Petru COMARNESCU

DOUĂ MARI PROIECTE L-AU PREOCUPAT pe Petru Comarnescu de-a lungul întregii sale cariere scriitoricești: specificul național și romanul generației. Pentru autorul *Chipurilor și priveliștilor Americii*, asimilarea culturii și valorilor era o problemă de confruntare și de interogație. În anii polemici ai începutului, în 1927, el a luat o seamă de interviuri de mare răsunet lui Iorga, Enescu, Șirato, Ghika-Budești, Mihail Jora, Brăiloiu și alții, cu privire la specificul artei românești. În faza următoare, el a trecut la sistematizarea observațiilor făcute cu prilejul excursiilor prin țară și a copioaselor lecturi, înfățișîndu-se la examenul de licență în filosofie cu subiectul: *Specificul național în artă cu aplicațiuni și desvoltări privind specificul românesc*. În preambulul lucrării, el afirmă următoarele: « *Problema specificului național privind caracterele proprii ale națiunilor în diferitele activități reale și spirituale este o problemă relativ recentă. Ev-mediul n-o cunoscuse și Renașterea îi dă abia primele licăriri. Nu este vorba, firește, de ideea națională, care poate fi urmărită sub forme rudimentare chiar la greci, ci de o conștiință lucidă, care să grupeze în jurul națiunii diverse atribute proprii* ». Stăpînit de această idee, Comarnescu a ținut o seamă de conferințe despre arta noastră la Geneva și în S.U.A., iar la Universitatea Southern din California, un ciclu de prelegeri consacrat artei bizantine. În studiul *Specificul românesc în cultură și artă*, apărut în revista *„Acțiune și Reacțiune"* (II, 1930), Comarnescu încearcă să distingă unele trăsături fundamentale ale poporului nostru: un sentiment aparte al națiunii, un simț al măsurii și al cumpătării, o vioiciune și o deschisă atitudine în fața destinului. În eseurile din ultimele decenii, tema specificului revine obsedant și tezele sînt aplicate în chip original, fie în cercetările cu privire la mînăstirile bucovinene (*Îndreptar artistic al monumentelor din Nordul Moldovei*, Casa Regională a Creației Populare, Suceava, 1961), fie în monografia consacrată lui Brâncuși și apărută postum (*Brâncuși, mit și metamorfoză în sculptura contemporană*, Editura „Meridiane", București, 1972), impunînd nu numai la noi, ci și pe plan mondial o înțelegere a « *rădăcinilor folclorice* » și o interpretare structuralistă a fenomenului.

În ce privește proiectul de epică, acesta s-a născut prin anii 1930. Ulterior, trecînd în revistă prietenii și cunoștințele, Comarnescu însemna cu roșu numele celor păstrați în conul atenției. De unii nu-și mai amintea nimic (« *cine o fi Mr. Charles Gladstone din Los Angeles?* »), altora își propunea să le scrie pentru « *a-i întreba ce-au devenit* ». Rememorarea este un « *preludiu minunat pentru roman, căci astfel voi putea sugera cum am crezut în oameni, cum fiecare relație îmi dădea fiorul de a găsi un prieten, cum apoi m-am răcit cu lumea și cum astăzi îi privesc pe toți, toate numele, cu un fel de melancolie, regret, și cum refăcînd imaginar firul relațiilor mele, să mă văd pe mine în atîtea situații și epoci* ». Intenționa să « *insiste cu amănunte asupra uneia dintre ei* », fixîndu-i în « *cadrele cosmice* ». Natural, centrul narațiunii l-ar fi ocupat însuși autorul, descriind « *memoria unui om și conflictele lui cu întreaga lume* ». Dacă la început narațiunea s-ar fi numit *Comedia generațiilor* și ar fi avut amploarea unei trilogii, după război, în 1945 și mai tîrziu, Comarnescu și-a precizat reperele și s-a decis să înfățișeze fără umor, cu sever spirit critic, « *rătăcirile și salvarea unei generații* ». El își propunea să analizeze cauzele dramei tinerilor intelectuali, « *ratarea* » unei generații « *cu care am trăit și în care am crezut la un moment dat* », transformînd « *aspectul sociologic al*

Căci *« dintr-un om rămîne doar ceea ce ceilalți cred despre dînsul. Dintr-un om are valoare ideea generală și vagă pe care ceilalți o rostesc la auzul numelui său. Omul de azi cunoaște foarte bine această realitate. »* Regretul permanent este că *« suntem prea mulți »* și, în consecință, *« nu ne mai putem cunoaște bine unii pe alții »*.

Creația interpretativă a lui Petru Comarnescu este subordonată ideii de explicare și propagare a valorilor autentice. În anul 1941, pronunțîndu-se cu privire la critica literară, spunea: *« Citesc mulți critici streini, acolo găsind nu numai aprecieri subiective sau judecăți reci, ci și concepții largi, controverse ideologice, tipologii lucide, mărturisiri umaniste. Totuși, critica românească actuală este și ea la un nivel care ar îndreptăți-o să aibă mai multă autoritate. În fața criticii, însă, noi suntem prea categorici. Sau negăm dreptul la critică, alungînd judecata complexă, în care trebuie să intre logica și rațiunea, dar și inima, sau facem fiecare critică așa cum dă Dumnezeu, luînd pîinea de la gura acelor care, totuși, știu mai mult decît orice bîrfitor. Respect, la cei în vîrstă, erudiția lui G. Călinescu, inteligența lui Șerban Cioculescu, scăpărările lui Camil Petrescu, care a adus și concepții noi în judecățile sale, în totul mă simt mai aproape de ținuta elegantă și echitabilă a lui Bazil Munteanu, a cărui carte despre literatura română o socot cea mai justă și mai inspirată, sau de criticii Vladimir Streinu și Perpessicius. Bunul gust al lui Vladimir Streinu, ca și finețea sa sunt lucruri rare la noi, precum și ironia ,venită din gîndul adînc scrutător, dar potolit de „rațiunile inimii", al lui Perpessicius. Finețea este atît de rară, încît dacă scriitorul Ionel Teodoreanu nu ar fi adus decît atîta și încă ar merita din partea tineretului o iubire, acea iubire față de gingășie și bunătate, grație căreia trecem mai neîntinați de vulgaritate și țopîrlănie »*.

Formația sa filosofică îi dă acces la autori dificili și el are bucuria de a constata că Blaga, Rădulescu-Motru, Eliade, Vianu, Ralea, Mathila Ghyka se văd în scrisul său ca într-o oglindă. Mărturiile lor arată efectul ce l-au stîrnit interpretările și viziunea critică a lui Comarnescu, satisfacția înțelegerii și cunoașterii reciproce. Ne aflăm în perioada în care eseistul este preocupat de dialectica participării a lui Louis Lavelle, de căile de desăvîrșire morală în filosofia chineză, de normele vieții sociale la Descartes, de întregirea teoriei morale a lui F. H. Bradley. Acum scrie *Etica realizării-de-sine* („*Arhiva pentru știință și Reformă Socială*", XIV, II, 1936), dovedind consecvența cu care urmărea principiul expus încă din America, în volumul *Kalokagathon* (apărut în românește la „Fundația pentru Literatură și Artă", București, 1946). Între scrierile din prima

cărții despre generație în epică, întrebuințînd materialul ce-l am, ca și propria-mi experiență ». Construcție binară, romanul ar fi amintit prin tehnică de cărțile lui Eliade: *« S-ar putea să scriu pe două planuri: generațiile românești și cele americane — aducînd și pe Eric Jackson, cu drama lui, pe Guy Budden, pe Nina Bronwrrig etc.... Personalitatea mea s-o despic în mai multe: un tînăr utopist, un om matur*, raisonneur, *sceptic, de tip Anatole France, cu misterul rezervelor lui, destăinuindu-se tînărului utopist, cîndva ca și el etc. »* Aceste însemnări explică și travaliul continuu al autorului la jurnalul intim, care capătă proporții de fluviu și însumează în jur de cinci mii de pagini, combinîndu-se pe mari porțiuni și completîndu-se cu vasta corespondență. Comarnescu își programase *« stilizarea vieții proprii »* și structurarea personalității sale, în funcție de imperativele societății, total devotat culturii.

perioadă, merită să ne oprim asupra eseului platonician în manuscris, *Dialog despre prietenie*, elaborat la Neenah, Wisconsin, «*după ce încă din România eram posedat de acest subiect pe care întîi îl vroiam tratat sub formă de eseu, pentru ca în voiajul pe* Alesia *în august 1929 să-i decid forma dialogată și din septembrie 1929 să încep a strînge gînduri personale, ca și numeroase documente despre prietenie ale tuturor marilor spirite față de care mă simt atît de umil apropiat*». Idei de mare finețe și noblețe sunt vehiculate într-un stil aforistic, prin intermediul tradiționalelor personaje antice, aduse în zilele noastre, Socrate și Abarys. Primul dialog a fost încheiat, următoarele două, consacrate prieteniei și dragostei dintre părinți și copii, au rămas în fișe, din păcate, și nu s-au mai împlinit niciodată. În notele autorului, găsim următoarea intenție programatică privind acest capitol al operei sale: «*Să arăt cum prietenia înseamnă cunoaștere vie, adevăruri pe care ți le revelează un om care ți-e drag, nu o carte neutră. Și este cazul de a ne întreba dacă nu este știință, experiența care te atrage către prieten, dacă farmecul său nu e farmecul cunoștințelor ce posedă (eu am fost atras de Ncica, pentru că știa filosofia, de G[olopența] pentru că avea intuiție profundă pentru artă, de Keith, Rudy și alții pentru că mă uimeau cu geniul artei lor, de Des Verlaine la fel). De aceea poate prietenia e mai adîncă la orientali și arabi (T. E. Lawrence), unde ei necetind învață pe viu și a învăța pe viu asta nu o faci decît cu un prieten. Iar cînd poți medita singur, cînd nu mai ești atît de ignorant, cînd poți să te cufunzi în lecturi atunci cartea și meditația te scutesc de prietenie*».

Ca formă de cunoaștere, prietenia este intens și permanent ilustrată atît de jurnalul diluvian al lui Comarnescu, cît și de corespondența sa, unică prin dimensiune și diversitate în istoria literaturii române. Această corespondență însumînd mii de pagini (în bună parte păstrate), reprezintă ea însăși o operă literară care își așteaptă editorul. Multe scrisori adresate lui Petru Comarnescu sunt semnate de personalități de primă mărime, scriitori, artiști plastici, filosofi, sociologi, majoritatea colaboratori la revistele literare și, în special, la „*Revista Fundațiilor Regale*". Parcurgînd aceste texte, avem sentimentul că citim fragmente dintr-un roman al scrisului românesc și ascultăm glasul unor personaje bine cunoscute. Interesante amănunte aflăm cu privire la îndeletnicirile și reacțiile lui Eliade, Blaga, Ionescu, Sebastian și alții, exponenți ai generației interbelice. Prin epistole, Eliade descrie drumul spre Calcultta și impactul cu civilizația indiană, unde își dă seama că multe «cadavre» din cultura Europei le luase drept «ramuri înflorite». Autorul lui *Maitreyi* se arăta atras irezistibil de o expediție în Tibet, își descrie eforturile pentru însușirea sanscritei și a textelor filosofice, dorința de a-și lepăda veșmintele europene, pentru a pătrunde nestingherit în misterele vieții hinduse. Aproape concomitent, Comarnescu atinge alt pol al civilizației planetare și se instalează la Los Angeles, pentru a întreprinde o temerară și fructuoasă prospecțiune a continentului american. Scrisorile lui sînt adesea preludii, prefețe sau fragmente din viitoarele cărți în care eseul se ține alături de analiza psihologică și sociologică, unde reportajul și descripția lirică viețuiesc în perfectă armonie și osmoză cu galeriile de tipice portrete. Ambii autori se dovedesc a fi precursori ai prozei moderne — în cazul scriitorului nostru proză fără ficțiune și proză-eseu —, abordînd și instaurînd specii pînă atunci necultivate în literatura noastră.

În epistole scrise cu sufletul la gură, Mihail Sebastian ne face să simțim tensiunea și amărăciunea evreului nevoit să-și caute refugiu la Stîna din Vale, într-o epocă dură și agresivă, cînd legionarii fanatici socoteau prezența în teatru a semiților un delict și, încercînd să impună voinței și politicii oficiale legile rasiste, trimiteau somații și avertismente de tipul următor: «Ne gîndim dacă n-ar fi bine ca d. Director General al Teatrelor să intervină, cu autoritatea pe care i-o dă numele d-sale și postul pe care-l ocupă, pentru internarea în lagăr a ovreilor teatraliști» etc. Era normal ca Sebastian să se simtă hăituit, dar el izbutește să depășească criza de anxietate și sentimentul omului frustrat și persecutat. Prietenia cu Comarnescu, pe atunci subdirector al Direcțiunii Teatrelor, precum și redactor responsabil la „*Revista Fundațiilor Regale*", avea să reprezinte un model de sinceritate și încredere, cuprinzînd nu numai afecțiune și dăruire de sine, dar și riscul unor acțiuni împotriva curentului extremist.

Numeroase date privind activitățile culturale din Moldova, Banat, Transilvania, Dobrogea ne parvin prin intermediul scrisorilor semnate de Otilia Cazimir, Pavel Chihaia, Iorgu Iordan, Adrian Marino, Virgil Birou, așa cum, în ultimele decenii, prin rîvna unor adevărați cronicari, eposul epistolar avea să circumscrie, pe lîngă continentul american,

multe zone culturale europene de avangardă. În cuprinsul scenariului își află roluri cu participare figurativă sau continuă Martha Bibescu, Petre Pandrea, Fr. Șirato, Geo Bogza, D. Gusti. Alături de Radu Cioculescu îl aflăm pe Tudor Mușatescu. Galeria filosofilor este populată de D. D. Roșca, Constantin Noica, Ion Petrovici, Mihai Ralea, C. Rădulescu-Motru. Admirabile scrisori sunt semnate de Jacques Lessaigne și Henry Moore. Uneori, simple însemnări și consemnări poartă numele lui Sadoveanu, Arghezi, Nottara, Galaction, Tonitza, Celibidache, tuturora ținîndu-le piept Petru Comarnescu, cu al său debit wagnerian.

Interferîndu-se cu jurnalul, corespondența, din care extragem cîteva eșantioane, reprezintă un domeniu estetic și documentar asupra căruia abia de acum înainte cercetătorii își vor putea fixa privirile și se vor putea pronunța.

Traian FILIP

«...*trăiesc pentru cunoaștere, pentru propria cunoaștere*»

I

10 ianuarie 1928

Stimate Domnule Comarnescu,

Cu plăcere accept întrevederea de care îmi vorbiți. Eu locuiesc [în] Str. Melodiei 1, lîngă statuia Rosetti. Dacă vă convine ora, mă puteți vizita miercuri 11 ianuarie între $4^1/_2$—7; sau joi [între] 9—12 noaptea; sau vineri toată după-amiaza. De săptămîna viitoare sunt tot timpul acasă. S-a întîmplat, acum, să am diverse și stupide obligații.

Vă aștept, al D[umneavoa]stră

Mircea ELIADE

II

N.Y.K. LINE

ON BOARD
S. S. Hakone MARU
11 December 192[8]

Dragă prietene,

Nu mai știu dacă ți-am scris sau nu din Port-Said. Îți închipui la cîte lapsusuri nu e expus un călător precipitat — și mă scuzi, dacă într-adevăr nu ți-am scris.

Sunt în a unsprezecea zi de drum pe vasul japonez *Hakone Maru*, și mă simt foarte bine. Am cunoscut cu adevărat o lume nouă; studenții japonezi cari se întorc de la studii m-au învățat despre Extremul Orient mai mult decît aflasem eu în cîțiva ani de lecturi. Ceea ce mă bucură, în această călătorie, e faptul că anumite judecăți se verifică, iar altele nu se verifică. Și e interesant de știut că tocmai judecățile cari le socoteam certissime — se dovedesc false ...

Amănunte despre viața mea pe bord vei ceti în ziar. M-am împrietenit cu un profesor japonez care m-a invitat două luni la Tokio. De asemenea, amicul meu siamez Harun Adam s-a pus la dispoziția mea în Bangkok. Sper să-i vizitez la toamnă.

Tipul cel mai interesant e un jurnalist japonez, nihilist, care a umblat prin toată lumea, a scris drame de un violent individualism, a fost căsătorit de trei ori, și e bănuit de guvernul japonez. Acest Massao Murakami va publica în curînd o *Filosofie a lenei*, pe care mi-o va trimite, cu anumite pasagii traduse ...

Eu suport excelent clima, oceanul, apropierea tropicelor, și lucrez. Dacă vei veni în Australia, însă, te sfătuiesc să nu iei un vapor japonez. E foarte luxos, foarte civilizat, foarte ieftin — dar mîncărurile... Caracatițe, pești murați, maioneză cu stafide etc. Cetește foiletonul respectiv... Din fericire, stomacul meu s-a dovedit invincibil. Cred că stomacul are o semnificație și într-o zi, cînd voi avea timp, voi căuta a pătrunde sensul existenții pe care mi-l indică...

Timpul meu în India va fi cam astfel împărțit:

12—16 Decembrie, Colombo-Kandy
16 Decembrie — 15 Ianuarie, Madras-Mysore-Bangalore
După 15 Ianuarie, vizită în India Centrală
1 Februarie, Calcutta.
10 Februarie, Benares.
Adresa mea e: Prof. Surendranath Dasgupta
104, Bakulbagan Road, Bhowanipore,
Calcutta (Bengal)

Acest profesor ilustru de istoria filosofiei indiene îmi e un mare prieten, și-mi va trimite corespondența primită în orașele în cari mă aflu.

Nu anticipez asupra stabilirii mele definitive. În orice caz, la vară va trebui să locuiesc în Himalaya sau în Caşmir.

Am început să iau cele dintîi lecții de sanscrită cu un hindus. Lucrez în furie. Marele avantaj al călătoriei mele în Orient e faptul că nu-mi mai pot pierde timpul. Aici *trebuie* să lucrezi. Chiar cînd te amuzi, înveți, pentru că te amuzi în englezește ...

M-ar interesa mult să aflu noutăți de prin țară; mai ales viața « cercului » nostru, scandalurile literare, răspunsul lui Cioculescu la articolul lui Stelian, dacă și ce fel de reviste mai apar etc...

Trebuie să-ți spun că, exceptînd Egiptul, pretutindeni viața e mai ieftină decît mă așteptam. Chiar și vaporul: 19 livre sterly de la Port-Said-Colombo, cl. III, dar cu cabină, sală de baie, sofragerie și înghețată. După cîte îmi spune hindusul, în India poți trăi pretutindeni cu 5000 lei, neprivîndu-te de la nimic. În acest caz ...

Am auzit cîteva melodii indiene la pian, și am rămas entuziasmat. Cred că ai avea ce studia și admira aici; mai ales plastica; am văzut reproduceri de artă budistă cari întunecă definitiv pe Foucher. Dacă voi găsi reproduceri la Madras, îți voi trimite.

Mîine debarc la Colombo.

Mai e timp să-ți urez « Sărbători fericite » ? Salută pe toți prietenii.

Îți strînge mîna,

cu prietenie

Mircea ELIADE

III

Calcutta, 82 Ripon Street
19 Februarie 1929

Dragă Petru,

Îți mulțumesc sincer pentru scrisoarea ta și colecția *„Ultimei Ore"* pe care te-ai obosit să mi-o trimiți. Am parcurs « dintr-o înghițitură » pagina culturală, singura care mă interesează. Întrebarea ta e bine pusă. Dar eu am suferit deja experiența singurătății cumplite. De acum, pot afla zilnic vești din țară. Cele ce mi s-au adaos nu mai pot fi deslipite din suflet. Așadar, dacă poți, trimite-mi la răstimpuri colecția paginilor culturale. Nu te obosesc cu mulțumiri, dar, crede-mă, ele ți-au fost gîndite.

Mă bucur că Noica scrie, și scrie bine. Salută-l din parte-mi. E o rară mîngîiere să știu că prietenii mei mai tineri se pregătesc să realizeze ceea ce eu n-am putut sau n-am vrut să sfîrșesc: o operă de critică culturală și de restabilire a axelor. Dar, nu vreau ca această scrisoare să înceapă prin nostalgice autoreproșuri. Așa am voit, așa am gîndit, așa am făcut. Pentru că, nu e greu de înțeles aceasta, eu am renunțat la activitatea culturală, am lăsat nesfîrșite criticile și « itinerariile », am uitat atmosfera țării — și din drum nu mai mă pot întoarce. Nu știu — și nu vreau să știu — dacă trebuie să « plîng » acești doi ani (care n-au fost lipsiți de momente violente și bogate, de intuiții juste și de elanuri păcătoase, de înțelegeri potolite și de masacru printre fantoșe etc., etc ...) ani de activitate, adică de muncă și de plîns. Îmi amintesc cu vagi regrete de « experiențele » mele — pe cari, dintr-un sadic sentiment de sciențiat, le exhibiționam săptămînal, conform concepției mele asupra « confesiunilor ». Epoca a fost încheiată printr-un roman. Poate rana era încă în sînge cînd am spălat-o cu iod. Dar, *passons* ...

Faci foarte bine că ataci mult, precis și divers. Dar faci și mai bine dacă te retragi, la vară, din publicistică. Într-un anumit sens, vremea noastră a trecut. Să vină grupul lui Noica, să învețe meseria — și să dovedească proștilor indiscutabila continuitate a generației noastre. Noi trebuia să ne împlinim, să ajungem maturi — și numai atunci să revenim în arenă. Nu știu ce vei face. Îți doresc sincer să-ți găsești formula realizatoare. Ai o prodigioasă cantitate de instincte. Umanitate înseamnă pur și simplu a lua cunoștință de aceste instincte. Pare simplu; e cea mai atroce, aproape imposibilă, problemă.

Despre grupul nostru am vești prin Mișu și Jianu. Cel dintîi e un băiat inteligent, care nu poate gîndi din pricina inteligenții. Nelly — îl știam amîndoi cum e. Am aflat că *Duh și Slovă* se află la Paris.

Despre mine — foarte puține lucruri. Am preferat sufletul meu și știința — activității culturale. Muncesc foarte mult, și sufăr felurite și stupide (dar inevitabile) dileme. În concepția mea sistematic-filosofică am adaos încă două-trei puncte centrale. De acum, însă, totul rămîne în note. Ceea ce public, sunt fleacuri — la cari nu pot renunța, pentru Nae Ionescu. Am început să deprind sanscrita, și traduc din *Hitopadeia*, exercițiu pentru primul an. Studiile mele de filosofie indiană, cred că vor fi apreciate în Apus. India nu e, în orice caz, așa cum o crede prietenul Cioculescu. (Am cetit răspunsul lui la anchetă; e plin de greșeli; Grecia a ajuns olimpică după ce a asimilat curentele mistic-filosofice din Thracia, Frigia și Fenicia; Goethe era un dicționar vivant al esoterismului, magiei, Asiei — dar le privea numai cultural; am mai scris, dar Asia nu poate influența, nici păgubi, Europei — pentru că e strict inaccesibilă.)

Printre cele dintîi studii (ce le voi publica cu începere de anul viitor) vor fi *Introducerea în Sāmkhiya* și *Critica conceptului de cauză în budism.*

Pentru studiile mele budiste am început să învăț și limba tibetană. Multe din operele centrale budiste, nu există decît în traduceri tibetane; de pildă, cărțile celui mai mare gînditor al Indiei, Dinnaga, complet necunoscut oamenilor culți din Europa. Acest Dinnaga — care nu mi-e accesibil, deocamdată, decît prin cărțile engleze și prin lecțiile profesorilor mei — a construit o logică extraordinară care va uimi chiar pe Camil Petrescu.

Muncesc foarte mult. Acesta e un leit-motiv al scrisorilor mele. Am adunat un material bogat, direct din texte, asupra cărții pe care o gîndesc de mult, *Spiritul asiatic*. Totuș[i], deși profesorul și prietenul meu Dr. Surendranath Dasgupta e foarte mulțumit de progresele făcute, eu nu mă bucur și nu mă felicit. Dacă după primul an nu voi fi în stare să vorbesc sanscrita — voi pleca în Benares, voi vinde hainele mele europene și voi îmbrăca veșmîntul studenților bengalezi; voi trăi în casa unui pandit, voi uita tot ce mă leagă de Europa, voi face eforturi să trăiesc ca un indian.

Poate scrisoarea aceasta să fie ultima. Iată de ce: am stăruit să fiu primit în misiunea Lord Arthur Mac'Lead, care va pleca (sau trebuia să plece) în decursul lui februarie pentru doi-trei ani în Tibetul răsăritean, apoi Mongolia. Nu prea am șanse, din cauza situației mele consulare; passeportul nu e în regulă. De altfel, plecarea va fi întîrziată. Tibetul e complet înzăpezit. Iarna a fost grea și pe aici. Dacă ași putea pleca ... Înțelegi tu, să ai poștă de două-trei ori pe an ... Să nu trăiești decît *în* Asia ... Chiar pentru trupul meu, ar fi o revelație.

Poate voi fi primit în mînăstirea Mayavati, Almora (Himalaya) unde yogismul e autentic. Cartea mea despre psihologia și metafizica Yoga îmi va servi drept teză de doctorat. Dar, drept să-ți spun, nu prea am poftă să-l dau. Voi rămîne aici, poate, patru ani. Bursa Maharajahului Bengalului e dată pe cinci ani. Numai passeportul și milităria mă încurcă.

Din India plec în Burma, Indochina și Siam — unde mi-am făcut prieteni buni. La vară stau o lună la Dargeeling și două luni în Srinagar. Acum a început să se facă mai cald. Va trebui să-mi instalez ventilatoare.

Nu citesc nimic european, în afară de cîțiva clasici favoriți (Kant, Aristot, Francisc). Parcurg, însă, la bibliotecă revistele. Știu ce se publică. O fac din datorie pentru profesorul Dasgupta, căruia îi dau indicații bibliografice.

Trimite-mi *„Ultima Oră"*. Nu mă distrage, nu mă turburi. Am, deja, perspectiva drumului parcurs. Și, întorcîndu-mă prea tîrziu, nu vreau să pierd *complet* contactul cu o lume care a fost, timp de atîția ani, alimentul și nădejdea mea. Primesc poșta o dată pe săptămînă, duminica dimineața. Atunci citesc scrisori și răspund. Atunci gîndesc la cei din țară, și îmi amintesc. Înțeleg că am avut o adolescență turmentată și un început de tinerețe cu seducătoare explozii. Aceasta mă bucură. Dar, ți-o repet, nu mai mă pot întoarce. Sufletul meu se schimbă, se schimbă, se schimbă ...

Poți să-mi trimiți traducerea metafizicei lui Cantemir? E făcută de fostul mei profesor, N. Locusteanu, om de formidabilă cultură, singurul care va putea judeca lucrările mele orientale, în țară.

Salută și îmbrățișează pe toți prietenii.

Pe tine te îmbrățișez cu dor,

Mircea ELIADE

P.S. Voi căuta și voi scrie ceva pentru pagina pe care o conduci. Dar, despre ce să scriu? Impresii și foiletoane critice sunt dedicate *„Cuvîntului"*. Studii — nu merg în ziar. Vrei ceva despre cultul șearpelui și « misterioasa Kundalini »?...

IV

Calcutta, 22 Aprilie 1929

Dragă Petru,

În sfîrșit, răspunsul la scrisoarea mea din februarie! Aștept cu nerăbdare colecția ziarului. De două luni n-am aflat nimic de prin țară, în afară de comunicatele familiei. Nici prietenii, nici quartetul — nu-mi scriu. Prilej de meditație asupra psihologiei amînării ...

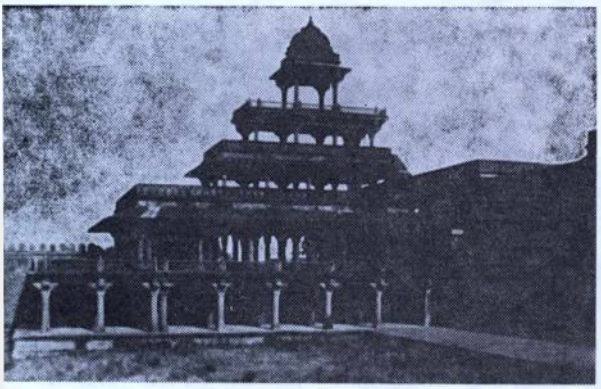
Cred că acum ești deplin restabilit, și, în săptămîna cînd vei ceti aceste pagini, aștepți fixarea examenelor. E inutil să-ți mai urez succes. Spune-mi, numai, subiectul tezei —

și asigură-mă că examenul de licență e cel mai îngîmfat și cea mai imediată probă de stupiditatea învățămîntului filosofic în Universitate. Eu am însemnat în caietele mele intime relevante și amuzante amănunte.

Cînd te hotărăști să pleci pentru continuarea studiilor — și unde? Continui să redactezi și vara pagina culturală? În acest caz, în sfîrșit!, vei avea colaborarea mea. Cu poșta următoare, vei primi cel dintîi foileton, care îți va deranja puțin economia paginei, avînd proporțiile unui foileton din *„Cuvîntul"*.

Acum, să-ți dau vești despre mine. Bengalul e o mare de flăcări. Nici o exagerare: 110° Fahrenheit. Nu mai pot ieși ziua pe stradă. Nu pot privi cerul decît cu ochelari negri. Aceste două luni, bîntuie holera și disenteria, cam 100 morți pe săptămînă. De un singur lucru mi-e teamă: de ciumă. Aceasta, însă, vine foarte rar.

Cred că peste zece zile plec în Himalaya, deocamdată la Dargeeling, mai apoi la Srinagar și Naini Tal. Acolo voi redacta cele dintîi studii. Și nu redactări definitive; ci numai materialul dispus schematic, bun pentru șantier. Nu mă precipit. Într-adevăr cred că disoluția conceptelor de cauză, timp și suflet — în budism — va interesa publicul nostru filosofic. În prezent, Europa culturală e viu antrenată în polemica Louis de la Vallée Poussin — Th. Stcherbatzkoy asupra *Nirvanei* și concepției centrale budiste. E budismul primitiv o magie, o practică, o gnoză — sau o filosofie? De natura răspunsurilor atîrnă însăși valoarea specifică a acestui prodigios fenomen religios. Pentru că, dacă budismul primitiv a fost o simplă credință practică, violent agnostică — — iar în momentul următor o gnoză, sfîrșind printr-o complicată scolastică medievală — el a urmat perfect linia dezvoltării catolicismului. E teza lui Poussin, susținută cu extraordinare resurse — dar slabă în cîteva puncte de bază, filosofice. (D.p., Poussin crede că Buda, nerăspunzînd unor anumite întrebări asupra Nirvanei, se dovedește agnostic; de fapt, în metafizica indiană se răspunde prin tăcere oricărei întrebări *rău puse*). Dar m-am antrenat prea mult ... Deocamdată, adun toate textele canonului *pāli* și le compar cu dogmele ulterior dezvoltate, în scolastică, spre pildă în Vasubhandu, a cărui *Abhidharmakoșa* e un monument de analiză critică a cunoașterii, și pe care l-ai putea ceti cu folos, fie în traducerea franceză a lui Poussin (Geutner, 1921 — 922), fie în rezumatul aceluiași, publicat în *La morale buddhique* (N.L.N., 1925).

Recent, am studiat cu mijloace proprii logica judecăților de valoare, cîștigînd cîteva puncte definitive în afirmarea unui realism metafizic. Am avut o primăvară laborioasă, nu atît în cantitatea orelor de lucru, cît în efortul de a relua, maturiza și sistematiza intuițiile și pseudoconceptele cari mă alimentau pînă acum. Apoi, m-am ocupat mult cu durarea unui șantier vast, aerisit, bogat — cu sigure și precise instrumente de lucru. Pe șantier am teza mea asupra Yogei, aspecte din budism — și prima parte din *Cărți reprezentative în viața Asiei*. Dacă în vară voi avea cîteva săptămîni de luciditate completă, voi putea sfîrși și pamfletul-carte *Superstițiile Europei moderne*, carte pe care am compus-o cetind cîteva probe de filosofie contemporană venite de la Paris, Marburg și Londra. Am scris introducerea, pe care am intitulat-o *Crepusculul inteligenței*, pentru că eu socotesc stupiditate orice neaplicare la obiect. Urmează o serie de capitole, ce ilustrează cu copioase exemple: confuzia metodelor, superstiția documentului, primatul Naturii, incomprehensibilitatea simbolului, reacțiile teosofizante și diletante, superstiția cifrului și pierderea orientării realiste, adică metafizice, singura cunoștință precisă și proprie. Anumite capitole — spre pildă

simbolul, natura, documentul — vor aduce surprinzătoare dovezi de rătăcire, de inconștientă decadență a inteligenței contemporane occidentale. Pamfletul va fi o urmare logică a cărții mele asupra filosofiei Renașterii, unde documentam cu oarecare evidență originile și dezvoltarea pierderii cunoștinței metafizice.

Eu ajung din ce în ce mai realist—adică mai metafizic. Schimbarea de climă culturală mi-a adus imense servicii. Am izbutit să văd sutele de cadavre pe care în Europa le socoteam ramuri înflorite. Privind în urmă, de la cel dintîi contact cu metafizica, 1923, pînă acum, luînd în seamă situația mea oarecum privilegiată de a fi interesat de istoria religiilor și de știință — cred că foarte puțini vor putea înțelege de ce am dreptul să spun că Europa spirituală e, în majoritate, o ceată de colecționari sau de submediocri, neștiind ce vor, și ignorînd complet principiile cunoașterii.

De acum, trăiesc pentru cunoaștere, pentru propria cunoaștere. Cred că am depășit definitiv sentimentalismul. Elimin din conștiință și dizolv din subconștient toate reziduurile unei adolescențe neemancipate de romantism, de feminitate, de retorică și mediocritate. Toate aceste slăbiciuni superstițioase, toți acești idoli, toată morga inevitabilă și surogatele unei virilități cu sau fără apologie — se suprimă cu mult calm, perseverență, stoicism. Ca să-ți dau o pildă de terapeutica existenței mele; în zilele cînd sunt dispus să visez, să scriu literatură, să citesc romane sau să mă duc la cinema — dublez sau triplez orele de gramatică sanscrită, sau mă oblig să citesc cel mai arid tratat, dînd seama într-un caiet special de numărul paginilor cetite, observațiile notate, cuvintele sanscrite memorizate. La început tortura mi-era insuportabilă. Dar, puțin cîte puțin, am ajuns stăpîn pe toate hoardele unei gîndiri nedisciplinate și sentimentale. Marea mea problemă intimă e problema libertății. Cel dintîi pas făcut către soluționare a fost de a muta resorturile libertății din instincte în inteligență. Totul prin inteligență. Oamenii sunt proști în măsura în care ignorează *natura* și posibilitățile adevăratei inteligențe. Nu trebuie confundată cu raționalismul contemporan; nici, mai ales, cu diverse sisteme intuiționiste.

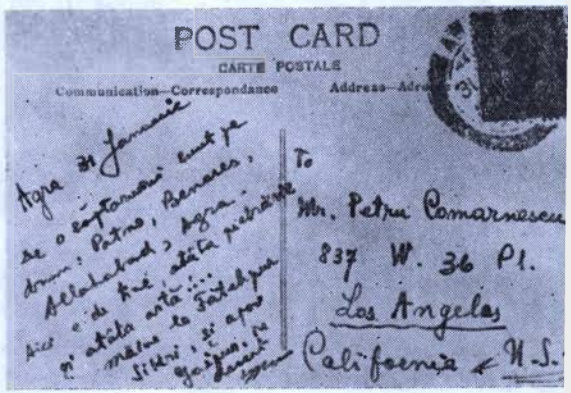
... Sunt nemîngîiat că n-am putut lua parte în expediția Lord Mac Lead. Nu mai știu nimic de ea. Voi încerca să trec în Nepal. Am făcut cerere la Soc. Himalayană.

Am asistat acum cîteva zile la un superb ciclon în Bengal. Fiecare meditație cu suport real — abundă în rezultate.

De publicarea romanelor mele nu știu nimic. Îți mulțumesc că te-ai ocupat de mine în acel articol. E bine că te-ai arătat rece și obiectiv. E singura atitudine demnă de prieten, cînd vorbește în public. Altminteri, s-ar spune că ne intertămîiam reciproc.

Salutări tuturor prietenilor. Pe tine te îmbrățișez sincer, așteptînd vești.

Mircea ELIADE

Post-Scriptum.

Adresa mea rămîne aceeași. Numai în cazul cînd îți voi comunica o alta în Srinagar, îmi vei scrie acolo. Te fericesc că ai legături și prietenie cu Blaga și Ion Matei Caragiale. Amîndoi mă interesează mult și viu.

Eu am legat prietenie cu Rudolf Otto de la Marburg, Haner de la Tübingen și Stcherbatzkoy și Vostrikoff din Leningrad. Toți sunt foarte interesați de lucrarea mea asupra Yogei: va fi cea dintîi în Europa care să trateze subiectul psihologic, metafizic și religios. Voi compara și lumina anumite practici yoga cu nenumărate paralele asiatice.

De la Mișu nici o veste. Au apărut *Acțiune-Reacțiune?* Ce știi despre *Duh și Slovă?* De ce îmi amînă toți răspunsurile la scrisorile trimise?...

V

Calcutta, 1 ian[uarie 1929]
22 Ripon Street 82

Mă întorc de la vizita pe care am făcut-o Maharadjahului! Amănunte în scrisoarea lui Mișu. Pe scurt: acoperă, lunar, toate cheltuielile necesare vieții mele în India.
Allright!

MIRCEA

VI

Dargeeling, 9 mai [1929]

Am primit aici ziarele dar, iartă-mă!, nu le-am putut ceti. Vagabondez prin Himalaya și continui tibetana. Mîine plec spre piscul Kinchingunga. Săptămîna viitoare voi colinda frontiera Bhutanului. Îți scriu cum voi avea timp. Răspunde-mi tot la Calcutta.
Cu drag,

MIRCEA

VII

Agra, 31 ianuarie [1930]

De o săptămînă sunt pe drum: Patma, Benares, Allahabad, Agra. Aici e de tine, atîta pietrărie și atîta artă!... Mîine la Fatehpur Sikri, și apoi Jaipur, în deșert.

VIII

Roma, 23/IV [f.a.]

Primește prietenești salutări dintr-un oraș pe care, mai mult ca oricare altul, l-ai îndrăgi.
Nemernice lecturi m-au împiedecat să precipit îndeplinirea acelei făgăduințe ... Totuși, manuscris vei primi mai curînd decît bănuiești.
Noroc,

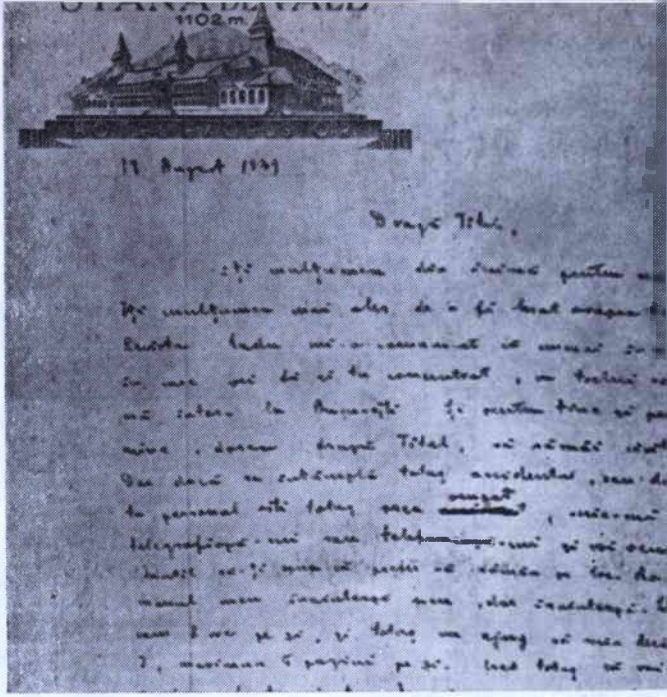
Mircea ELIADE

«...cred încă în demnitatea noțiunii de om»

I

Stîna de Vale, Jud. Bihor
12 August 1936

Dragă Titel,
Sîntem de vreo săptămînă aci, în fundul munților Bihorului și ne odihnim într-un peisagiu încîntător.
Dacă pînă acum ploaia ne-a silit să stăm mai mult în casă, în schimb astăzi e o zi minunată.
La munte, soarele e mai puternic, mai strălucitor. Pătrunde mai adînc, ca un balsam.
Am stat mult, în clipele acestea de disponibilitate, și m-am gîndit la cele ce despart în ultimul timp pe oameni, la patimile care frîng prieteniile și legăturile sufletești, la suflul acesta demonic care bîntuiește de cîtăva vreme mințile și inimile.

Mă gîndeam, cercetînd adînc în mine: sunt oare eu mai puţin român decît ceilalţi, decît un Mişu Polihroniade, de pildă?

Copilăria mea — ca şi a tuturor celor din generaţia mea — s-a scurs sub semnul grijei şi a dragostei de ţară. Aveam 11 ani atunci cînd din capătul străzii Lucaci au apărut cei dintîi ulani, călări, şi am plîns cînd i-am văzut.

Am trăit atmosfera aceea înfrigurată, cînd fiecare veste despre un succes al nostru, al românilor, era o sărbătoare şi fiecare înfrîngere, o umilinţă şi o desnădejde.

Cînd s-a zvonit că nemţii vor pleca am ieşit noi, băieţii de liceu, în stradă, cu temeritatea adolescenţei şi am cucerit ultimele tunuri părăsite de fugari. Şi apoi, luni de-a rîndul, am participat din plin la beţia victoriei — care era şi a mea pentru că era a noastră — şi am jucat Hora Unirii în jurul statuei lui Mihai Viteazul, cu Vaida Voevod şi acela care avea să devină mai tîrziu Patriarhul Miron Cristea.

De cîte ori era — şi este — vorba de România, inima îmi bate la fel.

La Paris, cînd scriam la *„Le Soir"*, făceam propagandă pentru ţară, fără nici un îndemn, fără nici o răsplată, ci dintr-o chemare firească. Şi tot astfel la congresul Uniunii internaţionale de teatru a lui Gémier şi pretutindeni unde pătrundeam.

De ce să fiu eu considerat mai puţin român decît Mişu Polihroniade de pildă şi ceea ce este şi mai umilitor, să mi se refuze chiar permisiunea de a avea un sentiment patriotic?

Pentru că nu sunt creştin?

Dar Mişu e mai creştin decît mine?

Îmi amintesc cînd, în timpul serviciului militar şi mai tîrziu apoi, Mişu rîdea de credinţa mea în Dumnezeu. Îmi amintesc că, pe cînd eu îmi făceam datoria la Consiliul de război, rupea adresele şi mandatele pe care eu le emiteam numai ca să nu mai oboseaască, înregistrîndu-le.

Cine — dintre noi doi — îşi servea mai cinstit, mai conştiincios, mai bine ţara — în misiunea modestă şi umilă pe care o îndeplineam?

A, ar fi argumentul vechimii în ţară! Străbunicul meu din partea mamei, pe la 1802, era bancher în Bucureşti. A ajutat pe şefii revoluţiei de la 1848 cu bani. Părinţii mei, amîndoi, născuţi în ţară (tata la 1868) au vorbit numai româneşte şi ne-au crescut româneşte. Părinţii lui Mihail Polihroniade mai vorbeau încă greceşte, atunci cînd i-am cunoscut. Şi nu ştiu cînd au venit în ţară.

Am examinat, în această paralelă, argumentele acelora care îmi contestă dreptul de a-mi iubi patria, deşi eu nu cred în aceste argumente. Le-am aplicat la cazul meu şi al lui Mişu Polihroniade pentru a le ilustra.

Şi totuşi patima aceasta oarbă e mai puternică decît orice logică şi întunecă minţile.

În numele cui mi se contestă mie dreptul de a mă considera român?

În numele interesului patriei? Dar ce pierde patria din devotamentul meu? N-am cerut și n-am avut niciodată nici o subvenție, nici o slujbă, nici un ajutor și nici o gratuitate din partea Statului. Mi-am îndeplinit întotdeauna cu conștiinciozitate toate datoriile.

Dar nu iau numai cazul meu. Ce pierde țara prin talentul unui Mihail Sebastian sau al unui Ion Călugăru? Întrucît poate strica [*sic !*] țării darurile unui doctor Daniel sau Anghel Radovici? Ce a avut de suferit România din devotamentul unui M. Gaster sau Tiktin? Și sunt atîția alții! [...]

Sunt lucruri cari depășesc posibilitățile mele de înțelegere.

Și în fața acestor forțe oarbe, iraționale, cari pustiesc sufletele, înlătură orice generozitate și cuprindere mai largă a lumii și a vieții, mă simt adînc întristat.

De ce atîta neînțelegere? De ce atîta patimă oarbă? De ce să refuzi dreptul la viață în numele unui principiu frumos, sub care se ascunde însă numai un interes meschin, personal, care dăunează principiului?

De ce un Mihail Polihroniade — pentru simplul motiv că s-a născut din părinți creștini, veniți din altă țară — să poată flutura stindardul urii împotriva mea și a celorlalți ca mine?

Iată atîtea întrebări fără de răspuns cari îmi întreține amărăciunea și tristețea.

Nu există mijloace mai nobile, mai demne, ca un om să-și realizeze ambițiile și să-și mulțumească oportunismul?

Dar soarele a venit și pe terasa mea, de unde-ți scriu, și îmi alungă gîndurile negre.

Trebuie să sperăm într-o reînălțare a spiritului omenesc. Trebuie să sperăm că după norii aceștia negri cari întunecă mințile, va răsări soarele și în sufletul oamenilor.

Dumnezeu — care ne-a trimis și încercările acestea, și toate amărăciunile lor — ne va dărui și alinarea. Trebuie să ne ferim numai de păcatul cel mare al desnădejdei.

Nu pot desnădăjdui nici pentru țara aceasta, de care îmi e legată întreaga viață, nici pentru oameni, deoarece cred încă în demnitatea noțiunii de om.

Va trece furtuna, vor trece negurile: dar pe cîți dintre prietenii de odinioară îi voi putea regăsi pe drumul curatei omenii?

Dragă Titel, ți-am împărtășit gîndurile acestea așa cum făceam odinioară, cînd erai în America. Mi se pare că astfel ne-am apropiat iar puțin.

Cu drag,

M[ihail SEBASTIAN]

II

STÎNA DE VALE
1102 m
Hotel Excelsior
19 August 1939

Dragă Titel,

Îți mulțumesc din inimă pentru scrisoare. Îți mulțumesc mai ales de a fi luat asupra ta revista. Radu mi-a comunicat că numai în cazul în care vei fi și tu concentrat, va trebui să mă întorc la București. Și pentru tine și pentru mine, doresc, dragă Titel, să rămîi civil. Dar dacă se întîmplă totuș[i] accidentul, sau dacă tu personal ești totuș[i] prea ocupat, scrie-mi, telegrafiază-mi sau telefonează-mi și voi veni.

Inutil să-ți spun că prefer să rămîn pe loc. Romanul meu înaintează greu, dar înaintează. Lucrez cam 8 ore pe zi și totuș[i] nu ajung să scriu decît 3, maximum 5

pagini pe zi. Cred totuș[i] că voi veni cu el terminat. În orice caz, sper să-l pot face să apară în noiembrie. Se înțelege, dacă pînă atunci nu vom fi cu toții în tranșeie.

Nu crede că aici trăim într-o totală quietudine. Dimpotrivă lipsa de știri mă irită, mă alarmează. Ziarele sosesc cu întîrziere de două zile și e un adevărat chin să presupun, să ghicesc, să inventez tot ce se va fi putut întîmpla între timp. Am impresia că sunt pe un vapor care se scufundă și seara mai ales, neliniștea asta, răspîndită în tot hotelul, e sufocantă. Știu însă că dacă m-aș întoarce la București ar fi și mai rău și că n-aș mai reuși să scriu nici un rînd. Poate că tot ce ne rămîne de făcut este să ne păstrăm calmul și să continuăm fiecare ce am apucat să facem. *Faire semblant de ne pas s'en apercevoir* *.

Bihorul e un ținut minunat. Sper să nu-l popularizez cu accidente personale și nu știu dacă-l voi utiliza în literatură.

Cu prietenie, cu recunoștință și cu afecțiune,

Mihai SEBASTIAN

III

23.II.942

Dragă Titel,

Iată istoria lui Thibaudet, singura pe care o am. Mă tem că nu-ți va fi de prea mare folos.

Mai interesantă ar fi fost corespondența lui Alain Fournier cu Jacques Rivière (4 volume în R.F.), scrisorile adresate familiei — *Lettres à sa famille* (Plon) și *Lettres au petit B.* (Plon). Le aveam pe toate, dar cărțile mele zac acum în lăzi, în poduri și pivnițe, la diverși prieteni și rude.

Romanul lui Fournier a apărut în 1914. Era gata-gata să ia premiul Goncourt, pe care l-a pierdut lipsindu-i un vot. Contracandidatul său, mai norocos, a fost un domn Marc Elder. Cîteva luni mai tîrziu, în septembrie, Fournier murea pe front. Cred că a fost dat « dispărut » și nici nu se știe bine unde a căzut.

Le grand Meaulnes a trecut mai întîi neobservat. Faima a început abia după război.

Asta e tot ce-ți pot spune în mare grabă.

N-am telefon. Te voi căuta eu în curînd la telefon, și poate vom fixa o zi să ne vedem

Cu bune salutări,

M[ihail] Sb.[SEBASTIAN]

Nu găsesc în grabă plic. Scuză-mă.

Marți

Dragă Titel,

Îți mulțumesc pentru rîndurile tale prietenești.

Îți voi da un telefon, la ora $12^1/_4$. Nu știu dacă voi putea veni (voi face tot ce pot, pentru a găsi o secundă liberă azi dimineață).

Sunt *sinistrat* — și nu-ți imaginezi cîte mizerii sunt legate de asta. În cursul dimineții de azi mă mut din Bul. Carol 77 (unde aveam un refugiu provizoriu) în alt refugiu tot provizoriu.

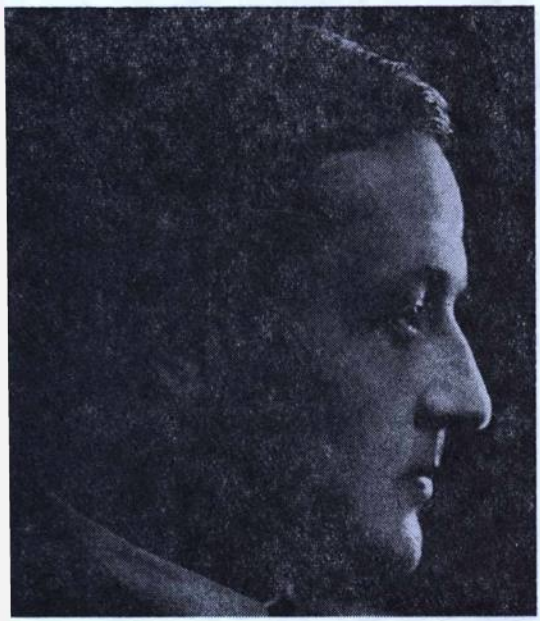
Al tău, cu drag,

MIHAI

* Fă-te că nu bagi de seamă lucrul acesta.

Victor Ion POPA

în arhive pragheze

ÎN DECENIILE AL TREILEA ŞI AL patrulea ale secolului al XX-lea literatura română începe să aibă o mai largă circulaţie în literaturile cehă şi slovacă pătrunzînd, alături de alte valori universale, prin traduceri din I. L. Caragiale, M. Sadoveanu, L. Rebreanu, Cezar Petrescu, G. Ciprian, L. Blaga, Gib Mihăescu ş.a. Aceasta se datoreşte atît împrejurărilor istorice şi culturale favorabile [1] *cît şi interesului manifestat de entuziaşti şi distinşi cunoscători ai limbii şi literaturii române, printre care se remarcă J. Hušková-Flajšhansová, J. Š. Kvapil, M. Kojecká.*

Contactele directe, stabilite între aceştia şi scriitorii români, sînt întreţinute printr-o bogată corespondenţă care, în unele cazuri, depăşeşte caracterul uzual, strict informativ al unor astfel de scrisori, devenind veritabile confesiuni literare. Ele pun în lumină personalitatea complexă a unora dintre reprezentanţii literelor româneşti şi totodată constituie o dovadă a interesului manifestat faţă de creaţia lor în Cehoslovacia. Este cazul celor trei scrisori trimise de V. I. Popa ziaristei şi traducătoarei cehe Marie Kojecká, epistole aflate actualmente în posesia arhivei literare a Muzeului literaturii cehe din Praga (Památník národního písemnictví).

În ianuarie 1937 Marie Kojecká se adresase în scris lui V. I. Popa cerîndu-i permisiunea de a-i traduce în limba cehă romanul Velerim şi Veler Doamne. *Iniţiativa sa este tardivă, deoarece prof. J. Š. Kvapil încheiase deja un contract cu editura „Šnajdr" din Kladno* [2] *în vederea tălmăcirii în limba cehă a lucrării amintite* [3].

Reproducem în continuare textul celor trei scrisori de răspuns ale lui V. I. Popa, către Marie Kojecká, în care romancierul român propune traducătoarei cehe spre tălmăcire alte două cărţi ale sale: Floare de oţel şi Sfîrleză cu Fofează.

Alexandra TOADER

---

[1] Crearea Micii Înţelegeri şi semnarea în 1930 a acordului cultural dintre România şi Cehoslovacia (vezi Fondul Propagandei Naţionale, Presa externă 318/1930).

[2] Vezi scrisoarea lui V. I. Popa din 21 februarie 1937 către M. Kojecká (Fondul M. Kojecká, III, D, 29, LAPP, Praga).

[3] V. I. Popa, *Radujme se, Haleluja*, Kladno, 1937.

I

Commissariat Général du Pavillon de la Roumanie
à l'Exposition Internationale, Paris 1937
Bucarest, III str. Latină 8
Le Commissaire Général

Prea stimată Doamnă,

Scrisoarea Domniei Voastre mi-a ajuns cam tîrziu, din pricină că „*Universul*" are puţină grijă de corespondenţa colaboratorilor lui din afara redacţiei, iar eu nu-i calc scările decît foarte rar.

Rîndurile Domniei Voastre, cum era şi firesc de altfel, mi-au făcut o mare plăcere şi vă datorez toate mulţumirile mele calde. Îmi pare rău însă, că răspunsul nu-mi va fi acel pe care aveaţi tot dreptul a-l aştepta, deoarece *Velerim şi Veler Doamne* e luat mai de demult de Editura Tipografiei „Šnajdr" din Kladno, pentru biblioteca *Jemné knihy* scoasă sub îngrijirea domnului profesor J. Kvapil. De altminteri acum vreo două, sau trei săptămîni, a şi apărut un capitol tradus în „*Lidové noviny*", sub titlul *Dobrák Gavrila.*

Îmi face totuşi o deosebită plăcere să vă trimit un volum din *Velerim şi Veler Doamne* pe lîngă care adaug alte două cărţi de literatură românească — şi actuală — ce vă interesează. E *Floare de oţel*, o cărţulie de război, şi este *Sfîrlează cu Fofează*, cel din urmă roman al meu, cu subiect de-o potrivă românesc şi ţărănesc dar şi modern. Este un roman de aviaţie şi puţintel « de aventură ».

Priviţi faptul că vă trimit aceste cărţi din urmă, nu drept un gînd de înlocuire a lui *Velerim*, ci ca o dovadă a dorinţii mele să-mi arăt bucuria ce-aş ave-o împlinindu-vă într-un fel sau altul prea graţioasa bună intenţie.

Cu aceste zise, îngăduiţi-mi să închei scrisoarea, mulţumindu-vă din nou pentru gîndul bun, şi vă rog să primiţi încredinţarea întregei mele stime

21 Februar 1937 Victor Ion POPA
Bucureşti I
Strada Şcoalei 14 (Clemenţa)

II

Commissariat Général
du Pavillon de la Roumanie
à l'Exposition Internationale
Paris 1937
Bucarest III, Str. Latină 8
Le Commissaire Général

Prea stimată Doamnă,

Nu-mi era greu să-mi închipui că nu veţi primi cărţile vestite de mine, de vreme ce ele n-au fost trimise. Zic « n-au fost trimise » ca să puteţi bănui aceia ce mie mi-i cam greu să mărturisesc. Anume că nici nu am totdeauna volume acasă, nici nu-s priceput la complicatele formalităţi ale unei expediţii poştale. Prin urmare, vă rog să nu vă daţi îndărăt a mă socoti neîndemînatec şi totodată un preţuitor mediocru al operelor proprii, pentrucă asta dovedeşte că aveţi din parte-mi o îngăduinţă nelimitată în ceia ce priveşte judecarea scrisului meu, fără ca eu să-mi mai păstrez dreptul vreunei apărări fie ea chiar numai sub chipul unei mîhniri politicoase.

Deci, ca să sărim peste digresie, librarul meu n-a făcut expedierea dorită de mine. Eu, negreşit m-am arătat strașnic de mirat, şi mi-am păstrat mirarea chiar cînd mi-a răspuns că nu vă dădusem adresa. Este un vechiu obicei al meu — şi poate nu numai al meu — să caut a împărţi greşalele mele cu alţii. Căci, de bună samă, dezordinea

hîrtiilor mele bine întovărășită de o memorie ciopîrțită de tutun, nu putea să-mi îngăduie reconstituirea adresei Domniei voastre, așa cum cerea librarul meu care, nădăjduiam eu, are să fie destul de dibaci să se descurce singur, de vreme ce numele vă este cunoscut la noi, între scriitori.

Astăzi însă îmi pare rău că nu mă pot lăuda a fi întocmit totul din șiretenie. Netrimiterea cărților mi-a dăruit o scrisoare prea frumoasă din parte-vă, scrisoare ce nu poate fi o pedeapsă, ci dimpotrivă. Și iată, silogismul cel mai riguros ne întoarce la încheierea că vina mea este o virtute, dovedind încă o dată — dacă mai era nevoie — că logica e cu atît mai prielnică și mai fermecătoare, cu cît e mai admirabil de ilogică.

Dar astea sînt întortochieri streine gîndului, care obîrșește scrisoarea de față. Ea vrea să fie doar o cerere de iertare. Chiar este. Numai că e în felul ei. Al ei și, firește, puțintel și al meu.

Mai mult încă, e și o mărturisire de așteptare la o altă scrisoare, ce va trebui să urmeze, neapărat, după ce veți primi cuvenita pedeapsă de pe urma încrederii acordată acelora cari v-au recomandat scrisul meu. Pe aceia vă rog eu să mi-o scrieți, deși, cum vă știu deprinsă cu substanța neaoș românească — mai ales din *Ion* — n-ar mai trebui să vă socotesc un ochi străin și de crudă nemilă, așa cum vreau să întîlnesc pentru ca să-mi verific părerea ce-o am despre scrisul meu.

Iată, am o pildă apropiată. Chiar alaltăseară, Teatrul maghiar din Cluj a jucat în ungurește piesa mea *Mușcata din fereastră*. Piesa, intrată în repertoriul permanent al Teatrului Național din București, a avut în fața publicului românesc o trecere pe care nici n-o visam. Mi-a fixat numele în literatură. Ungurii din Cluj au jucat excelent această piesă. În unele privințe chiar au depășit pe actorii bucureșteni. Și totuși publicul unguresc a primit spectacolul cu o căldură îndoielnică, deși era îmbrăcată în straele celei mai desăvîrșite curtenii. Această primire e însă tocmai aceia ce așteptam eu, împotriva părerilor tuturor conducătorilor scenei maghiare, și a tuturor actorilor-interpreți din Cluj. Cred astfel că tot ce scriu și am scris se rînduiește lîngă « mușcata din fereastră » și lîngă hotărnicirea ei. Vreau să spun că sînt așa de « specific românesc și mai ales moldovenesc » încît am preț pe suprafață redusă. Cum s-ar zice « nu-s evoluat » ci stau alături ierbei și buruienii de pe cîmp. N-am ajuns la floare și nici nu pot ajunge fiindcă și eu, ca toți cei din generația mea românească, avem o hărăzire anume, foarte limpede, foarte înaltă și foarte tristă: să pregătim locul « omului » — cum îi zice Gorki — « omului care va duce omenirea înainte ». Dacă n-ar fi prea « poetic » aș zice că sîntem agenții de legătură între cîntecul popular și adevărata literatură cultă care va veni.

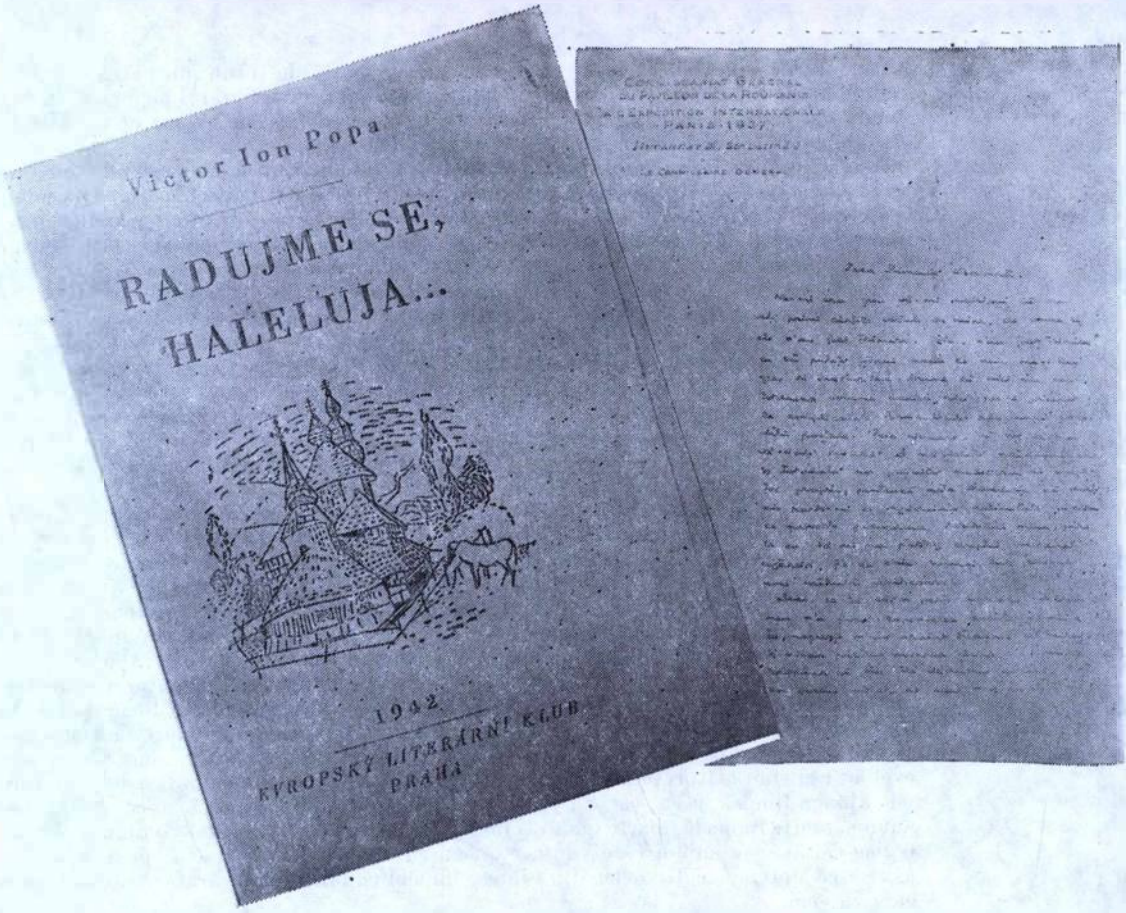
Noroc că Dumnezeu ne-a dat destulă putere de autoamăgire, făcîndu-ne să ne închipuim că singura noastră cale de cheltuire este scrisul!...

Dar, la urma urmei, de ce vă spun eu toate acestea oare? Doar le știți foarte bine, de vreme ce vă dați atita minunată osteneală să faceți un locușor cît de mic literaturii românești în preocuparea cititorului ceh. Roadele sărace ale unei trude atît de mari, nu vi se par lămuritoare, poate, de vreme ce încă stăruiți în calea pe care ați purces. Totuși adevărul este unul singur, și *eu știu* că nu-l pot doborî. Aceste fiind zise, socotiți-o ca o vorbă dreaptă de om, care se vrea cinstit și față de el însuși, deci cu atît mai vîrtos față de o bunăvoință prea lesne de înșelat.

Veți citi dar cărțile mele, chiar dacă înfățișarea lor săracă n-ar fi cine știe ce mare încurajare pentru o cititoare deprinsă a-și plimba degetele sensibile pe volume mai civilizate și cu fața mai spre apus.

Zic « veți citi » așa de categoric și-mi depășesc oarecum îngăduințile pentru că vreau și nădăjduiesc, să nu vă chinui prea mult. Am oarecum conștiința că virtutea oboselii literare n-am putut-o căpăta, iar cartea oricui — deci și a mea — îngăduie bunătatea dulcelui păcat de a-i trece peste zece foi, cu conștiința limpede că n-ai greșit.

Cu cărțile mele cel puțin eu fac totdeauna așa, pricină pentru care le atribui orice virtute pentru că nu le-am citit niciodată întregi. Poate dacă le-aș citi nu le-aș mai tipări. Mă bizuiesc deci că și alții fac întocmai ca mine și-mi păstrez bruma de iluzie

cît să mă tolerez scriitor. (La urma urmii termenul feste oarte vag așa încît n-aș avea nevoie să am remușcări, dar nație primară cum port în sîngele meu, păstrez încă o anume teamă de ridicul.)

Deci, ca să mă întorc la spusele de mai sus, nădăjduiesc că veți citi cărțile fără trudă grea. Și că tot fără trudă grea îmi veți împărtăși părerea despre ele. De altfel ca să vă ușurez astă trudă, n-ar fi de mirare să vă pomeniți cu mine la Praga peste vre-o săptămînă-două, cînd trec spre Paris, unde am de făcut oarecare hamalîc în Pavilionul României. Am în seamă două etaje, cu secțiunea culturală și Fundațiile Regale.

Vă rog însă să nu vă speriați că nu vă cer să fi citit pînă atunci toate cărțile mele. Cînd cer sacrificii le cer cu măsură, chiar dacă ele îmi sînt oferite cu larga bunăvoință pe care ați arătat-o.

Și-acum închei. Cu tristețe închei, fiindcă, mărturisesc, mi-este peste măsură de plăcut să pălăvrăgesc unei ființi pe care n-o cunosc, care nu mă cunoaște. E puțintel ca și cînd mi-aș vorbi mie însumi, cel mai necunoscut dintre toate făpturile despre care am auzit ... Cum vedeți, este o formă [de] a vă cere îngăduința, deși nu cea mai dibace. Însușindu-vă însă răfuielelor mele cele mai intime, am sentimentul că dau chiar stîngăciilor din scrisoarea asta un rost anume și, dacă vreți, o portiță de scăpare.

Victor Ion POPA

III

Prea stimată Doamnă,

Alăturat — şi numai cu gîndul să fac o dovadă că am răspuns şi celeilalte scrisori a Domniei Voastre — vă trimit cîteva pagini îmbîcsite şi plicticoase, pe care nici măcar nu aveţi nevoie să le citiţi, de vreme ce sînt, ca să zic aşa « rămase în urmă ».

Acum vreau să răspund scrisorii celei din nou scrise, după ce aţi primit cărţile mele şi după ce aţi vorbit cu domnul Profesor Kvapil.

Sînt puţin cam stingherit în faţa bunăvoinţei pe care o arătaţi principial scrisului românesc, întrucît, deocamdată v-aţi întors privirea către mine, iar eu stau colea cu mîinile legate şi nu mă simt în stare să răsplătesc aşa cum s-ar cuveni gîndul cel frumos aplecat peste mărunta slovă a mea.

Totuşi, cred că orice presupunere are nevoie de limpeziri anumite. Spun asta ca să răspund mai de-a dreptul la întrebarea ce-mi faceţi cu privire la drepturile de traducere ale domnului Profesor Kvapil, care, cred eu, primejduieşte cumplit dragostea ce mi-o poartă, socotind că scrisul meu merită traducere integrală.

Deci, aştept — cum este şi firesc — să văd ce păreri veţi avea domnia voastră despre cărţi şi ce păreri va avea domnul Profesor Kvapil, căci de aici pot isca deosebiri, care să ne lămurească mai bine decît toate bunele intenţii. O pildă, cum nu se poate mai bună, este chiar în faptul că aici, în ţară la noi, unele din cărţile mele au trecut nebăgate în seamă de critică, deşi, la cititori au mers mai bine chiar decît cele bine primite, cum a fost *Velerim şi Veler Doamne.* Intră în rîndul celor pomenite mai sus *Floare de oţel* şi mai ales *Sfîrlează cu Fofează,* alături de nuvelele din *Povestiri cu prunci şi cu moşnegi.* Cel puţin pentru *Floare de oţel* am avut un soi aparte de cititori, cari numai prin astă carte mă văd şi mă cunosc.

Cînd însă este vorba de o ţară străină, ca a domniei voastre, unde scrisul e croit pe alte orînduieli şi se temeineşte pe o sensibilitate desăvîrşit deosebită de a noastră, interesul faţă de lucrări se proporţionează desigur într-un chip necunoscut mie.

Citiţi prin urmare cărţile. Domnul Profesor Kvapil are în lucru traducerea lui *Velerim* şi îmi scrie că îl interesează deocamdată şi *Muşcata din fereastră,* deci despre aceste două lucrări nu se mai poate vorbi. Cît le priveşte pe celelalte — admiţînd că v-ar interesa pe domnia voastră vreuna din ele — rămîne de vorbit după ce vom şti lucrul cum este şi cum stă. Eu, personal, nu pot avea decît o singură dorinţă: să nu-i pară rău nimănui de încrederea pe care mi-a arătat-o şi de bunăvoinţa ce şi-a cheltuit-o. Tocmai de-aceia l-am şi sfătuit pe domnul Profesor Kvapil să-şi puie cîntar aspru prieteniei, cînd se gîndeşte la *Muşcata* şi tot de-aceia vă alătur scrisoarea cea veche unde-mi mărturisesc îndoielile. Îmi place să nu mă mint pe mine însumi cînd e vorba de măsurat locul pe care-l ocup în spaţiu. —

De aceea, voi aştepta cu multă răbdare răspunsul Domniei voastre, după 15 mai cînd, nădăjduiesc să fiu întors de la Paris, şi nu ştiu de ce, am nădejdea că veţi avea dreptatea îndoielilor mele. Oricum însă, deoarece socotesc că viaţa mea scriitoricească abia a început, cred şi sînt încredinţat că, peste cîtva timp, veţi afla şi alte prilejuri de înfăptuit prietenosul gînd de astăzi, chiar dacă romanele pe care le voi da în anul ce vine, vor fi tot « şcoală de scris » — cum îmi place să mi le socotesc.

Primiţi vă rog, prea stimată Doamnă, omagiile mele recunoscătoare

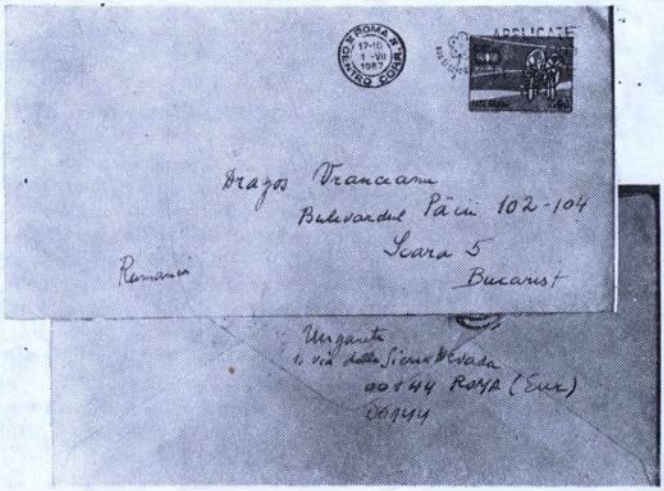
Victor Ion POPA

18 April 1937
Bucureşti I, Strada Şcoalei, 14 (Clemenţa)

Giuseppe UNGARETTI

În corespondență cu
Dragoș VRÂNCEANU

DIN DOCUMENTELE UNGARETTIENE PUBLIcate în acest număr al revistei „Manuscriptum" se răsfrînge o lumină vie asupra raporturilor existente între marele poet italian și regretatul nostru poet și italienist, Dragoș Vrânceanu. Dar și mai clară apare, în fragmentul din atît de sensibilul Jurnal patetic italian, cunoașterea desăvîrșită a structurilor modernității artei ungarettiene de către scriitorul român, care-i surprinde, cu o excepțională finețe de interpretare, caracteristicile primordiale. Aș vrea să adaog la acest scurt comentariu, confesiunea de martor emoționat a ultimei întîlniri pe care a avut-o Dragoș Vrânceanu cu Giuseppe Ungaretti. A fost la înmormîntarea marelui creator italian, a « marelui bătrîn», a aceluia care s-a considerat totdeauna doar un grăunte de nisip din deșertul nesfîrșit al istoriei, o « docilă fibră a universului». Am fost la înmormîntarea lui (am mai scris despre acest eveniment covîrșitor), chemat de Giancarlo Vigorelli, împreună cu Dragoș Vrânceanu care era oaspete atunci, alături de soția sa, al Accademiei di Romania. Se întorcea din Urbino, orașul « bătut de vînturi» al lui Giovanni Pascoli, unde mergea în fiecare primăvară pentru a preda un curs special de poezie românească contemporană, studenților acelei universități, al cărei rector, nu numai administrativ ci spiritual, era istoricul literar deschis tuturor întrebărilor, Carlo Bo, el însuși, un alt mare prieten al lui Dragoș Vrânceanu. De altfel acela care l-a prohodit pe Ungaretti, în cel mai scurt discurs funebru pe care l-am auzit vreodată a fost Carlo Bo. Eram sub un soare copleșitor, în cimitirul geometric Verano. Nu era lume multă, nu erau autorități, erau numai scriitori, nici ei prea mulți. Mi s-a părut atunci că marele mim care fusese totdeauna Ungaretti în cea mai dezlănțuită gestică, în rîsul celor mai ascuțite

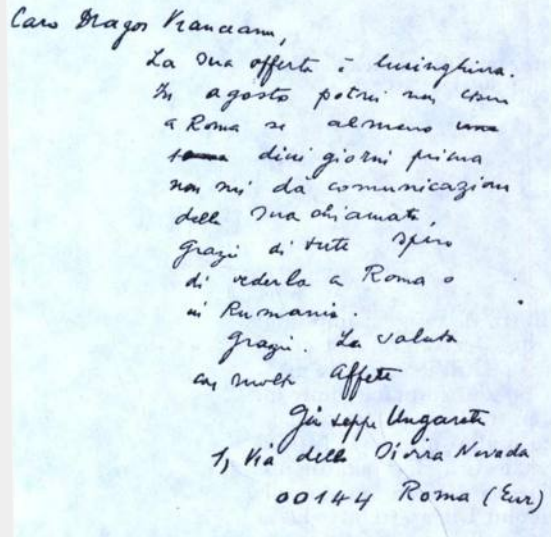
cascade, s-ar fi amuzat îndelung pe aleile asfaltate ale cimitirului roman, sub candelele chiparoșilor, asistînd la o asemenea, insolită, ceremonie.

Am vorbit de multe ori cu Dragoș Vrânceanu despre acela care reprezenta pentru noi încarnarea modernității poeziei. L-am tradus, în simbioză afectivă și electivă (cu Miron Radu Paraschivescu), l-am ascultat pe Giuseppe Ungaretti urlînd la întrecere cu furtunile mării. Freamătul ungarettian era continuu, incantatoriu pentru amîndoi, ca oceanul planetar în eternă vibrație, cîntînd ca aezii Mediteranei, cu grava lui voce tragică, trecerea, inexorabila trecere. Dar pentru noi amîndoi, totdeauna se revela sub marile gesturi, sub înspăimîntătoarea lui sonoritate, inefabila suavitate și candoare ungarettiană. Tot-

deauna, în înțelegerea noastră, Giuseppe Ungaretti era un martor și un confesor al omului și al istoriei sale. Admiram profunzimea meditației sale expresive, echivalente cu demolarea formelor vetuste și cu aspirația către arhitectura nouă a versului modern.

Îmi amintesc cum, în urmă cu un an, sub egida Muzeului literaturii și a revistei „Manuscriptum", al cărui prieten și colaborator credincios a fost totdeauna Dragoș Vrânceanu, am întreprins un pelerinaj meditativ la casa lui de taină de sub pădurile vîlcene. Era un loc peste care într-adevăr sufla spiritul, existau în incinta lui austeră atîtea mărturii emoționante de creație și de artă ale poetului care acum trăia numai prin poezia sa, densă, încordată, esențială, comparabilă cu a lui Ungaretti în cuprinderea chinurilor trecerii, în trăirea intensă, în durerea vie, răsfrîngînd plurivalent meditația și neliniștea omului contemporan prin valorile melodice emoționante ale verbului, prin modulațiile frînte care ascultă de legile ritmurilor interioare. Existau în casa solitudinei creatoare și semnele luminoase ale spiritualității italiene al cărui exeget, profund sensibil, a fost totdeauna Dragoș Vrânceanu, poetul român care a participat la marile mișcări spirituale ale Italiei contemporane, i-a cunoscut structural viața literară. Va trebui să se scrie, curînd, despre el, ca despre unul dintre cei mai subtili și competenți italieniști români.

Alexandru BALACI

Caro Dragos Vranceanu,
La sua offerta è lusinghiera.
In agosto potrei non essere
a Roma se almeno una
dieci giorni prima
non mi da comunicazione
della sua chiamata,
Grazie di tutte Spero
di vederla a Roma o
in Rumania.
Grazie. La saluto
con molto affetto
Giuseppe Ungaretti
1, Via della Sierra Nevada
00144 Roma (Eur)

il 1 Luglio 1967

I

[*Destinatar:*] *Dragoș VRÂNCEANU*
Bulevardul Păcii 102—104, Scara 5, Bucarest, Rumania
[*Expeditor:*] *UNGARETTI, 1 Via della Sierra Nevada 00144, Roma (Eur)*

Caro Dragos Vranceanu [1],
La sua offerta è lusinghiera. In agosto potrei non essere a Roma se almeno dieci giorni prima non mi da comunicazione della sua chiamata. Grazie di tutte. Spero di vederla a Roma o in Rumania.
Grazie. La saluto con molto affetto

Giuseppe UNGARETTI
1, Via della Sierra Nevada 00144, Roma (Eur)
il 1 Luglio 1967

I

[*Destinatar:*] *Dragoș VRÂNCEANU*
Bulevardul Păcii 102—104, Scara 5, Bucarest, Rumania
[*Expeditor:*] *UNGARETTI, 1 Via della Sierra Nevada, 00144 Roma (Eur)*

Dragă Dragoș Vrânceanu,
Oferta dumneavoastră este atrăgătoare. În august s-ar putea să nu fiu la Roma, dacă, cu cel puțin zece zile mai înainte, nu mi se va anunța venirea dumitale. Mulțumesc pentru toate. Sper să vă văd la Roma sau în România.
Mulțumesc. Vă salut cu multă afecțiune

Giuseppe UNGARETTI
1, Via della Sierra Nevada 00144, Roma (Eur)
1 iulie 1967

[1] Această scrisoare a fost dăruită de destinatarul ei, împreună cu alte documente, nepotului său Ion Dragoș Popescu.

II

TELEGRAMA
Dragoş VRÂNCEANU
Bd. Păcii 102—104 sc. 5

Din Roma 69/015 nr. 922 Categ. cuv. $\frac{32}{35}$ Data 3/8 ora 11 M. 20

Prego telefonarmi mercoledi nove agosto qualunque ora pomeriggio, mio indirizzo attuale Congresso 29 viale Shakespeare 00144 Roma / Eur telefono numero 596021
Grazie affezionatissimo
UNGARETTI

II

TELEGRAMĂ
Dragoş VRÂNCEANU
Bd. Păcii 102—104 sc. 5

Din Roma 69/015 nr. 922 Categ. cuv. $\frac{32}{35}$ Data 3/8 ora 11 M. 20

Vă rog telefonaţi-mi miercuri 9 august, la orice oră după amiază; adresa mea actuală: Congresso, 29, strada Shakespeare 00144, Roma, Eur, telefon: 596021
Mulţumiri afectuoase
UNGARETTI

III

Dragoş VRÂNCEANU
DIN „JURNALUL PATETIC ITALIAN"
(Sanmarchiştii)

Încercasem poezii acasă şi mă vedeam dominat de Ungaretti, de un gust imposibil al esenţei. Mi se deviase cu totul, prin inhibiţie, pornirea spre dezvoltare. Tot ce nu mergea la ţintă, pe calea cea mai scurtă, era superflu, poezia formată dintr-un vers a lui Ungaretti *Voce di pena* mi se părea a conţine multă substanţă. Intram într-o teamă catalectică cînd puneam mîna pe condei dar acest lucru era şi rezultatul croceanismului. Ungaretti introducea în vers, prin spaţii albe, un curent înalt, o oboseală divină, un rafinament incredibil. Mi se dăduse să citesc încă din primul an *Allegria dei naufraghi* (?) care se lipise deodată de mine, ca şi cum găsisem pe marele defrişator al [enigmelor] acumulate ale versului, pe netezitorul de drum care capta emoţia cît mai de la fund şi o înalţa, ca o sevă pe o tulpină, cît mai sus, în cosmos, aşa cum se întîmplă în *Cronos* (?). Era alianţa cea mai directă între intimism şi eternitate, pe care o simţeam şi în Leopardi: *Vaghe stele dell'orsa.*

PUNCT CONTRA PUNCT

Încă din momentul apariției, revista *„Manuscriptum"* a considerat ca pe o îndatorire de onoare a sa, aceea de a oferi specialiștilor posibilitatea să-și exprime punctul de vedere asupra documentelor inedite încredințate tiparului chiar în paginile sale. Dorim ca și astfel să contribuim la elucidarea unor probleme științifice controversate, să suplinim lacunele cercetării și să privim un document dintr-un unghi cît mai complex, capabil să-l integreze istoriei literare curente.

În acest număr, găzduind eccurile diverse pe care materialele publicare le-au trezit în conștiința cititorilor, *„Manuscriptum"* adresează un nou apel cercetătorilor și tuturor cunoscătorilor avizați ai revistei noastre să-și aducă contribuția lor în cadrul unui dialog viu, fructuos pe marginea problemelor atît de complexe pe care le incubă editarea textelor inedite ale literaturii române.

MANUSCRIPTUM

PRIORITĂȚI ÎN CERCETAREA CAIETELOR FIZIOGRAFICE

REDAREA ȘI COMENTAREA CONȚINUtului ultimelor două caiete manuscrise ale marelui nostru poet Mihai Eminescu, de către cercetătoarea Magdalena Vatamaniuc-Lungu, reprezintă un eveniment îmbucurător, ele oglindind preocupări științifice.

Începînd cu G. Bogdan-Duică (1925) și pînă la G. Călinescu (1935—36) mulți cercetători și comentatori ai manuscriselor au atras atenția asupra acestor caiete, care le păreau mai criptice, mai greu de înțeles și de apreciat. Am rămas surprins de afirmația unora că Eminescu a avut o cultură generală sumară. Impresia pe care o exercită citirea operei poetice asupra oricărui om de știință este dublată de o constatare surprinzătoare. Orice aluzie la legile fundamentale ale fizicii și la cunoștințele privind macrocosmosul se face fără nici o greșală, ca și cînd ar fi totul în deplină cunoștință de cauză.

De aceea am luat în anul 1957 hotărîrea ca, împreună cu unii colegi ingineri, să examinăm conținutul științific al caietelor fiziografice, urmînd o propunere emisă încă de Bogdan-Duică. Academicianul Dumitru Dumitrescu, care și-a luat sarcina să examineze matematica tratată, a concis că majoritatea notelor se încadrează în aritmetică elementară, și deci nu merită alte comentarii.

Personal, am avut un succes mult mai substanțial cercetînd textele de fizică, astronomie și tehnică. Evitînd cu desăvîrșire orice exagerare, mi-am dat seama chiar de la o sumară examinare a primului caiet că Eminescu a studiat intens și din surse de primul rang legitățile fundamentale ale fizicii, în special legea conservării energiei, legea entropiei, magnetismul și electricitatea. Caietele conțin traduceri în limba română ale unor lucrări de seamă și rezumatele unor cursuri și conferințe urmate de comentarii, note, întrebări proprii de foarte mare importanță pentru aprecierea pătrunderii materiei. Se începe cu lucrarea epocală a medicului Julius Robert Mayer din anul 1842 și se continuă cu conferințele renumite ale lui Helmholtz și Clausius, audidiate la Universitatea din Berlin.

Colegul Perpessicius mi-a promis în vara anului 1958 că imediat ce va ajunge cu analiza ma-

nuscriselor la acele caiete, mă va chema să colaborăm şi să publicăm împreună rezultatele. Moartea însă l-a împiedicat să termine chiar şi analiza operei poetice şi literare.

Constatările mele le-am consemnat într-o comunicare de 19 pagini scrise la maşină pe care am prezentat-o secţiei a treia de ştiinţe tehnice a Academiei R.P.R. în ziua de 20 octombrie 1958, ea fiind înregistrată sub numărul 99.

Atunci s-a pus chestiunea publicării acestei comunicări şi s-au ivit mari dificultăţi: pe de o parte, Institutul de energetică al Academiei a refuzat să primească lucrarea în revista „*Studii şi cercetări de energetică*", ea avînd caracter literar, iar „*Viaţa Românească*" pentru că nu se referă la literatură. „*Revista de fizică*" a Academiei, la fel, pe motivul că nu are spaţiu grafic. La redacţia revistei „*Contemporanul*" lucrarea a zăcut mai multe luni. În fine, în anul Eminescu 1964, revista „*Luceafărul*" a acceptat o versiune prescurtată a comunicării, care a apărut în nr. 12 din 6 iunie 1964, pagina 5—6, cu cîteva ilustraţii relevante. Atrag atenţia că aceast articol nu a fost menţionat de Magdalena Vatamaniuc-Lungu în ultimele numere ale revistei „*Manuscriptum*".

Acad. *Aurel AVRAMESCU*

UNELE PRECIZĂRI LA BIOGRAFIA LUI EUGEN IONESCU

ÎN NUMĂRUL 4(29) DIN 1977 AL REVISTEI „MAnuscriptum", Barbu Brezianu comunică un fragment de viu interes (şi de rară valoare literară) din Jurnalul lui Eugen Ionescu. În cele ce urmează aş dori să adaug cîteva date şi păreri pornind atît de la textul respectiv, cît şi de la elegantul, documentatul comentariu al lui Barbu Brezianu, vechi prieten al academicianului Eugène Ionesco.

Din cercetările întreprinse m-am convins că Eugen Ionescu şi-a început jurnalul la vîrsta adolescenţei: 16—17 ani. Din această foarte vastă şi interesantă «operă», aflată în cea mai mare parte în sertarele scriitorului, au apărut multe fragmente. O parte încă în presa românească dintre 1932 şi 1940, sub diverse titluri, cel mai adesea Fragmente de jurnal [1]. O alta, a constituit punctul de pornire al volumelor franceze: Journal en miettes, Présent-passé, Passé-présent, Découvertes — azi cunoscute în întreaga lume. Chiar în Nu (volumul de debut în critică, asupra căruia vom reveni mai jos) există ample fragmente din acest jurnal, intitulate ca atare sau «mascate» sub alte titluri.

Barbu Brezianu relevă, în fragmentul publicat, meditaţiile lui Eugen Ionescu cu privire la problema morţii, meditaţii ce au devenit una din temele fundamentale ale dramaturgiei sale şi operei franceze în general, ce a început cu scandalul premierei Cîntăreaţa cheală (1950).

Această temă obsesivă apare însă anterior şi în alte fragmente, în partea a doua a volumului Nu, de pildă — sau chiar în Jurnal la şaisprezece ani (apărut în „Linia dreaptă", nr. 1, februarie 1938), unde autorul îşi descoperă vulnerabilitatea în faţa acestei fundamental tragice condiţii de muritor a fiecărui om. Deşi publicat mai tîrziu, din „Linia dreaptă", este marcat de adolescentinitatea tonului, fiind, probabil, prima semnalare publică a „carierei" acestei teme esenţiale a scrisului ionescian.

Să trecem acum la cîteva date cu privire la premiera volumului Nu, îndreptînd cîteva mici erori apărute în prezentarea mai sus citată. „Facla" din 3 martie 1934 anunţă juriul şi cărţile premiate. Revista relatează că Nu a luat premiul cu cinci voturi pentru două contra, acestea fiind cele ale lui Tudor Vianu (preşedinte) şi Şerban Cioculescu. (De altfel pe contrapagina copertei lui Nu este scris: «Operă selecţionată şi publicată de comitetul pentru premierea scriitorilor tineri needitaţi, cu împotrivirea a doi din cei şapte membri ai comitetului».) Tudor Vianu, spune revista, ar fi demisionat chiar din preşedenţia juriului în urma acestei premieri.

Motive de supărare din partea celor doi membri ai juriului existau: chiar în cuprinsul volumului premiat (!), Eugen Ionescu se arată ireverenţios şi persiflant — teribilism juvenil — atît faţă de Tudor Vianu şi Şerban Cioculescu, cît şi faţă de mulţi alţii (cum se ştie). Cu Şerban Cioculescu polemizase, în acelaşi ton, în repetate rînduri, mai cu seamă în legătură cu Arghezi şi Camil Petrescu. În „Viaţa literară" nr. 132 din 1 noiembrie 1929, Eugen Ionescu publicase o recenzie superficial minimalizatoare la cartea lui Tudor Vianu Poezia lui Eminescu. Ceea ce n-a împiedicat ca, după 2—3 ani de la apariţia şi scandalul lui Nu, relaţiile între Tudor Vianu şi Eugen Ionescu să devină foarte amicale. Şi relaţiile cu Şerban Cioculescu au devenit apoi cordiale.

Nu a apărut la editura „Vremea" şi nu la cea a „Fundaţiilor" (aşa cum trebuia), datorită refuzului

[1] O bibliografie a tuturor scrierilor lui Eugen Ionescu apărute în limba română — cronici, articole, pagini de jurnal, poezii etc. — realizată de autorul acestor precizări nu a fost încă pînă azi comunicată.

directoratului, prea legat de Camil Petrescu, de Tudor Arghezi, contestați în volum. Tot „Facla" (din 26 aprilie 1934) face aceste precizări — și după toate aparențele, Nu a apărut la începutul lui mai 1934, stîrnind controverse. Nu mai puțin de 20 de cronici și intervenții se semnalează în presa vremii, între care cu deosebire cele ale lui Petru Comarnescu, Mircea Vulcănescu și Șerban Cioculescu, care va recenza foarte interesant cartea („Revista Fundațiilor)", nr. 3, septembrie 1934) vorbind despre disponibilitatea ... teatrală, de comedian a autorului lui Nu(!).

În fine, alte cîteva precizări:

Eugen Ionescu a absolvit, cu adevărat, liceul „Sf. Sava" din Capitală, dar bacalaureatul și l-a luat la Craiova, în 1928 [2]. Licența în filologie modernă «cum laude» a obținut-o în iunie 1932 (diploma nr. 2742), cu examene la limba și literatura franceză (Ch. Drouhet), literatură română (M. Dragomirescu) și ... arheologie. La liceul „Sf. Sava" el nu a funcționat decît ca suplinitor (și nu ca titular). A mai predat și la liceul „Gh. Lazăr", precum și în provincie — pînă în 1938.

Limba franceză nu este doar o limbă cunoscută încă din copilărie, ci este limba maternă a scriitorului. Mama sa, Thérèse Ipcar, căsătorită Ionescu (al cărei mormînt se află la cimitirul Bellu) era de origine franceză — și, deși născut în România, la Slatina (13/26 noiembrie 1909), scriitorul și-a petrecut primii ani ai vieții și chiar cei din prima școlaritate, în Franța.

În sîrșit, despre Constantin Stere, Eugen Ionescu a mai scris o cronică literară (la apariția volumului VIII din În preajma revoluției), apărută în „Facla", din 27 aprilie 1936. Speranța că manuscrisele traducerii în franțuzește a primelor volume din marele roman al lui Stere vor fi cîndva găsite, rămîne vie; Barbu Brezianu ne-a comunicat însă un portret magistral antologic, ce intră în istoria literară.

Gelu IONESCU

[2] Vezi precizarea făcută de prof. Gh. Mihai în *„România literară"*, nr. 28/1969.

ARGHEZI, BRÎNCUȘI ȘI ENIGMA UNUI «AUTOPORTRET»

EXERCIȚIILE DE DESENATOR ALE LUI Tudor Arghezi n-au scăpat neobservate de cercetătorii operei acestuia, și pe drept cuvînt, deoarece cel puțin pe una din laturile acestei activități — evident, simplă petrecere ocazională — poetul a izbutit să bată pe cîțiva dintre cei mai redutabili maeștri ai penelului, anume în cazul autoportretului. Nimeni nu l-a «prins» atît de exact pe autorul Cuvintelor potrivite în jurul vîrstei de cincizeci de ani ca propria sa peniță, cel puțin pentru acel moment mai inspirată. Într-adevăr, volumul Flori de mucigai în ediția sa princeps din 1931 conține un autoportret al poetului, indiscutabil mai reușit decît portretul executat de Pallady și care împodobește alt tiraj al aceleiași ediții [1].

Ediția mare de Scrieri, în curs de apariție la editura „Minerva", e ornată în cazul cîtorva din volumele sale cu desene executate de chiar mîna maestrului și adunate din destul de cuprinzătoarea sa arhivă. Printre ele se află și cîteva figuri de bărbați, care pot trece drept autoportrete ale poetului la felurite vîrste, dar mai ales aparținînd tinereții sale pe care o putem investiga mai greu pe calea imaginilor fotografice atît de rare. Cel de la pagina 154 a volumului VI, Poeme, [1964], ne atrage imediat atenția ca o piesă cu totul remarcabilă (fig. 1). După cum ne-a încredințat oral eminentul editor și cunoscător al arhivei arghezlene, G. Pienescu, și care a avut atunci inițiativa de a-l publica, el este un autoportret datînd din perioada Fribourg, deci din anii 1905—1906 [2].

Tot cam în acei ani, Arghezi a mai încercat să-și imortalizeze chipul; la pagina 150 se mai află o schiță de autoportret (fig. 2); în sîrșit, în Almanahul literar, 1969, p. 220, se află un alt autoportret datat chiar de mîna maestrului «Fribourg, Leman, 1906» (fig. 3). Față cu cele trei «ipostaze» la care vrem să limităm discuția, deoarece par a fi executate foarte aproape în timp, să ne fie îngăduit a ne arăta preferința categorică spre schița din Scrieri, VI, p. 150 (fig. 2). Portretul de la Fribourg este, cu toată stîngăcia de execuție, un autoportret sigur și care dă măsura posibilităților poetului de a se înfățișa grafic. Este vizibil executat cu oglinda în față, autorul

[1] Asupra datării exacte a acestui autoportret, vezi Emil Manu, *Prolegomene arghezlene*, 1968, pp. 166—167.

[2] Tot în calitate de autoportret este reprodus în lucrarea lui Marian Bejat *Ce este talentul ?* 1967, p. 89.

apărînd deci stîngaci în împrejurare. Poetul se înfățișează relativ pletos, cu o mare meșă de păr care-i acoperă o parte din fruntea destul de vastă. Pînă pe la patruzeci de ani, după cum se vede, Arghezi nu se resemnase încă să se înfățișeze cu chipul său franc amente prozaic și de care făcea haz (noi am zice: la necaz) în anii maturității și bătrîneții. Ținea încă la figura de «artist», din care va păstra ulterior doar vestonul baudelairian și lavaliera, pînă înainte de a muri. Dar încă de pe atunci, apariția lui îi dezmintea în modul cel mai categoric vocația: trup bondoc și zdravăn, obraji rotunzi, pleznind de sănătate, privire pătrunzătoare. După cît se vede, pe atunci, poetul nu purta ochelari.

Rămîne portretul de la p. 154 din Scrieri, VI. Este acesta un autoportret? Bărbatul înfățișat aici poate avea ceva din trăsăturile lui Arghezi: ochiul întunecat, acel mic «cioc» în vîrful bărbiei la care poetul nu va renunța decît în preajma primului război mondial. Dar figura mult prea alungită, așa cum Arghezi nu o avea în realitate, e de natură să ne pună pe gînduri. Un portret idealizat întrucîtva, nerecușit poate, sau, pur și simplu, imaginea altcuiva.

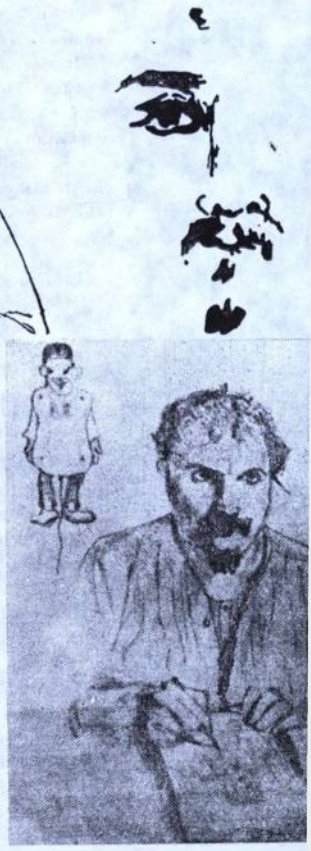
Căci, iată, nu mult după aceea, în Almanahul literar, 1970, s-au publicat sub titlul Brâncuși necunoscut, cîteva imagini dintr-un caiet de schițe al marelui sculptor, aflat în proprietatea unui prieten al său, maestrul Ion Croitoru (pp. 328—329). Printre cele șase schițe, datînd desigur, din perioada primei tinereți a lui Brâncuși, figurează și portretul în creion al bărbatului imortalizat de Arghezi (fig. 4). Editorii Almanahului au indicat în legendă Autoportret, punînd și un foarte legitim semn de întrebare. Că ar fi un autoportret al lui Brâncuși nu sîntem în măsură să decidem noi, dar că desenul în tuș al lui Arghezi [3] este o copie voit fidelă, dar imperfectă a desenului lui Brâncuși e absolut indiscutabil pentru oricine poate sesiza siguranța mîinii de artist din versiunea Brâncuși și dubletul mai stîngaci (probabil calchiat?) în execuția lui Arghezi.

Dăm cele două imagini ale acestui necunoscut, limitîndu-ne la a semnala posibilele întrebări pe care această ciudățenie le suscită — și aceasta nu numai pentru că soluția nu ni se pare deloc simplă, dar pentru că ea nu ar face poate decît să le sporească la rîndul ei: Cum de a ajuns Arghezi să copieze un desen de Brâncuși? Oare bărbatul din desenul acestuia din urmă e cu adevărat Arghezi, iar poetul și-a făcut o copie? Cum se face că, mai tîrziu, cel care a scris de mai multe ori despre Brâncuși n-a pomenit de această schiță a artistului din care ținuse totuși să-și păstreze o copie?

Alexandru GEORGE

[3] Fiind inedit, el nu a stat la dispoziția lui Barbu Brezianu care a semnat un cuprinzător studiu despre *T. Arghezi desenator*, în „*Viața românească*“, anul XIII, mai 1960, pp. 196—198. Autorul pomenește doar de portretul din 23 martie 1926 (de fapt 1930) ca de o realizare remarcabilă a «autoportretisticii» poetului.

CEZAR PETRESCU: DESENATOR

Cîteva foi de carnet creionate în grabă, — pe mese de cafenea, parcă, majoritatea —, cîteva schițe fără pretenție, făcute mai mult din nevoia de a da mîinii o ocazie de mișcare în perioadele în care, nefolosită la scris, nu-și mai găsea pe de-a-ntregul astîmpăr (pînă într-atît fusese de mare tensiunea elaborării manuscrisului abia abandonat, doar pentru un scurt răstimp, sau mai bine zis «manuscriselor», căci, se știe, scriitorul lucra de-o-dată la mai multe romane), un florilegiu de opere care nu s-au propus niciodată posterității, în intenția lor, dar pe care posteritatea — nici nu știu bine dacă pioasă ori diabolic-indiscretă și răutăcioasă — le scoate, iată, la iveală cu deliciu, și le purică.

Avem de-a-face, clar, în cea mai mare parte, cu foi de carnet banale, cu desene de amator, smîngîieli directe unele, cam cum fac, dintr-un mecanicism al repetiției manuale inveterate, în orele de curs, elevii care-au pierdut șirul explicațiilor profesorului de matematici sau de fizică, și se prefac a lua note, caracteristică disimulare pe care grafismul diletant o permite. Nu este vorba decît foarte arareori, în șirul imaginilor turnate de o mînă abilă dar nu îndeajuns de controlată mental, de intenția scriitorului de a se autoilustra, așa cum am fi tentați să credem, avînd memoria frumoaselor desene ale lui Victor Hugo și Charles Baudelaire, care concurează în alt limbaj decît cel literar, scrisul lor măiestru. La Cezar Petrescu, măiestria, cîtă este și dacă este, se rezervă pentru paginile cărților sale, transcrisă de zețar în italice, aldine ori grotești de rînd. Evident, desenele-s la el numai un soi de «passa tempo» lipsit de tensiunea creației, ca și de sentimentul inhibitor al responsabilității, care, oricît de diluat la «făcătorii» de romane la comandă, aflați în flux de «întrecere cu sine-însuși» (printre care, vai, fără să o fi dorit, a acceptat să se numere o bună vreme și talentatul nuvelist al Scrisorilor unui răzeș, *risipindu-și înzestrările native într-o industrie literară în cea mai mare parte greu de asimilat cu scrisul artistic), îi regizează totuși producțiile beletristice. Un anumit dar al observării naturii ca și o cultură vizuală medie, rod al contactului cu revistele ilustrate ale timpului și cu edițiile literare curente în alte țări, — mai ales Franța —, beneficiind de adjuvantul unor imagini de consum vizual cursiv, l-au ajutat pe scriitorul român să-și facă un «standard» propriu al desenului, pe care-l practică, nu cu obstinația pasionatului de a se exprima prin imagine vizuală cu orice chip, ci cu nonșalanța celui ce se dedă unei ocupații secundare, recreative, în orele de răgaz, bîndu-și șvarțul la «Urlătoare», ori după un prînz la restaurant, sau la un club nocturn, între pahare. Cea dintîi tendință a «desenatorului de duminică» este, se știe, aceea de a capta în linie (și uneori în linie și umbre), chipurile celor din jur. Astfel, și Cezar Petrescu, în orele lui de lenevie spirituală și de refacere a forțelor necesitate de efortul scriitoricesc, desenează chipuri. Unele, banale, stereotipe (figura 1), ca figurile de cavaleri înmonoclați, cu țigaretul în colțul gurii și privirea vagă, de noctambuli, nediferențiați de un ideal comun al purtătorilor de frac și joben, prin nici o trăsătură fiziognomică: păpuși de vitrină, manechine pentru magazinele de confecții croitorești. Ori ca figurile feminine cu aspect de modele din jurnalele de modă: moda anilor 24—29, parcă, cu acele pălării — calotă ori semicilindru scurt, cu borul mic, mascînd sprîncenele, și cu pieptănături mai mult sau mai puțin «à-la garçon». (fig. 2). Una din aceste pagini e datată: 1926. Cred că este perioada, cu plus și minus lîngă cifră, a întregii producții pe care o avem în față. Tipurilor de cabaret și de cafenea li se dă uneori și un nume (fig. 3: «Conta»), chiar dacă ele sînt grafiate după același șablon, cu o mișcare de mînă mecanic memorată, lăsată în voia mușchilor docili ai poignet-ului, deprins de altă licoare plăcută, într-un anume fel: desene de om comod, fără preocupări pentru mo-*

ment. Alte figuri, la fel de puțin încordat trasate, par «portrete», similare cu foile pe care, între cele două războaie, ți le puneau prin localuri sub nas «profesioniști» ai portretisticii de bulevard, solicitînd onoarea imediată, cu agresivitate («Numai un pol portretul, domnilor, numai un pol! Fără poză, într-un minut, fără chin, vous serez beau comme mon coeur», mi-aduc aminte că spunea unul dintre aceștia, la Cafeneaua «de la Paix», și adăuga, la ureche: «Suis-je trop exigeant en vous demandant un petit verre?...»). Cam așa au aerul a fi făcute, după modelul atît de des văzut la categoria mai-sus-vizată, portrete ca acelea de la numerele 4, 5: un fel de «se laisser aller», de a-și da drumul, în virtutea vitezei achiziționate prin exercitarea repetată a meșteșugului acestuia secundar, fără mobilizarea interioară a autorului, stăpînește în asemenea cazuri pe desenator: «artă» ocazională, lipsită de atitudinea creatoare, «*indeletnicire» delectabilă «à ses heures perdues», vioară a lui Ingres, neglijată. Unele desene, pe paginile de album lipsite de regia «punerii în pagină 2», au haz (Mai ales cele lucrate rapid, dintr-o singură trăsătură, parcă.)*

Fără îndoială, Cezar Petrescu avea «darul funest al asemănării» («le don funeste de la ressemblance», cum spunea un pictor mare, cîndva!), și ar fi putut ajunge la nivelul caricaturii de ziar, dacă vroia. Unele figuri îl obsedează. Poate că nu-s decît tipuri, *deși se întîmplă să apară, cu aceleași amănunte de particularizare, portretistică grotească, bine individualizate, aceleași figuri șarjate, ca în paginile de la figurile 6 și 7 tipul A și A* [1]. *— Semnele anumitor trăsături caracterologice, traductibile, în simptom fiziognomonic, revin în schițele desenatorului ocazional, așa cum se repetă la personajele romancierului Cezar Petrescu, trăsături de comportament tipice categoriei lor sufletești și sociale, de atîtea ori. Scriitorul pare să-și organizeze și prin imagine vizuală universul de marionete ale căror destine-sfori le trage ca autor de romane, individualizîndu-le foarte puțin, făcîndu-le recognoscibile cititorilor ca pe niște personaje de commedia dell'arte; fanfaronul, lingușitorul-parazit, avarul, orgoliosul etc. — Figuri drapate divers, cu uniforme uneori (militari, preoți), cu hainele la modă în epocă alteori, nici ele nu prea deosebite de «uniformele» categoriilor respective, denotă o preocupare de tipologie foarte constantă. Urmele viciilor întipărite pe masca de fiecare zi a omului, sînt notate cu incisivă forță de pătrundere, ca și simptomele prognostice ale comportamentelor vicioase posibile (figurile 10, 11, 12), alături de figuri convenționale cum nu se mai poate (fig. 13, indică o asemenea alăturare, și nu numai ea). Ni se pare a recunoaște cîteodată un chip de scriitor, dintre colegii de cafenea ori de redacție, dar toate conjecturile sînt posibile, pentru că tipologiile umane sînt, oricît de variate, totuși limitate ca număr. Așa, apare cîte o particularitate care amintește ba de Adrian Maniu, ba de N. Pora, ba de Peltz ori de Carol Ardeleanu, ba de «sărmanul Klopstock», sau chiar de A. C. Cuza, de hidalgul «Alexandru Maria Theodor Stamatiad», de Gib. Mihăescu și de alții* Ad libitum *!... Apare și Cezar Petrescu.*

Preocuparea de autoportretistică este constantă. Este vizibilă intenția de a se surprinde «cu un anume cap», determinat de constanța eclerajului, dacă se poate spune: umbrele cad mereu de sus-dreapta, cu umbre pe arcadele orbitale și pe o jumătate a feții. Mîna lui Cezar Petrescu cedează, în cazul autoportretelor, din imperativa ei mișcare mecanică, forței autocontrolului. Sînt poate cele mai «lucrate» portrete, cele pe care prozatorul și le desenează în oglindă. Și cele mai artistice, poate. «Lucrate», chiar dacă nu omorîte prin

1

2

3

4

5

6

7

9

27

28

29

31

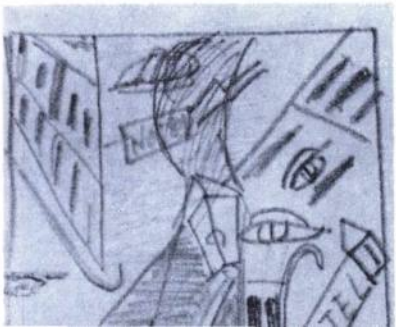

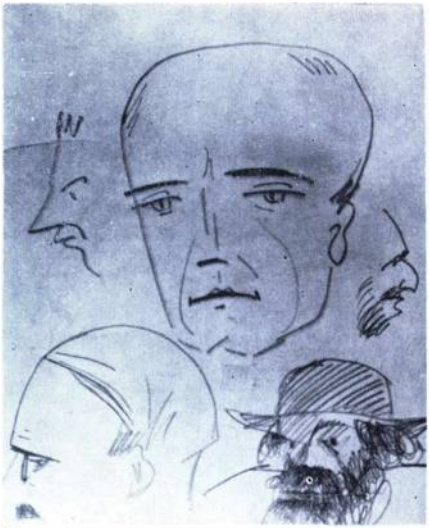
30

32

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

Biblioteca Jud. Hunedoara
S. LA

27

28

29

31

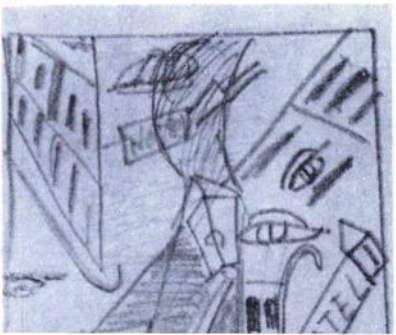

30

32

insistențe și reveniri, ele sînt elaborate cu o migală a observației mai mult decît a execuției. Narcisismul inerent al bărbatului ce se știa frumos și plăcea. De altfel, figura 7 îl pune în pagină, autoportretul acesta elaborat, dimpreună cu schițele a 3 capete de personaje feminine diverse (de la cocoană la vînzătoarea de flori ori țigări din baruri, ori la cîntăreață), plus perechea inerentă de picioare cu ciorapi negri lucioși și pantofi cu toc înalt: asta, ca să nu se mai ostenească privitorul să afle cu mijloace proprii ce-l interesa pe cel portretizat. Recuzita definitorie! Dramatic contrastat altădată, capul scriitorului ia lumini și umbre ce-i conferă titanism, ca lui Beethoven sau Danton, exagerîndu-i un tip de fizionomie cu arhitectura feții într-un singur plan (ca la Sadoveanu și ca la «baltici» în genere). Expresivă pentru starea de «acumulare de temperament» a scriitorului atablat la o crîșmă, este schiță — excelentă ca stenogramă a gestului rapid și foarte concludentă pentru marile calități de desenator pe care și le-ar fi putut cultiva Cezar Petrescu — ce-l înfățișează fumînd, cu cotul drept sprijinit pe masă, prinzînd cu pumnul strîns toarta unei halbe de bere, meditativ (fig. 18).

Bune, uneori, și încercările de a-și fixa tipul erogen feminin, — greu însă de redus la unul singur, știută fiind tendința de «colecționar» a scriitorului, solicitat divers de tipuri diverse.

Desene de adevărat desenator, studii de mișcare, de umbră și lumină, de poziție a membrelor, de gesturi ori de atitudini, nu lipsesc (fig. 28—29). Artistul încearcă natura moartă și desenul de atmosferă de uliți nocturne interlope (fig. 30), cu mijloace adecuate, foarte pictural în alb-negru.

*Un studiu de scaieți (fig. 21) pare un adevărat desen de pictor, sincopat, cu accentele inegale. De asemenea, greieruşul (fig. 22). Ghiduș, pînă și în figurile zoomorfe, spiritul ironistului se încearcă în «pisicile de lună», șoricarul perplex în fața prăzii al cărei gust l-a uitat prin captivitatea domestică (fig. 25). O glumă, efigia zoomorfă dorsală în medalie rondă, cu inscripția epigramatică «*ARȚIBUR I, Rex Armeniae*», aluzie la legenda știută, poate tachinărie la adresa vreunui amic armean, încheie seria, care ne lasă edificați, deși nu total satisfăcuți: trebuie să mai fi existat asemenea carnete. Pe cînd aveam 13—14 ani, deci prin 1931—32, mi-amintesc să-l fi întîlnit pe scriitorul, în plină vigoare, matur și aproape obez, desenînd la Cazinoul Slănicului-Moldovei, singur la o masă, privind peisajul. Încercările de peisagistică montană și marină de-o-potrivă, de care dispunem, sînt rodul vacanțelor estivale convenționale unele foarte lirice, livresc, în maniera ilustrațiilor «Art-nouveau» altele (fig. 26), abia schițînd o punere în pagină sau un tip de regie luministică a treia categorie, ele se încumetă doar la ceea ce artistul are în arsenalul său vizual: formule de plein-air, academiste în felul lor, o singură imagine (fig. 32) părînd să fie ilustrație peisagistică, — cadrul urban decrepit al unei povestiri «cu ochi și cu sprîncene», introduse printre ferestre și felinare de uliță suspectă, la literatură. Uneori nostalgic, dorind parcă reintegrarea într-o natură de care-l separă viața urbană la care s-a autocondamnat, Cezar Petrescu este alteori sintetic, — cerebral lucid, definind esența coruptă a orașului. Poate că iubitorii literaturii sale, care, la o anume temperatură, a zonei sufletești medii, nu lipsesc, vor pune în relație mai bine cu opera lui scrisă, aceste foarte modeste, dar edificatoare producții grafiate de tip artă vizuală.*

Ion **FRUNZETTI**

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

1 aprilie — 30 iunie 1978

A

ALECSANDRI (Vasile)

Hess (Gerhart), Anineanu (Marta) — Vasile Alecsandri în arhive provensale (IV). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 162—167.

B

BĂLCESCU (N.)

Bodea (Cornelia) — Un mesaj revoluționar. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, p. 12.

BLAGA (Lucian)

Blaga (Dorli) — « *... marii, tăcuții și neastîmpărații visători ...* » — excurs sentimental (IV). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 151—153, 156—159.

Gruia (Bazil) — Blaga inedit. Efigii documentare [scrisori către I. Șahighian]. „*Tribuna*", anul XXII, nr. 17, 27 aprilie 1978, p. 7.

Stanciu-Nelis (Lucian) — Un autoportret surprinzător (desen și scrisoare autografă). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 154—155.

BLECHER (M.)

Demetrius (Lucia) — « *Părea încă un adolescent ...* » — corespondență. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 177—178.

C

CARAGIALE (Luca I.)

Cioculescu (Barbu) — *Vorbește sufletul amărît; Patricia și paiața; Povestea unei făpturi* — proze. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 75—78.

CĂLINESCU (G.)

Bălu (Ion) — G. Călinescu, primele poeme: *Luciei; Cad frunzele; Sonet.* „*România literară*", anul XI, nr. 24, 15 iunie 1978, p. 13.

Ilin (Stancu) — « *trebuie să fii revoluționar ca să scrii ... despre Bălcescu* » — considerații stenografiate. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 67—70.

Scurtu (Nicolae) — Un altro lavoro di seminario dello studente G. Călinescu. „*Revista de istorie și teorie literară*", tom 27, nr. 2, aprilie-iunie 1978, pp. 259—261.

CĂLUGĂRU (Alice)

Țugui (Pavel) — Date noi în clarificarea unei enigme biografice. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 135—144.

CIPARIU (Timotei)

Popa (Mircea) — *Jurnal 1849; « ... aste timpuri de regenerare a tuturor popoarelor ... »*: „*Noul archivu*". „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 20—26.

COȘBUC (George)

Scridon (Gavril) — Un manuscris inedit de George Coșbuc. [*Dar mi-e alta supărarea...*]— versuri. „*Tribuna*", anul XXII, nr. 25, 22 iunie 1978, p. 1.

E

EMINESCU (Mihai)

Vatamaniuc (D.) — *« ... sînte firi vizionare ... »* — fragmentarium. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 8—10.

F

FARAGO (Elena)

Vasilescu-Capsali (N.), Nedelcea (Tudor) — Elena Farago în corespondență [cu C. G. Costa-Foru]. „*Cronica*", anul XIII, nr. 23 (645), 9 iunie 1978, p. 8.

H

HASDEU (B. P.)

Oprișan (I). — *Zeița Dochia și babele de piatră ...; Adorația soarelui; Dochia* — investigații asupra mitologiei dacilor (II). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 105—113.

HELIADE RĂDULESCU (I.)

Sasu (Aurel) — Un manuscris inedit al lui I. Heliade Rădulescu. [*Istoria generală a literaturii*]: *Homer; Iov; Eschil; Isaia; Juvenal; Dante; Shakespeare.* „*Tribuna*", anul XXII, nr. 26, 29 iunie 1978, pp. 1, 4—5.

I

IORGA (Nicolae)

Liu (Nicolae) — Portrete de familie (24 de desene). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, *hors texte*.

Țarălungă (Ecaterina) — Note camilpetresciene. [Scrisoare N. Iorga către Camil Petrescu.] „*Convorbiri literare*", nr. 4 (100), aprilie 1978, p. 14.

ISANOS (Magda)

Ursu (G. C.) — *Din mîinile matale; Azi plouă; Către miezul acesta de viață; Fereștile se-ntunecă* — poeme. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 72—73.

K

KOGĂLNICEANU (M.)

Simonescu (Dan) — Mihail Kogălniceanu în acte diplomatice. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 13—15.

M

MAGHERU (G.)

Bodea (Cornelia) — G. Magheru și Eftimie Murgu — două conștiințe revoluționare. Acte și documente. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 27—39.

MURGU (Eftimie)

Vezi MAGHERU (G.), Bodea (Cornelia)

P

PÂRVAN (Vasile)

Piru (Al.) — « ... *au izbutit totuși a-și realiza visurile lor* ... » — conferință despre Nicolae Bălcescu. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 41—49.

PERPESSICIUS

Panaitescu (Dumitru D.) — *Mihail Sadoveanu — Divanul persian ; Liviu Rebreanu la 50 de ani ; Ion Pillat* — comentarii radiofonice. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 94—99.

PETRESCU (Camil)

Vezi IORGA (Nicolae), Țarălungă (Ecaterina)

Bojin (Al.) — Documente pașoptiste adnotate, fișe și însemnări pentru *Un om între oameni*. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2(31), 1978, pp. 52—65.

R

RUSCALLA (Giovenale Vegezzi)

Chindriș (Ioan) — « ... *iubind România tot atît cît Italia*... » — corespondență cu Gh. Bariț, Al. I. Cuza, Ion Ghica. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 170—175.

S

SADOVEANU (Mihail), SORBUL (Mihail)

Handoca (Mircea) — *Neamul Șoimărețtilor* — piesă în trei acte (I). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 82—92.

SAHIA (Al.)

Vasilescu (Emil) — Aggenda et corrigenda (documentar). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 126—134.

SANIELEVICI (H.)

Șoitu (D. D.) — Trei scrisori ale lui H. Sanielevici [Arhiva prof. Virgil Teodorescu, Galați]. „*Cronica*", anul XIII, nr. 19 (641), 12 mai 1978, p. 8.

Ș

ȘINCAI (Gh.)

M. (L.) — Procesul lui Gheorghe Șincai împotriva lui Lajos Pfennigsdorf. „*Vatra*", anul VIII, nr. 5 (86), 20 mai 1978, pp. 7, 15: nr. 6 (87), 20 iunie 1978.

T

TOPÎRCEANU (G.)

Scurtu (Nicolae) — Noi date și precizări despre G. Topîrceanu. „*Revista noastră*", anul VII, nr. 52—54, aprilie-iunie 1978, pp. 842—844.

V

VĂCĂRESCU (Elena)

Popescu-Cadem (Const.) — Din tainele de familie ale Văcărești (documentar). „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 183—184.

VĂCĂRESCU (Iancu)

Vezi VĂCĂRESCU (Elena), Popescu-Cadem (Const.)

Z

ZARIFOPOL (Paul)

Mașek (Victor Ernest) — [*Toscanini pălmuit de fasciști*] — pamflet. „*Manuscriptum*", anul IX, nr. 2 (31), 1978, pp. 147—149.

Dana POPESCU

Iconografie

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: **Gheorghe Bariț (20); Lucian Blaga (131, 133); Demostene Botez (38); Mateiu I. Caragiale (139, 141, 142, 144); Mircea Eliade (166); M. Eminescu (12); Octavian Goga (149, 150, 151, 152, 153, 156); B. P. Hasdeu (99); Emil Isac (40); Perpessicius (39); Camil Petrescu (47, 48); Victor Ion Popa (174); Dimitrie Popovici (71, 81, 94); Mihail Sebastian (168, 170); Ioan Slavici (23); Gheorghe Șincai (101); Giuseppe Ungaretti (176, 177).**

FOTOGRAFII: **Alba Iulia (8, 9, 13, 138); Imagini de la marea adunare populară din 1 decembrie 1918 (43, 130); Gheorghe Bariț (15); Lucian Blaga (133, 134); Blaj (21, 106, 107); Mateiu I. Caragiale (143); Cluj (21); Petru Comarnescu (159, 161); Pavel Dan (113); Octavian Goga (152, 156, 157); B. P. Hasdeu (96); Nicolae Iorga (32, 34, 37); Emil Isac (41, 42); Iacob Negruzzi (123); Camil Petrescu (46); Victor Ion Popa (171, 174); Dimitrie Popovici (75, 81, 88, 89); Sigiliul lui Mihai Voievod Viteazul (22); Ioan Slavici (23); Gheorghe Șincai (101).**

DESENE: **T. Arghezi (132); Cezar Petrescu — desene (184, 185 și hors texte); Dragoș Vrânceanu — autoportret (178).**

SCULPTURI: **Romulus Ladea — Horea (17).**

The main theme of this issue is the anniversary of the historic act on December 1-st, 1918, the achievement of the unitary national state. It had a first stage, the Dacian one, under Burebista. It was achieved, like in a dream, in 1600, by Prince Michael the Brave. A force-idea of the 19-th century and the beginning of our century.

A study signed by Academician Ştefan Pascu follows «the ideal of the union in the Romanian conscience». Texts by M. Eminescu, Ioan Slavici, Gh. Barit, Al. Şterca-Şuluţiu, Vasile Lucaciu, Vasile Goldiş, I. Rusu-Şirianu, Nicolae Iorga, Emil Isac and Lucian Blaga reveal the ampleness of this ideal at the time of its accomplishment. They are added to the numerous testimonies, which, since olden times have been speaking about the unity of thinking, feeling and language of the Romanian nation.

That is also the moving significance, of the "trial" of Gh. Sincai, a coryphaeus of the Transylvanian School.

Quite remarkable through its vision seems to be the two-act comedy, inspired from Fourier, "The Cook from Salamandra," *by D. Popovici. Worth mentioning too are also the occasional correspondence of Mateiu I. Caragiale, the sentimental diary of Octavian Goga, the correspondence of M. Sebastian and Mircea Eliade with Petru Comarnescu, V. I. Popa's letters preserved in archives in Prague as well as those of Giuseppe Ungaretti sent to Dragos Vrânceanu.*

The columns Point-Counterpoint *and* Bibliographic Card Index *complete the summary with very useful contributions.*

Aurel MARTIN

La clé de voûte de ce numéro est bien le jour anniversaire de l'événement historique du 1er Décembre 1918, la réalisation de l'état roumain national unitaire. Il avait été jadis créé, pendant la première époque, celle des Daces, par Burebista; puis, il fut révivifié, tel un rêve, en 1600, par Michel le Brave; et après, il allait être «l'idéeforce» du XIXe siècle et du commencement du XXe.

Une étude, due á l'académicien Ştefan Pascu, nous dépeint «*l'idéal de l'Union dans la conscience des Roumains*». Des textes choisis, dûs à M. Eminescu, I. Slavici, Gh. Bariţiu, Al. Şterca-Şuluţiu, N. Iorga, E. Isac, L. Blaga mettent en pleine lumière l'ampleur qu'avait gagnée cet idéal, au temps de son accomplissement. Ce qui les caractérise le plus, c'est bien leur ardent patriotisme. Ils s'ajoutent aux témoignages si nombreux, qui, depuis les temps les plus reculés, nous parlent de l'unité de la pensée, des sentiments et de la langue du peuple roumain.

Une même signification, et tout aussi bouleversante, par ses échos, est celle du «procès» de Gh. Şincai, chef de file de l'École Transylvaine.

Nous voulons bien attirer l'attention des lecteurs sur la très remarquable parabole dramatique en deux actes, dont l'inspiration remonte aux idées de Ch. Fourier, *Le cuisinier de Salamandre*, comédie posthume dûe à D. Popovici.

On doit relever aussi les lettres occasionnelles de Mateiu I. Caragiale, le journal sentimental d'Octavian Goga, les lettres que Mihail Sebastian et Mircea Eliade échangèrent avec Petru Comarnescu, les lettres de V. I. Popa retrouvées dans des archives de Prague ou encore les témoignages de l'amitié entre Giuseppe Ungaretti et Dragoş Vrânceanu.

Les rubriques *Point-Contrepoint* et *Fichier bibliographique* complètent, elles aussi, la «carte» du sommaire par de très utiles contributions.

Aurel MARTIN

Diese Nummer ist vor allem dem historischen Ereignis vom 1 Dezember 1918, der Vereinigung Transsilvaniens mit Rumänien, der Schaffung des einheitlichen Nationalstaates gewidmet. Sein erster Vorläufer ist der Staat der Daker aus der Zeit Burebistas. Dann wurde er — wie ein Traumgebilde — 1600 von Michael dem Tapferen wiederbelebt. Dieser Gedanke zieht sich wie ein roter Faden durch die Geschichte des XIX. und des beginnenden XX. Jahrhunderts hindurch.

Ein von Akademiemitglied Ştefan Pascu gezeichneter Beitrag verfolgt «das Ideal der Vereinigung im rumänischen Bewußtsein». Texte von M. Eminescu, Ioan Slavici, Gh. Barit, Al. Ştercа-Şuluţiu, Nicolae Iorga, Emil Isac, Lucian Blaga, dokumentieren die Dimensionen dieses Ideals in der Periode seiner Vollendung. Charakteristisch für diese Briefe, Vorträge ist der Patriotismus; es sind wahre psychologische Dokumente, die häufig dramatische Situationen widerspiegeln. Sie gehören zur reichen Sammlung von Zeugnissen für die einheitliche Gedanken—und Gefühlswelt, für die Sprache des rumänischen Volkes.

In diesem Sinne ist auch der aufsehenerregende «Prozeß» Gh. Şincais, eines bedeutenden Vertreters der Transsilvanischen Schule, dessen Konflikt mit den kirchlichen Würdenträgern zu verstehen.

Erwähnen wir die dramatische Parabel Der Koch von Salamandra, *von D. Popovici.*

Erwähnenswert sind dann noch die Korrespondenz Mateiu I. Caragiales, das Tagebuch Octavian Gogas, M. Sebastians und Mircea Eliades, Briefwechsel mit Petru Comarnescu, die Briefe V. I. Popas aus den Prager Archiven, die von Giuseppe Ungaretti an Dragoş Vrînceanu gerichteten Briefe.

Die Rubriken Punkt-Kontrapunkt *und* Zettelkasten *ergänzen den Inhalt dieser Nummer mit wichtigen Beiträgen.*

Aurel MARTIN

Основным элементом данного номера является годовщина исторического акта, состоявшегося 1 Декабря 1918 г. — момент осуществления единого национального государства, повершенное в первом этапе Буребистой, а потом снова оживленное в 1600 г. Михаем Витязу, является господствующей идеей XIX — начала XX веков.

Исследование академика Штефана Паску преследует «идеал объединения в румынской сознательности». Тексты из творчества М. Эминеску, Иоана Славич, Г. Бариц, Ал. Стерка-Сулуцю, Николая Иорги, Эмиля Исака, Лучиана Благи выявляют полноту, которую достигнул данный идеал в эпоху своего завершения. Характерной чертой данных текстов — это патриотизм. Они добавляются к значительным свидетельствам, которые с давних времен говорят о единстве мысли, чувства и языка румынского народа.

Волнующее значение имеет также «процесс» корифея Арделянской Школы Г. Шинкая.

Совсем замечательной является драматическая притча в двух актах *Повар от Саламандры*, посмертная комедия, написанная Д. Поповичем.

Следует подчеркнуть также случайную корреспонденцию Матея И. Караджиале, интимный журнал Октавиана Гоги, страницы корреспонденции М. Себастиана и Мирчи Элиаде с Петру Комарнеску, письма В. И. Попы, находящиеся в пражских архивах, или свидетельства дружеской связи между Джиусеппе Унгаретти и Драгош Врынчану.

Рубрики *Пункт-контрапункт* и *Библиографический список* дополняют содержание журнала очень полезными вкладами.

АУРЕЛ МАРТИН

PREMIUL PERPESSICIUS PE ANUL 1977 AL REVISTEI „MANUSCRIPTUM"

Sufragiile juriului celor 13 (Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Şerban Cioculescu — preşedinte, Constantin Ciopraga, Paul Cornea, Al. Dima, Iorgu Iordan — preşedinte de onoare, Nicolae Manolescu, Aurel Martin, Al. Oprea, D. Păcurariu, Al. Piru, Cornel Regman, Ion Vlad) au fost întrunite de volumul:

M. EMINESCU, Opere, vol. VII, Proza literară

(Bucureşti, Editura Academiei R.S.R. în colaborare cu Muzeul literaturii române, 1977). Fiind vorba de o lucrare editată, de instituţia care decerna premiul, s-a hotărît ca volumul să fie scos din concurs şi să i se acorde o **DIPLOMĂ DE ONOARE**.

Ca urmare, ţinînd seamă de ordinea voturilor, Premiul „PERPESSICIUS" pe acest an a fost conferit volumului:

Bucureşti, 21 octombrie 1978. Festivitatea decernării Premiului „PERPESSICIUS". În prezidiu (de la dreapta la stînga): Al. Dima, Şerban Cioculescu, Liviu Rusu şi Al. Oprea.

Dimitrie CANTEMIR, Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane (Bucureşti, Editura Minerva, 1977)

Traducere, studiu introductiv şi comentarii de

Virgil CÂNDEA

Data şi locul naşterii: 29 aprilie 1927, Focşani.

Studii: Facultatea de drept (Bucureşti, 1949), Diplomă de stat în filosofie (Bucureşti, 1950).

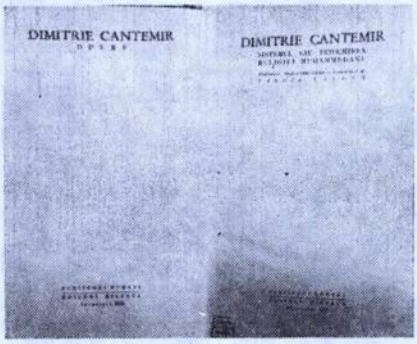
Titluri ştiinţifice: Doctor în filosofie (Bucureşti, 1970); membru corespondent al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice.

Ocupaţia: Conferenţiar de istoria relaţiilor internaţionale la Facultatea de drept din Bucureşti (1964—1968) şi la Institutul universitar de înalte studii internaţionale din Geneva (1968—1971); *cercetător ştiinţific* la Institutul de studii sud-est europene din Bucureşti şi *secretar* al Asociaţiei *„România"*.

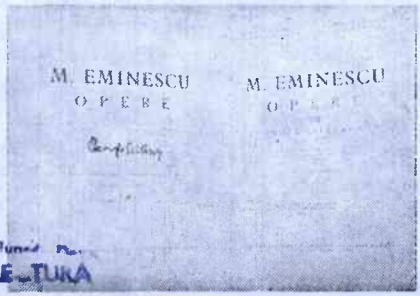
Cărţi: *Livres anciens en Roumanie* (1962); *Repertoriul bunurilor culturale externe ale poporului român* (1963); *Stolnicul între contemporani* (1970); *Brève histoire de la Roumaiae* (1976). **În colaborare:** *Pagini din trecutul diplomaţiei româneşti* (1966); *România şi America latină* (1970).

Studii: *Nicolae Milescu şi începuturile traducerilor umaniste în limba română (1962); L'humanisme d'Udriste Nasturel et l'agonie des lettres Slavonnes en Valachie* (1962); *L'évolution des idées en Europe du sud-est* (1969); *Nicolae Iorga, historien de l'Europe du sud-est* (1972).

Ediţii: *Al. Odobescu, Opere complete* (vol. I—II, 1966—1967); *Dimitrie Cantemir, Opere complete* (vol. I— 1975; vol. IV — 1974); Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau introducerea religiei muhammedane* (1977); Dante, *Opere minore* (în colaborare, 1970).

DIPLOMĂ DE ONOARE

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURA

Aspecte din camera de lucru a lui Octavian Goga (Casa memorială de la Ciucea).

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ
Retuş foto: Florica PRICIU

«Dacă nu se vor opri cu toată energia tăierile de păduri vom vedea clima noastră în curînd periclitată în modul cel mai ameninţător. Devastarea pădurilor la munte seacă izvoarele şi produce surpări, devastarea lor la şes usucă cîmpiile şi preface pămîntul roditor în pustie.»

(Titu MAIORESCU — Cuvînt la inaugurarea Societăţii Geografice)

«Violenţa? Douăzeci de ani înainte de august 1914 s-a propagat în toate limbile, în toate formatele, în toate stilurile şi gamele ideea imperialistă şi s-a căutat sfinţenia războiului.»

(Paul ZARIFOPOL — Întrebări curioase asupra Germaniei)

Fragmentele citate fac parte din cuprinsul numărului 1 pe anul viitor al revistei „Manuscriptum", consacrat relaţiei dintre literatură şi publicistică. Din sumar mai spicuim:

- Ienăchiţă VĂCĂRESCU — o condică de ceremonial
- T. ARGHEZI — despre tehnica tabletei
- L. BLAGA — un alt dosar al existenţei
- Constant TONEGARU — versuri
- Paul VALÉRY şi A. de SAINT-EXUPÉRY — autografe

T. P. IMPRIMAT achitat conform aprobării D.G.P.Tc. nr. 137/0167 din 1976.

Lei 10

MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit *